

54139

T.C.
ULUDAG ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN KUR'ÂN
KISSALARININ KRİTİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa KAYHAN

54139

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN

Bursa-1996

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

KISALTMALAR
ÖNSÖZ

VII

VIII

BİRİNCİ BÖLÜM **İSLAM'DA PEYGAMBER KISSALARI İLE İLGİLİ** **TEMEL BİLGİLER**

I. KISSA TERİMİ VE KAPSAMI

A- GENEL OLARAK KISSA TERİMİ

1. Genel Olarak Kissa	1
2. Sözlük Anlamı Açısından Kissa	1
a) Kissanın isim ve fiil olarak sözlük anlamları	1
b) Kissa, hikâye, nebe' ve haber kelimeleri	3
c) Değerlendirme	5
3. Kissanın Terim Olarak Anlamı	6
a) Kissanın Kur'an ile ilgisi	7
b) Kissanın elçiler ile ilgisi	7
c) Kur'an'da kissa	8
d) Terim olarak kissa	10

B- KISSA TERİMİNİN KAPSAMI

1. Tüm Yönleriyle Kur'an'da Kissalar	12
a) Kissaların sayısı, önemi ve işlevi	14
b) Kissalarda üslûb, metod ve tekrar	15
c) Kissaların hedefi ve gayesi	18
2. Kur'an Kissalarının Dışında Bağımsız Olarak Verilen Diğer Bilgiler	20
a) Kur'an'da önceki semâvi kitaplardan naklen verilen bilgiler	21
b) Kur'an'da bağımsız olarak verilen kısa bilgiler	24
3. Kissaların İslâm Hukuku ile İlgisi	27
a) Kissaların ibadetler hukuku ile ilgisi	30
b) Kissaların muameleler hukuku ile ilgisi	31
c) Kissaların cezâ hukuku ile ilgisi	32

II- İSLAM'DAN ÖNCEKİ ŞERİATLER

A- ŞERİAT TERİMİ VE KAPSAMI

1. Din ve Şeriat Terimleri	33
a) Din terimi	34
b) Şeriat terimi	36
c) Din ile şeriat arasındaki ilgi	38

2. Şeriat Teriminin Müteradları	40
a) Minhâc, şir'at, millet, ümmet, mensek	41
b) Bu terimlerin din ve şeriat ile ilgileri	44
3. İlâhî Dinler ve Bu Dinlerdeki Ortak Esaslar	44
B- ÖNCEKİ ŞERİATLERİN İSLAM'A GÖRE KONUMLARI	50
1. İslâm Hukukunda Önceki Şeriatler	50
a) Şer'u men kablenâ ifadesinin anlamı	50
b) Konu ile ilgili ayetler ve yorumları	52
2. İslâm Hukukçularının Önceki Şeriatlar ile İlgili Görüşleri	54
a) İslâm'da açıkça neshedilen hükümler	55
b) İslâm'da açıkça kabul edilen hükümler	56
c) Nasslarda zikri geçmeyen hükümler	58
d) Nasslarda zikredilen haklarında hiçbirşey söylenmemiş hükümler	58
3. Önceki Şeriatlerin Dini Metinleri	60
4. Kısaların Önceki Şeriatlerle İlgisi	62

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE ZİKREDİLEN KISSALAR

I. RASÖLLER İLE İLGİLİ KISSALAR	
A- Hz. NÖH KISSASI	64
1. Hz.Nûh'un Kısaca Hayatı	64
2. Hz.Nûh Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	65
B- Hz.İBRAHİM KISSASI	68
1. Hz.İbrâhim'in Kısaca Hayatı	68
2. Hz.İbrâhim Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	69
C- Hz.MÛSA KISSASI	74
1. Hz.Mûsa ve Hârûn'un Kısaca Hayatları	74
2. Hz.Mûsa ve Hârûn Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	76
3. Hz.Mûsa'nın Medyen Sâlihi ile İlgili Kısası	82
4. Hz.Mûsa'nın Sâlih Kul ile İlgili Kısası	83
5. Hz.Mûsa'nın Kavminden Olan Kârun'un Kısası	84
6. İsrâiloğullarının İsyanları ile İlgili Hüküm Bildiren Ayetler	85
7. Tevrât'taki Hükümler ile İlgili Ayetler	88
D- Hz.DAVUD KISSASI	89
1. Hz.Dâvud'un Kısaca Hayatı	89
2. Hz.Dâvud Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	90
3. Hz.Süleyman'ın Kısaca Hayatı	92

III

4. Hz.Süleymân Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	93
E- Hz.ISA KISSASI	94
1. Hz.Isâ ve Hz.Meryem'in Kısaca Hayatları	94
2. Hz.Isâ Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	97
3. Hz. Meryem'in Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	98
F- Hz. MUHAMMED'İN KONUMU	99
1. Hz. Muhammed'in Kısaca Hayatı	99
2. Hz. Muhammed'in Getirdiği Şeriatın Özellikleri	100
II- NEBİLER İLE İLGİLİ KISSALAR	
A- Hz.ADEM VE Hz.IDRİS KISSALARI	102
1. Hz.Adem ve Hz.Idrîs'in Kısaca Hayatları	102
2. Hz.Adem Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	103
B- Hz.HÜD KISSASI	105
1. Hz.Hûd'un Kısaca Hayatı	105
2. Hz. Hûd Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	106
C- Hz.ISMAİL VE Hz.LÖT KISSALARI	106
1. Hz.İsmâil ve Hz. Lût'un Kısaca Hayatları	106
2. Hz.İsmâil Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	107
3. Hz.Lût Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	108
D- Hz.ISHAK, Hz.YA'KÛB VE Hz.YÛSUF KISSALARI	109
1. Hz.İshâk, Hz.Ya'kûb ve Hz.Yûsuf'un Kısaca Hayatları	109
2. Hz.İshâk ve Hz.Ya'kûb Kissalarında Hüküm Bildiren Ayetler	111
3. Hz.Yûsuf (a.s.)'in Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	111
E- Hz.ŞUAYB VE Hz.SALİH KISSALARI	116
1. Hz.Şuayb'in Kısaca Hayatı	116
2. Hz.Sâlih'in Kısaca Hayatı	117
3. Hz.Şuayb Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	117
4. Hz.Sâlih Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	119
F- Hz.EYYÛB VE Hz.YÛNUS KISSALARI	120
1. Hz.Eyyûb ve Hz.Yûnus'un Kısaca Hayatları	120
2. Hz.Eyyûb Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	121
3. Yûnus Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	122
G- Hz.İLYAS, Hz.ELYESA' VE Hz.ZÜLKİFL KISSALARI	122
1. Hz.İlyâs, Hz.Elyesa' ve Hz.Zülkifl'in Kısaca Hayatları	122
2. Hz.İlyâs, Hz.Elyesa' ve Hz.Zülkifl'in Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	124
H- Hz.ZEKERİYYA VE Hz.YAHYA KISSALARI	124
1. Hz.Zekerîyyâ ve Hz.Yahyâ'nın Kısaca Hayatları	124
2. Hz.Zekerîyyâ Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	125
3. Hz.Yahyâ'nın Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	126

III. NEBİLİĞİ ŞÜPHELİ OLANLARIN KISSALARI	
A. Hz.Üzeyr'in Hayatı ve Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	126
B. Hz.Lokmân'ın Hayatı ve Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	127
C. Hz.Zülkarneyn'in Hayatı ve Kissasında Hüküm Bildiren Ayetler	128
IV- DİĞER KUR'AN KISSALARI	
A. Hz.Adem'in İki Oğlunun Kissası ve Hüküm Bildiren Ayetler	129
B. Ashâbü'l-Kehf Kissası ve Hüküm Bildiren Ayetler	131
C. Ashâbu'l-Karye Kissası ve Hüküm Bildiren Ayetler	132
D. Ashâbu'l-Uhdûd Kissası ve Hüküm Bildiren Ayetler	133

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSLAM HUKUKU AÇISINDAN KUR'AN
KISSALARININ KRİTİĞİ

I. İBADETLER İLE İLGİLİ HÜKÜMLER	
A- TAHARET	135
1. Taharetin Tarifi	135
2. Peygamberlerde Taharet	135
B- NAMAZ	138
1. Namazın Tarifi	138
2. Peygamberlerde Namaz	138
C- ORUÇ	147
1. Orucun Tarifi	147
2. Peygamberde Oruç	148
D- İTİKAF	153
1. İtikâfın Tarifi	153
2. Peygamberlerde İtikaf	154
E- ZEKAT	156
1. Zekâtın Tarifi	157
2. Peygamberlerde Zekât	157
F- HAC	162
1. Haccın Tarifi	162
2. Peygamberlerde Hac	163
G- ADAK (NEZİR)	167
1. Adakın Tarifi	167
2. Peygamberlerde Adak	168
H- KURBAN	171
1. Kurbanın Tarifi	171
2. Peygamberlerde Kurban	172
II MUAMELE HUKUKU İLE İLGİLİ HÜKÜMLER	
A- AİLE HUKUKU	178

1. Allenin Tarifi	178
2. Peygamberlerde Aile Hukuku	179
B- İŞ AKDI	185
1. İşçi, İşveren ve Memurun Tarifi	186
2. Peygamberlerde İş Akdi	187
C- ÖDÜL AKDI	191
1. Ödül Akdinin Tarifi	191
2. Peygamberlerde Ödül Akdi	192
D- KUR'A	194
1. Kur'anın Tarifi	194
2. Peygamberlerde Kur'a	194
E- KEFALET	196
1. Kefâletin Tarifi	196
2. Peygamberlerde Kefâlet	197
F- VEKALET	203
1. Vekâletin Tarifi	203
2. Peygamberlerde Vekâlet	204
G- LAKİT VE LUKATA	209
1. Lakit ve Lukatânın Tarifi	209
2. Peygamberlerde Lakit ve Lukatâ	210
H- RİBA	211
1. Ribânın ve Fâizin Tarifi	211
2. Peygamberlerde Ribâ İle İlgili Bilgiler	212
I- REHİN	213
1. Rehinin Tarifi	213
2. Peygamberlerde Rehin	213
I- MUAMELELERDE GÜVENCE ALMA	214
1. Güvence Almanın Tarifi	214
2. Peygamberlerde Güvence Alma	214
J- EVLAT EDİNME	215
1. Evlat Edinmenin Tarifi	215
2. Önceki Ümmetlerde Evlat Edinme	216
K- MÜSABAKA	217
1. Müsabakanın Tarifi	217
2. Müsabaka İle İlgili Bilgiler	218
L- ŞAHİT VE ŞAHİTLİK	218
1. Şâhit ve Şâhitliğin Tarifi	218
2. Peygamberlerde Şehâdet ve Şâhitlik	219
M- HİLE-İ ŞER'İYYE	222
1. İslâm'da Hile-i Şer'iyyenin Tarifi	222
2. Peygamberlerde Hile-i Şer'iyye	223

III. CEZA HUKUKU İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

A- KISAS	226
1. Kısasın Tarifi	226
2. Peygamberlerde Kısas	227
B- KASAME	232
1. Kasâmenin Tarifi	232
2. Peygamberlerde Kasâme	233
C- ZINA	234
1. Zinânın Tarifi	234
2. Önceki Ümmetlerde Zinâ	235
D- LIVATA	237
1. Livâtanın Tarifi	237
2. Önceki Ümmetlerde Livâta	238
E- HIRSIZLIK	240
1. Hırsızlığın Tarifi	240
2. Önceki Ümmetlerde Hırsızlık	241
F- YOL KESİCİLİK	243
1. Yol Kesiciliğin Tarifi	243
2. Önceki Ümmetlerde Yol Kesicilik	244
SONUÇ	247
BİBLİYOGRAFYA	252

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
ag.mad.	: Adı geçen madde
a.s.	: Aleyhi's-selâm
Ans.	: Ansiklopedi/si
A.Ü.I.F.	: Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi
b.	: Bin, ibn veya bint
Çev.	: Çeviren
Der.	: Dergisi
D.I.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Fak.	: Fakülte/si
H.z.	: Hazreti
IA	: İslâm Ansiklopedisi
Iht.	: İhtisar eden
I.I.F.Der.	: İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi
İsl.	: İslâm
mad.	: Madde/si
mak.	: Makale/si
M.Ü.I.F.V.	: Marmara Ü. İlahiyat Fak. Vakfı
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Neşr.	: Neşr eden
Ö.	: Ölümü
r.a.	: Radıyellâhu anhu/anhüm
r.anhâ.	: Radıyallâhu anhâ
s.	: Sayfa
s a v	: Sallallâhu aleyhi vesellem
sad.	: Sadeleştiren
Şamil IA	: Şâmil İslâm Ansiklopedisi
Ş.I.Ans.	: Şâmil İslâm Ansiklopedisi
Tahk.	: Tahkik eden
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trs.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd	: Ve devamı
Yay.	: Yayınevi/Yayımları
yrs.	: Yersiz

VIII

ÖNSÖZ

Bu çalışmaya "İslâm Hukuku Açısından Kur'ân Kıssalarının Kritiği" adı verilmiştir. Ele alınan konu Kur'ân kıssalarıdır. Kur'ân kıssaları denildiğinde anlaşılması gereken; ister nebi olsun isterse rasûl olsun son kitab olan Kur'ân-ı Kerîm'de Allâh'ın anlattığı kıssalardır. Araştırmanın malzemesi olan Kur'ân kıssaları; peygamberler ile ümmetleri arasında cereyan eden hak-bâtil mücadelesinde, kitap ve sahifelerle desteklenen elçilerdeki hukûkî prensibler şeklinde açılımını yapabilecek bir bakıma önceki şerhatlerin pratik ve teorik temellerinin anlatıldığı âyeterdir.

Ancak önceki şerhatlerden bazı kaide ve prensibleri ihtiva eden kıssalara, İslâm hukuku açısından yaklaşarak incelenecektir. Buna göre, İslâm hukuku açısından Kur'ân kıssalarını kritiğe tabi tutulacaktır. Bu kıssalarda geçen ve önceki ümmetlerde emredilmiş veya yasaklanmış hukûkî olayların, son din olan İslâm'a göre bir değerlendirmeye tabi tutulması, müsbet yada menfi bir yargıya varılması amaçlanmaktadır. Kesinlikle, Allâh'ın önceki ümmetlere emrettiği yada yasakladığı herhangi bir hükmü neden emredip yasakladığını araştırmak değil aksine bizde var olanların onlarda da varolup olmadığını, varsa şeklini tesbit etmekten ibarettir.

Kur'ân kıssalarını incelemenin nedeni, kısa ve öz olarak söylemek gerekirse, kıssaların İslâm hukuku açısından ele alınmamış olmasıdır. Kur'ân kıssaları üzerine pek çok eser yazılmıştır. Hem konunun önemi ve hem de Kur'ân âyetlerinin yarısını oluşturması, İslâm hukuku açısından konunun ele alınıp incelenmesine götürmüştür. Kur'ân ilimleri ile tefsir usûlü açısından bu konu, çok işlenmiş ancak İslâm hukuku açısından başlı başına bir eserde ele alınıp incelenmemiştir.

Gerek Kur'ân ilimlerinde ve gerekse ahkâm âyetlerini işleyen eserlerde parça parça bilgiler vardır ancak Kur'ân kıssalarını, İslâm hukuku açısından öğrenmek isteyenlerle, bu konuda araştırma yapacaklara bir referans olsun diye konu araştırmaya karar ver ilmiştir.

İnsanı yaratıp, yaşanabilir bir dünyada yerleştiren Allâh onu başı boş bırakmamıştır. Bir takım vazifelerle sorumlu tutmuştur. Acaba Adem'den Muhammed'e kadar süren insanlık tarihinde insanlar nelerle sorumlu tutulmuştur, sorumluluklarda ortak ve benzer yönler var mıdır?

Bir diğer neden, Allâh'ın gönderdiği ilâhî vahiy kaynaklı dinlerin bir ve aynı olduğunu vurgulamaktır. Vahiy kaynaklı dinlerde, itikadî konularda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak hukûkî prensiblerde değişikliklerin olması doğaldır. Çünkü insanı sorumlu tutan Allâh dilediği şekilde imtihan edebilir. Çünkü insanın zamanla ilerlemesi ve hayatı daha yaşanılır kılması, hükümlerde ve sınama türlerinde bir takım farklılıkları gerektirebilir.

Önceki ümmetlerin sorumlulukları sona ermiştir. Artık denenme sırası Muhammed ümmetine gelmiştir. Ancak, Allâh daha önce denediği ümmetlerin kıssalarını Kur'an'da bu ümmete anlatarak, sonuçlarından sakındırmıştır. Genel bazda hâdise bu çerçevedeyken hukûkî ödev, sorumluluk ve görevler açısından bazı değişikliklerin varlığı sözkonusudur.

Önceki peygamberlere emredilen veya yasaklanan herhangi bir hüküm bizim için bağlayıcı mıdır? Neden bağlayıcı değildir? Allâh bu hükümlerle bizleri de sorumlu tutabilirdi ancak neden tutmamıştır.

Bunun ne gibi hikmetleri olabilir? Bu ve benzeri konular İslâm Fikhi'nda tartışılmış ve "şer'u men kablenâ" adı altında fer'i deliller içerisinde sayılmıştır. İfade etmek gerekir ki, fer'i delillerden birini oluşturan şer'u men kablenâ ile ilgili bilgiler, sadece bağımsız olarak verilen âyetlerde değil fakat aynı zamanda ve genişçe Kur'an kıssalarında anlatılmıştır. Dolayısıyla incelemenin konusu herne kadar kıssaların hukûkî yönleri ise de aynı oranda önceki şerhatleri de içermekte olduğu bir vakiadır.

Allâh'ın neden rasûller gönderdiği izaha muhtaç olmayacak kadar açıktır. Ancak, gönderilen elçiler, sınırlı veya kapsamlı anlamda neden değişik şerhatler ve hukûkî prensiblerle sorumlu tutulduğu şeklindeki bir soruya cevap aranmalıdır. Allâh insanları tek bir şerhatle sorumlu tutabileceken değişik zamanlarda farklı şerhatlerle sorumlu tutması insanın yapısına ve faydasına olması yanında aynı zamanda değişik ve farklı hikmetleri içinde barındırmasından ötürü rahmet olduğu ifade edilmelidir. Bazı toplumlar bu hikmet ve rahmetten azamî ölçüde faydalanarak, öte dünyada kazançlarını yükseltebilmişlerdir. Aynı zamanda önceki şerhatlerle ilgili, ister müsbet isterse menfi olsun her kıssa ve barındırdığı ibretler, hikmetler ve hükümler müslümanlara sunularak pratikte fayda sağlayabilmelerinin amaçlanmış olduğu ifade edilebilir.

Araştırma üç bölüm ile bir sonuçtan oluşmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın birinci bölümünde, tüm yönleriyle kıssaları ele aldık. Burada kıssaların ne olduğunu, hukuk ilmi açısından barındırdığı kaideleri özet halinde sunulmuştur. Ayrıca bu bölümde, kıssaların önceki peygamberler ve onlara verilen şerhatlerle ilgisi dolayısıyla şer'u men kablenâ -önceki şerhatler- konusunu ele alınmıştır. Mezheplerin bu konudaki görüşleri verilmeye gayret edilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde Kur'an'da anlatılan peygamber kıssaları derlenmiştir. Burada konunun iyice anlaşılması için, her peygamberin gönderildiği toplum ile peygamber etrafında gelişen olayları anlatmak amacıyla kısaca hayatlarına değinilmiştir. Peygamber kıssalarında İslâm hukuku açısından değer taşıyan âyetleri almaya özen gösterdik. İfade edilmelidir ki, alınan her âyetin İslâm hukuku açısından taşıdığı değere değinilmediği gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur. Ayrıca Kur'an'da kıssaları anlatılan ancak peygamber olup olmadıkları şüpheli olanlar ile taşıdıkları değer dolayısıyla başta Adem (as)'in iki oğlunun kıssası, Ashâbu'l-Kehf, Ashâbu'l-Uhdûd, Sâhibu Yâsin kıssalarına yer vermiştir.

Kissaları verirken daha ziyade, kendisine şeriat verilen veya "ulu'l-azm" diye tanıtılan peygamber kissalarını öne aldık. Ardından tabii olan yada şeriat verilip verilmediği hakkında kesin bir bilgi olmayan peygamber kissalarını anlattık. Sonra peygamberliği şüpheli olanlar ile diğer Kur'ân kissalarını işle nilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise birinci bölümde teknik açıdan ele alınan ikinci bölümde Kur'ân'dan derlediğimiz kissalardaki hüküm bildiren âyetlerle ilgili ulaşılabilen kadıyla bir değerlendirmeye gidilmiştir. Bu bölümü de İslâm hukukunun klasik tasnifine uyarak ve Adem'den İsâ'ya kadar peygamberlerdeki hükümleri; ibadetler, muameleler ve cezâ hukuku açılarından değerlendirilmiştir.

Çalışmalarında değerli fikirlerini, tezin oluşturulmasında, yazılıp olgunlaşmasında, yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN'e çok teşekkür ederim. Ayrıca Erzurum İlahiyat Fakültesi kütüphane görevlilerine ve araştırma görevlisi Hasan YILMAZ'a da teşekkür ederim.

Çalışma bizden, başarı Yüce Allâh'tandır.

Mustafa KAYHAN
25.04.1996/ Erzurum

BİRİNCİ BÖLÜM İSLÂM'DA PEYGAMBER KISSALARI İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER

I. KISSA TERİMİ VE KAPSAMI A- GENEL OLARAK KISSA TERİMİ 1. Genel Olarak Kıssa

Bildiğimiz ve bilmediğimiz yönleriyle dünyayı yaratıp, Âdem (a.s)'dan beri insanı mükellef bir varlık olarak yeryüzüne yerleştiren Allâh, asırlar boyunca insanlık tarihine pek çok defa müdahalede bulunmuştur. Bu müdahaleler bazen, dinin ilâhî emirlerini içeren sahife veya kitap göndermek suretiyle kökten; bazen de sınırlı ve sorumlu anlamda sadece elçiler değiştirilerek, yerine yeni elçiler göndermek suretiyle kısmî şekilde gerçekleştirilmiştir.

İfade edilmelidir ki tüm bunlar, Âdem'in yeryüzünde Allâh adına icrâ-i ahkâm göreviyle mükellef olmasıyla başlamış,¹ karşısına İblis, şeytan ve dostlarından oluşan muhalefet konulmuştur. Buna kısaca, "tarih boyunca tevhid mücadelesi" veya "hak-bâtıl mücadelesi" denilmektedir. Tevhid mücadelesi, adları Kur'ân'da zikredilen yirmi sekiz önder elçilerle ve zikredilmeyen daha niceleleriyle Allâh adına yürütülmüştür.

Hak-bâtıl mücadelesinde son sahne ve müdahale, varlıkların efendisi, rasûllerin sonuncusu Hz. Muhammed(s.a.s)'le kemale ve nihayete erdirilmiş; hak taraftarları mü'minler diğerlerinde olduğu gibi müjdelenmiş, bâtıl taraftarları cehennemle sakındırılmıştır. İşte, daha önceki rasûl ve nebilerin, Allâh adına yeryüzünde hakkı üstün kılıp bâtılı kökünden kazımakla görevlendirilen bu şahsiyetlerin, en son rasûl ve getirdiği kitap Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan mücadeleleri, kasas yada kassa kelimeleriyle karşılanmıştır. Öncelikle bu kelimelerin Arapçadaki karşılıkları; anlam grublarıyla tanıtılmasının gerekliliği, çalışma açısından önem arz etmektedir. Kasas veya kassa kelimeleri Kur'ân kelimesiyle birleştirilerek Kur'ân kıssaları: "Kasasu'l-Kur'ân" diye ifade edilmiştir.

Aynı kelime peygamber ve eş anlamdaki kelimelerle birleştirilerek "Kasasu'l-Enbiyâ ve'r-Rusul" terkibiyle karşılandığını bilinmektedir. Bunlara benzer pekçok terim daha vardır.

2. Sözlük Anlamı Açısından Kıssa

a) Kassa'nın isim ve fiil olarak sözlük anlamları

Kur'ân'da önceki milletlere gönderilen elçilerin, kavimleriyle aralarında geçen hâdiseler, Arapça'da "k.s.s" kökünden türetilen "kasas" kelimesiyle karşılanmıştır. Kasas kelimesi aslında bir isim olup, mastar anlamının bulunduğu belirten Şengül; "kasas kelimesiyle aynı anlama gelen 'kıssa' ve çoğulu 'kisas'ın Kur'ân'da olduğunu ifade ederek; bunlar

¹. Bkz. el-Bakara, 2/31-39.

Kur'ân'ın tabiriyle 'kasas' kategorisine giren kısma ad olarak kullanılmıştır"² demektir. Bununla sözlüklerde, kelimeyle ilgili anlamların fiilden isme kadar verilmesi bir gereklilik arz etmektedir.

Arapça'da "k.s.s" kökünden muzâf bir fiil olan "kassa"nın aşağıdaki anlamlara geldiği sözlüklerde geçmektedir: "Hâmile olmak, elbiseyi makasla kesmek, izini sürmek, takip etmek, ardına düşmek, birinin izini takip etmek; kıssayı rivayet etmek, nakletmek, haber vermek, rüyayı anlatmak, haberi yüzüne karşı bildirmek." Sülâsî olarak, bu anlamları içeren kassa fiilinin, ziyâdeli bablarda da aynı anlamlara geldiği söylenebilir. Birkaç babdan anlamını verebiliriz: "Alacağına borcuna saymak, tırnağı, saçı ve elbiseyi kesmek, evi badana etmek, boyamak, kısasta hakkını almak, araştırmak, takas ve trampa etmek, izini takip etmek, incelemek, sözü korumak, cinayete maruz kalanın olayı anlatmasını istemek."³

Fiil olarak yukardaki anlamları kapsayan kassa fiili, kısas veya kasas şeklinde isim ve masdar olarak kullanıldığında pek fazla bir anlam değişikliği olmaz. Genelde "Kur'ân kıssaları" diye ifade edilen, geçmişlere ait bu haberler, Kur'ân'da daha ziyade "kasas" terimiyle ifade edilir. Bunun bir takım nedenleri vardır, daha sonra bunlara değinilecektir.

Arapça bir isim olup, çoğulu kısas olarak gelen kısas sözlükte şu anlam gurublarıyla ifade edilmektedir: "Kıssa-ı Yûsuf, Ferhat ve Şirin kıssalarında olduğu gibi, anlatılan doğru yada uydurma olay, hikâyeye ve rivayete denilmektedir. 'Kıssayı kendisine anlattım.' cümlesinde olduğu gibi vak'a, hâdise ve olaya da kısas denilmektedir."⁴

Şâmil İslâm Ansiklopedisi kısas maddesinde ise şu bilgilere rastlıyoruz: "Arapça'da 'kıssa' fiili, bir haberi nakletmek bir olayı anlatmak ve hikâyeye etmek anlamlarıyla ifade edilmektedir. Anlatılan olay veya hikâyeye de 'kıssa' denilmektedir. Ayrıca Buhârî'de, kısas kelimesi olay anlamında bab başlıklarında kullanılmıştır."⁵ Aynı kökün, "kesmek, kısaltmak" anlamları da olduğunu söyleyen Ünal, "kıssa kelimesi esas olarak 'izlemek, izi takip etmek' anlamlarına gelmektedir,"⁶ derken; Zambaur "kıssa kelimesi aynı modla, kısas tarzında Kur'ân'da geçmez", demektedir.⁷

İsim ve fiil olarak anlamları verilen "kassa" fiili ve türevlerinin, Kur'ân'da geçtiği yerler ve anlamlarına değinmek gerekir. Öncelikle "kassa" kökünün isim ve fiil olarak türevleriyle Kur'ân'da geçtiği yerlerin

2. İdris Şengül, Kur'ân Kıssaları Üzerine, Işık Yay., 1. Baskı, İzmir 1994, s. 43.

3. İbrâhim Mustafa-Ahmed H. ez-Zeyyâd, el-Mu'cemu'l-Vasit, Çağrı Yay, İstanbul 1986, s. 739-740.

4. Hayat Büyük Türk Sözlüğü, "Kıssa" mad. Hayat Yay. İstanbul (trs). s. 722.

5. Halit Ünal, "Kıssa" mad., Ş.İ. Ans.

6. Ünal, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

7. E.V. Zâmbaur, "Kıssa" mad, İ., M.E.B. Yay., VI, 771.

verilmesi gerekir. "en-Nahl, 16/118 ve iki kez el-Mü'min, 40/78'de olmak üzere 'kasasna'; en-Nisâ, 4/164'te 'kasasnâhüm', Yûsuf, 12/5'te 'Lâteksus', el-A'râf, 7/101, Yûsuf, 12/3, el-Kehf, 18/13, Tâhâ, 20/99 ve beş kez olmak üzere Hûd, 11/120'de 'nekussu', en-Nisâ, 4/164 ve iki kez el-Mü'min, 40/78'de 'neksus', el-A'râf, 7/7'de 'felenekussanne', Hûd, 11/100'de 'nekussuhu', el-En'âm, 6/57 ve iki kez olmak üzere en-Neml, 27/76'da 'yekussu', el-En'âm, 6/130 ve iki kez olmak üzere el A'râf, 7/35'te 'yekussûne', el-A'râf, 7/176'da 'Feksus', el-Kasas, 28/11'de 'Kussîhi', el-Kasas, 28/25, Yûsuf, 12/3, Âlu İmrân, 3/62 ve dört kez olmak üzere el-A'râf,7/176'da 'el-Kasasu, el-Kasasa ve el-Kasası', el-Kehf, 18/64'te 'Kasasan', Yûsuf, 12/111'de 'kasasîhim' diye geçmektedir."⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de verilen modlarla, sûre ve âyetlerde kullanılan kassa fiili ve türevleri aşağıda ifade edilecek olan anlam grupları içinde kullanılmaktadır. "Bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek". Kur'ân'da bu anlamda olmak üzere Hz. Mûsa (a.s)'ın hizmetçisi, gencin olayı anlatılırken "hemen geldikleri yoldan, izlerini sürerek tekrar geriye döndüler"⁹ ve "Musâ'nın annesi, kızkardeşine onun ardınca git, onu izle dedi"¹⁰ âyetlerinde kullanılmıştır.¹¹

"Bir adama bir haber veya sözü beyan edip bildirmek". Kelime bu anlamıyla Kur'ân'da onyedî âyette geçmektedir. Meselâ; "habîbim, biz sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz"¹², "biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz"¹³ ve "sen onlara bu kıssayı anlat, belki üzerinde düşünürler"¹⁴ gibi âyetler bunlardan bir kaçını teşkil eder.¹⁵

"Bir şeyi makasla kesmek, kırmak." Bu tür kullanım Arap Edebiyatı'nda geçer. Meselâ; "saçı ve tırnağı kesti" ibaresinde bu mana vardır. İslâm cezâ hukukunda önemli bir hüküm olan "kisas" ta bu üçüncü anlam vardır.¹⁶ Aslında isim olup mastar anlamında kullanılan "kasas" ve "kassa" kelimeleri; "göğüs, sadr, göğsün başı, ortası veya göğüs kemiği anlamlarıyla; bir şeyin önemli bir kısmı, bölümü ve parçası anlamlarını ihtiva ettiği açıkça görürüz"¹⁷ diyerek "kassa"nın isim ve fiil olarak anlamlarını verilmiş oldu.

b) Kıssa, hikâye, nebe' ve haber kelimeleri

8. Muhammed F. Abdülbâkî, el-Mu'cemu'l-Mufehres Li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Çağrı Yay., İstanbul 1982, s. 546.

9. el-Kehf,18/64 .

10. el-Kasas, 28/11.

11. Şengül, a.g.e., s. 44.

12. Yûsuf, 12/11.

13. el-Kehf, 18/13.

14. el-A'râf, 7/176.

15. Şengül, a.g.e., s. 44.

16. Şengül, a.g.e., s. 45.

17. Şengül, a.g.e., s. 45.

Kur'ân'da kassa veya çoğulu kısas olan kısas kelimeleriyle eş yada yakın manalarda kullanılan bir takım kelimeler vardır. Burada bu kelimeleri açıklamak gereği ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu kelimeler ve ifade ettikleri anlamların kısas ile ilgilerinin de belirtilmesi gerekir. Zira Kur'ân'da bu ve benzeri kelimeler, geçmiş ümmetlere dair olayların aktarılmasında kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu kelimelerin kısas ile ilgileri açık olduğu izaha ihtiyaç duymaz özelliktedir.

Halk arasında kullanılan ve bir edebiyat türü olan hikâye ile kısas arasındaki anlam inceliklerine temas edilmelidir. Hikâye ile gerçek kısas arasında belirgin bir fark vardır. Bu konuda İslâm Ansiklopedisinde; "kısas Arap Edebiyatı'nda hikâye anlamında kullanılır. Hikâye ise 'olmuş yada olması muhtemel olayların bir takım noktaları ön planda tutarak anlatan edebiyat türü' olarak bilinir. Ancak Kur'ân'daki kıssalar meydana gelmiş olayları anlattığı için gerçek kıssalardır."¹⁸ "İşte, İsa hakkındaki gerçek kıssa-el-kasasul-hakk-budur"¹⁹ denilirken, hikâyedeki gibi, olması muhtemel bir anlam yoktur, aksine bütünüyle olmuş ve gerçek bir kıssadır. Kıssanın bir de gerçek olmayan türü vardır ki buna hikâye denilir. Kıssa denilebilecek hikâyeler nadir olur. Bir haber yada olayın hikâye olması, yaşanmış ve kaleme alınmış bir özelliği olması gerekir"²⁰ diye söz edilmektedir.

"Kur'ân, kıssaları gerçekleri anlattığı için bu kıssalara, bazılarının özellikle de müsteşriklerin iddia ettiği gibi hikâye denmez. Hikâye, olması muhtemel olay anlamına gelirken kıssalar, Kur'ân âyetlerinde²¹ de ifadesini bulan tarihi hakikatler ve geçmişlerin haberleridir. Ayrıca bu kıssalara 'geçmişlerin masalları-esâtiru'l-Evvelin'²² diyen Mekkeli müşriklere Kur'ân'ın ümmî ve okuma -yazma bilmeyen Muhammed (s.a.v)'e indirilmesi en açık bir cevaptır. Zira bu kıssalar, geçmişlerin gerçek haberlerini, tarihlerini anlatır."²³

Kur'ân'da kısas kelimesinin anlamını ifade etmek üzere kullanılan kelimelerden birisi de çoğulu enbâ olan nebe' kelimesidir. Kur'ân'da pekçok âyette tekil ve çoğuluyla kullanılmaktadır.²⁴ Bu konuda Şengül "buna göre Kur'ân, kıssalar sıyakında nebe' ve çoğulu enba' kelimelerini genellikle zaman ve mekân itibariyle tarihin derinliklerinde meydana gelmiş ve tarih sayfaları arasında gizlenmiş, kaybolmuş olayları haber vermede kullanılmaktadır.

"Nebe' kelimesinin lügat manası; kendisiyle bir ilim veya en azından zann-ı galip elde edilen, büyük öneme haiz haber anlamındadır.

18. Ünal, a.g. mad., Ş. İ. Ans.

19. Âlu İmrân, 3/62.

20. Ünal, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

21. Bkz. Tâhâ, 20/99; el-Kehf, 18/13.

22. el-Kalem, 68/15.

23. Ünal, a.g. mad., Ş.İ. Ans.; Şengül, a.g.e., s. 48-51.

24. Nebe' ve müştaklarının kullanıldığı âyetler için bkz. Abdülbâkî, a.g.e., "Nebe" mad, s. 685-687.

Bu itibarla mutlak habere, bu üç unsuru ihtiva etmedikçe ve yalandan âri olmadıkça nebe' denilmez, demektir."²⁵ Bu belirtilen çerçevede Kur'ân âyetleri vardır.²⁶ Bu anlamlar ışığında Kur'ân kıssaları, geçmişlere ait tevhid mücadelesinde peygamberlerin temsil ettiği hak taraftarları ile mücadele metodlarının işlendiği kıssalar, nebe' ve müştaklarıyla ifade edilmek suretiyle âdeta zihinlerde ilim, zann-ı galip oluşturularak uyulması tavsiye edilmekte; tarihin derinliklerindeki bu olaylar, tevhîdî mücadelede başvuru kaynağı olarak sunulmaktadır.

Kur'ân'da nebe' kelimesi gibi bir de hadîs kelimesi vardır. Bu kelime, kıssaların başında kullanılarak, kıssaların gerçek haber olduğu ifade edilmektedir. Kur'ân âyetlerinde²⁷ kullanılan hadîs; söz, haber ve gerçek haber anlamlarına gelmektedir. Meselâ; "Firavn ve Semûd ordularının haberi sana geldi mi?"²⁸ buyurulmaktadır. Kur'ân kıssaları anlatılırken hadîs ifadesinin kullanılması, bize, daha önceki kavimlerin, peygamberlerine karşı takındıkları olumsuz tavırların hakiki olduğunu; peygamberleri davalarından vaz geçirmek adına ağızlarından çıkardıkları sözler haber niteliğinde aktararak, gelecek nesillere bir ibret vesikası olarak sunulmaktadır.

"Kıssa kelimesinin anlamını ifade etmek üzere bir başka kelime, çoğulu ahbâr olan haber kelimesidir. Bu, kullanım açısından biraz farklılık arzeder. Diğerlerine nazaran bu kelime, zaman itibariyle yakın zamanda meydana gelen veya henüz izleri tamamen kaybolmayıp görünen olayları anlatmak, ibret vesikası olarak hatırlatmak için kullanılmaktadır."²⁹ Müşriklere, önceki toplumların, azaba uğrayarak, yerle bir olan ülkeleri ile ilgili kalıntılar anlatılarak, inatlarından vazgeçirmeye, rasûle uymaya çağrılmaktadırlar.

c) Değerlendirme

Kur'ân'da zikredilen kıssalarda acaba ne vurgulanmak istenmektedir. Özellikle kasas veya kıssa olarak isimlendirilmesinde ne gibi amaçlar güdülmektedir? Burada, konuya biraz açıklık getirilmesi gerekir. Bu isimlendirme-lerle kıssalar arasında bir ilgi sözkonusudur. Meselâ; haber vermek, nakletmek anlamı ile açıklamak, beyan etmek anlamları üzerinde biraz düşünülürse şu sonuçlara ve yorumlara varılabilir: Kur'ân, önce, kıssaları, gerçek kıssaları haber vermekte, bize bildirmektedir. Bunlar,

25. Şengül, ag.e., s. 52-53.

26. "Nebe" ile ilgili âyetler için bkz. el-Kehf, 18/13; Hûd, 11/100,120; Yûsuf, 12/102; Tâhâ, 20/99; el-A'râf, 7/101; İbrâhim, 14/9; eş-Şuarâ, 26/69; en-Neml, 27/22; el-Kasas, 28/3; Sâd, 38/21 67.

27. "Hadîs" ile ilgili âyetler için bkz. Tâhâ, 20/9; en-Nâziât, 79/15; ez-Zâriyât, 51/24.

28. el-Burûc, 85/17-18.

29. Şengül, a.g.e., s. 53-54.

bizde birer ilim husule getirmektedir. İlim ise gereğine göre hareketi, yaşamayı ve hayatı sürdürmeyi gerekli kılar.

Bu anlamlara kassa fiiline verilen bir kimsenin izini sürüp gitmek, peşine takılmak anlamlarını ekleyerek yorumun üçüncü ayağı da tamamlanmış olur. Kıssaların konusu kısaca Allâh'ın hükümlerini alan elçilerle, gereğince davranması istenen toplumlardır. Hakkı yaymak, kötülöklere engel olmakla görevlendirilen elçilere, şiddetli bir muhalefet gösteren toplumların ileri gelen yönetici, sermaye ve çıkar grublarının oluşturduğu bâtil taraftarları arasında sonsuza dek sürecek bir savaş başlar, gelişir ve neticelenir. Bunlar Kur'ân'da, değişmeyen yasalar gereğince yeni bir kitap ve önderle topluma taşınır. Neticede bu kıssalarla yeni topluma, elçileri ve inananları ile daha önceki elçilerin haberleri nakledilerek, onlara göre davranılması hayatın sürdürölmesi istenmektedir. Bu savaşın hak tarafında olanların, iyi olanlarına uymaları, bâtil tarafında olanların yaptıklarından kaçınılması istenmektedir. Bâtil taraftarlarına, kıssalarla iyiliklere yönelmeleri, yaptıkları kötölüklerden vaz geçmeleri tavsiye edilmektedir. Yani kıssalardaki iyi ve güzel davranışların kassa edilmesi peşinden gidilmesi; kötü ve çirkin yönlerinin ise takip edilmemesi gerektiği söylenmektedir. Böylece kassa kelimesinin sözlük anlamındaki içsel süreçle, Kur'ân'daki muhtevası arasındaki bağın ortaya çıkmış olduğu görülür. Özlü olarak ifade etmek gerekirse iyi yoldaki iyi yolcuyu takip ediniz, iyi yoldaki kötü yolcu ile kötü yoldaki iyi yolcuyu veya kötü yolcuyu takip etmeyiniz, ona uymayınız, denilmektedir.

Bir diğeri husus Kur'ân'da "k.s.s." kökünden gelen "kasas" tabiriyle, öncekilere ait bilgiler ifade edilmektedir. Bu konuda Şengöl, şöyle demektedir: "Bunun anlamı, bu ismin hakikatte en uygun bir isim olup, çok ince manalar gözetilerek seçildiğini idrak etmek, öneme haiz bir konudur. Kıssalar deyince akla, öncekilerin haberlerinin anlatılması gelse de, 'kassa' kökünde mevcut tabii dört manadan dolayı temel unsurları ile Kur'ân kıssalarının mahiyet ve hakikatini açıkça yansıtmaktadır. Bundan dolayı gerçek bir iman ve ilim gözüyle bakıldığında, bizzat Kur'ân'ın isimlendirdiği 'kasas' tabirinin kıssalar için seçilen ve kıssaların gerçek yönü ile çatışmayan bir isim olduğunu anlamakta güçlük çekilmemesi gerekir."³⁰ Böylece kıssaların "kasas" tabiriyle isimlendirilmesinin ne kadar gerçeğe uygun olduğu anlaşılmış olur.

3. Kıssanın Terim Olarak Anlamı

Kıssa kelimesinin taşıdığı anlamları, bu anlamlarda Kur'ân'da kullanılışlarını, kelimenin türevleri ile Kur'ân'da geçtiği yerleri, âyet ve sûre olarak belirtilmişti. Ayrıca kıssa ve türevlerini karşılayan hikâye, nebe', haber ve hadîs ifadelerini de açıklamış, kıssanın sözlük anlamı ile bizzat kıssalar arasındaki etimo- lojik bağ değerlendirme bölümünde

³⁰. Şengöl, a.g.e., s. 46-47.

sunulmuştu. Verilen açıklamalardan kısya kelimesinin muhtemel olduğu anlamlar iyice anlaşılmış oldu. Ancak kıssanın terim anlamını anlamak ve açıklamak için bir takım konuların ve yakın ilişki içerisinde olduğu terkiplerin açıklanması gereği vardır.

a) Kıssanın Kur'ân ile ilgisi: Kur'ân, Allâh'ın Hz. Muhammed'e Cebrâil vasıtasıyla gönderdiği ilâhi bir kitaptır. Pekçok konuyu, temel konular etrafında işlemiştir. Bu konulardan birisi kıssadır ve temel konuların anlatım tarzıdır. Kıssa kelimesini tanımlamak için, Kur'ân terimiyle irtibatlandırılması gerekmektedir. "Kıyasu'l-Kur'ân" adı altında tefsir usûlune ait bir ilim haline gelen bu terkibe, Kur'ân kıssaları denilmektedir. Ayrıca "Kıyasu'l-Kur'ân" diye de isimlendirilmektedir.

Buna göre "Kıyasu'l-Kur'ân" denilince, rasûl ve nebiler ile ilgili olsun yada olmasın, anlatılmasında fayda mûlahaza edilerek Kur'ân'da zikredilen her kıssaya bu ad verir. Meselâ; Ashâbu'l-Kehf,³¹ herhangi bir rasûl ile alakalı olmamasına rağmen, taşıdığı bir takım gayeler gereği anlatılmıştır. Nitekim, rasûllerin mücadelelerinin anlatıldığı kıssalara da "Kur'ân kıssaları" denilir. Meselâ; "Anadolsun, Yûsuf ve kardeşlerinin kıssalarında, soranlar ve isteyenler için ibretler vardır. Biz bu Kur'ân'ı vahyetmekle sona kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Kur'ân'dan önce bunları sen bilmiyordun."³² Bir başka âyette "Biz sana, Mûsa ile Firavn'ın haberlerini, inanacak bir toplum için gerçek bir olay olarak anlatıyoruz,"³³ denilerek kıssaların ve haberlerin varlığı vurgulanmakta, dahası gerçek bir kıssa ve olay olarak anlatılmaktadır.

b) Kıssaların elçiler ile ilgisi: "Çoğulu enbiya olan nebi ile çoğulu rusul olan rasûl kelimeleri, peygamber ifadesiyle karşılanmaktadır. Ancak rasûl ile nebi arasında şu fark vardır. Rasûl, yeni dinî hükümler yani şeriat getiren peygamberlerdir. Nebi ise kendisinden önceki şeriata ve önceki peygamberin getirdiği hükümlere göre amel ederek, Allâh'a çağırın insanlara denir."³⁴

"Peygamberlerin sayıları çoktur. Kur'ân'da adı zikredilenler yirmi beş tane olup tafsilî olarak, iman edilmesi gerekmektedir," diyen Tabbâre devamla "başka bir takım peygamberler vardır ki, Kur'ân'da adı zikredilmemiştir. Fakat Allâh (c.c) Kur'ân'da buna işaret etmiştir,"³⁵ diye ifade etmektedir. Âyette "bundan önce bir kısım rasûller vardır ki size onların kıssalarını anlattık; diğer bir kısım rasûllerin kıssalarını

31. Bkz. el-Kehf, 18/9-26.

32. Yûsuf, 12/3, 7.

33. el-Kasas, 28/3.

34. Halit Ünal, "Enbiyâ" mad., Ş.İ. Ans.

35. Afif Abdülfettah Tabbâre, Mea'l-Enbiyâ Fi'l-Kur'âni'l-Kerim, Dâru'l-Âlemi'l-İslâmiyyîn, 17. Baskı, Beyrut 1989, s. 16.

anlatmadık,"³⁶ buyurularak konuya açıklık getirilmektedir. Dolayısı ile anlatılan ile anlatılmayan peygamber kıssalarının varlığından söz etmek mümkündür. "Bazı peygamberlere şeriat sahibi olarak, kitap ve sahife verildiği anlatılmıştır. Bazılarına, sadece önceki kitap ve içindeki hükümler ile amel etmekle görevlendirilmiştir. Bazı rasûllerin kıssaları ise anlatılmamıştır."³⁷

Kur'ân'daki peygamber kıssalarının anlatılması için kısasu'l-enbiyâ ve'r-rusul veya ehbâru'r-rusul ve'l-enbiyâ adları altında eserler yazılmıştır. Kur'ân'da anlatılan peygamber kıssaları ile ilgili olarak; peygamberlerin görevi, insanlara Allâh'ın emir ve yasaklarını bildirip onları kullağa çağırmasıdır. Âdem'den beri Allâh'ın insanlara gönderdiği din İslâm dinidir. Bu din, Allâh'ın bir olduğu, eşi ve ortağı olmadığı inancına dayanır. Buna tevhid, birleme inancı denir."³⁸ Kur'ân'da tevhid inancı şöyle anlatılır. "Ey kitap ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allâh'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, birimiz diğerini Allâh'tan başka tanrı edinmesin de, ey Muhammed"³⁹ şeklinde buyurulmaktadır.

Şu halde Kur'ân'da peygamberlere dair anlatılan olaylar, kısasu'l-enbiyâ vb. adlarla adlandırılmıştır. Çünkü bunlar, peygamberlerin, toplumlarına getirdiği tevhid inancına bağlı olarak hayat tarzı olan dini, tebliğlerinde karşılaştıkları zorluklara ve kavimlerinin muhalefetine rağmen anlatmışlardır. Dolayısıyla, kıssada belirttiği gibi peygamber kıssalarında da kelimenin etimolojik yapısıyla yakından alakalı bir konu üzerinde durulmuştur. Peygamberler, doğru yolun doğru yolcuları, işaretler de ilâhi ikazlardır. Peygamberler bunlara riayet ederek sonuca ulaşmışlar, inananları da yanlarına almışlardır. İleri gelen inkarcı grub ise doğru yolu eğrilmeye, doğru yoldaki yolcuyu saptırmaya uğraşmışlardır. Eğri yollarına avaneleri de davet etmişlerdir. İşte bu durumları konu alan peygamber kıssalarına kısasu'l-enbiyâ ve'r-rusul denilmektedir.

c) Kur'ân'da kıssa

Bundan önceki bölümde, Kur'ân kıssalarının peygamberler ile olan alakasını belirterek, bu konuda rasûl ve nebilerin kıssaları adı altında kıymetli eserlerin Kur'ân kültürüne kazandırılmış olduğu ifade edilmişti. Bunlara Kur'ân'da kıssa denilince ne anlam ifade ettiğine değinmek zarureti doğmuştur. "Kur'ân'a Göre Hz. Mûsa Firavn ve Yahûdiler" adlı eserinde Kara, kıssa kelimesi hakkında açıklamalar yaptıktan sonra, "buna göre Kur'ân'da kıssa denilince, geçmiş peygamberlere ve milletlere dair kıssalar anlaşılır. Bunların amacı, tarihi olayları kronolojik bir sıraya göre

36. en-Nisâ, 3/164.

37. Tabbâre, a.g.e., s. 18.

38. Ünal, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

39. Âlu İmrân, 3/64; Diğer âyetler için bkz. İbrâhim, 14/4; en-Nahl, 16/36.

anlatmak değildir. Kur'ân'daki pek çok hitap tarzından biri de kıssadır. Kıssa, Kur'ân'ın asıl hedefini gerçekleştirme, daveti duyurma ve gönüllere yerleştirme vesilelerinden biri, hatta en önemlisidir"⁴⁰ demektir. Kıssada esasen, izi takip olunmaya değer hal, hareket, şan ve şöhret manası vardır. Dilimizde kıssa, ibreti cihetiyle tanınır. Dolayısıyla haber ve hikâyenin kıssa olabilmesi için, takip edilmeye değer bir özelliği haiz olmasına bağlıdır diyen Kara "kıssaların hakikîsi de hayalîsi de vardır. Toplumların yükselişinde kıssaların önemli bir yeri vardır. Bu kıssalar ister insan, hayvan ve cemâdâtın dilinden nakledilen hikmetli sözler olsun, isterse bizatihi insanlar tarafından yaşanmış olsun, değişmez"⁴¹ demektir.

Bu genel açıklamalardan sonra Kur'ân'da kıssa hususunda "peygamberler ve onların dostlarından bazı ileri gelen zevâtın hayatlarından Kur'ân'da verilen tablolar, gerek üslûb, gerek konu ve gerekse anlatım yerindeki uygunluk açısından en üst seviyede sunulmuştur. Bu kıssaların en önemli tarafı da hayal mahsulü olmayıp gerçekten yaşanmış olaylar oluşlarıdır. Bu özellikler, Kur'ân kıssalarına hastır. Bunlar, ibret alabilene ibreti, düşünebilene öğütü, nasihat kabul edene ve söz dinleyene basireti, İslâm'ı en güzel şekilde yaşamak ve yaşatmak için örnek arayana en güzel örneği, hak ve hakikatten ötürü zulme uğrayana teselliyi içinde taşıyan kıssalardır."⁴² demek suretiyle kıssaların özelliklerini ve güzelliklerini vurgulamış olmaktadır.

Kur'ân; insanları doğru yola iletmek muttakilere öğüt ve insanlar için bir açıklama olduğunu belirtmektedir.⁴³ Kur'ân kıssaları, yaşanmış olayları etkili bir üslûbla anlatmış, bunu yaparken benzer olayların, insanların başına her zaman gelebileceğini vurgulayarak dersler çıkarılması istenmiştir diyen Ünal kıssaların muhtevasıyla ilgili olarak; "Kur'ân'ın metod olarak kullandığı beyan, öğüt ve hikmet unsurları kıssada bir araya gelmiş bulunmaktadır. Kur'ân'ın içine aldığı beş unsur olan iman, ibadet, muamelât, ukubât, ahlâk ve kıssalardan kapsamı itibariyle en geniş olanı ahlâk ve kıssalardır. Gerçekten de, peygamberlerin gönderiliş gayesi imanlı ve ahlâklı insanlar yetiştirmek olduğu için Kur'ân'ın yarısına yakın bölümü insanlara ders ve ibret olmak üzere anlatılan geçmiş peygamberlerin ve milletlerin kıssalarıdır" demek suretiyle kıssaların muhtevasını hemen bütünüyle açıklamış olmaktadır.⁴⁴

Kur'ân'daki kıssalar peygamber kıssaları ve geçmişlerin haberleri diye iki kısımdan meydana gelir diyen Ünal, "peygamber kıssaları Kur'ân'da yirmi beş veya yirmi sekizinin hayatları hakkında yeterli

40. Necati Kara, Kur'ân'a Göre Hz. Mûsa, Firavn ve Yahûdiler, Seha Neşriyat, İstanbul 1989, s. 17-18.

41. Kara, a.g.e.,s.18-19

42. Kara, a.g.e., s. 20.

43. Âyetler için bkz. Âlu İmrân, 3/38; en-Nahl, 16/125.

44. Ünal, "Kıssa" mad. , Ş.İ. Ans.

malumât verilmiştir" demektedir.⁴⁵ Kur'ân'da geçmişlerin haberleri⁴⁶ babında olmak üzere; Zülkarneyn, Ashâbu'l-Kelf, Ashâbu'l-Uhdûd, Ashâbu'l-Fil, Ashâbu'r-Ress, Ashâbu'l-Eyke, Âd, Semûd, Lût ve Nûh kavimlerinin kastedildiğini ifade ettikten sonra Kur'ân'da anlatılan, Mekke toplumunda meydana gelen olayların da Kur'ân kıssalarının geçmişlerin haberleri bölümünde yer aldığını belirtmektedir.⁴⁷ Kur'ân'da kıssalarla ilgili bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi Kur'ân'da kıssaların varlığının kabul edildiğini, birtakım özellik ve ayrıntılar ile ihtiva ettikleri konular açısından değişik adlandırmalara ve sınıflandırmalara tabi tutuldukları görülebilir.

Bütün bu açıklamalara dayanarak Kur'ân'da kıssa veya terim anlamı itibariyle kıssanın ne demek olduğunu, bir tanımlamanın içermesi gereken unsurları da dikkate almak suretiyle kıssayı tanımlamanın gerekliliği doğmuştur.

d) Terim olarak kıssa

Kıssayı terim olarak tanımlamak için bazı itibarlara riayet etmek gerekir. Meselâ; Kur'ân ilimleri açısından kıssayı, Yıldırım şöyle tanımlamaktadır: "Kıssa, Kur'ân'ın esas olan dini gayesini gerçekleştirme vasıtalarından biridir. Kur'ân'ın esas gayesi Allâh'ı ve âhireti tanımak, adâleti tahakkuk ettirmektir. Bunlarda san'at gayesi güdülmez. Fakat kıssaların, esas alan dini gâyeye hizmet etmesi, olayların anlatılışında, dini gayeyle edebi gayeyi birleştirir ve insanın rûhuna san'at güzelliği ile hitap eder. Bir yönü ile tevhid akidesinin tarihi de denilebilecek kıssaların çoğu, rasûllerin tebliğlerini ve onlara karşı ümmetlerinin tutumlarını bildirmektedir. Âdem, Nûh, İbrâhim, Yûsuf, Mûsa ve İsâ kıssalarına özellikle çok yer verilir" demektedir.⁴⁸

Kıssayı eğitim ve öğretim aracı olarak tanımlayanlar da vardır. Bu tanıma göre; "çocukların ve gençlerin eğitiminde tarihi, dini ve ahlâki kıssaların büyük bir önemi vardır. Gerçek veya gerçekleşmesi muhtemel olayları canlı bir dille edebi bir üslûbla tasvir etmek, okuyanlar üzerinde büyük bir etki bırakır. Kötülüklerin ve ahlâksızların korkunç neticeleri, en güzel şekilde hikâyeye üslûbuyla anlatılır ve insanlar bu yolla kötülüklerden sakındırılır. İyi işler ve güzel ahlâklılıkların örnek davranışları da hikâyeye yoluyla etkili bir biçimde aktarılarak gençler bu iyi hareket ve davranışlara teşvik edilir" diyerek sınırlı anlamda bir tanımlama getirmektedir.⁴⁹

⁴⁵ Ünal, ag.mad. , Ş.İ. Ans. Âyet için bkz. Hûd, 11/120.

⁴⁶ Bkz. Tâhâ, 20/99.

⁴⁷ Ünal, a.g.mad. , Ş.İ. Ans.

⁴⁸ Suat Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş, Ensar Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul 1985, s. 106-107.

⁴⁹ Ünal, ag. mad., Ş.İ. Ans.

Kıssa kelimesinin kökünde mevcut tabii dört manaya uygun şekilde Kur'ânî istilahâta kasas veya aynı anlamda kıssa denildiğinde şunu anlamaktayız diyen Şengül, kıssayı şöyle tanımlamaktadır: "Allâh'ın insanlara ve cinlere gönderdiği en son ve en mükemmel ilâhî mesajı ihtiva eden Kur'ân'ın 'andolsun ki, peygamberlerin kıssalarında akli olanlar için ibret vardır. Kur'ân uydurulabilen bir söz değildir. Fakat kendisinden önceki kitapları tasdik eden, inanan millete herşeyi açıklayan, doğru yolu gösteren bir rehber ve rahmettir"⁵⁰ meâlindeki âyetiyle yalan ihtimali ve hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızalarında varlığını koruyabilmiş hâdiselerin; muhataplara, âdeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılması, beyan edilmesidir. Kur'ân'ın hidayet rehberi oluşuna uygun bir şekilde muhatapları irşad ve tenvir edecek kısımlarıyla anlatılmıştır. Bu anlatma tarzı da Cenâb-ı Hakk'ın muhit ilmiyle, olayın aslında herhangi bir değişiklik yapılmadan ve Kur'ân'ın i'câz ve icazına paralel olarak muhatapların ibret ve tefekkürlerine sunulmasıdır" demektedir.⁵¹

Şengül tanımını verdikten sonra Abdülkerîm el-Hatîb'in özet ifadesiyle şöyle bir tanımını sunmaktadır: "Kur'ân kıssaları, hayalden herhangi bir şeyin karışmadığı, geçmişte vuku bulmayan şeylerin de asla giremediği tarihi haberler ve olaylardır. Bununla beraber Kur'ân kıssaları hem değişmeyen mutlak hakikatler üzerine bina edilmiş, hem de muhatapı yönlendirme ve teşvik gibi unsurları da başka kıssalarda bulunmayan bir tarzda ihtiva etmiştir. Sözkonusu keyfiyet edebi kıssalarda asla bulunmayan bir husustur" diye ifade etmektedir.⁵²

Değişik tarz ve şekillerde yapılan bu tanımlamalardan yola çıkarak kapsamlı ve muhtevaya ilişkin bir tanımlama yapmak gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kur'ân'ın yanısına yakınıni teşkil eden⁵³ Kur'ân kıssalarını tanımlamanın zorluğunu da eklersek konunun tanımını yapmanın yada önceki âlimler tarafından kapsamlı olarak tanımlanamamasının güçlüğü anlaşılmış olur. Tüm bunlara rağmen kıssaları şöyle tanımlamak mümkündür: Kur'ân'da, Allâh'ın gönderdiği elçileri işleyen, Kur'ân'ın yarısını oluşturan, önceki kavim ve ümmetlerin tutum ve davranışları ve elçilerin tebliğ ve davetlerine karşı verdikleri cevapları anlatan, elçileri ve gönderildikleri kavimleri adlarıyla ifade eden, toplumun gelişen muhalefetine karşı koyabilmek adına mu'cizelerle desteklenen, azabı hak edenlere azabı haber veren, şiddetli karşı koymaları sonucu ülkelerinden inananlar ile sürülen, inananları cennetle, inanmayanları cehennem ile korkutan, bazı elçilerin kıssasının anlatılmadığı Allâh tarafından

50. Yûsuf, 12/111.

51. İdris Şengül, ag.e., s. 46.

52. Şengül, a.g.e., s. 46-47.

53. Bkz. Yıldırım, a.g.e., s. 105.

belirtilen, kitaplar ve sahifelerdeki hükümlere göre yaşamlarını düzeltmeleri istenen, tevhid, i'tikad, ibadet, muamelât, ukubât, ahlâk gibi hususlarda kaide ve kurallar verilen, kısaca kötü davranışlarla iyi davranışların tefrik edildiği âyetlerden oluşan, Kur'ân'ın bu bölümlerine Kur'ân kıssaları denilebilir.

B-KISSA TERİMİNİN KAPSAMI

1. Tüm Yönleriyle Kur'ân'da Kıssa

Bundan önceki bölümde kıssa kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını ifade etmiş, konunun bölümlerinde yeterli açıklamalarda bulunmuş olduğumuzu ifade edebiliriz. Bütün bunlara rağmen, konunun anlaşılması açısından daha fazla bilgi ve açıklamalara ihtiyaç duyulduğu aşikardır. Kur'ân kıssaları ile ilgili diğer konulara geçmeden önce bu konunun açıklanması gerekir.

Kur'ân kıssalarında, peygamber adları ile elçi olarak gönderildikleri toplumların adları belirtilir. Bu durum, Kur'ân'da pek çok âyete konu olmuştur. Meselâ; "Andolsun Nûh'u da kavmine gönderdik"⁵⁴ "Ad kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik"⁵⁵ âyetleri zikredilebilir. Kur'ân'da peygamberler ile gönderildikleri topluma ait pek çok âyet vardır.⁵⁶

Kur'ân kıssalarında peygamberlere, toplumlarını düzeltmek ve Allâh'a doğru yönlendirmek için hidayet ve nur olan kitaplar veya sahifelerin verilmiş olduğu pek çok âyette belirtilir. Meselâ; "Allâh, ey Meryem oğlu İsâ, sana ve anana olan nimetimi an, demişti. Sana ki-tabı, hikmeti, Tevrât'ı ve İncil'i öğretmiştim."⁵⁷ Bu kitap ve sahifelerde bulunan hükümlerden Kur'ân'da anlatılanları, araştırmaya konu teşkil etmektedir. Hatta denilebilir ki araştırmaya konu olan bilgiler bu bölümlerde yer almaktadır. Önceki peygamberlerin sireti, araştırmaya malzeme oluşturmaktadır.

Kur'ân kıssalarında, peygamberlerin toplumlarını Allâh'a kulluğa çağırdığı, putlara kulluğun terkedilmesi gerektiğini ifade eden âyetler vardır. Meselâ; "Semûd kavmine kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Sâlih kavmine, ey kavmim, Allâh'a kulluk edin. O'ndan başka tanrınız yoktur, dedi."⁵⁸ Başka bir âyette; "Peki, dedi, siz Allâh'ı bırakıp da size hiç bir fayda

54. el-A'râf, 7/59.

55. el-A'râf, 7/65.

56. Diğer âyetler için bkz. el-Enbiyâ, 21/83; es-Sâffât, 37/139; el-Ankebût, 29/36-38; Hûd, 11/84; Sâd, 38/13-14; eş-Şuarâ, 26/141; el-Kamer, 54/23; ez-Zâriyât, 51/43; en-Neml, 27/45; el-A'râf, 7/73; el-En'âm, 6/86; el-Ahkâf, 46/21; Meryem, 19/56.

57. el-Mâide, 5/110. Kitaplar ile ilgili diğer âyetler için mkz. Âlu İmrân, 3/3, 48; el-A'râf, 7/71, 157; et-Tevbe, 9/111; Meryem, 19/30; el-Bakara, 2/185, 228; el-Hicr, 15/87, 91; el-Mü'min, 40/54; el-Ahkâf, 46/12. en-Nisâ 4/163; el-İsrâ, 17/55; el-Enbiyâ, 21/105; el-A'lâ, 87/18-19.

58. Hûd, 11/61.

ve zarar vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Yuh size ve Allâh'tan başka taptıklarınıza. Aklınızı kullanmıyor musunuz siz?"⁵⁹ Elçiler toplumlarını, kendilerine verilen sahife ve kitaplardaki kurallar gereği olarak, Allâh'a kul olmaya, kullara kulluğu ve putlara ibadeti reddetmeye davet etmişlerdir.⁶⁰

Kıssalarda peygamberler, toplumlarından yükselen muhalefete karşı koymuşlar, inananlara eziyet etmişler, onlar bunlara sabrederek toplumlarına, yaptıklarının kötü ve çirkin olduğunu ifade etmişlerdir. Bahsedilen konular kıssalarda pek çok âyete konu olmuştur.⁶¹ Meselâ; Sâlih (a.s) ile ilgili bir âyette "kavminden büyüklük taslayanlardan ileri gelenler, içlerinden zayıf görülen insanlara, siz dediler Sâlih'in, gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor-musunuz? Onlar da evet doğrusu biz onunla gönderilene inananlarız dediler."⁶²

Kıssalarda peygamberler, toplumlarına muhalefeti sürdürüp inanmamakta diretirlerse, Allâh'ın azabının geleceğini bildirmişler, inanmayan topluma azab gelip yok olurlarken, peygamberler ile inananlar kurtulmuşlardır. Bu konuda da pekçok âyet vardır. Meselâ; Lût (a.s) ile ilgili olmak üzere bir âyette: "melekler dediler ki, ey Lût, biz senin Rabb'inin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Gecenin bir kısmında aileni yürüt; geride karından başka kimse kalmasın. Çünkü ötekilerine erişen azab ona da erişecektir. Onlara vadedilen azap zamanı, sabah vaktidir. Sabah da yakın değil mi? Azap emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik, üzerlerine de taş yağdırdık. Çamurdan taşlaşmış, onlara azab için hazırlanmış, istif edilmiş, Rabb'inin katında işaretlenmiş taşlar. Bu, zalimlerden uzak değildir."⁶³ Bu ve benzeri âyetler kıssalarda mevcuttur.⁶⁴

Kıssalarda kısaca hak-bâtil savaşı olarak isimlendirilen tevhid mücadelesinde hayatın tüm cepheleri ile ilgili vakıa ve hâdiseler gerçek birer kıssa gibi anlatılmış, diğer çağlardaki insanlara dinî, hukûkî, ilmî, içtimaî vb. konularda ibretler ve dersler vermiştir. Kur'ân kıssalarında bu konularla ilgili olmak üzere meselâ; "andolsun, Yûsuf ve kardeşlerinin kıssalarında soranlar için ibretler vardır"⁶⁵ ve "Biz bu Kur'ân'ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Sen, Kur'ân'dan önce

59. el-Enbiyâ, 21/66-67.

60. Konu ile ilgili âyetleri için bkz. eş-Şuarâ, 26/123; el-Mâide, 5/20-26; Yûnus, 10/71; el-Mü'minûn, 24/23-30; Hûd, 11/84-88

61. Âyetler için bkz. eş-Şuarâ, 26/128-130; el-Bakara, 2/61-66; ez-Zuhruf, 43/26-28; Hûd, 11/42-46.

62. el-A'râf, 7/73.

63. Hûd, 11/80-83.

64. Âyetler için bkz. el-Ahkâf, 46/21-24; Yûnus, 10/90-93; Nûh, 71/13-28; el-Ankebût, 29/36-37.

65. Yûsuf, 12/7.

bunları bilmiyordun."⁶⁶ Bu konu ile ilgili olmak üzere Kur'ân'da pek çok âyet vardır.⁶⁷ Bu âyetler pek çok bilgi kıyıtları taşımaktadır.

Bir de peygamberleri anılmadan sadece yer adları ve mücadele ettikleri insanlar arasında gerçekleşen ayrılıkların anlatıldığı kıssalar vardır. Bunlarla ilgili âyetler de Kur'ân'da yer tutar.⁶⁸ Tüm yönleriyle Kur'ân'da kıssaları açıklayıp, pek çok ilmî, hukûkî, ahlâkî konular içerdiğini belirttikten sonra Kur'ân kıssaları ile ilgili diğer bölümlere geçmek ve birtakım açıklamalar yapmak gerekir.

a) Kıssaların sayısı, önemi ve işlevi

Kur'ân'da sadece rasûl ve nebilerle ilgili kıssalar yoktur. Bu kıssaların yanında nebiliği olanlar ile ilgili kıssalar da vardır.⁶⁹ Bir takım rasûllerin kıssaları- nın anlatılmadığına dair âyetler vardır.⁷⁰ Nebiliği şüpheli olmakla beraber Kur'ân' da adları zikredilerek kıssaları anlatılanlar yirmi sekiz tanedir. Bunlara diğerlerini de katarsak, kıssaların sayısının epey çoğaldığını görebiliriz.⁷¹ Daha önce Kur'ân'ın yarısına yakınının kıssalar olduğunu belirterek konu üzerinde durulmuştu.

Kur'ân kıssalarının önemi, izahtan varestedir. Ancak kıssaların tarihi, tevhid mücadelesi, hak-bâtıl şavaşı, ahlâkî olan ve olmayan davranışların tespiti, geçmişlerin yaşam tarzları, peygamberlerin bâtil yaşam tarzlarını değiştirme, hukukla, ilimle, ahlâkla, ibadet ve itikadla ilgili konularda birer bilgi malzemesi olmaları, özellikle de yalan ve hayal karışmayan bir şekilde sunulması, araştırmacılar ve okuyucular açısından büyük bir öneme haizdir. Bu önem dolayısıyladır ki bu konuda çok değerli çalışmalar yapılmış, sayısız eserler verilmiştir.⁷²

Kur'ân'daki kıssaları saydıktan sonra Cerrahoğlu, kıssaların insanlar açısından ne gibi bir işlevi olabileceği hususunda; "insana, vakıalar kadar hiçbir şey gerçeği gösteremez. Buna uyararak, geçmiş milletlerin ilim, cehalet, kuvvet, zaaf, şeref, zillet durumlarını ve bunların sebeplerini iyice incelersek, bizlerde mevcut olan iyi veya kötü davranışlarımıza karşı elbette tesir edecektir" demektedir.⁷³ Elbette kıssaların işlevi bununla sınırlı değildir. Nitekim olaya sosyolojik açıdan bakan bir kimse kıssaların toplumlar değişse de, toplumların içlerinde varolan karakterlerin değişmediğini, değişenin sadece şekiller ve zaman olduğunu ifade edebilir.

66. Yûsuf, 12/3.

67. Âyetler için bkz. el-Kasas, 28/11; el-Mü'min, 49/78; Tâhâ, 20/20-99; el-Kehf, 18/13.

68. Âyetler için bkz. el-Mâide, 5/27-31; Yâsin, 36/13-20; el-Burûc, 85/1,11.

69. el-Kehf, 18/83-98; et-Tevbe, 9/130; Lokmân, 31/12-17.

70. Bkz. en Nisâ, 3/164.

71. Tabbâre, a.g.e., s. 16; İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, T.D.V. Yay., 5. Baskı, Ankara 1985, s. 172.

72. Kıssalar hakkında bilgi için bkz. Tabbâre .a.g.e.; Abdülvahhâb en-Neccâr, Kassasul-Enbiyâ, Neşr. Müessesetü'l-Halebî, 2. Baskı, Beyrut 1386/1966.

73. Cerrahoğlu, a.g.e., s. 173.

Kıssalarının işlevi konusundaki Ünal, şöyle demektedir: "Kıssaların insan eğitiminde büyük rolü vardır. Geçmiş insanların başından geçen olayları ve sebeplerini anlatmak, bugünün insanına da ders verir, yol gösterir. Çünkü insan, yaratılışı, eğilimleri ve zaaflarıyla aynı insandır. Tarihte yaşamış insanlar ve milletler için sözkonusu olan, bugünün insanı için de sözkonusudur. Meselâ; inkârcıların ve zalimlerin acı sonları, Kur'ân'da Firavn ve ordusunun denizde boğulmasına yol açan zulümleri anlatmak suretiyle gözler önüne serilir. Yine sıkıntılara göğüs gererek, Allâh'a olan iman ve tevekkülünü kaybetmeyen kimselerin, sonuçta büyük mertebelere ulaşacakları ve sabırlarının mükafatlarını görecekleri Hz. Yûsuf kıssasında en güzel şekilde anlatılır" demektedir.⁷⁴

İhtiva ettikleri ibret, ders ve benzeri hususlardan ötürü Kur'ân kıssaları çok büyük öneme hâizdir. "Kur'ân'a Göre Hz.Mûsa, Firavn ve Yahûdiler" isimli eserin- de Kara, bu konuya temas eder ve şöyle der: "İşte Kur'ân kıssalarından her biri, insanoğluna muhtelif ortam ve şartlarda nasıl davranacağına dair en güzel örnekleri ve o şartlarda uyulacak Allâh kanununu sunmaktadır. Kıssaların her biri ayrı ayrı hikmetlerle doludur. Birinde olan hikmet diğesinde yoktur. Bu kıssalar sanki renkleri, tadları ayrı ve değişik olan meyveler gibidir."⁷⁵

Kıssaları, içerdiği bir takım özellikler ve hususiyetlerden ötürü Kur'ân ilimleri açısından vazgeçilmezliğini korumaktadır. Zira Kur'ân ilimleri arasında, ençok âyete konu olan, kıssalardır. Aynı eserde Kara, bu konuya temasla şöyle demektedir: "Kıssa, Kur'ân ilimleri arasında önemli konulardan biri olmasına rağmen, müslüman toplumda bu konunun ihmal edildiği, buna gereken önemin verilmediği, dikkatlerden bilerek veya bilmeyerek uzak tutulduğu görülür. Halbuki kıssalar, Kur'ân'da çok geniş yer tutar. Hatta Kur'ân'ın yarısını, bir görüşe göre de üçte ikisini kapsadığı söylenir. Kur'ân'da bu kadar uzunca sunulan kıssaları ihmal etmek, bunlardan gereken dersi almamak, Kur'ân'ın üçte ikisini ihmal etmek anlamını taşır,"⁷⁶ diyerek kıssalara gereken önemi vermenin gerekliliği izah etmektedir.

Yeri gelmişken ifade edilmelidir ki, Kur'ân kıssaları ile ilgili yazılan eserlere rağmen konu bakirliğini hâlâ korumakta, değerli araştırmacıları beklemektedir. Sadece Kur'ân kıssaları değil ayrıca kısasu'l-hadîs Rasûlüllah'ın anlattığı hadîs kıssalar da araştırmacıları beklemektedir.

b) Kıssalarda üslûb, metod ve tekrar

Kur'ân'da anlatılan peygamberlere ait kıssalar, diğer âyetlere nazaran bir takım üslûb özellikleri taşır. Bu, hem kıssaları hem de ihtiva ettikleri açısından bir ayrıcalık oluşturmaktadır. Nitekim bu konuda

⁷⁴. Ünal, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

⁷⁵. Kara, a.g.e., s. 22.

⁷⁶. Kara, a.g.e., s. 22.

Tabbâre, "Mea'l-Enbiyâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm" adlı eserinde şöyle demektedir: "Kıssalar ve kıssalar ile ilgili âyetlerin üslûbuna göz atıldığında kalbleri etkilediği görülür. Bu, onun lafızlarının güzelliği, diziminin eşsizliği ve anlamlarının yüceliğini oluşturan belâğatının etkisi iledir. Bunlardan daha fasih daha tatlı ve değerli bir lafız ile daha güzel bir eser bulamaz- sınız, dedikten sonra Bâkılânî'nin; 'Kur'ân'ın üslûbu kendine has bir üslûbtur. Başka herhangi bir eser buna benzemez, aksine kıssaların üslûbu, bilinen diğer tüm üslûblardan farklıdır,' görüşünü nakletmektedir."⁷⁷

Tabbâre, Hattâbî'nin, "Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân" adlı eserinin altmışıncı sahifesinden kıssaların üslûbuyla ilgili nakline göre: "Kur'ân uzun süre üslûbunu koruduğundan dolayı belâğatıyla yarışacak başka bir eser yoktur. Çünkü Kur'ân emirleri, nehiyleri, müjdelemeleri, sakındırmaları ile ilgili pekçok konuyu içine alır, dediğini ifade eder."⁷⁸

Kur'ân kıssalarının "girizgâh bölümünde görülen farklı üslûblar" adıyla açtığı konuda Şengül şöyle demektedir: "Her yönü ile mu'ciz olan Kur'ân, kıssalar üslûbu ile muhataplara dini mesajı verirken şüphesiz edebi parlaklığı ortaya koymayı da ihmal etmemektedir. Çünkü kıssalar türünde muhataba etki etme yönünden en önemli bölüm giriş kısmıdır. Giriş kısmında değişik şekillerde muhatabın dikkati çekildikten sonra, bilahare tafsilata geçilmektedir. Giriş üslûblarını şöylece özetlemek mümkündür:

aa- Anlatılan kıssanın önce kısa bir özeti verilir, daha sonra olay başından sonuna kadar arz edilir. Bu üslûb şekline en güzel misal, Ashâbu'l-Kehf kıssasıdır."⁷⁹

bb- Kıssanın, bazan muhtevastaki olayın neticesi ve ana fikri durumundaki ifadelerle başlamasıdır ki, bu tür bir girizgâha örnek olarak Mûsa (a.s)'in kıssasını⁸⁰ gösterebiliriz. Yûsuf kıssasının⁸¹ girizgâh bölümü de buna yakındır."⁸²

cc- "Kıssanın olaylar zincirinde, mantıkça sonra gelmesi gereken bir sahne de olsa en çarpıcı bir tabloyu sergileyerek başlamasıdır. Bu tür bir girizgâha örnek, Tâha sûresindeki Mûsa (a.s)'in kıssasıdır."⁸³

dd- Bazan kıssa, ön bir açıklamaya gereksinim duymadığından herhangi bir mukaddime veya özet yapmaksızın başlar. Bu tür bir girizgâha misal, Hz. Meryem'in Hz. İsâ'ya hamile kalarak doğurmasını konu alan

77. Tabbâre, a.g.e., s. 25.

78. Tabbâre, a.g.e., s. 26.

79. Bkz.Şengül,a.g.e., s.240.

80. el-Kasas, 28/14-21.

81. Yûsuf, 12/4-111.

82. Şengül, a.g.e., s. 240-241.

83. Tâhâ, 20/9-99.

sahnelerle⁸⁴ Süleymân (a.s)'ın Karınca, Hüdhdüd ve Belkıs'la aralarında geçen kıssalar⁸⁵ verilebilir" demektir.⁸⁶

Kıssaların üslûbunu anlattıktan sonra, Kur'ân kıssalarının metoduna da kısaca değinmek gerekir. Dikkat edilmelidir ki, bizler bile işlerimizi yürütürken bir kısım metodlara başvuruyorduk. Kur'ân kıssalarını, Allâh anlatırken, bir metoda binaen zikretmesi doğaldır denilebilir. Bu konuda Tabbâre şöyle demektedir:

"Kur'ân'da peygamber kıssaları anlatılırken şöyle bir yol izlenir. Tarihi olay ve vakıaların kıssalarla ilgili kısımlarını alır, ancak bunları edebi üslûb ve gayeyle arzeder. Çok güzel bir yol ve metod izler, manaları açıklar, gayeleri belirtir. Kıssaları; zihinlerde ve kalplerde, istenen neticeleri oluşturacak hâdiseler olarak anlatır ve müthiş bir etki bırakır. Bu metod, kıssaları tarihi perspektiflerinden alarak dinsel perspektife taşır. Kur'ân'ın bu yöntemi neticesinde kıssaları, tüm yönleriyle hâdisleri kronolojik bir sırada vermesi düşünülemez. Başka kaynaklardan olayları bilmeyenlerin bunları anlamaları zor olur. Dolayısıyla Kur'ân kıssasının, öğüt oluşturup terbiye edecek ve netice hasil edecek kadarını anlatır. Meselâ, Yûsuf kıssasını⁸⁷ ele alırsak, çoğu kez kıssanın bir bölümünü alır, hedefi açıklar. Telmihte bulunarak kısaca kıssaya işaret eder. Zira bu kıssa fazlaca meşhurdur "⁸⁸ demek suretiyle kıssaların metodunu açıklamış olmaktadır.

Kur'ân'ın kıssalar hususundaki üslûbunu ve metodunu açıkladıktan sonra, kıssaların tekrarı, tekrar edilmesindeki gaye ve amaçlara değinilmelidir. İfade edilmelidir ki, tekrarın gerekli olduğu yerler vardır. İnsanlar olarak bizler, tekrara gereksinim duyduğumuz açıktır. Neden gereksinim duyduğumuzun en etkili sebebi ise daha iyi anlamak, daha iyi anlatmak, kavramak ve üçüncü kimselere ulaştırmaktaki hassasiyettir. Hatta en güzel şey tekrar etmektir veya tekrar etmek güzeldir, kelâm-ı kibar anlatılmak istenileni daha iyi ifade etmektedir.

Yüce Allâh (c.c) Kur'ân ile, örnek ve önder peygamber ile örnek insanlar yetiştirmeyi hedef edindiğine göre, bu meyanda tekrara yönelebilir. İnsan maddî ve manevî yapıdan oluşur. Her yönün değişik ve farklı ihtiyaçlarının olması çok doğaldır. Bir örnek vermek gerekirse yemek yeme şekliyle, inanma arasındaki farkın ne kadar açık olduğunu biliyoruz. İşte Allâh da konuları işlerken kıssalarda tali konulara bir kez değinirken, asıl ve gövde ile ilgili konulara daha çok temas eder ve tekrar tekrar anlatır ki, önder ve örnek şahsiyetin anlamadaki hatalarını sıfıra

84. Meryem, 19/16-19; Âlu İmrân, 3/45; Meryem, 19/20.

85. en-Neml, 27/18-44.

86. Şengül, a.g.e., s. 241-242.

87. Yûsuf kıssası için bkz. Yûsuf, 12/4-111.

88. Tabbâre, a.g.e., s. 25.

indirmeyi ister. Bu konuda Yıldırım, "K. Kerîm ve Kur'ân ilimlerine Giriş" adlı eserinde şöyle demektedir:

"Muhatap, Âdem, Nûh ve Mûsa (a.s) ile ilgili bazı kıssaların tekrar edildiğine şahit olur. Sûrenin genel havası ve sıyâk münasebetiyle aynı kıssa, her seferinde değişik ayrıntılar eklenerek farklı üslûbla ele alınır ve farklı detaylar, değişik ibretlere medar olur. Tekerrür, esas dini maksadın farklı üslûblarla tebliği durumudur. Sıradan meseleler, tekerrür etmez. Meselâ, Hz. Mûsa'nın doğumunu çevreleyen şartlar, gençliği, evliliği tekrarlanmaz, ama Firavn'la karşılaşması, sihirbazlara söylediği sözler, risâletin hedefi yönünden çok mühim olduğundan, dini maksat, tekrarlanmalarını gerektirmiştir. Yalnız unutmamak gerekir ki kıssanın eklem yerleri durumunda olan bazı halkalarını tekrar etmekten kaçınmak mümkün değildir,"⁸⁹ diye ifade ederek, kıssalardaki tekrarın sıradan konu ve meselelerden ziyade, esas ve gövdeyle alakalı ve dini gayenin gerektirdiği konular tekrar etmektedir. Meselâ, Ashâbu'l-Kehf kıssası tekrar etmez. Bunun gibi kıssalardaki tekrar, risâletin hedefini gerçekleştirme ve örnek şahsiyete verilecek talimâtların tam ve eksiksiz, şüpheye konu olmayacak tarzda verilmesi için tekrara girilmiştir. Adeta, kul yanlış yapmasın diye temel konumdaki kanunlar tekrar tekrar neşredilerek, sorumluluk kullara bırakılmıştır. Zira Allâh bu konuda bir değil birkaç kez açıklama yapmıştır. Anlamadaki hata payını kendisi açısından sıfırlamıştır. Uygulama ile ilgili tekrarlar çokça ifade edilerek pratikleri de gösterilmiştir.

c) Kıssaların hedefi ve gayesi

Kur'ân kıssalarının İslâm hukuku ile ilgisine geçmeden önce, kıssa teriminin kapsamı ile ilgili olmak üzere, son olarak Kur'ân kıssalarının hikmeti, hedefi, gayesi ve özellikleri konusuna da değinmek gerekir. Kur'ân kıssalarının bu bölümü, pek çok esere konu olmuş, hatta bu konuda azımsanmayacak nicelikte eserler yazılmıştır. Kur'ân kıssalarının hikmeti konusunda Sâbûnî; "Kur'ân kıssalarındaki asıl maksat öğüt ve ibrettir"⁹⁰ dedikten sonra "Gerçekten peygamberlerin kıssalarında akıl sahipleri için büyük ibretler vardır"⁹¹ ve "Ey Rasûlüm, sen hâdiseyi kâfirlere anlat, olur ki gereği gibi düşünürler"⁹² âyetlerini zikretmektedir.

Kur'ân kıssalarının peygamberler ile ilgisi olduğu gibi, onların mücadeleleriyle de ilgisi vardır. Şâmil İslâm Ansiklopedisi Hz. Hûd

⁸⁹. Suat Yıldırım, a.g.e., s. 10; Kıssalardaki tekrarlarla ilgili olarak bkz. Şengül, a.g.e., s. 254-264; Muhammed Ali es-Sâbûnî, Peygamberlik ve Peygamberler, (Çev. Suat Cebeci-Bilâl Delice), Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul (trs) s. 138-142; Cerrahoğlu, a.g.e., s. 173-174; Tabbâre, a.g.e., s. 26-27; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 3. Baskı, Mısır 1387/1967, IX, 118-120.

⁹⁰. es-Sâbûnî, a.g.e., s. 128.

⁹¹. Yûsuf, 12/111.

⁹². el-A'râf, 7/176,

maddesinin yazarı, "geçmiş peygamberlerin ve kavimlerin kıssalarının Kur'ân'da zikredilmesi, inananların ibret almaları içindir. Geçmiş peygamberlerin her tavrı müslümanlar için de takip edilecek bir yoldur" dedikten sonra Hûd'un kıssasındaki ibret ve dersleri özetler.⁹³

Kur'ân'da peygamberler ve kıssalarının zikredilmesinin hikmeti ile ilgili olarak Tabbâre, konuyu iman etmekle ilişkilendirerek, "İslâm dini, peygamberlere iman etmeyi, akidenin şartlarından kabul etmiştir. Müslümanlar, tüm peygamberlere inanırlar, onlara saygı gösterir ve onları överler. Kim, Allâh'ın Kur'ân'da anlattığı peygamberlerden herhangi birini inkâr eder, hakaret eder veya saygısızlık ederse, Muhammed (s.a.s)'e verilene göre o mü'min değildir" dedikten sonra ilgili âyetleri zikretmektedir.⁹⁴

İnsanoğlu yaptığı davranışlarında bir veya birden fazla gaye hedef ve amaç güdebilir. Hatta hedefsiz davranışın olduğunu söylemek imkânsızdır. Belki, davranışının hedefini bilmeyen insan olduğu söylenebilir, ancak bu o davranışın hedefsiz olduğunu göstermez. Davranış için söylenenler insanın gerçekleştirdiği her faaliyette geçerlidir denilebilir. İşte Yüce Allâh Kur'ân'da peygamberlerin kıssalarını anlatmasında pek çok hedefi amacı ve gayeyi esas alması çok doğal, hatta gereklidir. Bu konuya oldukça geniş bir yer ayıran Şengül, aslî ve tali gayeleri şöyle sıralamaktadır: "İman esaslarını ispat edip açıklamak; Rasûlullah (s.a.v)'a ve bütün mü'minlere teselli verip gönülleri pekiştirmek; insanoğlunun ezeli düşmanı şeytana karşı uyarmak; her devirdeki peygamberlerin ve tebliğ ettikleri dinlerin birliğini açıklamak; eğitim ve terbiye metodu açısından kıssalara bakış; kıssalarda anlatılan mu'cizelerin ve harika olayların bazı ilmi gelişmelere işaret etmesi; insanlığı bu yönde teşvik etme özelliğidir" diyerek kıssaların gaye, amaç ve hedeflerini açıklamaktadır.⁹⁵

Kur'ân'da zikredilen peygamberler ile ilgili kıssaların, gaye ve hedeflerini belirtirken Tabbâre; "bunlar muhalifler ile tartışmada, âyetlere uyanları müjdele-medede, karşı çıkanları sakındırmada, İslâm'ın ilkelerini açıklamada, peygamberleri ve onlara uyanların kalplerini sabitleştirmekte ve nihayet Muhammed'in nübüvvetinin doğruluğunda Kur'ân'ın dayandığı, sığındığı en önemli psikolojik etkenlerden biridir. Peygamberlere ait Kur'ân kıssalarının bir amacı da, Âdem'den Muhammed'e kadar olan dinin, tamamen Allâh'tan olduğunu anlatmaktır. Allâh'a inanan mü'minlerin tek, bir ve eşi olmayan Allâh'a kulluk eden tek bir ümmet olduğudur. İlâhi dinler arasında yahûdilik ve

⁹³. Mehmet Sait Şimşek, "Hûd" mad., Ş.İ. Ans; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 129.

⁹⁴. Tabbâre, a.g.e., s. 18-19; Âyetler için bkz. el-Bakara, 2/285-286; el-Bakara, 2/186; en-Nisâ, 3/150-151.

⁹⁵. Şengül, a.g.e., s. 281-335; Kıssaların maksatları için bkz. Yıldırım, a.g.e., s. 106-109; Cerrahoğlu, a.g.e., s. 172-173; Ünal, "Kıssa" mad., Ş.İ. Ans; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 129-138; Kara, a.g.e., s. 26-31.

hristiyanlık diye dinler veya dincikler yoktur. İslâm buna karşıdır. Bütün peygamberlerin kavimlerine ulaştırdığı bütün dinler, tek bir asıldan ve pınardan doğmuştur. Her nebi veya her rasûl kendinden önceki risâleti tamamlayıcı ve olgunlaştırıcı bir görev üstlenmiştir,"⁹⁶ görüşünü beyan etmiştir. "O size, dinden Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi İbrâhim'e, Mûsa'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi şerîat (hukuk düzeni) yaptı"⁹⁷ âyetini zikrederek görüşünü desteklemektedir.

Kur'ân kıssalarının pek çok özelliği vardır. Bu özellikleri sayarken Yıldırım, şöyle demektedir: "Kur'ân kıssalarının bir özelliği de, kıssanın arasında bir takım dini irşad ve tevcihlerin serpiştirilmesidir. Bunlar, kıssaların siyakında, önünde, sonunda veya ortasında bulunabilir. Kur'ân, kıssa anlatırken hüküm ve kanun bildirir, hüküm bildirirken Allâh'ın gözetimi altında ibadet yahut uhrevî hayatla ilgi kurar."⁹⁸ Ayrıca makalede Kur'ân kıssalarının özelliklerini, tekrar hususiyeti, Kur'ân'ın kıssadan maksat hasıl olacak kadarını zikretmesi, arada dini irşad ve tevcihler serpiştirilir, şeklinde sıralamaktadır.⁹⁹

Buraya kadar açıklananlardan da anlaşılacağı gibi, kıssa teriminin kapsamı oldukça geniştir. Ancak araştırma açısından hâdiseye yaklaşıldığında, yapılan açıklamalar ve desteklenen alıntılarla yeterli bilgi verildiği kanaati hasıl olmaktadır. Kur'ân'da kıssa nedir? Allâh bu kıssaları neden zikretti? vb. gibi sorulara muhatab olan kimseye yeterli açıklama sunulduğu ifade edilebilir.

2. Kur'ân Kıssalarının Dışında Bağımsız Olarak Verilen

Diğer Bilgiler

Kıssa terimi kapsamında irdelenmesi gereken bir husus kıssaların dışında bağımsız olarak verilen diğer bilgiler ile ilgilidir. Bununla ifade edilmek isteneni biraz açmak zorunluluğu vardır. Kur'ân kıssaları dışında derken, hakikaten Kur'ân kıssaları içinde zikredilmeyen ve önceki ümmetlere ait bilgileri içeren âyetler vardır. Bağımsız olarak verilen diğer bilgiler ifadesiyle de kıssalardan ayrı olmak üzere, önceki rasûllere verilen sahifeler ile kitaplarda yazılan Kur'ân'da da farz kılındığı ifade edilen hususlar kastedilmektedir.

Kur'ân'da sizden öncekilere farz kılındı, yazıldı veya tavsiye edildi vb. gibi âyetlerde ifade edilen hususlar, Kur'ân kıssaları kapsamına doğrudan girmediği bilinmektedir. Ancak dolaylı yoldan kıssaların kapsamında telakki edilmesinde bir engel de yoktur. Çünkü kıssaların

⁹⁶. Tabbâre, a.g.e., s. 24-25; Kara, a.g.e., s. 26-31.

⁹⁷. eş-Şûrâ, 42/13.

⁹⁸. Suat Yıldırım, "K. Kerim'de Kıssalar" Mak., A.Ü.İ.İ.F. Der, Sevinç Matbaası, 3. Sayı (1.2. fasikül), Ankara 1979, s. 59.

⁹⁹. Yıldırım, a.g.e., s. 109-111; Şengül, a.g.e., s. 189-250.

muhtevasına bakıldığında peygamberlerin mücadeleleri ile kendilerini desteklemek üzere verilen kitaplar ve sahifelerdeki malumât araştırmanın özünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu bilgileri incelemede kullanmakta bir engel yoktur. Bu konu iki alt başlık altında incelenecektir.

a) Kur'ân'da önceki semâvî kitaplardan naklen verilen

bilgiler

Allâh Âdem'i ilk insan olarak yaratmış, onu kendi adına yeryüzünde halife tayin etmiştir. O'nu nübüvvetle görevlendirerek, sözlü yada yazılı vahiylerini bildirmiştir. Âdem'e; kendisinin ve zürriyetinin, uyması gerekli konuları içeren on¹⁰⁰ sayfalık ilâhî vahyini bildirmiştir. Kur'ân'da konu ile ilgili olarak, "hepiniz oradan inin, dedik, yalnız iyi bilin ki size benden bir hidayet geldiği zaman kimler benim hidayetime uyarsa artık, onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir. İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlar ise ateş halkıdır, onlar orada ebedî kalacaklardır"¹⁰¹ buyurulmaktadır.

İbn Kesîr, âyetleri "Allâh kitaplar indirecek, nebiler ve rasûller gönderecektir. Ebu'l-Âliye'ye göre hidayet nebiler, rasûller, beyyineler ve emirlerdir. Bu görüş, daha genel ve umûmidir"¹⁰² şeklinde yorumlamaktadır. Âyetlerden ve müfessirlerin yorumlarından anlaşılan şudur: Artık kim gönderdiğim, hidayet olarak nitelendirdiğim rasûllerin getirdikleri kitaplara uyarsa, içindekilerle amel ederse onlara bir korku yoktur. Fakat nebilerle rasûllere ittiba etmeyip kitaplara uymayanlar ise onlara cehennem ateşi vardır, onlar orada sonsuza dek kalacaklardır. Artık hidayet ile inkârın sonuçları belirtilmiş olmaktadır.

Bir âyette; "andolsun Nuh'u ve İbrâhim'i elçi gönderdik, peygamberliği ve kitabı bunların zürriyetleri arasında koyduk"¹⁰³ buyurulurken, diğer bir âyette; "ve çok vefalı İbrâhim'in sahifesinde yazılı olan şu gerçekler ki, hiç bir günahkar başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da yakında görülecektir. Sonra ona tastamam karşılığı verilecektir. Sonunda senin Rabb'ına varılacaktır"¹⁰⁴ buyurulmaktadır. Ayrıca A'lâ sûresinde

100. İsmail Kaya "Suhuf" mad., Ş.İ. Ans.

101. el-Bakara, 2/38-49.

102. Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, Muhtasarı Tefsiri İbn Kesîr, (İht ve Tahk. Muhammed Ali es-Sâbûnî), Dersaadet, İstanbul (trs), I, 56; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul 1979, I, 327; Muhammed Ali es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, Dersaadet, İstanbul (trs), I, 51.

103. el-Hadîd, 57-26.

104. en-Necm, 53/37-42.

tevhid, rasûlun eğitimi ve ahiret¹⁰⁵ konuları ile ilgili âyetler zikredildikten sonra "bu hüküm, elbette öncekilere ait ilk sahifelerde de vardır. İbrâhim'in ve Musâ'nın sahifelerinde"¹⁰⁶ buyurularak, tevhid ile ahiret konularının, daha ilk indirilen sahifelerde de olduğu belirtilmektedir.

Kur'ân'da "ilk sahifeler" şeklinde âyetler vardır. Burada sahife kelimesine değinmek lazımdır. Şâmil İslâm Ansiklopedisi "Suhuf" maddesinde konuyla ilgili şu bilgilere rastlamaktayız: "İlk semâvî kitaplar, peygamberlere verilen sahifelerin çoğulu. Peygamberlere verilen sahifelerden 10 sahife Hz. Âdem'e, 50 sahife Hz. Şit'e, 30 sahife Hz. İdrîs'e ve 10 sahife de Hz. İbrâhim'e verilmiştir. Kur'ân'da geçen "es-suhufu'l-ulâ" ilk sahifeler¹⁰⁷ tabiri ve sahifelerdeki hüküm vb. konularda yeterli bilgi yoktur. Sadece Necm sûresi, otuz altıncı âyette İbrâhim'in sahifesinde olan bir kaç konudan söz açılmaktadır."¹⁰⁸ "Hz. İbrâhim'e indirilen sahifelerin mübarek Ramazan ayının ilk gecesi indirildiğine dair Vâsile b. el-Eska' (r.a)'den gelen bir rivayet vardır. Bu sahifelerin ihtiva ettiği hakikatlerin tevhid, ibadet, ahlâk muâmelat ve ahkâm esasları olduğunu anlamak için herhangi bir vesikaya gerek yoktur. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın risâlet ve nübüvvetle ilgili koyduğu şartlardan bunu anlamak kolaydır."¹⁰⁹

Bu sahifelerde neler vardı ve ne gibi hükümler içermekte idi? şeklindeki soruların cevabı hakkında yine aynı "Hz. Musâ ve İbrâhim'in sahifelerinde varolan gerçekler, her peygamberin getirdiği şeriatte temel esesların aynılığını, değişmezliğini göstermesi bakımından da önemlidir. Herkes yaptıklarından sorumludur. Bir şahsın yaptıklarından ancak kendisi sorumludur. Hiç kimse başkasının cezâsıyla cezâlandırılmaz. Her hangi bir şahsın yaptığı amele bir başka kimse ortak olamaz. Hiç kimse yapmadığı amelin karşılığını alamaz"¹¹⁰ demektedir.

Buraya kadar Âdem'den Hz. Musâ'ya kadar peygamberler halkasında sahife verilenlere değinildi. Mûsa ile birlikte Tevrât¹¹¹ Zebûr¹¹² ve İncil¹¹³ adlı üç tane ilâhî kitap gönderilmiştir. Bunlarla ilgili

105. Bkz. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, Tefhîmu'l-Kur'ân, (Çev. Heyet), İnsan Yay, 2. Baskı, İstanbul 1991, VI, 96-103.

106. el-A'lâ, 87/18-19.

107. Kaya, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Suhuf ile ilgili âyetler için bkz. Tâhâ, 20/133; el-A'lâ, 87/18-19; en-Necm, 53/36-42.

108. Kaya, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

109. Kaya, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Hadîs için bkz. Ahmed b. Hanbel, IV, 107.

110. Kaya, a.g.mad., Ş.İ. Ans; el-Mevdudî, a.g.e., VI, 32.

111. Tevrât ile ilgili âyetler için bkz. Âlu İmrân, 3/3,4,48,65,93; el-Mâide, 5/43,44,46,66,68,110; el-En'âm, 6/157; et-Tevbe, 9/111; el-Enbiyâ, 21/105; el-Mü'min, 40/54; el-Ahkâf, 46/12; es-Saff, 61/6; el-Cum'a 62/5.

112. Zebûr ile ilgili âyetler için bkz. en-Nisâ, 4/163; el-İsrâ, 17/55; el-Enbiyâ, 21/105.

113. İncil ile ilgili âyetler için bkz. Âlu İmrân, 3/3, 48,65; el-Mâide, 5/46,47,66,68,110; el-A'râf, 7/157; et-Tevbe, 9/111; Meryem, 19/30; el-Feth, 48/29; el-Hadîd, 57/27; es-Saff, 61/6.

olmak üzere Kur'ân'da pekçok âyet vardır. Bu âyetlerden konuya ışık tutacak bir kısmına yer verilebilir.

Tevrât ile¹¹⁴ ilgili âyetlere bakıldığında, Kur'ân'dan önce Tevrât ile İncil'i, insanları doğru yola iletmek için indirildiği (Âlu İmrân, 3/3,4), İsâ hakkında söz edilirken "O'na kitabı, hikmeti, Tevrât'ı ve İncil'i öğretecek denildiği" (Âlu İmrân, 3/48), ehl-i kitaba seslenerek "Neden, Tevrât da İncil de kendisinden sonra indirilen İbrâhim hakkında tartışıldı" ifade edilmektedir (Âlu İmrân, 3/65). Bu bilgilere doğrudan Tevrât'ın içinde yazılı olduğu, Kur'ân'ın anlattığı bir veya birkaç âyetin anlamının eklenmesi gerekir. Zira, bunlar konu ile yakından alakalıdır.

Âlu İmrân sûresindeki bir âyette; "Tevrât indirilmeden önce İsrâil'in kendisine haram kıldıkları dışında İsrâiloğullarına bütün yiyecekler helaldi. De ki, doğru iseniz, Tevrât'ı getirip okuyun"¹¹⁵ bir başka âyette, "gerçek şu ki, biz Tevrât'ı, içinde bir hidayet ve nur olarak indirdik. Teslim olmuş peygamberler, yahûdilere onunla hükmederlerdi. Bilgin yöneticiler olan rabbâniyyun ve yüksek bilginler olan ahabâr da, Allâh'ın kitabını korumakla görevli kıldıklarından ve onun üzerine şahitler olduklarından onunla hükmederlerdi. Öyleyse insanlardan korkmayın, benden korkun ve âyetlerimi az bir değere karşılık satmayın. Kim Allâh'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar, kâfir olanlardır"¹¹⁶ buyurulmaktadır. Âyeti tefsir eden Mevdûdî "Kur'ân, Allâh'ın, yeryüzünün herhangi bir bölgesinde gönderdiği her peygamberin, kendinden önce gelmiş olan peygamberlerin mesajını tasdik ettiğini, onları reddetmek veya dinlerini ortadan kaldırıp yerine kendi dinini kurmak için gelmediğinden, kutsal bir miras olarak bıraktıkları görevi tamamlamak için elinden geleni yaptığını tekrar tekrar belirtir. Aynı şekilde Allâh, kitaplarından hiç birini önceki kitaplarını reddetmek için değil, aksine desteklemek ve tasdik etmek için göndermiştir"¹¹⁷ diyerek, dinlerin ve peygamberlerinin tebliğinin tek olduğunu ifade etmektedir.

Zebûr, Allâh tarafından Hz. Dâvud'a gönderilen Mezmurlar ve Mezâmîr adı ile de anılan mukaddes kitaptır. İlâhi kitapların ikincisi olan Zebûr, Kur'ân'da üç ayrı âyette geçmektedir. Osman Cilacı bu konuda "bu âyetlerden ilk ikisi, dört ilâhi kitaptan biri olan Zebûr'un Hz. Dâvud'a verildiğini açıklamakta, üçüncü âyette Zebûr'un Tevrât'tan sonra nazil olduğunu, yeryüzüne ancak sâlih kişilerin mirasçı alacaklarını bildirmektedir"¹¹⁸ demektedir.

Zebûr'un Hz. Dâvud'a verildiğini biliyoruz. Ancak Zebûr'un ilâhi kitaplar- dan farklı bazı özellikleri vardır. Ahkâma ait bilgilerin

114. Tevrâtla ilgili bilgi için bkz. Osman Cilacı, "Tevrât" mad., Ş.İ. Ans.

115. Âlu İmrân, 3/93.

116. el-Mâide, 5/44.

117. el-Mevdûdî, a.g.e., I, 486.

118. Cilacı, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

bulunmadığı, daha ziyade ilâhileri içerdiği bilinmektedir. Cilacı, Zebûr maddesinde, "Allâh'ın birliği temeline dayanan dinler döneminin ilk ilâhî kitaplarından olan Zebûr, doğruluğu terkeden, ahlâki kaideleri tanımayan, kötülük ve günah içinde yüzen yahûdi kavmine Allâh yolunu göstermek için nazil olmuştur. Bütün bunlardan ayrı olarak yahûdilerin, "Tevrât'tan sonra kitap gelmeyecektir" yolundaki iddiaları Zebûr'un Hz. Dâvud'a verilmesiyle nakzedilmiş bulunmaktadır"¹¹⁹ demek suretiyle Zebûr'un muhteva- sıyla ilgili açıklamalarda bulunmaktadır.

İncil Hz. İsa'ya verilen ilâhî kitaptır. İncil'de, son peygamberin adının "Ahmed" olduğu; kendisinden sonra geleceği beyan edilmektedir.¹²⁰ Mûsa'ya verilen Tevrât'ı İncil'in doğrulayıcı olduğu, İsa'nın Tevrât'ı ve Zebûr'u öğreteceği ile ilgili âyetler vardır.¹²¹ Bir âyette "Ben, benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı olarak, size haram kılınan bazı şeyleri helâl yapayım diye gönderildim. Size Rabb'inizden bir mucize getirdim. Allâh'tan korkun, bana itaat edin"¹²² demek suretiyle İsa İsrâiloğullarını tevhide çağırmıştır.

Mâide sûresinde, İncil'in Tevrât'ı doğrulayıcı olarak indirildiği, içinde hidayet ve nur bulunduğu ifade edildikten sonra; "İncil sahipleri, Allâh'ın onda indirdiği ile hükmetsinler. Kim Allâh'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, fasıklardır."¹²³ Mevdûdî bu âyeti; "bu demektir ki, Hz. İsa yeni bir din getirmemiş, fakat kendinden önce gelen tüm peygamberlerin izlediği aynı yolu izlemiş ve halkı aynı şeye çağırmıştır. Hz. İsa kendi zamanında Tevrât'ın öğretilerinden tahrif edilmemiş olanlara inanıyordu"¹²⁴ şeklinde tefsir etmektedir.

b) Kur'ân'da bağımsız olarak verilen kısa bilgiler

Kur'ân'da peygamberlere ait kıssalardan bağımsız ve ayrı olarak önceki milletler ile ilgili birtakım bilgiler vardır. Hatta Kur'ân'ın bazı sûrelerinde geçen daha önce sana anlattığımız elçilere ve sana anlatmadığımız elçilere de vahyetmiş- tik. Ve Allâh, Mûsa ile de konuşmuştu, âyetine bakıldığında anlatılmayan peygamber kıssaları olduğu görülür. Bu anlatılmayan kıssalardan yada anlatılan kıssalardan bazı bölümler bağımsız ve ayrı olarak Kur'ân âyetlerinde zikredilmek- tedir. Çünkü bu malumât Hz. Muhammed (s.a.v)'e gönderilen Kur'ân'dadır, ama önceki ümmetlere, dinlere ait bilgileri ihtiva etmektedir. Kur'ân kıssalarına girmemekle beraber onlardan ayrı değildir. Onların, herhangi bir

119. Cilacı, a.g.mad., Ş.İ. Ans;Yazır, a.g.e., IV, 3081.

120. Bkz. es-Saff, 61/6.

121. Bkz. Âlu İmrân, 3/48-49.

122. Âlu İmrân, 3/50.

123. el-Mâide, 5/46-47.

124. el-Mevdûdî, a.g.e., I, 486.

bölümünü oluşturduğu söylenebilir. Ancak bunlar kıssalarda zikredilmemiştir.

Bu âyetlerin araştırmaya dahil edilmesi gerekir. Bunun nedeni, âyetlerde anlatılan ve önceki ümmetlere ait bilgileri içermesi dolayısıyladır. Nitekim bir âyette, "biz, elçi göndermedikçe hiçbir kavme azap edecek değiliz"¹²⁵ bir başka âyette ise, "her topluluk onun içine atıldıkça onun bekçileri, onlara size bir uyarıcı gelmedi mi? diye sordular"¹²⁶ şeklinde buyurulmaktadır. Kurtubî bu âyetlerle ilgili olarak; "cumhur azap etmenin, bu dünyadaki hüküm açısından doğruluğunu savunurken; bir fırka Mülk sûresi'ndeki âyeti esas alarak, azabın hem dünya ve hem de ahirete ilişkin olduğunu belirtmektedir"¹²⁷ şeklinde yorumlamaktadır.

Rasûl göndermekle azap arasındaki ilgi açıktır. Çünkü rasûl vahiyle aldığı ilâhi malumâtı tebliğ etmiş, inananlar ve inkâr edenler çıkmıştır. İnkâr edenler cehenneme sevk edilirken onlara, uyarıcıların gelip gelmediği sorulunca, tasdik etmişlerdir. Fakat onlar dünyada bu şanslarını kullanmamışlardır. Dolayısıyla azaba uğramışlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere, her topluma rasûl ve nebiler gönderilmiş, inananları cennetle müjdelemişler, inkârcıları cehennemle korkutmuşlardır. Allâh bu azaba uğratmanın doğru ve gerçek olduğunu yukarıda anlamı verilen âyette bildirmektedir. "Andolsun biz, her milletin içinden Allâh'a kulluk edin, tağutlara tapmaktan kaçının diye bir elçi gönderdik."¹²⁸ Bu malumât bazı kıssalarda aynı anlamda başka formda kullanılmıştır. Ancak Kur'ân'da kıssaların zikredilme sadedinde değil fakat bağımsız ve ayrı bir âyette zikredilmiştir. Dolayısıyla kıssa kapsamına doğrudan girmemekle beraber, insanlık tarihinde her millete gönderilen her rasûle, bu emrin verildiğinden, anlatıldığından araştırmaya bu ve benzeri âyetleri de dâhil etmek gerekliliği ortadadır.

Çalışmanın bu bölümü ile ilgili olarak bir başka âyette: "Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, benden başka tanrı yoktur, bana kulluk edin diye vahyetmiş olmayalım"¹²⁹ buyurulmaktadır. Kurtubî bu âyeti açıklarken; "biz tüm ümmetlere Allâh'tan başka bir tanrı yoktur diye duyurduk. O'nun hiçbir ortağı olmadığına akli bilgiler delâlet etmektedir. Ayrıca bu konuda nebilerin herbirinden nakledilen durumlar vardır. Bunun delili ya makuldur veya menkuldur. Hatta Katâde'ye ait bir görüşte, Allâh gönderdiği her rasûl ve nebiyi temelde tevhidle, Kur'ân,

125. en-Nisâ, 4/164.

126. el-Mülk, 67/8.

127. el-Kurtubî, a.g.e., X, 232.

128. en-Nahl, 16/36. Âyetin açıklaması için bkz. el-Kurtubî, a.g.e., VII, 124; İbn Kesîr, a.g.e., II, 330; el-Mevdûdî, a.g.e., III, 25; Muhammed Ali es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, (Çev. Sadrettin Gümüş-Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, III, 314-315.

129. el-Enbiya, 21/25.

Tevrât ve İncîl'deki farklı şerîatlerle sorumlu tutmuştur"¹³⁰ şeklinde ifade etmektedir.

Tekrar ifade etmek gerekir ki bu âyet, Allâh'ın önceki ümmetlere gönderdiği elçiler âyette açıklanan temel kuralı, toplumlarına tebliğ ettikleri anlatılmaktadır. Bu ve benzeri malumâtın da araştırmaya dahil edilmesine götürür. Kıssaların kapsamına girmediği şeklinde olası itirazları böylece bertaraf etmiş, araştırmanın kapsamına alınmasını gerekli kılmıştır. Dahası, bu ve benzeri manada Kur'ân'da zikredilenlerin içerdiği malumât, önceki rasûl ve nebilerin tebliğlerinin esas ve özünü oluşturmakta, kendilerine verilen vahiylerin malzemelerini meydana getirmektedir. Onlara verilen vahiylerin malzemesini oluşturan bu malumât, kıssalarda anlatılmamış olsa bile, bizatihi kullandıkları ve tebliğ ettikleri din ve şerîatlerin kaide ve kuralllarından bir veya birkaçını meydana getirmektedir. Ayrıca bunların araştırma kapsamına alınmaması, araştırmayı zedeleyeceği ve eksiklik doğuracağı dolayısıyla çalışmanın kusurlu olacağı ifade edilebilir. Bir âyeti zikrederek bu bahse son verilebilir.

Kur'an'da orucun hem Muhammed (s.a.v)'in ümmetine ve hem de önceki ümmetlere farz kılındığını anlatan bir âyet vardır. Bu âyette "ey iman edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de oruç tutmak farz kılındı. Umulur ki sakınırsınız"¹³¹ buyurulmaktadır.

İbnü'l-Arabî bu âyeti tefsir ederken; "sizden öncekilere farz kılındığı gibi" bölümünde üç görüş olduğunu belirtmektedir. "Buna göre bizden öncekilere ehl-i kitap, nasara veya tüm insanların dahil olduğu söylenmektedir."¹³² Bu görüşleri verdikten sonra İbnü'l Arabî, bu görüşleri tenkide tabi tutarak "tüm insanların olduğu görüşü, bizden öncekilerin orucunun, konuşmamakla tutulduğundan dolayı doğru değildir. Âyetin zahirine göre doğru olan görüş, nasaranın olduğu görüştür. Bunun da iki yönü vardır. Birincisi, nasaranın bize en yakın din ehli olmaları ikincisi ise İslâm'ın başlangıcında oruç tutma tarzına göre, bir insan, iftar etmeden uyursa bir daha yemek yiyemiyordu. Bu oruç tarzı onların orucuna benzemek- tedir"¹³³ görüşünü ileri sürmektedir. Kurtubî ise âyetin tefsirinde; "Şâbî, Katâde ve fukaha âyetteki benzetmenin, orucun vakti ve miktarıyla ilgili olduğu görüşünde- dirler"¹³⁴ demektedir. Bu görüşler ışığında oruca bakıldığında orucun vakti ile ilgili olduğu görüşü eğer

130. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 280. Âyetin açıklaması ile ilgili olarak bkz. İbn Kesîr, a.g.e., II, 505; es-Sâbûnî, a.g.e., II, 260.

131. el-Bakara, 2/183.

132. Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, (Tah. Ali Muhammed el-Becâvî-İsâ Bâbi el-Halebî ve Şerikâhu), 2. Baskı, Mısır 1387/1967, I, 74.

133. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 75.

134. el-Kurtubî, a.g.e., II, 275.

doğru ise bize Ramazan ayında oruç tutmak farz kılınmıştır. Bizden öncekilere de Ramazan ayında oruç tutmanın farz olduğu söylenebilir.

Bu âyet ile ortaya çıkmıştır ki, Kur'ân'da kıssaların dışında, bağımsız ve ayrı bazı malumât vardır. Bu malumâtın da araştırmaya dahil edilmesi gerekliliği bir kez daha anlaşılmış, desteklenen bir görüş olduğu ortaya çıkmıştır. Bu malumâtın araştırmada kullanılmasının gerekçesi, bizden öncekilere ait hukûkî bir takım bilgi, uygulama ve tesbitleri ihtiva etmesidir. Bizden önceki ümmetlere ait bilgileri içeren bu âyetleri, Kur'ân kıssalarında geçmemesine karşın onlarla yakından ve dolaylı olarak ilgilidir. Araştırmaya dahil edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmış olduğundan kıssalar kapsamına dahil edilmelidir.

3. Kıssaların İslâm Hukuku İle İlgisi

Kur'ân'ın Hz. Muhammed (s.a.v)'e indirilmesi ile Allâh (c.c) yeryüzüne ve seyrine, içindekilerle beraber son bir kez daha müdahale ederek, yarattığı amaç ve hedefe yönlendirmeyi irade etmiştir. Bu yönlendirme pekçok açıdan hem doğru ve hem de gerekliydi. Çünkü insanlık rayından çıkmış, bir uçuruma doğru gidiyordu. Buna bir dur denilmesi icap ediyordu. Allâh, bir kez daha sıfatları gereği tecelli etti. Zaten O, her zaman ve zeminde, yerde ve gökte bizim bildiğimiz veya bilmediğimiz âlemlerde tecelli etmekteydi.

Allâh, insanı en şerefli mahluk olarak yaratmış,¹³⁵ ancak insanlar bunu çok iyi değerlendirememişlerdi. Allâh yine, insanları ve cinleri sadece ve ancak kendisine kulluk ve ibadet etsinler diye¹³⁶ varetmiştir. Yine Allâh, peygamber göndermedikçe azap etmeyeceğini¹³⁷ dolayısıyla azap etmenin bir gerekçesi olsun diye peygamberler göndererek¹³⁸ kitaplar¹³⁹ ve sayfalar¹⁴⁰ vermiştir. Toplumlara, peygamberlere eziyet etmiş gerektiğinde yaşam koşulları zorlaşınca hicret etmişler, fakat bu hicret bazan onları canlarını feda etmekten bile kurtaramamıştı. Devirler, yıllar gelip geçmiş, hak bâtil savaşında son sahne, son peygamber ve son rasûl ile noktalanmıştı.

Bu arada önceki toplumların davranışları, gönderilen elçileri onların mücadeleleri ve şeytan dostlarına karşı verdikleri savaşım, bu son rasûlün getirdiği son kitap Kur'ân'a konu olmuştur. İlk akla gelen şey, bunlarla yeni mücadelede rasûle ve mü'minlere destek, karşı çıkan kâfir ve müşriklere ihtardır. Bu olay işlevini tamamlamıştı. İşte Kur'ân'da öncekilere ait bu anlatımları Allâh, kendi kitabında kasas terimiyle

135. et-Tin, 94/4.

136. ez-Zâriyât, 51/56.

137. el-İsrâ, 17/15.

138. Âlu İmrân, 3/144, 179; el-Hacc, 22/49; el-Ankebût, 29/48.

139. el-Enbiyâ, 21/105; el-Mü'min, 40/54; el-Ahkâf, 46/12.

140. el-A'lâ, 87/18-19.

karşılamaştır. Fakat bu, yaygın kullanımda kıssa şekline dönüşmüştür. Bu, araştırmamanın bir yönünü oluşturmaktadır.

Zaman itibariyle daha önce gönderilen her rasûlun veya bazı nebilerin getirdikleri ilâhî vahiy, toplumu hakka götürecektir yolda bir takım düzenlemeler içermekteydi. Bu düzenlemelerin her nebide olduğu söylenemese bile, kitap ve sayfalar verilen her peygamberde varlığı bir gerçektir. Önceki şeriatler bölümünde ele alınacağı üzere bunlara din yada daha özel anlamda şeriat denilmektedir. Buna hukuk düzeni veya hukuk da denilebilir.

Olaya, toplumun karmaşık olsa da temelde aynı etkenlerin rol oynadığı insanın insanla, toplumla ve devletle olan ilişkilerinin düzenlenmesi de diyebiliriz. Çünkü insan tek başına yaşayamaz. Bir topluluk halinde yaşamak zorundadır. Hatta bu bir gerekliliktir. Olayın bir başka yönü ise, insanın başıboş yaratılmadığı, bir amacın gerçekleştirilmesi adına yaratıldığı ile alakalıdır. İster toplu halde yaşama zorunluluğundan isterse başıboş yaratılmadığı, bir amaca yönelik yaratıldığından olsun, sonuçta insan ve oluşturduğu toplumun bir takım hukûkî düzenlemelere ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç, Allâh ile barışık ve savaş durumunda olmayan benliklerin oluşturduğu yerlerin işgal edildiği toplumlarda ilâhî vahiyyle düzenlenirken, Allâh'a savaş açıp yeryüzünde kibirlenen, büyülenen benliklerin oluşturduğu toplumlarda ise vahiy dışlanarak, kendilerinin görüş ve düşüncelerine göre düzenlenmiştir. Tarih boyunca bu olay böyle cereyan etmiştir. Allâh, değişik dönemlerde istemediği tarzda gelişip palazlanan toplumlara rasûller, nebiler ve daha bilinmeyen nice uyarıcılar aracılığıyla müdahale etmiştir.

Doğru veya yanlış olsa da toplumların bir takım kurallara ihtiyacı kaçınılmaz bir olgudur. Bu olgunun, ilâhî vahiyyle düzenlenmesine şeriat veya hukuk düzeni denildiğine göre, son dinin son rasûle gönderilen kitabı Kur'ân'ın da bir hukuk düzeni vardır. Önceki ümmetlere gönderilen elçilere verilen ilâhî sayfa veya kitaplarda da tavsiye edilmiş bir hukuk düzeni vardır.¹⁴¹ Bunların kapsamlıca işlendiği âyetlerin oluşturduğu Kur'ân bölümlerine kıssa denilmektedir. Ayrıca, bundan önce bir kez daha ifade edildiği gibi, kıssaların dışında ayrı ve bağımsız olarak bazı âyetlerde de öncekilere ait bilgiler vardır.

İslâm'ın da kendine özgü, ilâhî vahiyyle belirlenmiş bir hukuku olduğuna göre, ortaya çıkarılması gereken, önceki ümmetlere tavsiye edilen, kıssalarda ve bağımsız âyetlerde konu edilen hukuk düzeni ile İslâm hukukunun ne gibi bir alakasının varlığıdır. Bu meseleyi âyetler ışığında tespit ettikten sonra, hukukun muhtevası açısından, kıssalarda tavsiye edilen hukûkî düzenlemelere değinilebilir.

İster Kur'ân kıssalarında zikredilenler olsun, isterse Kur'ân kıssalarından ayrı ve bağımsız verilen malumâtta olsun, önceki ümmetler

¹⁴¹. eş-Şûrâ, 42/13.

ile ilgili hususların mevcudiyeti aşıkardır. Mevcudiyetinden de öte ilâhî vahye dayanan bu hukûkî düzenlemeler, Kur'ân'da bazen tavsiye edilmiş bazen de farz kılınmıştır. Dahası dinlerin ve şeriatlerin bir ve aynılığı vurgulanarak, aynı kaynağa dayanan, zaman ve zemine göre değişmeyen durumlar olması dolayısıyla olduğu gibi zikredilmiştir.

Meselâ, her zaman her yerde, her din ve şeriatla Allâh vardır, birdir, ortağı yoktur ve sadece O'na kulluk edilmelidir temel kuralı asla değişmemiştir. Nûh (a.s) kavmini Allâh'a davet ederken, şöyle demektedir: "Nûh'u, andolsun, kavmine gönderdik. Ey kavmim, dedi, Allâh'a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, sizin için, büyük bir günün azabından korkuyorum."¹⁴² Bu dâvet, Sâlih (a.s)'dan kavmi Semûda,¹⁴³ Hûd (a.s)'dan kavmi Âd'a¹⁴⁴ ve Mûsa (a.s)'dan İsrâiloğullarına yapılmıştı.¹⁴⁵ Hz. Muhammed de aynı daveti toplumuna ulaştırmıştır.¹⁴⁶ Bunlarla ilgili âyetler Kur'ân'da çoktur.

Bu davetler sadece akide ile ilgili olmamıştır. Hukûkî düzenlemeler ile de ilgilidir. Meselâ, şeriat ile ilgili bir âyette şöyle buyurulmaktadır: "Allâh size, dinden Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e Mûsa'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi şeriat (hukuk düzeni) yaptı. Şöyleki; dini doğru tutun, ondan ayrılığa düşmeyin. Fakat kendilerini çağırdığın bu şey, Allâh'a ortak koşanlara ağır geldi. Allâh dilediğini kendine seçer ve O'na yöneleni kendisine iletir."¹⁴⁷ Bir başka âyette ise: "Ey iman edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, belki sakınırsınız diye, oruç size de farz kılındı"¹⁴⁸ buyurulmaktadır.

İşte bu ve benzeri âyetler ile kıssalarda ele alınan konularda hukukla ilgili bir takım malumât vardır. Bunun en önemli tarafı da peygamberimize bu malumâtın tavsiye veya emir niteliğinde zikredilmesidir. Artık şurası açıktır ki Kur'ân kıssaları, İslâm'ın kendine özgü hukuku ile yakından alakalıdır. Bu alaka o kadar güçlüdür ki, birbirinden beslenme veya bir içiçe oluştan da söz etmek mümkündür. Zira kaynak tektir. İnsanı yaratan Allâh'ın fitrata yerleştirdiği ihtiyaçlar, farklı tezahür etse de saikleri itibariyle tektir. İkisi de ilâhî vahyin aydınlığından doğmuştur. İslâm hukukunun özelde Kur'ân kıssalar ile genelde önceki ümmetlere dair verilen malumât ile ilgisinin olduğu açıktır. Bunu hukukun alt bölümlerinde belirtmeden evvel, son olarak bir konuya daha temas edilmesi gerekir.

142. el-A'râf, 7/59.

143. el-A'râf, 7/73-74.

144. el-A'râf, 7/65.

145. eş-Şuarâ, 26/29.

146. el-Kalem, 68/1-10.

147. eş-Şûrâ, 42/13.

148. el-Bakara, 2/183.

Şâmil İslâm Ansiklopedisi'ne İslâm maddesini yazan Döndüren şöyle demektedir: "Ayrıca İslâm kelimesi ve türevleri genel olarak Hz. Muhammed (s.a.v)'den önceki semâvî tevhid dinleri ve mensupları için de kullanılmıştır. Çünkü vahyin kaynağı bir olup, o da Yüce Allâh'tır. Ona ve peygamberlerine 'teslim ve tabi olma' niteliği önceki dinlerde de vardır. Kur'ân'da bununla ilgili pek çok âyet vardır"¹⁴⁹ demektedir.

"Allâh'a, bize indirilene, İbrâhim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsa ve İsâ'ya verilene ve diğer peygamberlere Rabb'leri tarafından verilene inanırız; onlar arasında bir ayırım yapmayız, biz Allâh'a teslim olanlarız"¹⁵⁰ âyetinde, peygamberlerin mesajının temelinde bir ve aynı olduğu ve bunun da İslâm'dan ibaret bulunduğu ifade eden Döndüren, "Cenâb-ı Hak Nûh (a.s)'a vahyettiği gibi Hz. Muhammed'e de vahyettiğini bildirmiş,¹⁵¹ Hz. İbrâhim ve ondan sonra gelen bazı peygamberleri ve mensuplarını 'müslüman' olarak nitelemiştir"¹⁵² demektedir."¹⁵³

Vahye dayalı dinler bir ve aynı olduğuna göre, geçmişte ve belli bir topluma emredilen yada yasaklanan bir ilâhî emrin daha sonraki dönem ve zamanlarda engelleyici dinî bir hüküm müdür? Yoksa geçerliliğini koruyabilen hatta vakıa olarak koruyan, dahası fıkıh usûlu ilminin ferî delillerinden birini teşkil eden bir hüküm müdür? Bahsedilen bu ferî delil, "önceki şeriatler" ile ilgili hukûkî değer taşıyan bilgilerdir. Bu bilgilerin pek çoğunun Kur'ân kıssalarında geçtiği, bir kısmının da Kur'ân'ın değişik âyetlerinde farklı mülâhazalarla anlatıldığı bir gerçektir. Dolayısıyla, ifade edilebilir ki, Kur'ân kıssalarının İslâm hukuku ile ilgisi vardır. Bu ilgi zannedildiği gibi zayıf değil aksine kuvvetlidir. Zira üçüncü bölümde açıklanacağı üzere, İslâm hukukçuları, bir kısım hükümleri kıssalardaki âyetlere ve muhtevi olduğu hukûkî prensiplere dayandırmışlardır. İslâm hukukunun klasik ayırımına uyarak, Kur'ân kıssaları ile ilgilerine kısaca değinilebilir.

a) Kıssaların ibadetler ile ilgisi

Kur'ân kıssalarının İslâm hukuku açısından bir takım hukûkî prensipleri muhtevi olduğu açıklanmıştı. Bu başlık altında klasik ayırma uygun olarak ibadetler hukuku perspektifinden kıssalara değinilecektir. Ancak hemen ifade edilmelidir ki, kıssalar genelde Kur'ân'daki şekli ile veya hadîslerde geçen ayrıntılarla anlatılmış; kıssalar ile ilgili eserlerde önceki peygamberlerin haberleri anlatılarak alınması gereken dersler ve ibretlere yer verilmiştir. Elbette bunlar da gerekli idi,

149. Hamdi Döndüren, "İslâm" mad., Ş.İ. Ans.

150. el-Bakara, 2/136.

151. en-Nisâ, 4/163.

152. el-Bakara, 2/131-133.

153. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

ancak kıssalar, muhteviyat açısından pek fazla ele alınmamış, özellikle de İslâm hukuku açısından ise bazı fıkıh kitaplarında delil olarak kullanılanları dışında çok az işlenmiştir. İbadetler hukuku, her türlü temizlik, İslâm'ın şartları, itikâf, emân adak, kurban ve ölü ile ilgili hükümleri içermektedir.¹⁵⁴ Kur'ân kıssalarında da ibadetler hukuku ile ilgili olmak üzere İslâm'daki hükme benzer veya farklı prensibler vardır. Namaz ile ilgili hükümlere kıssalarda veya daha geniş manasıyla önceki ümmetlerde varlığına rastlanmaktadır. Bunlardan birinde, İbrâhim (a.s)'in durumu şu şekilde anlatılmaktadır:

"Ona İshâk'ı hediye ettik, üstelik torunu Ya'kûb'u da verdik. Hepsini de sâlih insanlar yaptık. Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık. Ve onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize kulluk eden insanlardı."¹⁵⁵ Hacc ile ilgili olmak üzere, yine İbrâhim (a.s) ile ilgili kıssalar anlatılırken şöyle buyurulmaktadır. "Biz Beyt'i insanlara toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından bir namaz yeri edinin. İbrâhim ve İsmâil'e; tavaf edenler, ibadet edenler, rukû ve secde edenler için Beyt'imi temizleyin diye vahyetmiştik."¹⁵⁶

Bu ve benzeri İslâm hukukunun ibadetler altbaşığı ile ilgili olarak Kur'ân kıssalarında ibadetler hukuku ile alakalı hukûkî malzeme bulmak mümkündür. Dolayısıyla, Kur'ân kıssalarının ibadetler hukuku ile ilgisi bulunduğunu söyle-nebilir. Daha geniş olarak üçüncü bölümde ele alınacağından sadece ilgisi tespit edilmekle yetinilmiştir.

b) Kıssaların muâmeleler hukuku ile ilgisi

İslâm hukukunun klasik tasnifinde muameleler hukuku, evlenme, boşanma, i'lâ, zihâr, yas tutma gibi aile hukuku; alış-veriş, sarf, selam, kira ve iş akdi, ödül gibi iktisadî konuları¹⁵⁷ içermektedir. Muameleler hukukunun içerdiği hukûkî prensibler Kur'ân kıssalarında da vardır. Elbette tüm muameleler hukukunun konularını ihtiva eden prensiplere kıssalarda rastlamak mümkün değildir. Zira dinimiz İslâm'ın kendisine özgü bazı prensiblerinin olması normaldir.

Muameleler hukukunda kısmet başlığı ile ilgili bir örneği Sâlih (a.s) kıssalarında görüyoruz. Nitekim kavmi Semûd, peygamberleri Sâlih'den deve isterler. Mu'cize olarak verilen deve hususunda şöyle buyurulmaktadır. "Sâlih, işte mu'cize bu dişi devedir. Bir gün onun su içme hakkı var. Belli bir günün su içme hakkı da sizin. Sakın ona bir

¹⁵⁴. Bkz. Döndüren, Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihali, Erkam Yay., İstanbul 1993, s. 25-27; Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, Nesil Yay., İstanbul 1986, I, 26.

¹⁵⁵. el-Enbiyâ, 21/72-73.

¹⁵⁶. el-Bakara, 2/125.

¹⁵⁷. Bkz. Döndüren, a.g.e., s. 26; Karaman, a.g.e., I, 27.

kötülük dokundurmayın."¹⁵⁸ Burada su içmenin taksim edildiği anlatılmaktadır. Bu prensib, İslâm hukukunun muameleler bölümünde tespit edilmiştir.

Bir başka konu kefâletle ilgilidir. Kur'ân kıssalarından biri de Yûsuf (a.s)'ın kıssasıdır. Bu kıssada Yûsuf (a.s) etrafında gelişen olaylar anlatılırken şöyle buyurulmaktadır. "Dediler ki, kralın su tasını kaybettik, onu arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü mükafat var. Ben buna kefilim."¹⁵⁹ Bu âyette sadece muameleler hukukunun kefâlet prensibi ile ilgili değil fakat aynı zamanda ödül akdi ile ilgili bir diğer prensibi barındırdığı söylenebilir. Ve yine olayın gelişmesi malum olduğu için dinlerin muhafaza altına aldığı malın korunması ilkesinden birinin ihlali söz konusudur. Yûsuf kardeşlerini, kralın su tasını çalmakla suçlamıştır. Burada hîle de olsa, daha sonra ele alınacağı üzere hırsızlık sonucunun varlığını tespit edilebilir.

Muameleler hukukunun bir ilkesi de vasiyetlerdir. Nitekim bu konuda: "Rabb'i ona, İslâm ol demişti. Âlemlerin Rabb'ına teslim oldum dedi. İbrâhim de bunu kendi oğullarına vasiyet etti"¹⁶⁰ buyurulmaktadır. Kısaca ifade edilebilir ki, muameleler hukukunun içerdiği ilkelere, Kur'ân kıssalarında rastlamak mümkündür. Kur'ân kıssalarının genelde İslâm hukuku özelde muameleler hukuku ile ilgidir. Bu, verilen örneklerden de anlaşılabilir. Bunlara üçüncü bölümde değinilecektir.

c) Kıssaların cezâ hukuku ile ilgisi

İslâm hukukunun klasik tasnifinde cezâ hukuku ile cinayetler, kısas, yaralamalar, diyetler, kasâme, zinâ hükümleri, hırsızlık, yol kesme, hırâbe gibi konuları içerdiği belirtilmektedir.¹⁶¹ Bu ve benzeri hükümleri Kur'ân kıssalarında da görmek mümkündür. İnsanı yaratıp iyiyi de kötüyü de ilham eden Allâh,¹⁶² insana gerekli olan toplum düzenini de peygamberlerine gönderdiği ilâhî vahiylerle düzenlemiştir. Bu düzenlemelere, herkes uymadığı gibi yıkılmamasına gayret eden, mesaisini bu yolda tüketen insanlar da vardır. Dolayısıyla, gerek toplum düzenini, gerek şahıs hukukunu güvence altına almakla ilgili olarak, cezâ hukukunun tümüyle olmasa bile bazı bölümleri ile uygulandığı söylenebilir. Hatta bizatihi cezâ hukuku ile ilgili hükümler vardır. Bunun en önemli tarafı, bu ve benzeri cezâ hukuku ile ilgili hükümlerin kıssalarda bulunmasıdır.

Meselâ; Yûsuf (a.s) kıssasında hırsızlıkla ilgili olarak, "peki, dediler, ya yalancı çıkarsanız, o hırsızlık edenin cezâsı nedir? Cezâsı, su tası kimin

158. eş-Şuarâ, 26/155-157.

159. Yûsuf, 12/71.

160. el-Bakara, 2/131-132.

161. Bkz. Döndüren, a.g.e., s. 26; Karaman, a.g.e., I. 27.

162. eş-Şems, 91/7-8.

yükünde bulunursa işte o, onun karşılığıdır (Ya'kûb'un şeriatında hırsızın cezâsı buydu). Biz zalimleri böyle cezâlandırırız dediler"¹⁶³ buyurulmaktadır. Bir başka örnek de Mûsa (a.s) ile ilgili olarak zikredilebilir. Nitekim kısas hakkında Tevrât'taki hükümden şöyle söz edilmektedir: "Onda onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılık kısas yazdık. Kim bunu başışlarsa o kendisi için keffaret olur. Ve kim Allâh'ın indirdiği hükmetmezse, işte zalim onlardır"¹⁶⁴ buyurulmaktadır.

Bu ve benzerleri genişçe üçüncü bölümde ele alınacağından, burada Kur'ân kıssalarının cezâ hukuku ile ilgisi sadece tespit edilmekle yetinilmiştir. Dolayısıyla ortaya çıkmış oldu ki, Kur'ân kıssaları İslâm hukukunun ibadetler, muameleler ve cezâ hukuku bölümleri açısından hukûkî prensipler ihtiva etmektedir. Bu prensibler, bazan mana ve muhteva açısından tıpkı İslâm hukuku olduğu gibidir. Yada mana ve muhteva açısından olmasa bile en azından isim olarak varlığı sözkonusudur.

II. İSLÂM'DAN ÖNCEKİ ŞERİATLER

A-ŞERİAT TERİMİ VE KAPSAMI

1. Din ve Şeriat Terimleri

Allâh (c.c) yeryüzünü, insanın yaşamasına elverişli olacak tarzda yaratmıştır. Allâh, yeryüzünü ve içinde varetmiş insanı boşuna yaratmamış aksine yeryüzünü, kendi adına icrâ-i ahkâm veya hilâfetin gerektirdiği vazifeleri yapma ortamı olsun diye yaratmıştır. İnsanı da boşuna yaratmayan Allâh, yeryüzü ortamında onu hilâfetle görevlendirmiştir. Bu görevi ilkin Âdem (a.s) üstlenmiştir. Âdem'den beri süregelen insanlık tarihinde, sorumluluğu en iyi yerine getirerek, hilâfeti ve gereklerini yeryüzü ortamında icra edenler, Kurân'da kıssaları anlatılan peygamberlerin oluşturduğu örnek ve önder şahsiyetlerle onların etrafında kümeleşen mü'min insanlar olmuştur.

Peygamberler insanlıklarından sıyrılarak değil aksine önce, herkes gibi, görevli bir kul ve sonra da özel görevli bir elçi olarak, vazifelerini yapmışlardır. Son kitap Kur'ân'da, önceki peygamberlerin inananlarla gerçekleştirdikleri bu sorumluluk, örnek olarak zikredilmiştir. Sadece peygamberlerle inananların, görevi üstün bir başarı ile ifa etmeleri değil, fakat aynı zamanda inkâr ve reddedenlerin, başarısızlıkları da anlatılmaktadır. Üstün bir başarı ile hilâfet görevinin yapılması, tek başına gerçekleşmiş değildir. Allâh, bilinen ve bilinmeyen ordularla inananlarıyla birlikte peygamberlerini desteklemiştir. Bu arada, insanın her devir ve dönemde ihtiyaçları aynı olmamıştır. Bunlar farklılık gösterse de temelde

163. Yûsuf, 12/74-75.

164. el-Mâide, 5/46.

bir ve aynı olan ihti- yaçların giderilmesi için elçilere, bazen, sahifeler bazen de kitaplar gönderilmiştir.

Bazı elçilere ne bir sahife ve ne de kitap verilmediği olmuştur. İster öyle olsun ister böyle olsun sonuçta, Allâh insanlara bir din göstermiştir. Din komple bir yapıdır. Bu yapının içten içe süren bölümü tevhid; ibadet, muamele ve cezâ bölümlerini de şerîat olarak kabul edersek, ikisinin toplamına birden din diyebiliriz. İşte kıssalarda bir kısmı bahsedilen, önceki şerîatlerle ilgili bilgileri anlayıp açıklayabilmek için, hilâfetin medarı olan din ve şerîat terimlerinin açıklanması gereği doğmuştur.

a) Din terimi

Din kelimesi Arapça "d.y.n." kökünden olup, çeşitli manaları ifade etmektedir. "Dört Terim" adlı eserinde Mevdûdî, din kelimesinin sözlük anlamlarını dört grub halinde şu şekilde vermektedir: "Din; üstün gelmek, zorla istediğini yaptırmak, hüküm, emir, itaate zorlamak, kendinden üstün bir kuvvetin herhangi bir şeyi kullanması, onu köle ve itaatkar kılmasıdır. Din; itaat, kulluk, hizmet, bir kimsenin emri altına girmek, birinin işini müşavere etmek, birinin üstünlüğü ve galibiyeti karşısında alçak gönüllüğü ve zilleti kabullenmek. Din; şerîat, kanun, yol, mezhep, millet, âdet, taklit, son olarak dinin sözlük anlamını, cezâ, mükâfat, muhakeme ve hesap"¹⁶⁵ anlamlarına geldiğini belirtmektedir.

Dinin bu sözlük anlamları, terim anlamlarının ipuçlarını da vermektedir. Nitekim dinin terim anlamını verenler ve tarif edenlerin, yukarda verilen sözlük anlamları doğrultusunda kapsamlı bir tanıma varmaları zor olmamıştır. Kurtubî "Allâh'ın emirlerine karşılık olmak üzere kulların yaptıklarına din denir",¹⁶⁶ diye tanımlanırken; Döndüren dini şöyle tanımlamaktadır: "Allâh-ü Teâlâ'nın, insanları iyiliğe yöneltmek ve kötülüklerden alıkoymak için, peygamberleri vasıtasıyla bildirdiği emir ve hükümlerdir. Din bu anlamda hem i'tikadî, hem de amelî konuları kapsamaktadır. İnsanla Yüce Rabb'i arasındaki ilişkileri düzenlediği gibi, insanla insan, insanla eşya arasındaki ilişkileri de düzenler."¹⁶⁷

Karaman, dinin değişik tanımlarına yer verdikten sonra, muhtevayı nazar-ı itibare alarak şu tanıma benimsemek mümkündür: "Beşer hayatının itikat, fikir, ahlâk ve amel yönlerini kaplayan, Allâh'ın Hz. Muhammed vasıtasıyla gönderdiği hayat nizamıdır"¹⁶⁸ Hamdi Yazır dini, "ihtiyari fiillerin iyiliğine veya kötülüğüne göre, sonunda iyi

¹⁶⁵. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, Kur'an'a Göre Dört Terim, (Çev. Osman Cilacı-İsmail Kaya), Beyan Yay., 2. Baskı, İstanbul1983, s. 109-112. Dinin sözlük anlamı ile ilgili olarak bkz. M. Beşir Eryarsoy, 'Din' mad., Ş.İ. Ans.

¹⁶⁶. el-Kurtubî, a.g.e., II, 94.

¹⁶⁷. Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, Erkam Yay., İstanbul 1991, s. 11.

¹⁶⁸. Karaman, a.g.e., I. 8.

veya kötü bir neticeye varacağına inanarak Hak Teâlâ katında en güzel akibete ermek için tutulacak yola din denir" diye tanımlamaktadır.¹⁶⁹

Şâmil İslâm Ansiklopedisi'ne "Din" maddesini yazan Eryarsoy dini, "Yüce Allâh'ın, kullarının kendisi vasıtası ile hakka ulaşmaları için peygamberleri aracılığıyla akıl sahibi insanlara tebliğ ettiği, onları dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturan sistem, Allâh'ın koyduğu hükümler anlamına gelir. Bu anlamı ile din hem inanç konularını hem de amelî konuları içermektedir"¹⁷⁰ şeklinde tanımladıktan sonra, İbn Teymiyye'nin "İslâm, iman, ihsan diye ifade edilen her üç kademe de dinin kapsamı içerisinde"dir"¹⁷¹ görüşünü nakletmektedir.

Kur'ân'da din kelimesi kullanılmaktadır. Araplar, din kelimesini Mevdûdî'nin beyanına göre; "hakimiyet, en üstün otorite, bu yüksek otorite ve hâkimiyete itaatle boyun eğme, bu hâkimiyetin otoritesi altında meydana gelen amelî ve fikri nizam, bu nizama uymak, ihlasla bağlanmak veya karşı gelmek suretiyle isyan etmekten dolayı yüksek otoriteye verilen cezâ veya mükâfat"¹⁷² anlamlarına geldiğini ifade etmektedir.

Bununla beraber Eryarsoy, "borç anlamına gelen ve din kelimesi ile aynı harflerden oluşan deyn kelimesini ve onun türevlerini bir kenara bırakacak olursak; din ve türevleri Kur'ân'da doksan beş defa kullanılmaktadır"¹⁷³ dedikten sonra manalarına göre sınıflandırmaya tabi tutulursa mutlak olarak din; itaat, boyun eğme, ibadet¹⁷⁴ kıyamet ve cezâ günü¹⁷⁵ Allâh'ın dini, tevhid, İslâm¹⁷⁶ kanun, hüküm ve şeriat¹⁷⁷ anlamlarında kullanıldığını belirtmektedir.¹⁷⁸

Burada din ile İslâm arasındaki ilgiye de değinmek yararlı olabilir. Zira kullanımda din bir isim olarak yer alırken İslâm onun sıfatı niteliğindedir. Hem bundan hem de "Allâh katında yegane ve tek din

169. M. H. Yazır, a.g.e., VI, 4228.

170. Eryarsoy, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

171. Eryarsoy, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

172. el-Mevdûdî, a.g.e., s. 113-114.

173. Eryarsoy, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

174. Bkz. el-Bakara, 2/193; Âlu İmrân, 3/5,24, 73, 85; el-A'râf, 7/29; el-Enfâl, 8/39; et-Tevbe, 9/29, 33; en-Nahl, 16/52 el-Ankebût, 29/65; er-Rûm, 30/30; ez-Zümer, 39/11,23; el-Mü'min, 40/14, 65; eş-Şûrâ, 42/13; el-Fetih, 48/28.

175 Bkz. el-Fâtiha, 1/4; el-Hicr, 15/35; en-Nûr, 24/25; eş-Şuarâ, 26/82; es-Sâffât, 37/20; Sâd, 38/53,78; ez-Zâriyât, 51/6,12; el-Vâkıa,56/56,86; el-Meâric, 70/26; el-Müddessir, 74/46;

el-İnfitâr, 82/9,15, 17, 18.

176. Bkz. el-Bakara, 2/132; Âlu İmrân, 3/5, 19; en-Nisâ, 4/46; el-Mâide, 5/3, 54; el-En'âm, 6/161; el-A'râf, 7/29; el-Enfâl, 8/39; et-Tevbe, 9/11, 12; Meryem, 19/29; Yûnus, 10/22; Yûsuf, 12/40; en-Nahl, 16/52.

177. Bkz. el-Bakara, 2/217; Âlu İmrân, 3/73; Yûsuf, 12/76; el-Hacc, 22/78; en-Nûr, 24/2; el-Mü'min, 40/26.

178. Eryarsoy, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

İslâm'dır"¹⁷⁹ âyetinde ifade edildiğine göre, gerçek din İslâm'dır. Bu konuda Eryarsoy; "din istilâhi olarak tanıtılmak istenince; genelde hak din ve son din olan İslâm tanıtılmak istenmiştir. Bunun en önemli sebebi olarak Allâh katında geçerli tek dinin İslâm olması gösterilebilir"¹⁸⁰ demektedir.

Burada, Allâh katında geçerli tek dinin İslâm olması, İslâm dininin gerçek din olduğunu, bunun dışındaki dinlerin ise bâtil ve geçersiz din olduğunu anlamak zor değildir. Nitekim bu konuda Döndüren; "gerçek din, Allâh'nın peygamberleri vasıtasıyla insanlara duyurduğu emir, yasak ve hükümlerdir. İnsanlar bu ilâhi kanunlara uydukları sürece doğru yolu bulmuş, hidayet üzere bulunmuş olurlar. Bunun sonucunda dünyada da, ahirette de mutluluğa kavuşurlar"¹⁸¹ demektedir.

İslâm maddesinin yazarı Döndüren ilâhî dinler veya gerçek dinleri açıklarken, "semâvî dinlerin hepsi ortak kaynaktan beslenmiştir. Bu da vahiy kaynağıdır. İslâmdan önce gelen kutsal kitaplar her ne kadar tahrif edilmişlerse de içlerinde gerçek vahiy ürünü bilgiler de vardır. Bu yüzden onları toptan red uygun olmaz"¹⁸² demek suretiyle semâvî dinlerin bir ve tek kaynaktan, ilâhî vahiyden kaynaklandığını belirtmektedir. Din kelimesini tanımladıktan sonra şerîat terimi ile din terimi arasındaki ilgiyi açıklığa kavuşturabilmek için, şerîat kelimesinin sözlük ve terim anlamlarının da açıklanması gerekir.

b) Şerîat terimi

Çoğulu şerâi' olan ve Arapça'da "ş.r.a" kökünden mastar olan şerîat kelimesinin sözlük anlamı hakkında Döndüren, "İnsanı bir ırmağa, su içilecek bir kaynağa ulaştırın yol; ilâhî emir ve yasaklar toplamı; din, dinin amele ilişkin hükümlerinin bütünü; dinin dışı yansıyan görüntüsü ve dünya ile ilgili hükümlerin tamamı, anlamlarına gelir"¹⁸³ demektedir.

Şerîat kelimesinin sözlük anlamı ile ilgili olarak, "Hak Dini Kur'ân Dili" adlı tefsirinde de benzer açıklamalar vardır.¹⁸⁴ Yazır ayrıca, şerîat kelimesinin akan suya benzetilmesindeki anlamı açıklayarak, kelime felsefesine girmiş öz olarak; çünkü, doğru ve samimi olarak şerîata giren, hem knrar, hem temizlenir. Buradaki kanmanın manası, 'içerdim kazanmazdım, ne zaman Allâh'ı tanıdım içmeden kandım' şeklinde hukemanın kastettiği manadır. Temizlenmekten maksat da, 'sizden

179. Âlu İmrân, 3/19.

180. Eryarsoy, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

181. Döndüren, İslâm İlmihali, s. 18-19.

182. Döndüren, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

183. Döndüren, "Şerîat" mad, Ş.İ. Ans.

184. Bkz. Yazır, a.g.e., III, 1697; VI, 4317.

pislikleri gidererek sizi temizlemek ister'¹⁸⁵ âyetinde ifadesini bulduğu anlamdadır¹⁸⁶ demektedir.

Şerîat kelimesi, anlamı ifade edilen şekilleri muhtevi olarak Kur'ân'da da kullanılmaktadır. Nitekim bir âyette, "sana da kendinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onları kollayıp koruyucu olarak bu kitabı gerçekle indirdik. Sizden her biriniz için bir şerîat ve yol belirledik. Allâh isteseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat size verdiklerinde sizi sınamak istedi"¹⁸⁷ buyurulurken; "sonra sana da insanların uyacakları bir hukuk düzeni verdik. Sen ona uy, bilmeyenlerin keyiflerine uyma"¹⁸⁸ şeklinde emredilmektedir.

Şerîat kelimesinin terim anlamı hakkında Döndüren; "buna göre, İslâm şerîatı denildiği zaman daima, Allâh'ın Hz. Muhammed (s.a.v) aracılığı ile insanlara gönderdiği İslâm dini ve onun özellikle amele ilişkin hükümleri anlaşılır, dedikten sonra kelimenin terim anlamının Mekke'de inen bir âyette görüleceği- ni"¹⁸⁹ belirtmektedir. "Sonra seni bu işte apaçık bir şerîat sahibi kıldık. Sen ona uy. Hakkı bilmeyenlerin heva ve heveslerine uyma."¹⁹⁰ Bu âyette, şerîat kelimesinin terim anlamı verilmektedir. Allâh'ın verdiği şerîat denilirken, tam zıddı olan, başkaların istek ve arzularına da onların bâtil şerîatleri denileceğini belirtmektedir.

Daha önce din kelimesinin, sözlük ve terim anlamlarını verirken belirtildiği üzere, tarih boyunca insanlığın imtihanı için Allâh'ın tek bir din seçtiği ifade edilmişti. Şerîat maddesinde Döndüren:"yine Mekke'de inen şu âyette İslâm'ın önceki şerîatlerin devamı olduğu belirtilir"¹⁹¹ demektedir. İşaret edilen âyette Yüce Allâh: "Allâh dini doğru tutmanız ve onda ayrılığa düşmemeniz hususunda Nuh'a tavsiye ettiği, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Mûsa'ya ve İsâ'ya tavsiyede bulundu- ğumuz din ile ilgili hususları size şerîat yaptı."¹⁹² buyurmaktadır.

"Bu âyetlerden anlaşıldığı gibi şerîat ve eş anlamlısı olan kelimeler Allâh'ın insanlar için koyduğu bütün hükümleri kapsamaktadır"¹⁹³ diye belirten Döndüren, din ve şerîat kelimelerinin, terim anlamları açısından bir ve benzer olduğunu ifade etmektedir. Şerîat kelimesinin geçtiği âyetlerin tefsirlerine bakmak gerekir Mevdûdî "her biriniz için kanun ve hayat tarzı kıldık"¹⁹⁴ âyeti hakkında, "bütün peygamber- ler ve kitaplar

185. el-Ahzâb, 33/33.

186. Yazır, a.g.e., VI, 4317.

187. el-Mâide, 5/48.

188. el-Câsiye, 45/18. Diğer âyetler için bkz. el-Câsiye, 45/21; eş-Şûrâ, 42/13.

189. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

190. el-Câsiye, 45/18.

191. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

192. eş-Şûrâ, 42/13.

193. Döndüren, a.g.mad., Ş. İ. Ans.

194. el-Mâide, 5/48.

aynı yaşama şeklini öğrettiği ve hepsi de birbirini doğrulayıp desteklediği halde, neden kanunlarının ayrıntılarında farklılıklar vardır? veya çeşitli peygamberlerin ve kitapların getirdiği kültürel ve sosyal düzenlemelerde, meşru ve gayr-i meşrunun sınırlarında ve ibadet biçimlerinde neden bazı farklılıklar vardır şeklinde gelebilecek bir soruya cevap için konmuş bir ara cümledir"¹⁹⁵ demektedir.

Bu sorulara Mevdûdî, "gerçekte hepsi de farklı toplumlara ve farklı zamanlara uygun düşün diye farklı düzenlemeler gönderen Allâh'dır. Gerçekte insanlara bir din ve kanun koyabilirdi. Bazı hikmetlerden dolayı insanlara bir din koymamanın hikmeti, kendilerine Allâh tarafından verilene itaat edecekler mi, etmeyecekler mi diye insanları denemektir. Kanunların hepsinin gerçek hedefi, görünürde taşıdıkları farklılıklara bakmadan, Allâh'ın insanlara, üzerinde yarışmalarını emrettiği faziletlerin yeşertilmesidir"¹⁹⁶ diye cevaplamaktadır.

Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Kur'ân'da şeriat kelimesi geçmektedir. Bu kelime, sadece Hz. Peygambere vahyedilene değil fakat aynı zamanda önceki peygamberlerin toplumlarına ulaştırıp, uymaları istenen kanunları, hükümleri de ifade etmektedir. Kıssalarda önceki şeriatler ile ilgili bazı bilgiler vardır.

c) Din ile şeriat arasındaki ilgi

Allâh katında gerçek dinin İslâm olduğunun Kur'ân'da belirtildiğini¹⁹⁷ din kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını açıklanırken değinilmişti. Hamdi Yazır, "Allâh razı olunan ve saadete götürecektir olan hak dinin, İslâm'dan ibaret olduğuna şahadet etmiştir. Çünkü İslâm dininin olmazsa olmazı, Allâh'tan başka ilah olmadığına şahadet edip Allâh katından gelenlerin hepsini onaylayıp kabul etmektir. Allâh'ın kendisi için teşri' ettiği, peygamberlere gönderdiği, evliyasına delâlet ettiği din, sırat-ı müstakim budur"¹⁹⁸ şeklinde yorumlanmaktadır.

Aynı âyeti Mevdûdî, "bu, Allâh tarafından tarih boyunca dünyanın hangi köşesine gönderilmiş olursa olsun, her peygamberin sadece ve sadece İslâm'ı tebliğ ettiği anlamına gelir. O halde herhangi bir topluluğa, herhangi bir dilde indirilen her kitap, aynı İslâm'ı öğretmiştir"¹⁹⁹ diye tefsir eder.

Nûh'a tavsiye edilen şeriat ile ilgili olarak "Allâh dini doğru tutmanız ve onda ayrılığa düşmemeniz hususunda Nûh'a tavsiye ettiği, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e Mûsa'ya ve İsâ'ya tavsiyede bulunduğumuz din ile ilgili hususları size şeriat yaptı"²⁰⁰ âyetini Yazır, din ile şeriat

195. el-Mevdûdî, a.g.e., I, 489.

196. el-Mevdûdî, a.g.e., I, 489-490; Yazır a.g.e., III, 1697, VI, 4317-4318.

197. Âlu İmrân, 3/19.

198. Yazır, a.g.e., II, 1061; el-Mevdûdî, a.g.e., I, 245.

199. el-Mevdûdî, a.g.e., I, 245.

200. eş-Şûrâ, 42/13.

arasındaki ilginin varlığını, üstelik bir ve aynılığını vurgulamak üzere "işte bu emir ve nehiy Nûh'tan Muhammed (s.a.v)'e kadar gelen, şeriat sahibi peygamberlerin hepsine emredilerek tavsiye edilen bir din kanunudur. Bu, bir din şeriatıdır ki, bütün peygamberler bunu tatbik için gönderilmiş, hepsi zamanındaki din bozukluklarını düzeltmek için doğru din ile gelmiş, tefrikayı kaldırmak için tevhide davet etmişlerdir. Her birinin zamanına göre şeriatlerinin teferruatında yekdiğerini nesheden çeşitli hükümler bulunmakla beraber Muhammed ümmetine şeriat yapılan bu asılda, bu İslâm esasında hepsi müttefikdir"²⁰¹ şeklinde yorumlamaktadır.

Âyeti hakkında Kurtubî, "ey Muhammed, biz sana ve Nûh'a bir din vasiyet ettik. Şeriatlerin asıllarında değişiklik yoktur. Yani her şeriatın asılları aynıdır"²⁰² şeklinde tefsir ettikten sonra, aynı ve bir olan asılları sıralamaktadır. Dolayısıyla, peygamberlerin her devir ve dönemde tebliğ ettikleri dinin aynı zamanda şeriat olduğu, bunların bir ve aynı kaynaktan beslendiği, önder insanlara tebliğ için indirildiği anlatılmaktadır. Eryarsoy din maddesinde, "demek oluyor ki, eşyayı yaratan ve herşeye yol gösteren Allâh, insana da izlemesi gereken yolu göstermiştir. İlk insandan son peygamber Muhammed'e kadar peygamberler göndermiştir. Bunlar insanlara Allâh'ın dinini tebliğ etmişlerdir. Değişik şartlar gereği, zaman ve mekan faktörüne bağlı olarak farklılık göstermesi, ilâhî hikmet gereği sözkonusu olabilen bazı hükümler dışında, peygamberlerin hepsi insanları aynı ilkelere çağırılmış, aynı mesajı kabule, tasdik ve tatbik davet etmişlerdir. Bütün peygamberlerin çağırdıkları esaslar, yani din özü itibariyle birdir."²⁰³

"Dini dosdoğru ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin"²⁰⁴ âyetini tefsir ederken Mevdûdî "burada, ilk âyetteki husus tekrar edilmiş ve şöyle denilmiştir. Daha önce gelen peygamberler nasıl yeni bir dini tebliğ etmemişlerse Muhammed (s.a.v) de yeni bir din icat etmemiştir. Peygamber önceki peygamberlerin tebliğ ettikleri aynı dini, şimdi sizlere tebliğ etmektedir"²⁰⁵ demektedir.

Din hakkında bir takım bilgiler verdikten, yeri göğü yaratanın Allâh olduğunu dolayısı ile Allâh'ın şeriat koyma hak yetki ve otoritesine sahip olduğunu ifade ettikten sonra Mevdûdî, "Rasûlüllah'ın tebliğ ettiği din ve yasanın aynısının Nûh'a, İbrâhim'e, Mûsa'ya ve İsâ'ya gönderildiği beyan olunuyor. Bundan şu hususlar ortaya çıkmaktadır: Allâh herkese tek tek hidayet göndermemiştir, ama her dönemde peygamberler vasıtası ile

201. Yazır, a.g.e., VI, 4228.

202. el-Kurtubî, a.g.e., XVI, 11.

203. Eryarsoy, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

204. eş-Şûra, 42/13.

205. el-Mevdûdî, a.g.e., V, 221.

yasalar göndermiştir. Bu din, başlangıçtan bu yana aynıdır ve hiçbir zaman farklı ve ayrıca bir din gönderilmemiştir.

Allâh'ın hidayet ve otoritesi, peygamberin aracılığı ile insanlara tebliğ edildiğinden dolayı, peygamberlere itaat etmek dinin bir şartıdır"²⁰⁶ demek suretiyle din ve şeriatların bir ve aynı kaynaktan beslendiğini vurgulamaktadır. Peygamberlerin tebliğ ettikleri din tek olduğuna göre, burada ifade edilmesi gereken durum, Kur'ân kıssalarında, önceki milletlere gönderilen elçilerin, toplumlarına götürdüğü ilâhî vahiy kaynaklı din ve şeriatların aynılığıdır. Aynı olduğuna göre önceki ümmetlere emredilen veya nehyedilen hususlar açısından İslâm ümmetinin konumuna önceki şeriatler bölümünde değinilecektir.

Yapılan açıklamalar ile kaynaklardan nakledilen görüşler doğrultusunda ortaya çıkan sonucu özetlemek gerekirse, şöyle ifade edebiliriz: Adı, din yada şeriat olsun, bunları gönderen Allâh'tır. Allâh, bizatihi kendisi, kendi katındaki kitaptan bu vahiyleri göndermiştir. Ve yine bunları tebliğ edenler elçilerdir. Hem elçiler hem de gönderildiği kavimleri hilâfeti gerçekleştirme adına bu vahiylerle uymak zorundadırlar. Yani din veya şeriatın konusu insandır. Amacı, sınırlı da olsa dünyada ve en geniş biçimiyle ahirette saadete ulaştırmaktır. Maksatı ise, hilâfeti üstlenen insanoğlunun, davranışlarını tespit edip yargılama veya mükafatlandırma da delile yönelik olan denemedir.

Netice itibariyle ve yukarıda kurulmaya çalışılan örgüye göre din birdir. Birlik aynılığı gerektireceğine göre, din ile şeriatların bir ve aynı olduğunu söylenebilir. Veya din özü teşkil ediyorsa şeriat bu dinin hükümler ile ilgili yönünü ifade eder. İster öyle olsun ister böyle olsun sonuçta ikisi birbirinden ayrılmayacak yapışık ikizler gibidir. Şeriatlı bir din olmayacağına göre dinsiz bir şeriat de düşünülemez. Hatta bu konuda Eryarsoy "İslâm dini ile İslâm şeriatı aynı şeylerdir. Dolayısıyla İslâm dışı bütün dinler birer şeriat ve her şeriat da bir dindir; ancak bunlar Allâh katında makbul değildirler"²⁰⁷ demektedir.

Burada son olarak gerek din ve gerekse şeriat terimleri yerine kullanılan yada anlamlarını ifade eder diğer dini terimlere, özellikle de Kur'ân'da kullanılanlarına temas etmek gerekmektedir. Bu terimler, şeriat, şer', millet, ümmet, mensek ve minhâc'tır. Bu kelimelerden her birinin sözlük ve terim anlamlarını ayrı ayrı verilecek, din ve şeriat ile ilgileri kurulmaya çalışılacaktır.

2. Şeriat Teriminin Müterâdifleri

Araştırmanın konusunu Kur'ân kıssaları oluşturduğuna göre, yine Kur'ân'da gerek peygamberlerimiz ile ve gerekse önceki peygamberler ile ilgili bazı terimler yer almaktadır. Bu terimler, araştırmanın bir yönünü

206. el-Mevdûdî, a.g.e., V, 221-222.

207. Eryarsoy, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

oluşturan önceki şeriatler incelendiğinden dolayı bu terimlerin geçtiği âyetlerdeki bilgiler Muhammed (s.a.v)'nin getirdiği vahiy destekli dinde bizlere de tavsiye edilmektedir. Bu mulahazalar doğrultusunda, önceki şeriatler ile ilgili açıklamalara geçmeden evvel bu terimlerin açıklanmasının faydalı olacağı açıktır.

a) Minhâc, şir'at, millet, ümmet ve mensek

Bu kelimelerin sözlük anlamlarına geçmeden önce ilgili âyetin anlamını belirtmek gerekir. Şir'at ve minhâc ile ilgili âyette, "sizden herbiriniz için bir şeriat ve -minhâc- bir yol belirledik"²⁰⁸ buyurulmaktadır.

Şir'at kelimesinin sözlük anlamı hakkında Döndüren, "eriatın eş anlamlısı olan şir'at, şir'a; yol, mezhep, metod, âdet, benzer, tek, suya giden yol anlamlarına gelir. Ancak şeriat diğerlerinden daha çok meşhur olmuştur"^{209/a} şeklinde açıklamaktadır. Hamdi Yazır, şir'at, şeria, şer' ve meşrea'nın aynı kökten geldiklerini belirttikten sonra, "bunlar, sözlükte bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek veya almak için girilen yol demektir, şeklinde açıklarken minhâc kelimesine; vazih, açık yol anlamını vermektedir. Şir'at kelimesine fransızca prosedür, minhâc kelimesine metod denir"²⁰⁹ şeklinde ifade etmektedir.

Bununla yetinmeyen Yazır, şir'at ve minhâc ile ilgili pekçok bilgi verdikten sonra, hem bir tarif ve hem de bir tefrik yaparak şöyle demektedir: "Şir'at veya şir'a, zaman, mekan ve durumların değişmesiyle değişebilen dinin teferruat kısmına denilir. Minhâc ise sürekli sabit olan dinin usûlune denir. Dolayısı ile şir'at minhâcın şubeleri ve değişik durumlardaki hareket tarzlarını oluşturur"²¹⁰ açıklamasını getirmekle, minhâcın din ile eş anlamlı olduğunu vurgular. Şir'at ise şeriat ile eş anlamlıdır. Minhâcın din ile eş anlama geldiğini, şir'atın da şeriat ile aynı manayı taşıdığını belirttikten sonra, din ve şeriat kelimeleri ile ilgileri dolayısıyla millet ve ümmet terimlerinin açıklanması gerekir.

"Ümmet kelimesi; ana, yol, din, cemaat, familye, nesil, boy, zaman anlamlarına gelen arapça bir kelime olup 'emme' fiilinden isimdir. Çoğulu 'umem' şeklinde gelir"²¹¹ diyen Nureddin Turgay, ümmet kelimesinin din, yol anlamı ile dini ve şeriatı içerebileceğinin ipuçlarını vermektedir. Yazır, ümmet kelimesinin, "arkasına düşülecek bir cemaat veya tarikat, millet"²¹² manalarına geldiğini ifade eder. Ümmet kelimesinin terim anlamını açıklamak üzere Turgay, "kendi iradeleri veya bir zorunluluk

208. el-Mâide, 5/48.

209/a. Döndüren, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

209. Yazır, a.g.e., III, 1697.

210. Yazır, a.g.e., III, 1698.

211. Nureddin Turgay, "Ümmet" mad., Ş.İ. Ans.

212. Yazır, a.g.e., IV, 4270.

neticesinde aynı yerde, aynı zamanda veya aynı dine tabi olma neticesinde bir arada yaşayan insan topluluğudur"²¹³ diye tanımlamaktadır.

Yazır, ümmet kelimesinin tarifini; "bir ism-i cemi olan ümmet kavramı, farklı insan gruplarının tabi olup uyduğu ve itaat ettiği yani bir imamın yanında güçlü bir birlik ve vahdet oluşturarak, düzenli bir şekilde faaliyet göstererek, diğer ve farklı insan gurubları üzerinde otorite sağlayan toplumsal bir örgüttür"²¹⁴ diye tanımlamaktadır. Ümmet kelimesi, çoğulu olan ümem ile birlikte Kur'ân'da altmış kusur yerde geçmekte²¹⁵ ve birçok hadîs-i şerifte konu edilmektedir.

Millet maddesi yazarı Ahmet Özalp, kelimenin sözlük anlamını "gidilen yol"²¹⁶ olarak açıklarken; Yazır, kelimeyi, "söyleyip yazdırmak veya ezbere yazmak manasına gelen imlâl mastarı ile alakalı bir isim olarak kabul eder. Asıl anlamının 'tarikat-ı meslûke' olduğunu belirterek bu, eğri de doğru da olabilir demektedir. Bu manadan ötürü din, şeriat manasına mütearef olmuştur"²¹⁷ şeklinde bir açıklamada bulunmaktadır. Eryarsoy din maddesini açıklarken, "aslında yazdırmak anlamına gelen imlâdan gelmekte, izlenen belli yol anlamı içerdiğini"²¹⁸ belirtmektedir.

Özalp'a göre millet "literatürde din ve şeriat anlamlarını dile getirir"²¹⁹ derken buna karşın Eryarsoy, "peygamberler, şeriatı ümmetlerine yazdırdıkları ve bu konuda peygamberler arasında ihtilaf olmadığından şeriat manasında kullanılmıştır diyerek, Fîrûzâbâdî'nin; milleti, şeriat ve din anlamında tanımladığına"²²⁰ dair görüşünü nakletmektedir. Kurtubî, "ne yahûdiler ve ne de hristiyanlar, milletlerine uymadıkça razı olmayacaklardır"²²¹ âyetini tefsir ederken, millet ifadesi ile ilgili olarak "Allâh'ın kitabında ve peygamberlerinin lisanında kullarına indirdiği şeriate verilen addır. Millet ve şeriat aynı manaya gelmektedir. Din ise millet ile şeriat ikilisinin arasını ayırır. Buna göre millet ve şeriat, Allâh'ın kullarını yapmaya çağırdığı kural ve kaidelere denilir. Din ise Allâh'ın emrine karşı kulların yaptıklarına denir"²²² şeklinde açıklamaktadır.

Eryarsoy, kelimeleri daha farklı bir şekilde şöyle izah eder: "Şeriat, kendisine itaat edilmesi bakımından din, dikte edilip yazılması bakımından

213. Turgay, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

214. Yazır, a.g.e., I, 508, II, 1154.

215. Ümmet kelimesiyle ilgili âyetler için bkz. el-En'âm, 6/38; el-Bakara, 2/141, 213; Âlu İmrân 3/104, 110, 113; el-A'râf, 7/134, 181; Yûnus, 10/19, 47, 49.

216. Ahmet Özalp, "Millet" mad., Ş.İ. Ans.

217. Yazır, a.g.e., IV, 4270.

218. Eryarsoy, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

219. Özalp, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

220. Eryarsoy, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

221. el-Bakara, 2/130.

222. el-Kurtubî, a.g.e., II, 94.

millet, belirlenmiş bir yol olması bakımından da şer' ve şerîattır."²²³ Millet kelimesi de Kur'ân'da kullanılmaktadır.²²⁴ Ayrıca Hz. İbrâhim'e izafe edilmek suretiyle 'İbrâhim milleti' şeklinde de geçer. Kelimenin Kur'ân'daki kullanımından yola çıkan İslâm bilginlerine göre "millet, din ve şeriat demektir. Aynı olgu inanç yoluyla din, amel yönü ile şeriat, bir toplanma zemini olması yönüyle de millet adını alır"²²⁵ diyen Özalp, Mecelle'ye göre "İslâm bir millet, küfür de bir millettir"²²⁶ maddesine atıfta bulunur.

Son olarak, çoğulu menâsik olan mensek kelimesine değinmek gerekmektedir. "Mensek, nüsük veya nüsük mahalleri demektir" görüşünü belirten diyen Yazır, nüsük aslında son derece taabbüddür. Fakat hac ve kurban hakkında daha yaygın kullanımı vardır"²²⁷ demektir. Âyetlerde önceki ümmetlere dolayısıyla peygamberlere atfen taşıdığı hukûkî değerden dolayı yer verilen mensek kelimesi Kur'ân'da da geçmektedir.²²⁸ Âyetlerde, " biz her ümmete bir ibadet tarzı-mensek-kıldık, onlar bu tarz üzere ibadet etmektedirler"²²⁹ buyurulmaktadır.

Hacc sûresi 67. âyetin tefsirinde Mevdûdî şöyle demektir. "Âyetlerdeki mensek, kurbanı da içeren en geniş anlamda kullanılmıştır. İbadet sistem kısacası tüm hayat tarzı anlamına gelmektedir."²³⁰ Fakat diğer âyeti tefsir ederken, "bu âyet iki şeyi anlatmaktadır. Kurban kesmek, tüm vahyî dinlerde bir tek Allâh'a ibadetin bir bölümüdür. Allâh, tevhidi aşlamak için insanların kendisinden başkası adına kurban kesmelerini yasaklamıştır. Bu Allâh'tan başkası önünde yapılması yasaklanan diğer şeyler ile de uyum içersindedir. Meselâ, Allâh'tan başkası önünde secde etmek, Allâh'tan başkası adına yemin etmek, Allâh'tan başkası için oruç tutmak vs. hep yasaklanmıştır. Ayrıntıları farklı olsa da çeşitli zaman, ülke ve dinlerde vahyî dinin ortak özelliklerinden biri, Allâh adına kurban kesmenin amacının aynı oluşuydu"²³¹ açıklamasını getirmektedir.

Sonuç olarak, bu kelimelerin sözlükteki ve istilahtaki anlamlarını vererek, yeterli miktarda açıklamalar getirilmiş oldu. Ayrıca bu kelimelerin din ve şeriat ile ilgilerini de tespit etmek gerekliliği ortaya çıkmış oldu. Zira araştırma açısından bu kelimelerin anlamlandırılması, din ve şeriat ile ilgilerinin ortaya çıkarılmasında yarar görülmektedir.

223. Eryarsoy, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

224. Âyetler için bkz. el-Bakara, 2/120, 130, 135; Âlu İmrân, 2/22, 23, 95; en-Nisâ, 4/125; et-Tevbe, 9/70; el-Hacc, 22/44.

225. Özalp, a.g. mad., Ş.İ. Ans; Yazır, a.g.e., I, 483, IX, 6229.

226. Bkz. Özalp, a.g. mad., Ş. İ. Ans.

227. Yazır, a.g.e., I, 96.

228. Mensek ve Menâsik ile ilgili âyetler için bkz. el-Bakara, 2/128; el-Hacc, 22/34, 67.

229. el-Hacc, 22/34, 67.

230. el-Mevdûdî, a.g.e., III, 389.

231. el-Mevdûdî, a.g.e., III, 365.

b) Bu terimlerin din ve şeriat ile ilgileri

Burada daha önce sözlük ve terim olarak anlamları verilen minhâc, şir'at, millet, ümmet ve mensek terimlerinin, din ve şeriate karşı konumları ve ilgileri belirtilecektir. Zira daha önce, din ile şeriat arasındaki ilgiyi kurarak, araştırmanın içten içe süregelen örgüsünün devamını sağlamış, burada bu iki terim ile diğerleri arasındaki ilgiye değinilecektir.

Önce minhâcî ele almak gerekir. Çünkü minhâc ile beraber işlenecek şir'at terimi, din ve şeriat terimleri ile örtüştüğünü ifade etmiş; minhâcın dinle, şir'atın da şeriatle eş anlama geldiği belirtilmişti. Kur'ân'da her ümmete ve her milete bir şir'at ve minhâc kılındığı anlatılmaktadır. Bu minhâc ve şir'at olayı, önceki peygamberler ile ilgili olması, aynı zamanda din ile şeriat arasındaki bağlantıyla örtüşmekte olduğunun göstergesidir. Bu iki terimin, bağlantı ve ilişkisini tespit ettikten sonra, ümmet ve millet terimlerine geçilebilir.

Ümmet terimi Kur'ân'da geçmektedir. Millet terimi de geçmektedir. Âyetlerde kullanılışları ve Yazır'ın tefsirinde belirttiği üzere bu iki terim, dinin değişik tezahürleridir. Dahası, sosyal hayata karışan dinin, inananlarında oluşturduğu kuvvet ve güçtür. Bir farkla ki, her ümmet kendileri ile sorumlu olacakken, özellikle İbrâhim milletine ittibanın emredilmesi sözkonusudur.

Ümmet kelimesi, dış ve fiziki yönü anlatırken millet içi, özü, esası ve temeli anlatmaktadır. Buradan şu anlaşılmaktadır ki, dinin ve şeriatın sorumlu insanlarca kabul görüp, gerek ferdî ve gerekse ictimâî olarak, hem fiziki yapılarında ve hem de manevî yapılarında meydana getirdiği sosyal ve manevî değişikliklerin oluşturduğu durum ümmet ve millet terimleri ile karşılanmıştır. İctimaî bünyedeki değişikliklerin birliğine, maddî kuvvetine ümmet denirken, toplumun manevî ve içteki değişikliklerin birliğine, içsel salabete millet denilmektedir. Dolayısıyla, gerek din ve gerekse ahlâkî yönü de dahil olmak üzere şeriatın, bünyelerde oluşturması gereken yönler ümmet ve millet olarak adlandırılmıştır. Bunları din ile şeriatın neticeleri olarak görmek mümkündür.

Mensek daha ziyade dinin bütünü değilse bile amelî yönünü ifade eder. Zira, İbrâhim ile İsmâil Kabe'yi bina edince, Allâh'tan ibadet yerlerini veya tarzlarını kendilerine göstermelerini istemeleri, kelimeyi şeriat ile eş bir anlama taşımaktadır. Dolayısıyla mensek, dinin amelî yönü, şeriatı ifade etmektedir. Din ile şeriatın, bu terimler ile ilgilerini kurduktan sonra, ilâhi dinler ve bu dinlerdeki ortak esaslara değinmek gerekir.

3. İlâhî Dinler ve Bu Dinlerdeki Ortak Esaslar

Allâh, denemek için insanı, yaşamını sürdürebileceği ortam olarak yeryüzünü yaratmıştır. Böylece hilâfetin üç unsuru tamamlanmış olmaktadır. Geriye sadece dinin gönderilmesi kalmıştır. Bu dört unsur;

Allâh, insan, yeryüzü ve dinden oluşmaktadır. Bu dört unsurdan dördünde de herhangi bir değişiklik olmamıştır. Yaratıcı, mabud olan Allâh, bir ve tektir, eksikliklerden uzak ve güzel sıfatlarla muttasıftır. Yeryüzü temelde değişmemiştir. İlk yaratıldığındaki özelliklerini taşımaktadır. İnsanda fiziki ve manevî yapılarıyla değişiklik yoktur. Dinde de bir değişiklik olmamıştır. Bütün bu değişmezlikler ortadayken, Allâh neden tekrar tekrar rasûl göndermiştir?

Bu dört unsurunun karşılıklı ilişki ve faaliyetlerinde değişme olmuştur. Örneğin, insanın din ile ilişkilerinde, insan yüzünden değişmeler yaşanmıştır. Dinin vadettiği cennet ve cehennem değişmemiştir. Allâh bunu değiştirmemiştir. Yine, insan dolayısıyla yeryüzü ile ilişkilerinde değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin, yeryüzünde haksızlık ve zulüm yayarak terör estiren insan olmuştur. Buradan hak din ile bâtil dinin açıklamasına geçilebilir. Ayrıca, bâtil dinlerin neden doğduğu, neden yeryüzünde palazlanıp geliştiği ve kök saldıdığı ifade edilecektir.

Gerçek dini açıklarken Döndüren, "gerçek din, Allâh'ın peygamberler vasıtası ile insanlara duyurduğu emir, yasak ve hükümlerdir. İnsanlar bu ilâhî kanunun hükümlerine uydukları sürece doğru yolu bulmuş, hidayet üzere bulunmuş olurlar. Bunun sonucunda dünyada da, ahirette de mutluluğa kavuşurlar"²³² demektedir.

Dinleri genel olarak, gerçek dinler, aslı bozulmuş dinler ve bâtil dinler diye üçe ayıran Döndüren, gerçek dinleri, "bunlar, Allâh tarafından peygamberleri vasıtası ile insanlara bildirilmiş olan dinlerdir. Bunlara ilâhî din, hak din veya semâvî din adı verilir. Semâvî dinler, Hz. Âdem (a.s) ile başlayıp Hz. Muhammed (s.a.v) ile son bulan tevhid inancını telkin etmiştir. Allâh'a, meleklerle ve ahiret gününe inanmak bütün semâvî dinlerin ortak özelliğidir. Peygamber, kitap ve sahifeye inancın, her ümmet için kendi devrine ve peygamberine göre olması tabiidir "²³³ demektedir.

Aslı bozulmuş dinler hakkında, "Delilleriyle İslâm İlmihali" adlı eserinde Döndüren, "bunlar asılları bakımından birer gerçek din iken, sonradan bozulmuş, dayandıkları kutsal kitapların orijinali ortadan kalkmış olan dinlerdir"²³⁴ diyerek; insanların eline ve tasarruf alanına girince, değişikliğe uğramıştır. Neticede Hz. Âdem (a.s)'den beri süregelen hak din, değişik devirlerde değiştirilmiştir. Bunun ardından Allâh, dinin sürekliliği için yeryüzüne rahmeti gereği müdahale ederek, ekseninden çıkmış veya çıkarılmış dini, yaşamın içine tekrar katmıştır.

"Hiç şüphesiz din, Allâh katında İslâm'dır" âyetinin açıklama notunda Mevdûdî; "Allâh'a göre sadece bir ve tek doğru sistem ve insan için bir tek doğru hayat tarzı vardır. Ayrıca keyfine göre bir ibadet şekli icat

²³². Döndüren, İslâm İlmihali, s. 18-19.

²³³. Döndüren, a.g.e., s. 19.

²³⁴. Döndüren, a.g.e., s. 19.

etmemelidir. Allâh'ın, kulları ve yaratıkları için İslâm'dan başkasını meşru kabul etmemesi, O'nun kulları üzerindeki mutlak hakkıdır"²³⁵ demektedir.

İşte, Allâh'ın mutlak hakkından ötürü, din vazetmesi ve İslâm'dan başka din kabul etmemesi, gerçek dini, ilâhi dini oluşturmaktadır. Bunların insan eliyle, gerek bilerek gerekse şeytan aleyhine ve dostlarına uyarak yaşama çıkartılan dinler aslı bozulmuş dinler olarak ortaya çıkmaktadır. Allâh, İslâm'dan başka din kabul etmediğine, yahûdilik ve hristiyanlık diye bir din göndermediğine göre bunlar nasıl doğmuştur? Bunları, hak dini bozarak, törpüleyerek deve kşuna döndüren insandan başkası değildir.

Bâtıl dinler ile ilgili bilgi verirken Döndüren şöyle demektedir: "Bunlar, asılları bakımından tevhid inancı ile ilgisi bulunmayan dinlerdir. Bunların kaynağı vahiy değil insandır. Tarihte pek çok bâtıl dine ve dinin mensubuna rastlamak mümkündür"^{236/a} açıklaması ile ortaya çıkmış oldu ki, hak-bâtıl savaşımında, bâtılın ilerlediği dönemlerde gelişen ve kök salan, insan ürünü dinlere bâtıl dinler denilmektedir. Bunlara din denilmesi, bâtıl da olsa insanları uymaya, toplamaya, saygı duymaya zorladığı bir takım kural ve kaideleri barındırıyor olmasıdır.

İslâm'a inananın, kural gereği zulmün her çeşidine savaş açması emredilir iken, zulmü yapanların bâtıl din gereği, haksızlık ve zulüm prensibini uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Emredilen kişi, hak dini temsil ederken, zulmu uygulayan bâtıl dini temsil etmektedir. Doğal olarak hak dinin bir takım özellikleri olması gerekir. Bu özellikler Hz. Âdem (a.s)'den Hz. Muhammed (s.a.v)'e kadar yeryüzünde hilâfeti gerçekleştirmesi gereken insana verilen gerçek dinin temel taşlarıdır. Bunlar olmadan hak din olmaz. Konu ile alakalı olmak üzere, "Delilleriyle İslâm İlmihali" adlı eserinde Döndüren, hak dinin özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

"Gerçek bir dini, diğer dinlerden ayıran özellikler çoktur. Bunların başta gelenlerini birkaç maddede toplamak mümkündür. a-Hak din Allâh tarafından gönderilmiş, peygamberler aracılığı ile duyurulmuştur. Tek Allâh inancına dayanır ve O'na ibadet edilmesini ister. b-Bütün peygamberlere ve semâvî kitaplara inanılmasını emreder. c-Melekler denilen, lâtîf yaratılışlı manevi varlıklara inanmayı telkin eder. d-İnsanların öldükten sonra, yeniden dirilerek; ebedî hayatı haber verir. e-İnsanları birliğe çağırır, aralarında kardeşlik meydana getirir, temelde herkesin eşit olduğunu, üstünlüğün ancak takva ile ve ahlâk güzelliğinden ibaret bulunduğunu bildirir"²³⁶ demek suretiyle, hak dinin özelliklerini vermektedir. Ayrıca hak dinin İslâm olduğunu da vurgulamaktadır.

Şâmil İslâm Ansiklopedisi din maddesinin yazarı, konu ile alakalı olarak İbn Teymiyye (ö. 661/728)'den yaptığı nakilde, Allâh'ın göndermiş

²³⁵. el-Mevdûdî, a.g.e., I, 245; Âyet için bkz. Âlu İmrân, 3/19.

²³⁶. a. Döndüren, a.g.e., s. 19.

²³⁶. Döndüren, a.g.e., s. 20.

olduğu bütün peygamberlerin dinlerinin bir olduğunu açıklarken, âyet-i kerîmeler ışığında şunları söylemektedir: "Allâh'ın, peygamber gönderip beraberinde kitaplar indirmesinin sebebi, hükmetmektir. 'Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek, Allâh'a aittir. İşte Rabb'im Allâh budur. O'na dayandım, O'na yöneldim."²³⁷ Demek ki hüküm, hâkimiyet, egemenlik ve anlaşmazlık konularında son sözü söyleme yetkisi yalnız Allâh'ındır. Rasûlleri ise O'ndan aldıklarını tebliğ ederler. Onların tebliğ ettikleri hüküm, Allâh'ın hükmü demektir. Onların emirleri, Allâh'ın emri; onlara itaat, Allâh'a itaattir.

Evet, tüm peygamberlerin dini birdir. O da İslâm'dır. Bütün peygamberler müslümandır, mü'mindir. Nitekim bu gerçeği Yüce Allâh Kur'an'ın değişik yerlerinde dile getirmiş bulunmaktadır. Şu kadar var ki, bazı şer'i -hukukî- hükümler çeşitlilik gösterebilir. Yani şer'i hükümler arasında farklılık olsa bile dinleri birdir, açıklamaarını getirmektedir."²³⁸ Allâh'ın, rasûlleri göndermekten ve kitap indirmekten maksadı, dinin bütünüyle Allâh'ın olmasıdır. Yani insanların hem inanç hem de hayat ve hukuk düzenlerinde Allâh'ın hükümlerine uymasındadır. Şer'i hükümler, farklılık arzetsen bile, peygamberlerin getirdiği din birdir. Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır: "Senden önce gönderdiğimiz peygamberimize sor; Rahman'dan başka ibadet edilecek tanrılar kılmışmıyız?"²³⁹ Bir başka âyette ise, "andolsun ki bizler her ümmete, Allâh'a ibadet edin ve tağuttan sakının diye tebliğ yapması için bir peygamber gönderdik"²⁴⁰ buyurulmaktadır. Rasûlullah (s.a.v) bu gerçeği şöyle dile getirmektedir. "Biz peygamberler topluluğunun dini birdir, baba bir kardeşler gibiyiz."²⁴¹ "Yani şer'i hükümler arasında farklılık olsa bile dinleri birdir."²⁴²

"O, dini dosdoğru ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye dinden Nuh'a vasiyet ettiğini ve sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Mûsa'ya ve İsa'ya da vasiyet ettiğimizi sizin için de bir şeriat kıldı"²⁴³ âyetinin açıklanmasında Tabbâre şöyle demektedir: "Peygamberler ile ilgili kıssaların bir gayesi de, Nuh (a.s)'dan Muhammed (s.a.v)'e kadar dinin tümünün Allâh'tan geldiğinin anlatılmasıdır. Allâh'a inanan mü'minlerin de tek, bir ve eşi benzeri olmayan Allâh'a kulluk eden, tek bir ümmet olduğunun anlatılmasıdır. İslâm'ın karşı olduğu, ilâhî dinler arasında yahûdilik, hristiyanlık veya adı ne olursa olsun herhangi bir dinin olmadığıdır. Tüm dinler, tek bir asıdan, pınardan doğmuştur. Her nebi ve rasûl kendinden

237. eş-Şûrâ, 42/10. Bkz. Yûsuf, 12/39-40.

238. Eryarsoy, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

239. ez-Zuhruf, 43/45.

240. en-Nahl, 16/36.

241. el-Buhârî, Enbiyâ, 48; Müslim, Fedâil, 145.

242. Eryarsoy, a.g. mad., Ş.İ. Ans; Dinlerin birliği için bkz. A. Hamdi Akseki, İslâm Dini, 32.

Baskı, Gaye Matbaacılık, Ankara 1983, s. 83-84.

243. eş-Şûrâ, 42/13.

önceki risâleti tamamlayıcı ve olgunlaştırıcı bir görev üstlenmiştir"²⁴⁴ açıklaması ile ilâhî dinlerin bir, adının da İslâm olduğunu, İslâm'ın dışında insanların kafalarından uydurdıkları yahûdilik ve hristiyanlığın İslâm olmadığını vurgulamaktadır.

"İslâm Dini" adlı eserinde peygamberlerin tebliğ ettikleri dinlerde, bir olan esasları, yani usûlu'd-dinin, her dinde bir olup şer'i hükümlerin nesih ve tebdil sureti ile zaman zaman değişmesinin hikmetini açıkladıktan sonra Akseki, şeriatlerin ruhuyla ilgili olarak, "bununla beraber, bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri şeriatlerin ruhu şu beş esasa matuftur. Bunlar; dini muhafaza, nefsi muhafaza, akli muhafaza, nesli muhafaza ve malı muhafazadır"²⁴⁵ demektedir. Böylece Allâh'ın tüm dinlerde koruma altına aldığı bu esaslara yönelik tecavüz ve saldırılara karşı cezâlar tespit etmiştir. Bu bizim dinimizde böyle tespit edilirken, daha önceki dinlerde benzer yada farklı olabilir.

Allâh (c.c) İbrâhim (a.s)'dan Kur'ân'da bir âyette şöyle bahsetmektedir: "Bir zamanlar Rabb'in, İbrâhim'i bir takım kelimelerle denemişti. İbrâhim bu kelimelerin gereğini yerine getirerek tamamlamıştı. Bunun üzerine Allâh, ben seni insanlara önder yapacağım demişti. İbrâhim, zürriyetimden de önderler yap deyince Allâh, zalimler ahdime erişemez, buyurmuştu."²⁴⁶ Âyetin yorumunda İbnü'l-Arabî "Ahkâmü'l-Kur'ân" adlı eserinde "âyette geçen 'kelimât' ifadesi, Allâh'ın İbrâhim'e teklif ettiği vazifeleri anlatır. Buna da İslâm şeriatı denilir. İbrâhim bu şeriatı tamamladı. Kendinden önceki dini vazifeleri yaptığı gibi, kendinden sonraki pek çok peygamber, özellikle de Hz.Muhammed (s.a.v) yerine getirerek amel etmişlerdir. Buna göre, Hz. İbrâhim'in sorumlu tutulduğu şey fitrattır"²⁴⁷ demektedir.

Kurtubî fitrat konusunda şöyle demektedir: "Ebû Hureyre, İbn Şihâb ve diğerlerine göre fitrat İslâm'dır. Bu görüşünü "sen yüzünü, Allâh'ı birleyici olarak doğruca dine çevir. Allâh'ın yaratma kanununa uygun olan dine dön ki insanları ona göre yaratmıştır. Allâh'ın yaratması değiştirilemez. Fakat insanların çoğu bilmezler,"²⁴⁸ âyetiyle desteklemektedir. Ayrıca, İyâz b. Himâr el-Mucâşî'nin rivayet ettiği hadîsi de delil getirmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v), "ben Allâh'ın kitabında bana anlattığı bir hususu size haber vereyim mi? Allâh, Âdem'i ve oğullarını hanifler, müslümanlar olarak yaratmış; onlara, içinde haram bulunmayan

244. Tabbâre, a.g.e., s. 24-25.

245. Akseki, a.g.e., s. 84.

246. el-Bakara, 2/124.

247. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 36.

248. er-Rûm, 30/30.

mallar vermişti. Fakat onlar, Allâh'ın verdiği helali haram kıldılar"²⁴⁹ buyurduğunu ifade etmektedir.²⁵⁰

İbnü'l-Arabî, İbrâhim'in denendiği kelimât hakkında "buna göre, İbrâhim'e Allâh'ın emrederek yerine getirmesini istediği şey fitrattır. O bu görünüşü, Hz. Âişe'nin Rasûl-ü Ekrem'den rivayet ettiği fitrat hakkındaki hadîsi delil getirmektedir."²⁵¹ Peygamber (s.a.v) "on şey fitrattandır. Bıyıkları kesmek, sakalı uzatmak, misvak kullanmak, burnu temizlemek, tırnakları kesmek, parmak aralarını hilâllemek, koltuk altındaki kılları yolmak, kasık tıraşı yapmak, abdest bozduktan sonra su vb. ile temizlenmek ve abdest alırken suyu ağızda çalkalamaktır"²⁵² buyurmuştur. İbn Kesîr, kelimâtı tefsir ederken, hadîslere yer vermektedir. Bunlardan biri, İbn Abbas'ın; diğeri Ebû Hureyre'nin naklettiği hadîstir. İlkinde, Allâh'ın İbrâhim'i beşi başta, beşi bedende on tür temizlik ile sorumlu tuttuğu, diğesinde beş şeyin fitrattan olduğu anlatılıyor"²⁵³ demektedir.

İlâhî dinler ve bu dinlerdeki ortak esaslar başlığı altında yapılan açıklamalardan netice itibariyle şunları ifade edebilmek mümkündür: a-Din, Allâh katında tektir, bunun adı da İslâm'dır. b-Her peygamber ümmetine bu dini yani vahiy kaynaklı olan İslâm'ı tebliğ etmiştir. c-Peygamberlerin tebliğ ettiği dinin İslâm olması, bu dinin, Âdem'den Muhammed'e kadar süren özünün aynı olduğuna delil teşkil eder. d-Din, insanlara gönderildiğinden, madden ve manen eğitmeyi hedefler. Dolayısıyla furuda ve dış şeklinde bazı değişiklikler olması doğaldır. e-Dinin, muha- faza altına aldığı konular, tecavüzlere karşı korunmak için ilâhî tedbir mahiyetinde cezâlar konulmuştur. f-Dış şeklinde değişiklik olan dinin, ibadet tarzları farklı olsa da, ibadet olayı her zaman vardır. g-Gerek iç ve gerekse dış temizliğe yönelik emirler ve hükümler vardır. Örneğin, on şey fitrattandır, hadîsi bunu destekler. h-Yine, din insanlara indiği için, insanlar arası iktisâdi, siyasî vb. konularda temel hükümlere yer verilmiştir. ı-Dinde, yine aile hukukunu düzenleyen hükümlerle düzenleme- lere her zaman yer verilmiştir. i-İnsanın insana, topluma karşı, Allâh'a karşı görev ve sorumluluklara her zaman yer verilmiştir. k- Dinin asılları ve iman esasları, cennet, cehennem vaad ve vaidinde bir değişiklik olmamıştır.

Bu ve benzeri konularla ilgili bilgiler üçüncü bölümde ele alınacaktır Burada, yapılan genellemeler ile daha önceki açıklamalardan

249. Benzer hadîsler için bkz. el-Buhârî, Edâhî, 4; ed-Dârimî, İsti'zân, 54; Ahmed b. Hanbel, III, 406, 407, V, 123.

250. el-Kurtubî, a.g.e., XIV, 25.

251. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 36.

252. Ebû Dâvud, Tahâret, 29, 44, 45; el-Buhârî, Tahâret, 56; et-Tirmizî, Edeb, 14; en-Nesâî, Zînet, 1; İbn Mâce, Tahâret, 8; Ahmed b. Hanbel, VI, 138.

253. İbn Kesîr, a.g.e., I, 155.

varılan sonuca göre; Allâh, insanı yaratmış, cennet ve cehennemi göstermiş; bunlara ulaştıracak her türlü bilgi ve belgeyi insana göndermiş, iki şey arasında, hayır ve şer arasında muhayyer bırakmıştır. Yaptıklarından sorumlu olması sağlanarak, itirazların önüne geçilmiştir. Bunun en önemli yanı, son ümmete, önceki ümmetlerin hayatları Kur'ân'da zikredilerek, başarılı başarısız örnek ve ibretler hatırlatılmıştır. Bu kıssalarda öncekilere ait dinî bilgilerle vardır.

B- ÖNCEKİ ŞERİATLERİN İSLÂM'A GÖRE KONUMLARI

1- İslâm Hukukunda Önceki Şeriatler

a) Şer'u men kablenâ ifadesinin anlamı

Önceki şeriatler ile ilgili geniş açıklama yapmadan önce ifadenin anlamına değinmek gerekir. Önceki şeriatler veya şer'u men kablenâ, İslâm hukukunun fer'i delillerinden birini teşkil etmektedir. "Şer'u men kablenâdan maksat, Muhammed' den önceki semâvî dinlerin hükümleridir, veya Allâh'ın Muhammed (s.a.v)'den önceki toplumlar için koyduğu ve Hz. İbrâhim, Hz. Mûsa ve Hz. İsâ gibi, peygamber- leri vasıtası ile onlara bildirdiği hükümlerdir"²⁵⁴ şeklinde açıklayan Zekiyüddin Şaban, önceki ümmetlere gönderilen peygamberlerin Allâh'tan aldıkları ilâhî vahiylerdeki hükümlere, önceki şeriatler denileceğini ifade etmektedir.

Şer'u men kablenâ hakkında Döndüren, "Önceki şeriatlerden maksat, Yüce Allâh'ın Muhammed (s.a.v)'den önceki toplumlar için koyduğu ve Hz. İbrâhim, Hz. Mûsa ve Hz. İsâ gibi peygamberleri vasıtası ile onlara bildirdiği hükümlerdir"²⁵⁵ diye tanımlamaktadır. Bizden öncekilerin şeriatı veya önceki ümmetlere gönderil- miş şeriatleri açıklamada, biraz daha geniş bilgiye gereksinim vardır.

Şer'u men kablenâ ile ilgili olarak Ebû Zehra, hakikaten ilâhî dinler, temel itibari ile aynıdır. Nitekim Allâh bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Allâh, 'dini dosdoğru ayakta tutun onda ayrılığa düşmeyin' diye dinden Nuh'a vasiyet ettiğini ve sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Mûsa ve İsâ'ya da vasiyet ettiğimizi sizin için de bir şeriat kıldı. Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra yalnızca aralarındaki tecavüz ve haksızlık dolayısıyla ayrılığa düştüler. Eğer senin Rabb'inden, adı konulmuş bir ecele kadar verilmiş bir söz olmasaydı, muhakkak aralarında hüküm verilmiş, iş bitirilmişti. Şüphesiz onların ardından Kitab'a mirasçı olanlar ise, herhalde ona karşı kuşku verici bir tereddüt içindedirler."²⁵⁶

Ebû Zehrâ, "ilâhî dinleri indirenin aslında bir ve tek olan Allâh olduğuna göre, temel itibariyle de bu dinler bir ve aynıdır. Anlamını verdiğimiz âyet bu konuda açıktır. Âlimlerin bu konuda ittifakları

²⁵⁴. Zekiyüddin Şaban, Hukuk İlminin Esasları/Usûlü'l-Fıkıh, (Çev. İ. Kâfi Dönmez), I.D.V.Yay., Ankara 1990, s. 180.

²⁵⁵. Döndüren, a.g.e., s. 37.

²⁵⁶. eş-Şûrâ, 42/13-14.

sözkonusudur. Fakat Allâh, bazı fiilleri bir takım ümmetlere yasaklamıştı. Ancak bu yasaklama olayı, örneğin, yahûdilerde olduğu gibi, daldıkları ve yüzmekte oldukları şehvetlerinin, önüne geçmek gibi bir faydası vardır. Ebû Zehra, bu son konuyu açıklamak üzere bir âyet zikretmektedir."²⁵⁷

Âyette, "yahûdilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sığır ve koyu- nun da yağlarını onlara haram kıldık, yalnız hayvanların sırtlarının, yahut bağır-saklarının taşıdığı, yada kemiğe karışan yağlarını haram kılmadık. Saldırganlıkları yüzünden onları böyle cezâlandırdık. Biz elbette söylediklerimizi doğru söyleyenle- riz"²⁵⁸ buyurulmakta, yahûdilere haram kılınan bazı şeylerin, özellikle o tuplumun saldırganlıkları yüzünden yasaklandığı ifade edilmektedir. Ebû Zehra dahası, "ilâhî dinlerin asılları aynı olsa da, ibadet tarzları farklılık arzeder. Çünkü ibadet etmek, eşi ve benzeri olmayan, her şeyin sahibine boyun eğmektir. Detaya ilişkin emir yada yasaklarda, zekât sistemi vb. gibi durumlarda farklılık vardır"²⁵⁹ demektedir.

Önceki şerâhatler ile ilgili genel açıklamalar yapan Atar, bu konuda şöyle demektedir: "Bilindiği gibi Hz. Âdem (a.s)'den bizim peygamberimize kadar yüz yirmi dört bin-başka bir rivayete göre iki yüz yirmi dört bin-peygamber gönderilmiştir. Bunlardan bazılarında kitaplar verilmiştir. Hiç şüphesiz peygamberlerin getirdikleri dinlerde itikad açısından herhangi bir farklılık olmamıştır. Değişiklik ve farklılık sadece ibadet, muamelat ve cezâ konularında olmuştur. İslâm dini, kendinden önceki dinlerde yer alan ibadet, cezâ ve muamelat ile ilgili hükümlerin bir kısmını neshetmiş, bir kısmını aynen veya değiştirerek almıştır. Bir kısmını salıp almadığını açıklamamıştır."²⁶⁰

Anlaşıldığına göre dinler, itikad açısından aynı olup, değişiklik ve farklılık sözkonusu değildir. Zira her insan, Allâh'tan başkasına kulluk etmemelidir, Allâh'tan başka tanrı kabul etmemelidir. Diğer ibadet şekilleri de ancak bu genel geçer dini ilkeler doğrultusunda şekil almıştır. Ama, hedef yine O'nun birliğini, O'ndan başka ilâhın olmadığı prensibini pratik hayatta gerçekleştirmektir. Ayrıca bilinmektedir ki emirler, ya bizzat faydalılığından ya da baskın maslahatından dolayı emredilmektedir. Yasaklananlar da aynı kapsama dahildir. Şurası unutulmamalıdır ki, her hangi bir illet gereği olmaksızın sırf taabbudîlik adına emrediliyor ya da yasaklanıyor da olabilir. İster öyle ister böyle olsun veya şu yada bu nedenden kaynaklanıyor olsun neticede sorun; insanların imtihan edilerek, sorumluluklarının, yaptıkları davranışlarla tespit edilmesidir. Allâh insanı yarattığından ötürü istediği tarzda, faaliyet formlarıyla denemesi O'nun

257. Muhammed Ebû Zehra, Usulu'l-Fıkh, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, (yrs) 1958, s. 285.

258. el-En'âm, 6/146.

259. Ebû Zehra, a.g.e., s. 286.

260. Fahrettin Atar, FıkhUsûlü, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul 1988, s. 97-98.

hakkıdır. Dolayısıyla önceki ümmetleri değişik tarz ve ibadet formlarıyla denemiş olması, bize örnek ve ders teşkil eder.

b) İlgili âyetler ve yorumları

Gerek kıssalarda olsun, gerekse kıssaların dışındaki âyetlerde olsun, önceki ümmetlere verilen şeriatleri veya hidayetlerinin, Muhammed (s.a.v)'e tavsiye edildiğine şahit olunmaktadır. Konu ile ilgili âyetlere Kur'ân'da rastlamak mümkündür.

aa-"Onlar, sana indirilene de senden önce indirilene de inanırlar. Onlar, ahirete yakinen inanırlar"²⁶¹ âyeti ile ilgili olarak Kurtubî (ö. 671/1273) şöyle demektedir: "Hükümleri bir birine zıt olmasına karşın, önceki kitaplara iman etmek nasıl mümkündür? Bu soruya, iki şekilde cevap vermek mümkündür. İlk cevaba göre, önceki tüm kitaplara iman edilmesi meselesi, bu kitapların hepsinin Allâh katından indirildiği içindir. Bu görüş önceki şeriatlere göre taabbüdde bulunmayı kabul etmeyenlere aittir. İkinci cevaba göre, önceki ümmetlerin şeriatleri neshedilmiş olsa bile, onlara iman etmek nesholunmamıştır. Bu görüş, geçmiş şeriatlere iltizam etmenin vacip olduğunu düşünenlere aittir."²⁶²

bb-İsrâiloğullarına, bir inek kesilmesinin emredilmesi ve bu kıssa²⁶³ ile ilgili olayı anlattıktan sonra Kurtubî şöyle demektedir: "İnek kesmek ile ilgili bu kıssada bizden önceki ümmetlere verilen şeriatlerin bizim için de şeriat olduğunu belirten bir delil vardır"²⁶⁴ dedikten sonra hukukçulardan kabul edenleri sıralamaktadır.

cc-"Allâh size açıklayarak anlatmak, sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek ve tevbelerinizi kabul etmek ister. Allâh bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir"²⁶⁵ âyeti hakkında Yazır şöyle demektedir: "Sizi sizden evvelkilerin sünnetlerine yani onların yollarına girdirerek hidayete ulaştırmak istiyor. Bu âyetlerden önce beyan edilen helal ve haramlar, büsbütün yeni kanunlaştırılmış, hiç tecrübe edilmemiş değildir. Aksine yaratılış gereği ve fıtrat olup, sizden öncekilerin nimete ve saadete ermelerine sebep olmuş denenmiş ve salim yollardır. Âyetteki 'sizi öncekilerin sünenine-yollarına-ulaştırmak istiyor' kısmı, önceki şeriatlerden bazı ahkâmın onaylandığına delalet ettiği gibi, aynı zamanda usûl ilmindeki 'Allâh ve rasûlü için bize haber verdiği konularda, öncekilerin şeriatı bizim için de şeriatır' kaidesine nass ile delalet ettiğinde

261. el-Bakara, 2/4.

262. el-Kurtubî, a.g.e., I, 180.

263. Bkz. el-Bakara, 2/67-74.

264. el-Kurtubî, a.g.e., I, 462.

265. en-Nisâ, 4/26.

şüphe yoktur. Bunların ilâhî vahiy ile olduğunda da şüphe yoktur"²⁶⁶ demektedir.

Sâbûnî âyetin mezkur bölümü hakkında "sizi, peygamberlerin ve sâlihlerin yollarına iktida etmenizi öğütüyor"²⁶⁷ derken yorumlarken İbn Kesîr, "Allâh, sevdiği ve razı olduğu şerîatlere uyarak onların yollarını benimsemenizi istiyor"²⁶⁸ şeklinde açıklamaktadır. 'Öncekilerin sünenleri' ifadesiyle ilgili olarak Kurtubî şöyle demektedir: "Hak ehli olan öncekilerin yollarına sizi irşat etmekte, sizden önceki ümmetlerin, hak ile bâtil tarafı ile ilgili yolları göstererek, hak tarafına yöneltmeyi istemektedir. Ayrıca, bir gurub ehl-i nazarın bu âyetle ilgili görüşlerini nakletmektedir. Onlara göre, bu âyetten önceki âyetlerde, bize haram kılınan hükümlerin hepsinin, bizden öncekilere de haram olduğuna dair bir delil olduğunu söylemektedir. Ancak Nuhas, bu görüşün doğru olmadığını belirterek önceki ümmetlerin, yasaklanananlara uymamaları sonucunda düştükleri kötü netice haber verilmektedir"²⁶⁹ demektedir.

dd- Burada bir âyeti ele alarak bu konuya son verilebilir. Bu âyette "işte Allâh'ın hidayet verdikleri bunlardır. Öyleyse sen de onların bu hidayetlerine uy"²⁷⁰ buyurulmaktadır. Kurtubî âyeti "iktidâ etmek, fiillerde başkasına muvafakat etmektir. Hidayetlerinin, tevhid ve muhtelif şerîatler olduğu söylenmiştir. Bazı ulemâ, hakkında nass bulunmayan konularda önceki peygamberlerin şerîatlerine ittiba etmenin vacip olduğuna bu âyetle delil getirmişlerdir "²⁷¹ şeklinde tefsir etmektedir.

Konu ile ilgili verilen âyetler²⁷² ve nakledilen yorumlardan hareketle denilebilir ki Kur'ân, özelde Hz. Muhammed'e genelde ümmetine, öncekilerin yollarını ve hidayetlerini tavsiye etmektedir. Bazan tavsiyeden de öte onlara uymalarını emretmektedir. Hadîsçiler ve müfessirler bu konuda imâl-i fikre yönelmişlerdir. Sonuçta yeterli malumâta ve delillere varmaları zor olmamıştır. Bu hususta Yazır "bununla beraber, vahiy ile onaylananlardan ayrı olarak özellikle peygamber devrinden sonrası için, hükümlerin illetlerini ortaya çıkarmada, tecrübenin büyük önemi bulunduğu dair özel bir işaret olduğunda biz kesinlikle şüphe etmemekteyiz. Her halde ictihat-ı teşriyyede sadece lafızların delaleti ile yetinmeyip, tecrübe sonucunda hayatın, iç ve dış yapısının gözönünde tutulması lazım gelecektir"²⁷³ demektedir.

266. Yazır, a.g.e., II, 1334-1335.

267. es-Sâbûnî, a.g.e., I, 271.

268. İbn Kesîr, a.g.e., I, 377.

269. el-Kurtubî, a.g.e., V, 248.

270. el-En'âm, 6/90.

271. el-Kurtubî, a.g.e., VII, 35.

272. Diğer âyetler için bkz. el-Bakara, 2/120, 183; İbrâhim, 14/13; eş-Şûrâ, 42/13; el-Mâide, 5/22, 45; el-En'âm, 6/145-146; Âlu İmrân, 3/22-23; el-Kamer, 54/28.

273. Yazır, a.g.e., II, 1335.

Dinler, öz ve asıl itibariyle değişmemiş, hep aynı kalmıştır. Daha önce değinildiği gibi âyetler öncekilerin hidayetlerine, sünenlerine uymayı âmirdir. Ancak doğal olarak burada cevaplandırılması lazım olan birtakım sorunlar vardır. Bizden önceki ilâhi dinlerin hükümleri, İslâm'da neshedildiğini gösteren bir delil yoksa dinimizde amel etmek adına muhafaza edilmiş midir? Yahut bizzat hüküm çıkarmada delil kabul edilerek dayanak yapılmış mıdır? Veya bu hükümler Hz. Muhammed'in ümmeti hakkında da geçerli midir ve onun ümmeti için bağlayıcı mıdır? Sınırı nedir?²⁷⁴

İşte bu ve benzeri sorulara verilecek cevaplar, İslâm hukukçularının görüşlerini oluşturacaktır. Verilecek müsbet veya menfi cevaplar konuyu daha da derinleştirecektir. Bu da konunun anlaşılmasına yardım edecektir. Bu konu dört gruba ayırmak sureti ile incelenecektir.

2. İslâm Hukukçularının Önceki Şeriatler İle İlgili Görüşleri

Bizden önceki şeriatler konusu İslâm hukukunun bir dalı olan fıkıh usûlü kapsamına girmektedir. İslâm hukukçuları, Kur'ân, sünnet ve diğer delilleri göz önünde tutarak konuyu ele almışlar ve bu meyanda inceleyerek bir sonuca ulaşmışlardır. Dahası yukarıda verilen soruları cevaplamışlar, şer'u men kablenânın sınırını ve kısımlarını tespit etmişlerdir. İctihadlar arasında farklılık olması doğaldır. Zekiyyüddin Şaban bu konuda "önceki peygamberler vasıtası ile bildirilen hükümler Hz. Muhammed'in ümmetine nispetle iki kısma ayrılır. Kur'ân'da veya Peygamberin sünnetinde yer almayanlar, diğeri ise bu iki kaynaktan yer alan hükümlerdir"²⁷⁵ demektedir

Cassâs ve Ahkamü'l-Kur'ân'ı hakkında bir çalışma yapan Güngör, şer'u men kablenâ başlığı altında, onun şu görüşlerine yer vermektedir. "Bizden önceki ümmetlere ait şeriatlerin bizim için de geçerli olup olmadıkları ihtilafli bir konudur. İslâm'dan önceki semâvî dinlerin şeriatlarındaki hükümleri başlıca dört grupta mütalâa etmek mümkündür.

a- İslâm dininin açıkça neshettiği hükümler, b- İslâm dininin açıkça kabul ettiği hükümler, c- İslâm dininin iki ana kaynağı olan Kur'ân ve hadîste hiç zikri geçmeyen hükümler, d- Kur'ân ve hadîste zikri geçip kabulü veya reddi hakkında hiçbirşey söylenmemiş hükümler"²⁷⁶ Bu ayırımı yaparak, bizden önceki şeriatleri dört grupta inceleyecek, herbirinin hüküm açısından değeri açıklanacaktır.

274. Bkz. Şaban, a.g.e., s.180; Ebû Zehra, a.g.e., s.285; Döndüren, a.g.e., s.37; İbnü'l-Arabi, a.g.e., I, 24.

275. Şaban, a.g.e., s. 180-184.

276. Mevlüt Göngör, Cesas (ö. 371/981) ve Ahkâmü'l-Kur'ân'ı, D.İ.B.Yay., 1. Baskı, Ankara 1989, s. 124. Daha fazla bilgi için bkz. Ebû Zehra, a.g.e., s. 286; Döndüren, a.g.e., s. 37-38, Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

a) İslâm'da açıkça neshedilen hükümler

Buna, Kur'ân'da veya Hz. Peygamberin sünnetinde yer almayan hükümler veya İncil, Tevrât ve Zebûr hükümleri veyahutta neshedildiğine dair deliller bulunan hükümler de denilebilir.²⁷⁷İslâm dininin açıkça neshettiği önceki ümmet- lere ait hükümlerin hükmü hakkında bunlara göre hükmedilemez, ibadet edilemez.

Serahsî, şer'u men kablenâ ile ilgili bölümde, Hz. Peygamber'in, vahiy gelmeden önce, önceki şerîatlere göre ibadet edip etmeyeceği hususu mütekellem âlimlerine göre ihtilaf vardır. Bunu reddedenler vardır. Bunların görüşünü açıklarken önceki şerîatın bu hükmü ile amel etmeyiz ²⁷⁸ demektedir. Ebû Zehra, "eğer sadece geçmiş ümmetlere ait özel hükümler ise İslâm'da geçerliliği yoktur. Bu konuda alimlerin ittifakı vardır"²⁷⁹ demektedir.

İslâm dininin açıkça neshettiği hükümler ile ilgili deliller vermek ve konuyu misallendirmek faydalı olacaktır. Neshedildiğini belirten bir delil varsa bu durumda amel etmek gerekli değildir. Nitekim kabul etmeyenler aşağıdaki deliller- den ötürü, önceki şerîatlere göre amel etmenin gerekli olmadığını söylüyorlar.

aa-"Sizden herbiriniz için hem bir şerîat ve hem de bir yol tayin ettik"²⁸⁰ ve "Biz Tevrât'ı İsrâiloğullarına bir hidayet yaptık"²⁸¹ âyetlerini delil kabul ederek "Tevrât'ın İsrâiloğullarına hidayet olduğunun tahsisi, Tevrât'ta bulunan hükümler ile amel etmenin gerekli olmadığına delildir. Ancak bizim şerîatımızda da ameli gerektirecek bir delilin bulunmaması gerekir.

bb-Hem bundan hem de peygamberlerin açıklanması gereken ilâhî daveti tebliğ ve tebyin adına gönderilmesindedir. Bu durumda, ikinci bir elçinin gönderilerek birinci elçinin şerîatını sona erdirmezse, ikincinin gönderilmesinde insanlara tebliğ ve tebyin edecekleri bir durum kalmaz, demektedirler.

cc-Ayrıca bu, onlarda ilim gerektiren bir durumla ilgilidir. Dolayısıyla, diyorlar, ikinci bir rasûlun gönderilişi, kendinden evvelki şerîatı neshettiğinin delili olduğu ortaya çıkmaktadır. Biz, zikredilenlerden ötürü, neshe muhtemil olanlarını neshediyor, dinin asılları ve tevhid gibi neshe girmeyen konuları bunun dışında tutuyoruz. Zira bu konularda elçiler, ne asıllarda ve ne de vasıflarda ihtilaf etmedikleri gibi bu, onlar hakkında caiz değildir. Sonuç olarak diyorlar, ifade etmeliyiz ki, Hz.

277. Bkz. Şaban, a.g.e., s. 180; Abdulvahhâb Hallâf, İslâm Hukuk Felsefesi, (Çev. Hüseyin Atay), A.Ü. İ. F. Yay., 2. Baskı, Ankara 1985, s. 279; Döndüren, a.g.e., s. 37; Ebû Zehrâ, a.g.e., s. 286.

278. Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, Usûlü's-Serahsî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut (trs), II, 100.

279. Ebû Zehra, a.g.e., s. 286.

280. el-Mâide, 4/48.

281. el-Mâide, 4/45.

Muhammed'den sonra nebi olmadığına ilişkin kesin bilgimiz, şeriatını nesheden bir delil bulunması hariç kıyamet gününe kadar baki olduğunu göstermektedir."²⁸²

Önceki ümmetlerde ve özellikle de yahûdi ve hristiyanlarda ağır teklifler vardır. "Ey Rabb'imiz, bize, bizden öncekilere teklif ettiğin ağır ve zor yükleri yükleme"²⁸³ âyeti hakkında Yazır, önceki ümmetlere yüklenen ağır sorumlulukları sıralamaktadır. "Meselâ; malının dörtte birini vergi vermek, pislik bulaşan elbiseyi kesmek, tevbe için intihar cezâsı ile mükellef tutulmak, bir isyan üzerine hemen cezâ verilmek, bir isyan durumunda helal olan yiyeceklerden tırnaklı hayvanlar ile sığır ve koyunların iç yağları gibi bazı organlarını harâm kılmak,²⁸⁴ ganimet mallarını harâm kılmak,²⁸⁵ Cumartesi günü balık avlamayı yasaklamak²⁸⁶ gibi teklifler neshedilmiştir"²⁸⁷ demektedir. Anlaşılacağı üzere zulüm, haksızlık ve saldırganlıklarından dolayı onlara yasaklanan bu hususlar bize helal kılınmıştır.

b) İslâm'da açıkça kabul edilen hükümler

Hallaf "Kur'ân veya sünnet, Allâh'ın bizden önceki milletler için onların lisanları ile koyduğu şer'i hükümlerden birini anlatmış, onlara farz olduğu gibi bize de farz olduğunu ifade etmişse, bunun bizim şeriatımızın itirafına göre uyulması gerekli bir kanun ve şer'i bir hüküm olduğunda ihtilaf yoktur"²⁸⁸ şeklinde açıklarken, Güngör "İslâm dininin açıkça zikredip kabul ettiği hükümler ise, artık İslâm'ın malı olmuştur. Binaenaleyh, bunlar hakkında hiç bir ihtilaf yoktur"²⁸⁹ demektedir.

Atar bu konuda "neshedilmeyen hükümlerdir. Kur'ân ve sünnette ,geçmiş şeriatlerde bulunan bazı hükümlerin aynen yada değiştirilerek yürürlükte kalmış olduğunu görmekteyiz. Ancak bu tür hükümlerin şekil ve miktarlarında bazı değişiklikler bulunabilir"²⁹⁰ demektedir. "İslâm dininin açıkça kabul ettiği hükümler bunlar, müslümanlar hakkında geçerlidir. Geçerli olduğuna dair bir delil vardır. Müslümanlar hakkında bağlayıcıdır. Çünkü bu ikrar, o hükümlerin İslâm'ın çerçevesinde

282. es-Serahsî, a.g.e., II, 100-101.

283. el-Bakara, 2/286.

284. el-En'âm, 6/145-146.

285. Ahmed b. Hanbel, II, 252, 412; el-Buhârî, Teyemmüm,1; Kâmil Miras, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi, D.İ.B.Yay., 7. Baskı, Ankara 1983,III, 214.

286. Bkz. el-Bakara, 2/65; en-Nisâ, 4/47; el-A'râf, 7/163; en-Nahl, 16/124.

287. Yazır, a.g.e., II, 1005; Atar, a.g.e., s. 97, 98; Hallâf, a.g.e., s. 279; Şaban, a.g.e., s. 180-181.

288. Hallâf, a.g.e., s. 279.

289. Güngör, a.g.e., s. 125.

290. Atar, a.g.e., s. 98.

bırakıldığını göstermektedir"²⁹¹ şeklinde açıklamakla, bu maddeye girenlerin değer hükmünü ortaya koymuş olmaktadır.

Bizden öncekilerin şeriatleri hakkında Serahsî aşağıdaki açıklamalarda bulunmaktadır:

aa-"Alimler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı, neshedildiğine dair delil yoksa, bir peygambere ait şeriat ebediyete kadar bakidir. Dolayısıyla, sonra gelen her peygamber öncekinin şeriatı ile kendi şeriatı gibi amel etmekle görevlidir.

bb-Bir kısmına göre her peygamberin şeriatı, sadece devamına ve baki olduğuna dair bir delil olması durumu hariç diğer peygamberin gönderilmesi ile son bulur.

cc-Diğer bir kısım âlime göre neshedildiğini gösteren bir delil bulunması hariç, bizden öncekilerin şeriatı ile, bizim peygamberimizin kendi şeriatı imiş gibi ameli iltizam etmesi gereklidir. Bu gruba giren ulema, ehl-i kitaptan nakil veya müslümanların o kitaplardan geriye kalan kısımlarından rivayet ile, Kur'ân ve sünnet ile sabit olan önceki şeriatlere ait hükümler arasında bir ayrım görmemektedirler.

dd-Bu açıklamalardan sonra görüşleri değerlendiren Serahsî, bize göre, Kur'ân'da yada rasûlün beyanında, önceki şeriatlere ait olduğu sabit olanlar ile amel etmek gerekir. Ehl-i kitabın nakli yada müslümanların onların kitaplarından anladıkları hakkında, kitabı tahrif ettiklerinden dolayı, ameli mucib bir delil olması durumu hariç, bunlara ittiba etmek vacip değildir"²⁹² görüşlerine yer vermektedir.

Bu görüşleri serdettikten sonra, İslâm dininin açıkça kabul ettiği hükümlere ait örnekler vermek gerekmektedir. Mesela; "onlara suyun aralarında bölüşüldüğü- nü haber ver"²⁹³ ve "bu Allâh'ın devesidir. Onun bir gün su içme hakkı, sizin de bir gün su içme hakkınız vardır"²⁹⁴ âyetlerinden su içmede muhâyea yolu ile kısmetin, hüküm olarak baki olduğuna delildir."²⁹⁵ Aynı şekilde oruç tutma ile ilgili hüküm,²⁹⁶ kısas ile ilgili hüküm,²⁹⁷ namaz ile ilgili hüküm,²⁹⁸ ve kurban kesme²⁹⁹ ile ilgili hükümler örnek olarak vereilebilir.

Yapılan açıklamalar ile verilen örneklerden anlaşılacağı üzere İslâm dininde onaylanmış bazı hükümler, önceki şeriatlerde de vardır. Zira bu hükümler, tek ve bir olan Allâh'tan gönderilmiştir. Bu konuda İbnü'l-Arabî "Allâh bize, peygamberlerin kıssalarını Kur'ân'da anlatmıştır. Bunun

291. Şaban, a.g.e., s. 181.

292. es-Serahsî, a.g.e., II, 99.

293. eş-Şuarâ, 26/155-156.

294. el-Kamer, 54/27-28.

295. es-Serahsî, a.g.e., II, 99.

296. Bkz. el-Bakara 2/183.

297. Bkz. el-Mâide, 5/45.

298. Bkz. İbrâhim, 14/35-37.

299. Bkz. İbn Mâce, Edâhi, 3.

nüktesi şudur: Bu kıssalardaki men' ve ibret ifade eden âyetlerin gayesi öğüt almak ve sakındırmaktır. Fakat kıssalarda hüküm bildiren âyetlerin amacı, imtisal ve iktida etmektir"³⁰⁰ diyerek kıssalardaki hükümlerin amacını açıklamış olmaktadır.

c) Nasslarda zikri geçmeyen hükümler

"Önceki şeriatlerin muharref kitaplarında zikri geçen ancak, İslâm dininin ana kaynakları olan Kur'ân ve hadîste hiç zikredilmemiş olan hükümlerin bizim için geçerli olmadığı açıktır"³⁰¹ diyen GÜNGÖR, önceki kitap ve sahifelerde yer alan fakat ne Kur'ân'da ve ne de sünnette yer almamış hükümlerin bizim şeriatımızda geçerli olmadığına ittifak vardır. Bunun sebebi şudur: Gerek yahûdiler ve gerekse hristiyanlar kendi kitaplarını tahrif etmişlerdir. Bu, tahrifden de öte Allâh'ın elçisi aralarında iken "hatta" kelimesini değiştirecek kadar nefislerinin ve şeytanın zebunu olduklarından, güvenmek hususunda sorun vardır.

d) Nasslarda zikredilen haklarında hiçbirşey söylenmemiş

hükümler

Kur'ân ve hadîste zikredilip kabulü veya reddi hakkında hiçbir şey söylenmemiş hükümlerin hükmü ile ilgili olarak GÜNGÖR "İslâm uleması arasında ihtilaf vardır. Hanefilerin çoğunluğu, Mâlikîler ve Şâfiîlerin bir kısmı bu gibi hükümlere uyulması gerektiğini ileri sürerken; diğer âlimler bunların reddine de kâil olmuşlardır"³⁰² tarzında bir açıklama getirmektedir. Ebû Zehra ayrıca, bu konuda "âlimlere göre ihtilaf olan konu, önceki şeriatlere ait bir hüküm olup o şeriate uygulanan, İslâmî kaynaklarda zikri geçen, fakat reddine veya kabulüne dair delil bulunmayan durumlardır"³⁰³ demektedir. Döndüren, "İslâm'dan önceki ümmetlere ait hükümler, neshedildiği sabit olmadıkça geçerliliğini korur. Özellikle bunlar tenkid ve kötüleme için zikredilmişse yararlanılması amaçlanmış olur"³⁰⁴ demektedir. Bu konu ihtilaf olduğundan dolayı üzerinde oldukça fazla durulmuştur. Buna göre ulemanın bu konudaki şunlardır.

aa- Meselâ "Biz Tevrât'ta onlara cana can... yazdık"³⁰⁵ âyetinde İslâm hukukçuları ihtilaf etmişlerdir. Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîlere göre, bu hüküm bizim için de geçerlidir ve konusunda asıldır,

300. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 24.

301. GÜNGÖR, a.g.e., s. 125.

302. GÜNGÖR, a.g.e., s. 125; Döndüren, a.g.e., s. 38; Ebû Zehra, a.g.e., s. 288; Atar, a.g.e., s. 98.

303. Ebû Zehra, a.g.e., s. 288; Ayrıca bkz. Hallâf, a.g.e., s. 279; Atar, a.g.e., s. 98.

304. Döndüren, Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihali, Erkam Yay., İstanbul 1414/1993, s. 453.

305. el-Mâide, 5/45.

demektedirler. Bu hukukçular, kendi görüşlerini şöyle delillendirmişlerdir. Konusunda asıl olan bu hüküm, Allâh'ın "size, Nuh'a tavsiye ettiğini din yaparak bir şeriat kıldı"³⁰⁶ âyetinde buyurduğu gibi, dinlerin birliğini ve aynılığını ortaya koymaktadır. Dahası Kur'ân'da geçmiş peygamberlere uyulması gerektiğine dair âyetler³⁰⁷ vardır.

bb- Hanefiler, kısas ile ilgili âyeti, gayr-i müslimi öldüren bir müslümanın, o gayr-i müslime karşılık olarak kısas edilebileceğinin delili kabul etmişlerdir. Bu bir grub fukahanın da görüşüdür.

cc- Çoğu fukahaya göre bu, bizim dinimizde bir delil ve hüküm olmaz, demektedirler. Çünkü buradaki asıl, geçmiş ilâhî şeriatlerin detaylarına ilişkin olup Hz. Muhammed (s.a.v)'in şeriatı gibi tüm zaman ve mekanları kapsayan genel geçerlik ve cihanşumullük özellikleri taşımazlar. Buna delil olmak üzere, bazı âyetleri³⁰⁸ ileri sürmüşlerdir. Ayrıca onlar "her nebi, özelde kendi kavmine gönderilmiştir, fakat ben tüm insanlığa gönderildim" hadîsini de delil olarak kabul ederler. Hz. Muhammed'in şeriatı, öncekilerin geçerliliğini yada geçersizliğini tayin eder demektedirler.³⁰⁹

dd- Usûlcüler, bu nevi hükümler konusunda bilginlerin ihtilafa düştüklerini belirtirler. Fakat doğrusu, bu hükümlerin müslümanlar hakkında da geçerli ve bağlayıcı olduğunu kabul etmektedir."³¹⁰

Örnekler ile beraber hukukçuların ihtilaflarını verdikten sonra Ebû Zehra şöyle demektedir: "Gerçekte ben, bu ihtilafı tartışmaya değer bulmuyorum. Çünkü, bizden önceki ümmetler ve onların şeriatlerine ait hükümler ya Kur'ân'da yada sünnette onaylanmış veya zikredilmişti. Bundan ötürü 'yahûdilere, her türlü tırnaklı hayvanı haram kıldık'³¹¹ âyetindeki gibi ya sadece öncekilere ait husûsi bir özellik taşır veya 'Onda cana karşı yazdık'³¹² âyetinde olduğu gibi, hüküm tüm zaman ve mekanları kapsayan umumî bir özellik taşır. Zira bu kısas âyeti 'öldürülürse cana karşı can kısas olur'³¹³ hadîsiyle desteklenmiştir. Eğer, husûsî yada umûmî olduğunu gösteren bir delil yoksa böyle bir hüküm ile olarak ihtilaf da yoktur. Husûsîlik varsa ittifakla delil değildir. Umûmîlik varsa bu huccet kabul edilir"³¹⁴ demektedir.

İslâm hukukunda önceki şeriatlerin durumunu ve hukukçuların bu konudaki görüşleri verilmiş oldu. Fakat açıklanmalıdır ki Hanefiler bu

306. eş-Şûrâ, 42/13.

307. Âyetler için bkz. el-En'âm, 6/90; en-Nisâ, 4/26; et-Tevbe, 9/70; el-Hacc, 22/44.

308. el-Hacc, 22/67.

309. el-Buhârî, Teyemmüm, 1, Salât, 56; en-Nesâî, Gusl, 26; ed-Dârimî, Salât, 111.

310. Şaban, a.g.e., s. 182; Atar, a.g.e., s. 98; Hallâf, a.g.e., s. 280.

311. el-En'âm, 6/146-146.

312. el-Mâide, 5/32, 45.

313. el-Buhârî, Diyât, s. 6; Müslim, Kasâme, s. 25, 26; Ebû Dâvud, Hudûd, 1; et-Tirmizî,

Diyât, 10-15; en-Nesâî, Kasâme, 6,8; İbn Mâce, Hudûd, 1.

314. Ebû Zehra, a.g.e., 288.

konuda müspet görüş içindedirler. Şâfiiler bu konuda muhalif davranmazlar. İbnü'l-Arabî, bu konuda özetle şöyle demektedir: "Önceki şeriatler, hem bizim ve hem de Rasûl-ü Ekrem (s.a.v) için şeriatdır. Çünkü bizimle beraber o da şeriatle mükellefti. Bu görüşü bir grub hukukçu ile kelamcılar ifade etmiştir. Kerhî de bu görüştedir. Alimlerimizden Kadı İbn Bukeyr bu kaideyi kabul etmiştir. Kadı Abdulvahhâb Mâlik'in usulunun gerektirdiği budur. Şâfi de bu görüştedir."³¹⁵

İbnü'l-Arabî bu ilk görüşten başka dört görüş daha zikreder: "R. Ekrem, İbrâhim (a.s)'in şeriatı ile amel etmiştir. Bir grub Şâfi bu görüştedir. Biz Mûsa'nın şeriatı ile amel ettik. Biz İsâ'nın şeriatı ile amel ettik. Biz hiçbir şeriat ile amel etmedik. Peygamber, beşer diniyle emredilmemiştir. Kadı Ebû Bekr bu görüşü ihtiyar etmiştir. Fakat biz, Rasûlün onlardan bize haber verdiklerinde önceki şeriatlerin bizim için de şeriat olduğunu, daha önce de açıklanmıştı. Rasûlün haber vermediği veya başka yollardan gelenler, geliş yollarında bozulma ihtimalinden ötürü kabul edilmezler. Mâlik'in görüşü budur."³¹⁶

3. Önceki Şeriatların Dini Metinleri

Allâh ile yarattıkları arasındaki iletişim şekli vahiydir. Allâh seçtiği kuluna, dilediği şekilde vahyedebilir. İnsanlık tarihinde kıssaları anlatılanlar ile anlatılma- yan peygamberlere vahyetmiştir. Vahiy elçisi ise Cebrâil (a.s)'dir. Şeriatlerin temeli, ya sahifelere yada kitaplara dayanmaktadır. Yani Allâh'ın seçtiği elçilere gönderdiği sahifeler ile; Tevrât, Zebûr, İncil ve son olarak Kur'ân'da anlatılanlara dayanmak- tadır. Kur'ân'ın dışındaki kitaplar ve sahifelerde yer alan her tür ilâhî malumâta, öncekilerin şeriatı denilmektedir. İşte öncekilere ait bu şeriatların ilâhî vahye dayanan, her ne kadar aslı bozulmuş olsa da, bu bozulmuş şekline değil ama asıllarına önceki şeriatların dini metinleri denilebilir.

Önceki şeriatlerin dini metinlerine geçmeden evvel suhuf ve kitaplar konusunda biraz durmak gerekir. Zira bilindiği gibi Kur'ân'da da geçtiği üzere, öncekilerin dini metinleri ya sahifeler veya kitaplardır. Burada sahifeler hakkında biraz açıklama yapmak gerekir. Bu konuda Yazır, "suhuf, sahifenin çoğuludur. Sahife, yaprak ve varak anlamına gelir. Çoğulu, suhuf veya sehâif olup suhuf kitaba, mektuba ve risâleye denir. Nitekim peygamberlere indirilmiş kitaplara suhuf denilmektedir"³¹⁷ şeklinde açıklamada bulunmaktadır.

Peygamberlere indirilen suhuf ile ilgili bir hadîste Ebu Zerr (r.a)'den rivayete göre şöyledir: "Ebû Zerr peygambere, Allâh kaç tane kitap indirdi diye sordum. Bunun üzerine Rasûlüllâh Allâh yüz suhuf ile dört büyük

315. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 24.

316. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 24.

317. Yazır, a.g.e., VIII, 5578.

kitap indirmişti dedi. Şit (a.s)'a elli sahife, İdrîs (a.s)'e otuz sahife, İbrâhim (a.s)'e on sahife ve Tevrât'tan önce on sahife de Mûsa (a.s)'ya indirilmiştir. Ayrıca Tevrât, İncîl, Zebûr ve Furkân'ı da indirmişti. Bu hadîsi, Huseyn el-Âcûrî ile Ebû Hâtîm el-Büstî tahriç etmişlerdir."³¹⁸

Burada Kur'ân'den söz açmaya gerek yoktur. Tevrât, Zebûr ve İncîl'den biraz bahsetmek gerekir. Ancak Kur'ân'da sahife veya suhuf ile ilgili âyetler³¹⁹ vardır ve ilk sahifelerden bahsedilmektedir. Bu ilk sahifelerin İbrâhim ve Mûsa'nın sahifeleri olduğu belirtilmektedir. Özellikle İbrâhim'in sahifesindeki hükümler Necm sûresi 36. âyet ve devamında yer almaktadır. Bu sahifelerde bulunan hükümler konusunda Kaya, şöyle demektedir: "Bu sahifelerin ihtiva ettiği hakikatlerin tevhid, ibadet, ahlâk muamelat ve ahkâm esasları olduğunu anlamak için herhangi bir vesikaya gerek yoktur.

Nitekim Necm sûresindeki âyetlerde ilk sahifelerin yani Hz. İbrâhim ve Hz. Mûsa, sahifelerinin ihtiva ettiği gerçekler şöyle maddelendirilebilir: Bunlar her peygamberin getirdiği şeriatte temel esasların aynılığını, değişmezliğini göstermesi bakımından da önemlidir. Herkes yaptıklarından mesuldür. Bir şahsın yaptıklarından ancak kendisi sorumludur. Hiç kimse başkasının cezâsıyla cezâlandırılmaz. Her şahıs, yaptığına karşılığını görecektir. Başkasının yaptığı amellere kimse ortak olamaz. Hiç kimse yapmadığı amelin karşılığını alamaz."³²⁰

"Hadîste, peygamberimiz dört büyük kitabın indirildiğinden bahsetmektedir. Kur'ân'da, onaltı yerde Tevrât'tan ve ondaki bilgilerden bahsediliyor. Cilacı, bu konuda şöyle demektedir: "Cenab-ı Hak, Tevrât ve İncîl'in Kur'ân'dan önce indirildiğini, Hz. İsâ (a.s)'ya yazı, hikmet ve Tevrât'ın öğretileceğini, O'nun Tevrât'ı tasdik edici olarak gönderildiğini, Tevrât ve İncîl'in Hz. İbrâhim (a.s)'den sonra indirildiğini, Tevrât'ta bir hidayet ve nur bulunduğunu, Tevrât'ın bir tasdikçisi olarak İncîl'in indirildiğini, Tevrât, İncîl ve Kur'ân'ın dosdoğru tutulması gerektiğini beyan buyurmaktadır."³²¹

Zebûr, ilâhî kitapların ikincisidir. Kur'an'da sadece üç âyette bahsedilir. Zebûr maddesinde bu konuda şöyle denilmektedir: "Bu âyetlerden ikisi Zebûr'un Dâvud'a verildiğinden, üçüncüsü ise Zebûr'un Tevrât'tan sonra indirildiğinden, yeryüzüne ancak sâlih kimselerin mirascı olacaklarından bahsetmektedir. Ayrıca peygamberin Zebûr hürmetine dua ettiği rivayet edilmektedir."³²²

İncîl ilâhî kitapların üçüncüsüdür. Kur'ân'da ondört âyette geçmektedir. İsâ (a.s)'ya verilen bir kitaptır. Âyetlerde İncîl'in özellikleri

318. el-Kurtubî, a.g.e., I, 180; Kaya, "Suhuf" mad., Ş.İ. Ans.

319. Bkz. Tâhâ, 20/133, en-Necm, 53/37; el-A'lâ, 87/18-19.

320. Kaya, a.g. mad., Ş.İ. Ans.; el-Mevdûdî, a.g.e., VII, 32.

321. Osman Cilacı, "Tevrât" mad., Ş.İ. Ans.

322. Cilacı, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

şöyle sıralanmaktadır: Kur'ân'dan önce doğru yolu gösterdiği, Tevrât ve İncil'in İbrâhim'den sonra indirildiği, Tevrât'ı doğruladığı, içinde hidayet ve nur olduğu, ehl-i İncil'in içindekilerle hükmetmeleri gerektiği, İncil'i uygulamadıkça bir esas üzerine olama-yacakları, Tevrât'ta ve İncil'de ümmî peygamberin adının yazılı bulunduğu, İncil'de Allâh yolunda savaşanların canlarını cennet karşılığı satın aldığı bildirilmektedir.

Böylece, önceki şeriatlerin dini metinleri olarak ifade edilen ilk sahifelerden, İbrâhim ve Musâ'nın sahifelerden bahsedilmektedir. Bunlarla ilgili bazı bilgiler Kur'ân'da yer almaktadır. Büyük kitaplar hakkında ilgili bilgiler çoktur. Ancak burada belirtilmelidir ki önceki ümmetlere ait peygamber kıssalarında, suhufdaki bilgiler değil, yaşadıkları dini hayatları ile ilgili bilgiler bize ışık tutacaktır. Buna bir de ilahî dinlerin aynılığını, bir ve aynı kaynaktan beslendiğini eklersek durumun onlara ait bilgiler açısından o kadar ümitsiz olmayacağı anlaşılır. Zira Kur'ân kıssalarında, Hz. Âdem (a.s)'den Hz. Muhammed (s.a.v)'e kadar gelen peygamberlerin hayatları anlatılmıştır. Bu hükümlerle ilgili âyetler üçüncü bölümde işlenecektir.

4. Kur'ân Kıssalarının Önceki Şeriatler İle İlgisi

Kur'ân kıssaları daha önce anlatılmıştı. Önceki şeriatler ile ilgili bilgiler ve açıklamalar bu bölümde verilmişti. Burada sadece bu iki bölüm arasındaki ilgiyi kurmak kalmıştır. İbnü'l-Arabî bu konuda şöyle demektedir: "Allâh bize peygamberlerin kıssalarını anlatmış, haber vermiştir. Bu kıssalardaki menetmeye ve ibret almaya yönelik âyetlerin faydası öğüt almaktır. Fakat hüküm ifade eden âyetlerin amacı, imtisal ve iktidardır. İbn Abbâs (r.a), 'onları Allâh hidayete ulaştırdı. Sen de onların hidayetine uy'³²³ âyeti hakkında, peygamberimiz önceki peygamberlere uyulması emredilen bir peygamberdir"³²⁴ demektedir.

Aynı şekilde İsrâiloğullarındaki emirler veya yasaklar konusunda Kur'ân'da bir âyette, "bir zamanlar İsrâiloğullarından misaklarını aldık. Allâh'tan başkasına tapmayacaksınız, ebeveyne, yakınlık sahiplerine, öksüzlere, biçarelere ihsan ve iyilik edeceksiniz, insanlara güzel söz söyleyeceksiniz. Namazı kılın, zekâtı verin. Sonra pek azınız hariç sözünüzden döndünüz, hala da dönmektesiniz"³²⁵ buyurulmaktadır. Bu âyet Kur'ân'da, Hz. Muhammed (s.a.v)'e İsrâiloğullarından alınan misakı hatırlatmaktadır. Bu âyet Kur'ân kıssalarıyla ilgili yerlerde değildir. Fakat bize, önceki milletlerin ve ümmetlerin mükellef tutuldukları emirleri ve yasakları anlatmakta ve önceki şeriatlerdeki hükümlerden bahsetmektedir. Kıssa ise peygamberlerin toplumları ile giriştikleri tevhid mücadelesinin iyi ve kötü yönleriyle anlatılmasıdır. Dolayısıyla önceki şeriatler uyulacak

323. el-En'âm, 6/90.

324. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 24.

325. el-Bakara, 2/83.

yasalar, kıssalar ise yasalara uyanlar ve uymayanların mücadelelerini anlatarak değer yargısını veren mahkemelerdir.

Neticede itibari ile Kur'ân kıssaları, şeriatlerden sonradır. Şeriat, kanun ve kuralları tespit edilmiş, uygulanması için içlerinden Allâh'ın seçtiği elçi önderliğinde pratize edilmiştir. Bu o kadar kolay olmamıştır. Şeytan, dostları ve işbirlikçileri bunları uygulatmamak için çırpınmışlardır. İnsanlık tarihinde olaylar böylece cereyan etmiş, Kur'ân'da kıssaları bize anlatılmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere şeriatler yasalardır. Hayatta uyulacak kurallar bütünüdür. Kıssalar ise Allâh'ın, o şeriatlerin hükümleri doğrultusunda, onlar hakkındaki raporu ve değer yargısıdır. Hayatın tüm yönleri açısından önceki şeriatler ile Kur'ân kıssaları arasındaki ilgi ve alaka açıktır. Yine ifade edilmelidir ki kulların kurallara ve kaidelere göre hayatları hakkında Allâh'ın Muhammed ümmetine hazırlayıp sunduğu değer hükmüne kıssa denilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM KUR'ÂN'DA ZİKREDİLEN KISSALAR

I. RASÛLLER İLE İLGİLİ KISSALAR

A- Hz. NÛH KISSASI

1. Hz. Nûh 'un Kısaca Hayatı

Kur'ân'da kıssası zikredilen peygamberlerden biri de şeriat verilen Nûh (a.s)'dir. Adı, yirmisekiz sûrede kırküç âyette zikredilmiştir. Bu sayılara tebliği, daveti, kavminin muhalefeti ve diğer âyetler dahil değildir. Bunları da eklersek epey bir âyet grubuyla karşılaşmak mümkündür.³²⁶ Nûh kavminin en belirgin özelliği Allâh'tan başkasına kul, özellikle de putlara ibadet etmeleridir. Allâh (c.c) sapan ve nesli saptıran bu kavme, Nûh'u rasûl olarak göndermiş ve vahiyle desteklemiştir.³²⁷ Nûh en son gücü ve gayreti ile toplumu hakka çağırılmış, bununla da kalmayarak onları, gece-gündüz, gizli-açık her tür davetle Allâh'a kulluğa, kendisine itâate çağırmıştır. Fakat o bu konuda başarılı olamadığını Allâh'a bildirmiştir.³²⁸

Kavmine nasihatın fayda vermediğini anlayınca, üstelik kavmine azap dileyince artık Nûh'a gemi yapmak kalmıştı. Gemiye tamamlayıp azabın ilk belirtileri gelmeye başlayınca Nûh, Allâh'tan oğlu adına şefaatte

³²⁶.Bkz. en-Neccâr, Kasasul-Enbiyâ, s. 31; Tabbâre, Mea'l-Enbiyâ, s. 61; Lütfi Çakan-Mehmet Solmaz, K. Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi, Erkam Yay., İstanbul, 1415/1994 s. 32; Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, (Sad. Ali Arslan), Arslan Yay., İstanbul 1981, I, 10; Mehmet Faruk Gürtunca, Peygamberler Tarihi, Huzur Yayın-Dağıtım, İstanbul 1307/1977, s. 65; Muhammed Ali es-Sâbûnî, Peygamberlik ve Peygamberler, (Çev. Suat Cebeci-Bilâl Delice), Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul (trs), s. 174.

³²⁷. Bkz.en-Neccâr, a.g.e., s. 32; Tabbâre, a.g.e., 62; Paşa,a.g.e.,I,10;Hûd, 11/27-31.

³²⁸.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 32; Tabbâre, a.g.e., s. 63; Nûh, 71/1-24; Hûd, 11/32-34.

bulunmuş ancak bu kabul edilmemiştir.³²⁹Kavminin arasında dokuzyüz elli yıl kalarak, Allâh'a kulluğa çağırın Nûh'a karısı ve oğlu iman etmemiş, Allâh bundan dolayı onu kınamamıştır. Aksine oğlunun azaptan kurtulmasını istemekten ötürü kınanmıştır.³³⁰ Allâh (c.c) gemi ile Nûh'u ve beraberindekileri taşımış, onları kurtarmıştır. Bunu, sonradan geleceklere bir ibret vesikası olarak zikretmiştir. Nûh'un uzun süren davet hayatında pekçok ibretler ve dersler vardır.³³¹

Allâh Nûh'u her insan gibi vefat ettirmiş ve sâlihler zümresine katmıştır. Ayrıca Nûh, beşerin ikinci babasıdır. Bu, nesil itibariyle böyle olduğu gibi kendisine verilen şerîat düzeniyle insanları Allâh'a çağırırda bu öncü rolüyle her zaman ve özellikle de Kur'ânda anılmıştır.³³² İbrâhim kelimesinin kelime manası "cemaat babası" demektir. İbrâhim'e inananların oluşturduğu kitleye "İbrâhim milleti" adı verilmiştir.³³³

2. Hz. Nûh Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Andolsun Nûh'u da kavmine gönderdik. 'Ey kavmim, Allâh'a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur' dedi."³³⁴ "Allâh'a kulluk edin, O'ndan korkun, bana da itaat edin."³³⁵ "Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allâh'tan korkun ve bana itaat edin. Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabb'ine aittir. Öyle ise Allâh'tan korkun ve bana itaat edin."³³⁶ "Size Rabb'im'in gönderdiği gerçekleri duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve Allâh tarafından sizin bildiklerinizi biliyorum."³³⁷

"Biz Nûh'u kavmine gönderdik. 'Ey kavmim, Allâh'a kulluk edin, ondan korkun, bana da itaat edin. Ki Allâh günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın' dedi. Nûh, 'Rabbim dedi, ben kavmimi gece gündüz imana davet ettim. Benim davetim onların kaçışlarını artırmaktan başka bir katkıda bulunmadı. Günahlarını bağışlaman için onları sana ne kadar davet ettimse parmaklarını kulaklarına tıkadılar, örtülerini başlarına çektiler, dırdırdılar ve çok kibirlendiler.'Rabb'inizden mağfiret dileyin, çünkü o çok

329. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 34-35; Tabbâre, a.g.e., s. 68-70; Hûd, 11/37-48; Nûh, 71/26-27.

330. Bkz.en-Neccâr, a.g.e., s. 47-48; Tabbâre, a.g.e., s. 70-74; Mefail Hızlı, "İbrâhim" mad, Ş.İ. Ans.

331. Bkz.Tabbâre, a.g.e., s. 75-85; en-Neccâr, a.g.e., s. 47-48.

332. Bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 61-85; en-Neccâr, a.g.e., s. 31-48; Paşa, a.g.e., I, 10-11; Sâbûnî, a.g.e., s. 174-192. Mefail Hızlı, "İbrâhim" mad., Ş.İ. Ans.

333. Hızlı, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

334. el-A'râf, 7/59.

335. Nûh, 71/3.

336. eş-Şuarâ, 26/106-110.

337. el-A'râf, 7/62.

bağışlayandır' dedim. Ondan mağfiret dileyin ki üzerinize gökten bol yağmur göndersin. Ve size, çok mallarla oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin."³³⁸

"Andolsun biz Nûh'u da kavmine gönderdik. 'yalnız Allâh'a tapın. Ey kavmim bakın, ya ben Rabb'imden bir delil üzerindeysen ve O, kendi katından bana bir rahmet vermişse ve o rahmet sizin gözlerinizden gizli bırakılmış ise? Ey kavmim, buna karşı ben sizden bir mal istemiyorum, benim ücretim Allâh'a aittir. Ve siz istemiyorsunuz diye inananları yanımdan kovacak değilim. Çünkü onlar Rabb'lerinin huzuruna gidecek, yaptıklarının hesabını vereceklerdir."³³⁹"O'nu yalanladılar, âyetlerimizi yalanlayanları boğduk."³⁴⁰ "Dediler ki, 'sana bir sürü bayağı kimseler uymuşken biz sana inanırmıyız?' Dedi ki, ben onların yaptıklarının iç yüzünü bilmem. Ben ancak görünüşe göre hüküm veririm. Ben, müminleri kovacak değilim."³⁴¹

"Kavminden ileri gelen inkarcı grub dedi ki, 'biz seni bizim gibi bir insan ve basit ayak takımının dışında kimsenin uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz, tersine sizi yalancı sayıyoruz. Ey kavmim, ben onları kovarsam Allâh'a karşı beni kim savunur? Ben size 'gaybı bilirim veya ben meleğim' de demiyorum. Allâh onların içlerinde olanları daha iyi bilir. O takdirde ben, mutlaka zalimlerden olurum."³⁴² "Andolsun biz, Nûh'u kavmine gönderdik. 'ey kavmim dedi, Allâh'a kulluk edin, O'ndan başka bir tanrınız yoktur'. Kavminin içinden ileri gelen inkarcı grub dediler ki, eğer Allâh dileseydi, melekleri indirirdi. Biz ilk babalarımızdan böyle birşey işitmedik."³⁴³

"Bu öğütlerin hiçbirinin fayda vermediğini gören Nûh, 'onlar, bana karşı geldiler de, malı ve çocuğu ziyanını artırmaktan başka işe yaramayan, gururlu bir odama uydular' dedi. Dediler ki, 'tanrılarınızı bırakmayın, ne Veddi, ne Suva'ı, ne de Yeğus'u, Yeûk'u ve Nesr'i bırakmayın. Böylece onlar, birçok kimseleri yoldan çıkardılar, sen de o zalimlere şaşkınlıktan başka bir şey artırma."³⁴⁴ "O halde ben Allâh'a dayandım. Benim öğütümden neden yüz çevirdiniz, ben sizden bir ücret istemedim ki!. Benim ücretim ancak Allâh'ın üzerinedir. Bana müslümanlardan olmam emredilmiştir. Yine onu yalanladılar."³⁴⁵

338. Nûh, 71/3,4,6,7,10-12.

339. Hûd, 11/25, 26,28,29.

340. el-A'râf, 7/64.

341. eş-Şuarâ, 26/11-112.

342. Hûd, 11/27, 30,31.

343. el-Mü'minûn, 23/23-24.

344. Nûh, 71/21,23,24.

345. Yûnus, 10/71-72.

"Nûh, 'Rabb'im dedi, kavmim beni yalanladı. Benimle onların arasını aç, aramızda hükmet, beni ve benimle beraber bulunan mü'minleri kurtar."³⁴⁶ "Biz de ona vahyettik, gözlerimizin önünde ve vahyimizle o gemiyi yap. Bizim buyruğumuz gelip de tandır kaynayınca her cinsten ikişer çift ve aileni de alıp ona sok. Yalnız aleyhlerine söz geçmiş olanları bırak. O zulmedenler hakkında bana yalvarma."³⁴⁷ "Nûh'a vahyolundu. 'Kavminden inanmış olanlardan başka kimse inanmayacak. Ve zulmedenler hakkında bana, onların kurtuluşu için hitap ederek yalvarma.' Nihayet emriniz gelince dedik ki, boğulması hakkında ezeli sözümüz geçenler hariç olmak üzere aileni ve inananları gemiye yükle."³⁴⁸

"Yine de onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla beraber bulunanları kurtardık, onları yeryüzünün hakimleri yaptık ve âyetlerimizi yalanlayanları da boğduk."³⁴⁹ "Haydi, geminin içine binin, onun akıp gitmesi de durması da Allâh'ın adı iledir. Rabb'im, elbette bağışlayan esirgeyendir."³⁵⁰ "Sen ve yanında bulunanlar, gemiye yerleştiğinizde, 'bizi zalimlerden kurtaran Allâh'a hamd olsun' de. Gerçi biz, Nûh'u ve kavmini imtihan etmiş olduk."³⁵¹

"Hatalarından dolayı boğuldular, ateşe sokuldular, kendilerine Allâh'tan başka yardımcı da bulamadılar. Nûh dedi ki, 'Rabb'im, yeryüzünde kafirlerden tek kişi bırakma. Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırır ve yalnız ahlâksız nankör insanlar doğururlar.' Rabb'im beni, anamı-babamı, inanarak evime gireni, inanan erkek ve kadınları bağışla, zalimlerin sadece helakini çoğalt."³⁵² "Andolsun Nûh bize yalvarmıştı da ne güzel kabul buyurmuştuk. Onu ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık."³⁵³ "Nûh kavmi peygamberleri yalanladıkları vakit onları boğduk. Zalimlere acı bir azap hazırladık."³⁵⁴

"Nûh bir kenarda duran oğluna, 'yavrum, bizimle bareber bin, kafirlerle beraber olma' diye seslendi. Nûh seslendi, 'Rabb'im oğlum benim ailemdendir. Senin sözün elbette haktır, sen hakimler hakimsin.' Allâh 'ey Nûh dedi, o senin ailenden değildir. Onun yaptığı yaramaz iştir. Bilmediğin bir şeyi benzen isteme. Sana cahillerden olmamanı öğütlerim.' Nûh dedi ki, 'Rabb'im, bilmediğim bir şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer

346. eş-Şuarâ, 24/117-118.

347. el-Mü'minûn, 23/26-27.

348. Hûd, 11/36-37,40.

349. Yûnus, 10/73.

350. Hûd, 11/41.

351. el-Mü'minûn, 23/28,30.

352. Nûh, 71/25-28.

353. es-Sâffât, 37/75-77.

354. el-Furkân, 25/37.

beni bağışlamaz, bana acımazsan ziyana uğrayanlardan olurum.' Gemi Cûdi'ye oturdu ve 'haksızlık yapan kavim yok olsun' denildi."³⁵⁵

"Bunlardan önce Nûh'a da kavminin aleyhine bize yalvardığı zaman lütufda bulunmuş duasını kabul edip kendisini ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık. Ve âyetlerimizi yalanlayan kavimden onun öcünü almıştık."³⁵⁶ "Nûh çok şükreden bir kuldu. Siz de öyle olun. Kullarının günahlarını haber alıcı, görücü olarak Rabb'in yeter."³⁵⁷ "Allâh inkâr edenlere, Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kulumuzun nikahı altındaydılar, onlara hiyanet ettiler. Kocaları, Allâh'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı."³⁵⁸ "Andolsun, Nûh'u ve İbrâhim'i elçi gönderdik. Peygamberliği ve kitabı bunların zürriyetleri arasına koyduk."³⁵⁹

"Sonunda onlar, zulümlerini sürdürürken tufan onları yakaladı."³⁶⁰ "Çünkü onlar zulmetmiş ve azmış idiler."³⁶¹ "Her millet peygamberlerini yakalamaya yeltendi."³⁶² "Biz peygamberlerden kuvvetle ahidleri aldık. Senden, Nûh'tan, İbrâhim'den, Mûsa'dan ve Meryem oğlu İsrâ'dan, evet onlardan sapasağlam söz almıştık."³⁶³ "O size, dinden Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Mûsa'ya ve İsrâ'ya tavsiye ettiğimizi şeriat (hukuk düzeni) yaptı. Şöyleki, 'dini doğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin.' Fakat kendilerini çağırdığın bu şey, Allâh'a ortak koşanlara ağır geldi. Allâh dilediğini seçer ve O'na yöneleni kendisine iletir."³⁶⁴

B- Hz. İBRÂHİM KISSASI

1. Hz. İbrâhim 'in Kısaca Hayatı

Kur'ân'da kıssası anlatılan rasûllerden biri de İbrâhim (a.s)' dır. Yirmi beş sûrede altmış üçten fazla âyette adı geçen İbrâhim'in, Lût, İsmâil ve İshâk ile çağdaşlığı sözkonusudur.³⁶⁵ Babasının Âzer olup olmadığı

355. Hûd, 11/42-48.

356. el-Enbiyâ, 21/76-77.

357. el-İsrâ, 17/3, 17.

358. et-Tahrim, 66/10.

359. el-Hadid, 57/26.

360. el-Ankebût, 29/14-15.

361. en-Necm, 53/52.

362. el-Mü'min, 40/5.

363. el-Ahzâb, 33/7.

364. eş-Şûrâ, 42/13. Nûh ile ilgili diğer âyetler için bkz. el-A'râf, 7/60-63; Hûd, 11/32-35,38,39; eş-Şuarâ, 26/113-116; el-Mü'minûn, 23/25,29.

365. Bkz.en-Neccâr, a.g.e., s. 67.

hem İslâm ve hem de müşterikler arasında tartışma konusu olmuştur.³⁶⁶ Aynı zamanda put yapımcısı olan babasına ve putlara tapan kavmini Allâh'a davet etmiş, onları duymaz, görmez, bilmez, fayda ve zarar veremeyeceklerini belirterek reddetmiştir. Fakat, İbrâhim onların putlarına bir oyun tertiplede ve büyüğü hariç hepsini kırdı.³⁶⁷ İbrâhim'i sorgulamaya başlayan kavmi ve kral, onu ateşe atmaya karar verdiler. Bu arada çok zor bir durumda kalan İbrâhim davete devam etmekte idi. O, bazan toplumu, bazen kavmi, bazen de dönemin yöneticisi ile mücadele ediyordu.³⁶⁸

İbrâhim toplumunu Allâh'a kulluğa çağırmış, putlara kulluğu terketmelerini istemiştir. Ardından o, bazı yerlere özellikle Filistin'e, Harran'a Mısır'a ve Mekke'ye yolculuklarda bulunmuştur. ³⁶⁹ İbrâhim'in birinci karısı Sâre kısırdı. Mısır kralı ona Hacer'i verdi ve Hacer'den İsmâil dünyaya geldi. Allâh İbrâhim'e sünnet olmasını emretti. İbrâhim doksandokuz İsmâil ise ondört yaşındayken sünnet oldular. Ayrıca İbrâhim'in köleleri de sünnet oldular. İbrâhim misafiri ve misafir ağırlamayı çok seviyordu. Hatta misafirleri ilk kez ağırlayının İbrâhim olduğu söylenmektedir. Melekler, Lût kavmine giderken, İbrâhim'e uğradılar, onlara kızarmış bir buzağı getirdi, fakat onlar yemediler. İbrâhim, kardeşi oğlu Lût'u müdafaa etmeye, Lût kavmi hakkında tartışmaya başladı. Burada hizmet eden Sâre'den İbrâhim'in, İshâk adlı çocuğu ve onun Ya'kûb adlı torunu olacağını müjdeleyerek Lût kavmine gittiler.³⁷⁰

İbrâhim (a.s), işlerin gerçeklerini öğrenip mutmain olmayı seviyordu. Ölüme ve dirilmeye inanıyor ancak tamamen mutmain olmak istiyordu.³⁷¹ Bir hadîs-i şerifte Rasûlullah, "hiç kuşkusuz ilk misafir edinen, ilk defa don giyen, ilk kez sünnet olan Hz. İbrâhim'dir"³⁷² buyurmaktadır. Allâh, İbrâhim (a.s)'a on sayfalık bir kitap da vermiştir. Uzunca bir süre yaşadıktan sonra, ömrünün sonuna doğru Mısır'a gitti. İbrâhim (a.s) vefat ettiğinde, Kudüs yakınlarında Halilü'r-Rahman denilen yerde defnedilmiştir. ³⁷³

366. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 61-66; Tabbâre, a.g.e., s. 105-106.

367. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 69; Tabbâre, a.g.e., s. 107-109; el-Enbiyâ, 21/51-60.

368. en-Neccâr, a.g.e., s. 69; Tabbâre, a.g.e., s. 109-115; el-Enbiyâ, 21/61-72; el-En'âm, 6/74-83; el-Bakara, 2/258; es-Sâffât, 37/84-99; eş-Şuarâ, 26/70-89; Meryem, 19/41-48.

369. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 74-92; et-Tevbe, 9/114; el-Ankebût, 29/26; İbrâhim, 14/35-41.

370. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 94-95; Hûd, 11/69-76; ez-Zâriyât, 51/24-34; Tabbâre, 116-121.

371. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 96-97; Tabbâre, a.g.e., s. 130-136; el-Bakara, 2/260.

372. el-Muvattâ, Sifâtu'n-Nebi, 4; en-Neccâr, a.g.e., s. 84-86.

373. Daha fazla bilgi için bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 67-97; Tabbâre, a.g.e., s. 105-141; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 193-220; Pâşa, a.g.e., I, 11-12; Hızlı, "İbrâhim" mad., Ş.İ. Ans.

2. Hz. İbrâhim Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Biz peygamberlerden kuvvetle ahidlerini almıştık, senden, Nûh'dan, İbrâhim'den, Mûsa'dan ve Meryem oğlu İsâ'dan, evet onlardan sapasağlam söz almıştık. Böyle yaptık ki, Allâh o doğrulara doğruluklarından sorsun. Kâfirlere de acı bir azap hazırlanmıştır."³⁷⁴ "Tevrât da İncîl de ondan sonra indirilmiştir. İbrâhim ne yahûdi ve nede hristiyandı, o dosdoğru bir müslümandı. Müşrik değildi. De ki, 'Allâh doğru söyledi, öyle ise dosdoğru, Allâh'ı birleyici olarak İbrâhim dinine uyun.' O, puta tapanlardan değildi."³⁷⁵

"Ataların İbrâhim, İshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum. Bizim, herhangi bir şeyi Allâh'a ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu tevhid, bize ve bütün insanlara Allâh'ın bir lutfudur, ama insanların çoğu şürketmezler."³⁷⁶ "Allâh Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip alemlere üstün kıldı. Doğrusu, insanların İbrâhim'e en yakın olanı ona uyanlar, bu peygamber ve mü'minlerdir."³⁷⁷ "Oysa biz İbrâhim ailesine de kitap ve hikmet vermiş, onlara büyük bir mülk bağışlamıştık. Hangi insan din yönünden, iyilik edici olarak yüzünü Allâh'a teslim edip İbrâhim dinine tabi olandan daha güzel olabilir?"³⁷⁸

"Ve çok vefalı İbrâhim'in sahifesinde yazılı olan şu gerçekler, 'ki hiç bir günahkar başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da yakında görülecektir. Sonra da karşılığı tastamam verilecektir.' Sonunda senin Rabb'ına varılacaktır."³⁷⁹ "İbrâhim de ve onunla beraber bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. 'Biz sizden ve sizin Allâh'tan başka taptıklarınızdan uzağız, sizi tanımıyoruz. Siz, bir tek Allâh'a inanıncaya kadar sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir' diye kavimlerine demişlerdi."³⁸⁰

"Yalnız İbrâhim'in, babasına: 'Senin için mağfiret dileyeceğim, fakat senin için Allâh'tan gelecek hiçbir şeyi önlemeye gücüm yetmez,' demesi bunun dışındadır."³⁸¹ "Bir zamanlar İbrâhim, babasına ve kavmine demişti: 'Ben sizin taptıklarınızdan uzağım. Ben yalnız beni yaratana taparım. Çünkü O, bana doğru yolu gösterecektir.' Böyle dedi ve bu tek Allâh'ı tanıma inancı ardından gelecekler arasında sabit kalacak bir söz yaptı ki insanlar Allâh'a dönsünler."³⁸² "O size dinden, Nûh'a, tavsiye

374. el-Ahzâb, 33/7-8.

375. Âluİmrân, 3/65,67,95.

376. Yûsuf, 12/38.

377. Âlu İmrân 3/33,68.

378. en-Nisâ, 4/54,125.

379. en-Necm, 53/37-42.

380. el-Mümtehine, 60/4.

381. el-Mümtehine, 60/4.

382. ez-Zuhruf, 43/26-28; Meryem; 19/47.

ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Mûsa'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi şeriat -hukuk düzeni- yaptı. Şöyleki, 'dini doğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin.' Fakat kendilerini çağırdığın bu şey, Allâh'a ortak koşanlara ağır geldi."³⁸³

"Bunun üzerine Lût ona inandı ve kavmine dedi ki, 'ben Rabb'imın emrettiği yere göç edeceğim.' İbrâhim, kavmine dedi ki, 'Allâh'a kulluk edin. O'ndan korkun, bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Siz Allâh'tan başka bir takım putlara tapıyorsunuz, yalan uydurup onlara tanrı, şefaatçi diyorsunuz.' Sizin Allâh'tan başka taptıklarınız size rızık veremezler. Siz rızık Allâh'ın yanında arayın. O'na tapın ve O'na şükredin."³⁸⁴ "Siz ve eski atalarınız? Onlar benim düşmanımdır. Yalnız alemlerin Rabb'i benim dostumdur. Bana yediren ve içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. Ceza günü, hatamı bağışlayacağını umduğum da O'dur. Rabb'im, bana hüküm ver ve beni sâlihler zümresine kat."³⁸⁵

"Hayır dedi, Rabb'imiz, göklerin ve yerin Rabb'idir ki, onları yaratmıştır. Ben de buna şahitlik edenlerdenim. Allâh'a yemin ederim ki, siz dönüp gittikten sonra putlarınıza bir tuzak kuracağım. Nihayet İbrâhim onları parça parça etti, yalnız onların büyüğünü bıraktı, belki ona müracaat ederler diye. 'Muhakkak o, zalimlerden biridir' dediler. 'Onları diline dolayan bir genç işittik, kendisine İbrâhim deniliyormuş' dediler. 'O'na ne biçim bir ceza vereceğime tanık olsunlar' dediler. Kendi vicdanlarına başvurup içlerinden 'hakikaten sizler haksızsınız' dediler. Sonra yine eski kafalarına döndürüldüler."³⁸⁶

"Babasına, 'babacığım bana, sana gelmeyen bir bilgi geldi, bana uy, seni düzgün bir yola ileteyim. Babacığım şeytana tapma, çünkü şeytan Rahman'a isyan etti' demişti. Babası 'uzun süre benden ayrıl, git' dedi. İbrâhim 'selam sana, esenlik içinde kal' dedi."³⁸⁷ "İbrâhim ay'ı doğarken görünce 'budur Rabb'im' dedi. Batınca 'Rabb'im bana doğru yolu göstermeseydi, elbette sapan topluluklardan olurum' dedi. Güneş batınca dedi ki 'ey kavmim, ben sizin Allâh'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben, yüzümü tamamen gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve artık ben O'na ortak koşanlardan değilim.' Hem siz, Allâh'ın hakkında hiç bir delil indirmediği şeyleri, O'na ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da ben nasıl sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkarım?"³⁸⁸

383. eş-Şûrâ, 42/13.

384. el-Ankebût, 29/16,17,26.

385. eş-Şuarâ, 26/76,77,79,80,82,83.

386. el-Enbiyâ, 21/56,57,58,59,60,61,64,65.

387. Meryem, 19/43,44,47.

388. el-En'âm, 6/77,78,79,81.

"Allâh kendisine hükümdarlık verdi diye şımararak Rabb'i hakkında İbrâhim ile tartışanı görmedin mi? İbrâhim 'benim Rabb'im O'dur ki yaşatır ve öldürür' dedi. 'Ben de yaşatır, öldürürüm' dedi. Allâh zalim toplumu doğru yola iletmez."³⁸⁹ "Kavminin İbrâhim'e cevabı sadece 'O'nu öldürün, yahut yakın' demeleri oldu."³⁹⁰ "Sizin dininizi babanız İbrâhim'in dini gibi geniş kapsamlı yaptı, daraltmadı. Allâh, bundan önceki kitaplarda da, bu Kur'ân'da da size 'müslümanlar' adını verdi ki peygamber size şahit olsun, siz de insanlara şahit olasınız."³⁹¹ "O'na İshâk'ı hediye ettik, üstelik torunu Ya'kûb'u da verdik. Hepsini de sâlih insanlar yaptık. Onları, emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize kulluk eden insanlardı."³⁹²

"İbrâhim'in neslinin içine peygamberlik ve kitap koyduk. O'na, dünyada yaptığı güzel işin karşılığını verdik. Şüphesiz O, ahirette de iyilerdendir."³⁹³ "Çocuk onun yayında koşma çağına erişince İbrâhim ona, 'yavrum dedi, ben uykuda görüyorum ki seni kesiyorum, düşün bak, ne dersin?' Çocuk 'babacığım, sana emredilene yap, inşallâh beni sabredenlerden bulacaksın' dedi. İkisi de böylece Allâh'ın emrine teslim oldular ve İbrâhim, kurban etmek için onu alını üzerine yere yıktı. Gerçekten bu, apaçık bir imtihan idi. Ve fidiye olarak ona büyük bir kurbanlık verdik. Sonra gelecek nesiller 'İbrâhim'e selam olsun' diyeceklerdir."³⁹⁴

"Benden sonra gelenler arasında bana bir doğruluk dili nasip eyle. Beni ahirette nimeti bol olan cennetinin varislerinden kıl. Kulların diriltilecekleri gün beni uyandırma. O gün ki, ne mal ne de oğullar fayda vermez. Ancak Allâh'a sağlam ve temiz kalp getiren fayda görür."³⁹⁵ "Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı."³⁹⁶ "Bu hüküm, önceki sahifelerde, İbrâhim'in ve Mûsa'nın sahifelerinde de vardır."³⁹⁷

"Elçilerimiz, İbrâhim'e müjde getirdikleri zaman 'selam' dediler. O da 'selam' dedi. Çok durmadan elçilere hemen kızarmış buzağı getirdi. Ellerin buzağıya uzanmadığını görünce durumlarını beğenmedi.

389. el-Bakara, 2/258.

390. el-Ankebût, 29/24.

391. el-Hacc, 22/78.

392. el-Enbiyâ, 21/72-73.

393. el-Ankebût, 29/27.

394. es-Sâffât, 37/102, 103,106,107,109.

395. es-Şuarâ, 26/84,85,88,89.

396. Meryem, 19/58.

397. el-A'lâ, 87/18-19.

İbrâhim'in karısı ayakta duruyordu. Bunu duyunca güldü. Biz de ona İshâk'ı müjdeledik. İbrâhim'in karısı, 'vay, ben bir kocakarı, kocam da pîr-i fâni iken doğuracak mıyım?' dedi."³⁹⁸ "Rabb'i bir zaman İbrâhim'i bir takım kelimelerle sınamış, o da onları tamamlayınca 'ben seni insanlara önder yapacağım' demişti. 'Soyumdan da önderler yap ya Rabb'i' dedi. Rabb'i 'zalimlere ahdim ermez' buyurdu."³⁹⁹ "Doğrusu, insanlara mabed olarak ilk kurulan ev Mekke'de olandır. Orada açık deliller, İbrâhim'in makamı vardır."⁴⁰⁰ "Bir zamanlar İbrâhim'e Beyt'in yerini açıklamış ve ona şöyle emretmiştik. 'Bana hiç bir şeyi ortak koşma, tavaf edenler, ayakta duranlar, ruku ve secde edenler için evimi temizle. İnsanlar içinde haccı ilan et. Gerek yaya gerekse uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler."⁴⁰¹

"Bir zaman İbrâhim şöyle demişti. 'Rabb'im bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Artık bundan böyle kim bana uyarsa o, bendendir. Kim bana karşı gelirse o da senin merhametine kalmıştır, şüphesiz sen bağışlayan, esirgeyensin. Rabb'imiz, ben çocuklarımdan bazısını, senin Beyt-i Haram'ının yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabb'imiz, namazı kılsınlar diye böyle yaptım.' Artık sen de insanlardan bir takım gönülleri onları sever, onlara koşan yap."⁴⁰² "Rabb'im, beni ve zürriyetimden bir kısmını namazı kılan yap. Rabb'imiz duamı kabul buyur. Rabb'imiz hesabın görüleceği gün beni, anamı, babamı ve mü'minleri bağışla."⁴⁰³

"İbrâhim demişti ki, Rabb'im, bu şehri güvenli bir şehir yap, halkından Allâh'a ve ahiret gününe inananları çeşitli ürünlerle besle."⁴⁰⁴ "İbrâhim, Allâh'a itaat eden, O'nu birleyen bir ümmet idi. Sonra sana 'Hakk'a tapar olarak İbrâhim'in yoluna uy. O, ortak koşanlardan değildi' diye vahyettik."⁴⁰⁵ "Biz Beyt'i insanlara toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından bir namaz yeri edinin. İbrâhim ve İsmâil'e, 'tavaf edenler, ibadet edenler, ruku ve secde edenler için Beyt'imi temizleyin' diye emretmiştik. İbrâhim, İsmâil ile beraber Ev'in temellerini yükseltiyor, 'Rabb'imiz bizden kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin. Rabb'imiz bizi sana teslim olanlar yap, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet

398. Hûd, 11/69-74.

399. el-Bakara, 2/125.

400. Âlu İmrân, 3/96.

401. el-Hacc, 22/26-27.

402. İbrâhim, 14/35-37.

403. İbrâhim, 14/40-41.

404. el-Bakara, 2/126.

405. en-Nahl, 16/120,123.

çıkar, bize ibadet yerlerimizi göster, tevbemizi kabul et. Zira tevbeleri kabul eden çok merhametli olan ancak sensin'

Rabb'imiz onlara kendi içlerinden, senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder. Her zaman üstün gelen herşeyi yerli yerince yapan yalnız sensin. Nefsini aşağılık yapan beyinsizden başka kim İbrâhim'in dininden yüz çevirir? Andolsun ki biz, onu dünyada beğenip seçmiştik, ahirette de o iyilerdendir. Rabb'i ona, 'islâm ol' demişti. 'Alemlerin Rabb'ine teslim oldum' dedi. İbrâhim de bunu kendi oğullarına vasiyet etti."⁴⁰⁶

C- Hz. MÛSA KISSASI

1.Hz. Mûsa ve Hz. Hârûn'un Kısaca Hayatları

Mûsa, hayatında pek çok dönemler bulunan bir rasûldür. Bundan dolayı Kur'ân'da uzunca ve genişçe sûrelerde sözü edilen, adı anılıp kısasından bahsedilen bir peygamberdir. Mûsa'nın doğumundan önce Mısır'ın kıptî kralı Firavn, doğan her çocuğun öldürülmesi, kadınların yaşatılması ile ilgili bir ferman çıkarmıştı.⁴⁰⁷ Mûsa'yı annesi doğurunca biraz bekledi. Uygulama gereği endişelenince, Allâh ona, onu nehre, sanduka içerisinde bırakmasını istedi. Allâh onu sahile çıkardı. Firavn ve karısı onu çocuk edindiler. Emzirilmesi sorun olunca, nehir boyunca onu takip eden kızkardeşi onlara bir emzirici aileyi gösterebileceğini söyledi. Annesine dönen Mûsa Firavn sarayında yetiştirilmeye devam etti.⁴⁰⁸

Mûsa (a.s) Firavn'ın sarayında büyümüşü. Firavn toplumu İsrâiloğulları ve kıptîler diye ikiye ayırmış, ırkçı ve baskıcı bir yönetim benimsemişti. Bu arada Mûsa talihsiz bir öldürme olayına karışmış, öldürülme korkusuyla Mısır'dan kaçmış, Medyen'e doğru yol almıştı. Medyen'de oranın sâlih kulu, sekiz yıl çalışma karşılığında onu evlendirmişti. Mûsa bu süreyi tamamlayarak ailesi ve çocuklarıyla tekrar

⁴⁰⁶. el-Bakara, 2/125,127-132; İbrâhim ile ilgili diğer âyetler için bkz.: es-Sâffât, 37/83,87; el-Ankebût, 29/24,27,31; eş-Şuarâ, 26/69-75,78,81; el-Enbiyâ, 21/51-55,59,61-63,66-70; Meryem, 19/41, 42, 45,46, 48-50; el-En'âm, 6/74-76,78,80; el-Bakara 2/260; es-Sâffât, 37/88-101; el-Hacc, 22/43; Sâd, 38/45,47; es-Sâffât, 37/104,105,108; es-Şuarâ, 26/84-85, 88-89; el-Hicr, 15/57-58; ez-Zâriyât, 51/31-35; el-Ankebût, 29/331-32; Hûd, 11/74-76; el-Hacc, 22/28,29; İbrâhim, 14/38-39; en-Nahl, 16/121; el-Bakara, 2/1322-135; Yûsuf, 12/6; Âlu İmrân 3/65,66,68,84.

⁴⁰⁷.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 153-154;el-Bakara, 2/49; el-A'râf, 7/141; İbrâhim, 14/6; el-Kasas, 28/3-6.

⁴⁰⁸.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 154-162; Tabbâre, a.g.e., s. 219-225; el-Kasas, Tâhâ, 20/37-40; el-Kasas, 28/14; Şâmil İ A, "Mûsa" mad., Ş. İ. Ans.

Mısır yollarına düşmüştü.⁴⁰⁹ Dönüş yolunda geceleyen Mûsa bir ateş görür ve artık risaletle görevlendirme başlamıştır. Azgın Firavn'a gidip ululanmamasını tebliğ etti. Mûsa (a.s), kardeşinin de risaletle görevlendirilmesini istemiş, isteği kabul edilmiştir. Firavn, Mûsa ile tartışmaya devam etmiştir. Ardından sihirbazlarla düelloya girişen Mûsa, Allâh'ın kendisine verdiği asâ ve yed-i beyzâ mucizesi ile onları yenmiş, sihirbazlar iman etmişlerdi.⁴¹⁰

Firavn ve kavmi pişman oldular. İsrâiloğulları Mısır'dan çıkmışlardı. Firavn onları takip etmiş, Allâh denizi yarmış, Mûsa'yı ve kavmini kurtarmış, inkâr eden Firavn'ı ve ordusunu suda boğmuştur. Ardından İsrâiloğullarının kalplerine buzağı sevgisi içirilmiş, Tih'te pekçok azaba dûcar olmuşlar, kayadan su çıkarılmış, onlara bıldırcın eti ve kudret helvası göndermiştir.⁴¹¹ Mûsa kıssası Kur'ân'da pekçok sûrede, kapsamlı âyetler grubu içerisinde anlatılmaktadır. Mikât hâdisesi ile bir inek kesmelerinin emredilmesi gibi olaylar bunlardandır.⁴¹²

Mûsa'nın kavminden zenginlik sembolü olan bir şahıstan bahsedilir. Kıssası özel olarak anlatılır. Mûsa'ya inanmamış, zenginliğini bir zulüm aracı olarak kullanmıştır. Allâh onu yere batırmıştır. Firavn'ın zulmü yanında, bu kez İsrâiloğulları da Mûsa'ya eziyet etmişler, bu durum Kur'ân'da işlenmiştir. Mûsa kavminden yetmiş kişi seçerek münacata götürmüş, onlar Mûsa'dan Allâh'ı kendilerine açıkça göstermelerini isteyerek eziyet etmişlerdir.⁴¹³ Mûsa'nın kıssasında bir kıssa daha vardır. Bu Kur'ân'da sâlih kul diye anılır ve Hızır olduğu kanaati yaygındır.

⁴⁰⁹.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 162-179; Tabbâre, a.g.e., s. 225-230; İlgili âyetler için bkz. el-Kasas, 28/15-21; el-Kasas, 28/22-38; Tâhâ, 20/40-41; el-İsrâ, 17/2-3; Tâhâ, 20/9-48; el-Kasas, 28/44-46; el-Furkân, 25/35-36; eş-Şuarâ, 26/10-16; en-Neml, 27-7-12; es-Secde, 32/23-25; en-Nâziât, 79/15-19.

⁴¹⁰.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 179-199; Tabbâre, a.g.e., s. 225-237; ilgili âyetler için bkz. el-A'râf, 7/104-135; eş-Şuarâ, 26/17-52; Tâhâ, 20/48-76; el-Kasas, 28/37-38; el-Mü'min, 40/23-55; Yûnus, 10/75-89; el-İsrâ, 17/101-102; el-Kamer, 54/41-42; en-Nâziât, 79/20-21.

⁴¹¹.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 200-281; Tabbâre, a.g.e., s. 237-250; el-A'râf, 7/136-137; Yûnus, 10/91-92; el-İsrâ, 17/103-104; Tâhâ, 20/77-79; eş-Şuarâ, 26-52-68; el-Kasas, 28-39-42; ez-Zuhruf, 43/55-56; ed-Duhân, 44/17-31, 43-50; ez-Zâriyât, 79/38-40; Hûd, 11/96-99; el-Mü'min, 40/45-52.

⁴¹². Bkz. el-A'râf, 7/142-154; Tâhâ, 20/83-98; el-Bakara, 2/63-64; el-Bakara, 2/67-74.

⁴¹³.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 281-292; Zübeyr Yetik, "Kârun" mad., Ş.İ. Ans; el-Kasas, 28/76-83; el-Bakara, 2/56; el-A'râf, 7/155-157.

Ayrıca, Allâh'ın Kur'ân'da, İsrâiloğullarına bahsettiği diğer nimetler de belirtilmektedir.⁴¹⁴

"Allâh Mûsa'ya Hârun'u da alarak Tûr dağına gitmelerini emretti. Hârun orada öldü ve Mûsa onu defnetti. Mûsa'ya Nebû Dağı'na çıkıp mukaddes toprağa bakmasını fakat oraya girmemesini emretti. Mûsa orada öldü. Ardından Yûşa' b. Nûn İsrâiloğullarını yönetti. Mukaddes topraklara İsrâiloğullarını götürdü. Allâh Mûsa'ya ve Hârun'a övgülerini belirtmiştir.⁴¹⁵ Mûsa (a.s)'ın hayatı, risâletinden sonra vefatına kadar Hârun ile beraber geçmiştir. Dolayısıyla Hârun'un hayatını anlatmaya gerek görülmedi. Allâh Mûsa'yı Tûr'a çağırıp Tevrât'ı vermiştir. Mûsa'nın kardeşi Hârun ile ilgili kıssasında ve diğer kıssalarda pekçok ibret ve dersler vardır.⁴¹⁶

Mûsa'ya Tevrât'ı verdiğini belirten Allâh, onun bir hidayet ve nur olduğunu da ifade eder.⁴¹⁷ Mûsa (a.s)'ın tebliğe gönderildiği kavim olan İsrâiloğulları ile Kıptîlerden bir kısmı zengin ve aristokrat kesimi oluşturuyordu. Bunlara Kur'ân'da mele' ve mütref adı verilir. Ezilen tabaka ise daha çok müstez'af olarak anılmaktadır. Bu özellik hemen her topluma gönderilen elçilerin karşılaştığı bir hâdisedir.⁴¹⁸

2. Hz. Mûsa ve Hz. Hârun Kıssalarında Hüküm Bildiren Âyetler

"Mûsa'nın annesine 'onu emzir, başına birşey gelmesinden korkuyorsan onu denize bırak, korkma ve üzülme' diye bildirdik. Firavn'ın karısı, 'bana da sana da gözbebeği olacak bir çocuk, onu öldürmeyin, belki bize bir faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz' dedi. Kızkardeşine, 'onun izini takip et' dedi. O da onlar farkına varmadan onu uzaktan gözetledi."⁴¹⁹ "Biz daha önce ona, süt verenleri haram etmiştik. Kız kardeşi, 'sizin için onun bakımını üzerine alacak ve ona öğüt verecek bir aileyi göstereyim mi?' dedi. Böylece biz onu 'gözü aydın olsun,

414. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 293-298; Tabbâre, a.g.e., s. 263-272; el-Kasas, 28/76-84; el-Bakara, 2/48-61; el-A'raf, 7/141; İbrâhim, 14/6-8; H. Döndüren-A. Önkâl, "Hızır" mad., Ş.İ. Ans.

415. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 298-299; el-Bakara, 2/58-59; el-A'râf, 7/161-162; Meryem, 19/51-52; es-Sâffât, 37/114-122; el-Mü'min, 40/53-54.

416. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 300; Tabbâre, a.g.e., s. 250-262; Paşa, a.g.e., I, 19-24; es-Sâbüni, a.g.e., s. 220-259; Şâmil İA, "Hârun" mad., Ş.İ. Ans.

417. Tevrât ile ilgili âyetler için bkz. en-Nisâ, 3/3,4,48,65,93; el-Mâide, 5/43-44,46,110; el-En'âm, 6/157; et-Tevbe, 9/111; el-Enbiyâ, 21/105; el-Mü'min, 40/54; el-Ahkâf, 46/12; es-Saff, 61/6; el-Cum'a, 62/5.

418. Mütref için bkz. Muammer Ertan, "Mütraf" mad., Ş.İ. Ans; Ertan, "Müstez'af" mad., Ş.İ. Ans.

419. el-Kasas, 28/7,9,11.

üzülmesin ve Allâh'ın vaadinin gerçek olduğunu bilsin' diye annesine geri verdik."⁴²⁰

"Mûsa güçlü çağına erip olgunlaşınca biz ona hüküm ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız. Halkının kendisinden habersiz olduğu bir sırada şehre girdi, orada biri kendi taraflarından olan, düşmanlarından olana karşı Mûsa'dan yardım istedi. Mûsa ötekine bir yumruk indirip onun işini bitirdi. 'Bu, şeytanın işindedir. O, gerçekten apaçık saptırıcı bir düşmandır. Rabb'im ben nefsiye zulmettim, beni bağışla' dedi. Allâh onu bağışladı. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Mûsa, 'Rabb'im, bana lutfettiğin nimetler hakkı için artık bir daha suçlulara arka olmayacağım' dedi."⁴²¹

"Şehirde korku içinde, gözetleyerek sabahladı. Bir de baktı ki dün kendisinden yardım isteyen, yine kendisine feryad ediyor. Mûsa ona 'belli ki sen bir azgınsın' dedi. Nihayet ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince o, 'ey Mûsa, dün bir canı öldürdüğün gibi şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Sen yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun. Düzeltenlerden olmak istemiyorsun' dedi."⁴²² "Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. 'Ey Mûsa, ileri gelenler seni öldürmek için aralarında konuşuyorlar. Sen buradan çık, ben sana öğüt verenlerdenim' dedi. Mûsa etrafı gözetleyerek, korka korka oradan çıktı. 'Rabb'im, beni şu zalim kavimden kurtar' dedi."⁴²³

"Mûsa, ateşin yanına gelince kendisine 'ey Mûsa' diye seslenildi. 'Ey Mûsa, ben, evet ben senin Rabb'inim. Papuçlarını çıkar. Çünkü sen, kutsal vadide, Tuvâ'dasın. Ben seni seçtim, sana vahyolunanı dinle. Benden başka tanrı yoktur. Yalnız bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl. Herkes peşinde koştuğu ile cezalansın diye' neredeyse onu gizleyeceğim. Ona uymayıp arzusuna uyan kimse, seni ondan alıkoymasın, sonra helak olursun."⁴²⁴ "Ey Mûsa korkma, çünkü benim huzurumda peygamberler korkmazlar. Ancak zulmeden, sonra yaptığı kötülüğün yerine iyilik yapan olursa ona karşı da ben bağışlayıcı, esirgeyiciyim."⁴²⁵ "Seni kendim için seçtim, sen ve kardeşin âyetlerimi götürün, beni anmakta gevşeklik göstermeyin."⁴²⁶

"Firavn'a yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar. Dediler ki, 'Rabb'imiz, onun bize taşkınlık etmesinden yahut iyice azmasından

420. el-Kasas, 28/12-13; Tâhâ, 20/40.

421. el-Kasas, 28/14-17.

422. el-Kasas, 28/18-19; Tâhâ, 20/40.

423. el-Kasas, 28/20-21.

424. Tâhâ, 20/11-16; en-Nâziât, 79/15-16; Meryem, 19/52; en-Neml, 27/7-9.

425. en-Neml, 27/10-11.

426. Tâhâ, 20/41-42.

korkuyoruz. Korkmayın' dedi, ben sizinle beraberim, iştir ve görürüm. Haydi, gidin ona deyin ki, biz sizin Rabb'inin elçileriyiz. İsrâiloğullarını bizimle gönder, onlara azab etme. Esenlik hidayete uyanlarıdır. Bize, Allâh'ı yalanlayıp yüz çevirenin, azaba uğrayacağı vahyolundu."⁴²⁷ "Belki dönerler diye onları azablar ile cezalandırdık."⁴²⁸ "Andolsun, biz Mûsa'ya kitabı verdik, onda da ayrılığa düşüldü. Eğer Rabb'inden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında derhal hükmedilirdi. Onlar ondan işkilli bir şüphe içindedirler."⁴²⁹ "Onlara açık ifadeli kitabı verdik. Ve onları doğru yola ilettik. Ve sonra gelenler arasında onlara iyi bir ün bıraktık. 'Mûsa'ya ve Hârun'a bizden selam olsun' diyeceklerdir. İşte biz güzel davrananları böyle mükafatlandırırız. Çünkü onların ikisi de bizim mü'min kullarımızdı."⁴³⁰

"Mûsa, 'Rabb'im dedi, ben, onların beni yalanlayacaklarından korkuyorum. Göğsüm daralıyor, dilim açılmıyor, onun için Hârun'a elçilik ver. Hem benim üzerimde, onlara karşı işlediğim bir günah da var, onların beni öldürmelerinden korkuyorum.' Firavn'a giderek ona deyin ki, biz âlemlerin Rabb'inin elçileriyiz. İsrâiloğullarını bizimle beraber gönder."⁴³¹ "Bana ailemden bir vezir ver. Kardeşim Hârun'u, onu da işime ortak yap ki, seni çok tesbih edelim. Ve seni çok analım."⁴³² "Andolsun biz, ilk nesilleri helak ettikten sonra Mûsa'ya insanların kalp gözlerini aydınlatacak nur ve onlara yol gösterici olarak kitap verdik, belki düşünür öğüt alırlar diye."⁴³³ "Andolsun, biz Mûsa'ya açık açık dokuz âyet vermiştik. İşte İsrâiloğullarına sor."⁴³⁴

"Firavn, 'peki, ya ilk nesillerin hali ne olacak?' dedi. Mûsa, 'onların bilgisi Rabb'immin yanında bir kitaptadır. Rabb'im şaşmaz ve unutmaz' dedi. Sizi yerden yarattık, yine oraya döndüreceğiz ve birkez daha ondan çıkaracağız."⁴³⁵ "Şu iki adamın kavmi bize kölelik ederken, şimdi biz kalkıp bizim gibi iki insana mı inanacağız?' dediler. İsrâiloğulları doğru yolu bulsunlar diye biz, Mûsa'ya kitabı verdik."⁴³⁶ "Bunun üzerine dediler ki; 'ey büyücü, bizim için Rabb'ine dua et, sende bulunan ahdi yüzü hürmetine artık, biz yola geleceğiz. Fakat biz azabı kaldırıncaya sözlerinden

427. Tâhâ, 20/44-48.

428. ez-Zuhruf, 43/48.

429. el-Fussilet, 41/45.

430. es-Sâffât, 37/117-122.

431. eş-Şuarâ, 26/13-17.

432. Tâhâ, 20/29-33.

433. el-Kasas, 28/43.

434. el-İsrâ, 17/101.

435. Tâhâ, 20/51-52, 55.

436. el-Mü'minûn, 23/47-49.

dönmeye başladılar."⁴³⁷ "Andolsun biz Mûsa'yı, Firavn'a, Hâman'a ve Kârûn'a âyetlerimizle ve apaçık bir delil ile gönderdik. Mûsa, onlara katımızdan hakkı getirince 'onunla beraber inananların oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın' dediler. Firavn 'çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkaracağından korkuyorum' dedi. Mûsa, 'ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabb'im sizin de Rabb'iniz olan Allâh'a sığındım' dedi."⁴³⁸

"Firavn, 'ey Mûsa, andolsun ki benden başka tanrı edinirsen seni mutlaka zindana atılanlardan yapacağım' dedi."⁴³⁹ "Mûsa 'size gelen gerçek için mi diyorsunuz, büyüdür bu? Halbuki büyücüler, iflah olmazlar' dedi. Dediler, 'sen bizi, babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyden çevirirsin de yeryüzünde büyüklük yalnız ikimize kalsın diye mi bize geldin? Biz size inanacak değiliz."⁴⁴⁰ Mûsa, 'Rabb'im, kimin yanında hidayet getirdiğini ve bu dünya evinin sonunun kime ait olacağını çok iyi biliyor. Muhakkak ki, zalimler iflah olmaz' dedi."⁴⁴¹ "Firavn ve askerleri, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve kendilerinin bize döndürülmeyeceklerini sandılar. Biz onları, ateşe çağırın önderler yaptık. Bu dünya hayatında biz onların şepine bir lanet taktık. Kıyamet günü onlar çirkinleştirilmişlerdir."⁴⁴²

"Firavn 'biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarınızı sağ bırakacağız. Biz onların üstünde daima eziciler olacağız' dedi. Mûsa, 'umulur ki Rabb'iniz düşmanınızı yok eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar' dedi. Onlara bir iyilik geldiği zaman, 'bu, bizimdir' dediler. Kendilerine bir kötülük ulaşırsa, Mûsa ve onunla beraber onları uğursuz sayarlardı. Mûsa, 'ey Firavn, ben âlemlerin Rabb'i tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Allâh'a karşı, gerçekten başkasını söylememek, benim üzerime borçtur. Size Rabb'inizden açık bir delil getirdim, artık İsrâiloğullarını benimle gönder' dedi."⁴⁴³

"Büyücüler Firavn'a gelip, 'eğer biz üstün gelirsek, bize bir mükafaat vereceksin, değil mi? dediler. Firavn, 'evet, hem siz benim yakınlarımdan olacaksınız' dedi. Orada yenildiler, küçük düştüler. Ve büyücüler secdeye kapandılar. 'Alemlerin Rabb'ine inandık; Mûsa ve Hârûn'un Rabb'ine' dediler. Firavn, 'ben size izin vermeden ona inandınız mı? Bu bir tuzaktır, şehirde bu tuzağı kurdunuz ki, halkını aradan çıkarasınız, ama yakında bileceksiniz. Elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama

437. ez-Zuhruf, 43/49-50.

438. el-Mü'min, 40/23-26.

439. eş-Şuarâ, 26/29.

440. Yûnus, 10/77-78.

441. el-Kasas, 28/37.

442. el-Kasas, 28/39,41,42.

443. el-A'râf, 7/104-105, 127, 128, 131.

keseceğim, sonra hepinizi asacağım' dedi. Dediler 'biz zaten Rabb'imize döneceğiz. Rabb'imizin âyetleri gelince inandık diye bizden öç alıyorsun, ey Rabb'imiz, üzerimize sabır dök ve bizi müslümanlar olarak öldür."⁴⁴⁴

"Mûsa'ya, 'kullarımızı geceleyin yürüt, siz takibedileceksiniz' diye vahyettik."⁴⁴⁵ "Mûsa onlara, 'yazık size, Allâh'a yalan uydurmayın, sonra O, bir azap ile kökünüzü keser, doğrusu iftira eden perişan olmuştur' dedi. Biz Rabb'imize inandık ki O, bizim günahlarımızı ve bizi zorlayıp yaptırdığın büyüyü bağışlasın. Firavn toplumunu saptırdı, onları doğru yola iletmedi."⁴⁴⁶ "Firavn ailesini, azabın en kötüsü kuşattı. 'Ateş, sabah akşam ona sunulurlar.' Kıyamet koştuğu günde, 'Firavn ailesini azabın en çetinine sokun.' Elbette biz elçilerimize ve inananlara hem dünya hayatında, hem de şâhitlerin şâhitliğe duracakları günde yardım ederiz. Andolsun biz Mûsa'ya hidayet verdik ve İsrâiloğullarına o kitabı miras kıldık. O akli selim sahiplerine bir yol gösterici, bir öğüttür."⁴⁴⁷

"Firavn'ın ve adamlarının, kendilerine kötülük yapmasından korktukları için kavminin içinde Mûsa'ya, yalnız bir takım gençlerden başkaları imanmadı. Çünkü Firavn, yeryüzünde çok ululanan ve çok aşırı gidenlerdendi. Mûsa dedi ki, 'ey kavmim, eğer Allâh'a inansaydınız, gerçekten O'na teslim olan insanlar iseniz O'na dayanın.' Dediler ki, 'Allâh'a dayandık, Rabb'imiz, bizi zalimlere tecrübe konusu yapma. Rahmetinle bizi o inkarcı toplumlardan kurtar.' Mûsa'ya ve kardeşine, 'kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi karşı karşıya kurun, namazı kılın ve mü'minleri müjdeleyin' diye vahyettik."⁴⁴⁸

"Biz Mûsa'ya kitap verdik ve onu İsrâiloğullarına 'benden başka bir vekil tutmayın' diye bir klavuz yaptık. Kitapta İsrâiloğullarına şu hükmü verdik. 'Siz o ülkede iki kere fesat çıkaracaksınız ve büyük bir yükselişle yükseleceksiniz. Birincisinin zamanı gelince üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik, evlerin aralarına girip sizi araştırdılar. Bu yapılması gereken bir vaad idi. Sonra tekrar size, onları yenme imkânı verdik ve sizi mallarla, oğullarla destekledik, savaşçılarınızı çoğalttık. İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, o da kendi aleyhinizedir. Sonuncu baş kaldırışınızın cezalandırma zamanı gelince, yüzlerini kötü duruma soksunlar, ilk kez girdikleri gibi yine mescide girsinler ve ele geçirdiklerini mahvetsinler."⁴⁴⁹

444. el-A'râf, 7/113-114, 119-126.

445. eş-Şuarâ, 26/52.

446. Tâhâ, 20/61,73,79.

447. el-Mü'min, 40/45-46, 51,53.

448. Yûnus, 10/83-87.

449. el-İsrâ, 17/2, 5-7.

"Andolsun biz, Mûsa'ya kitabı verdik ve kardeşi Hârun'u kendisinin yanında vezir yaptık."⁴⁵⁰ "Yoksa kendisine haber mi verilmedi. Mûsa'nın sahifesinde yazılı olan şu gerçekler ki hiçbir günahkar başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da yakında görülecektir. Sonra ona tastamam karşılığı verilecektir."⁴⁵¹ "Onlar eğrilince Allâh da kalplerini eğriltti. Allâh fasıkları doğru yola iletmez."⁴⁵² "Mûsa kavmine, 'Allâh'ın üzerinizdeki nimetlerini hatırlayın. O sizi Firavn soyundan kurtardı. Onlar sizi, işkencenin en kötüsüne koşuyorlar, oğullarınızı kesiyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda Rabb'inizden size büyük bir imtihan vardı' demişti. Ve Rabb'iniz size şöyle bildirmişti. Andolsun, şükrederseniz elbette size artırırım ve eğer nankörlük ederseniz azabım pek çetindir."⁴⁵³

"Allâh'ı, O'nun şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar. Zira, 'Allâh insana bir şey indirmedir' dediler. 'Öyleyse Mûsa'nın, insanlara nur ve yol gösterici olarak getirdiği, -ki siz onu parça parça kağıtlar haline getirip gösteriyorsunuz, çoğunu da gizliyorsunuz- ve ne sizin ne de babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği kitabı kim indirdi' de."⁴⁵⁴

"İsrâiloğullarını denizden geçirdik, kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar. 'Ey Mûsa, bunların nasıl tanrıları var, bize de öyle bir tanrı yap' dediler. Mûsa dedi, 'siz, hakikaten cahil bir toplumsunuz. Şunların içinde buldukları din yıkılmıştır. Ve yaptıkları şeyler boşa çıkmıştır. Allâh, sizi alemlere üstün yapmış iken ben size Allâh'tan başka bir tanrı mı arayayım?' dedi. Mûsa ile otuz gece sözleştik ve buna on gece daha kattık. Böylece Rabb'inin tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı. Mûsa, kardeşi Hârun'a dedi ki, 'kavmim içinde benim yerime geç, islah et, bozguncuların yoluna uyma.' Mûsa ayılınca, 'sen yücesin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim' dedi."⁴⁵⁵

"Allâh, 'biz senden sonra kavmini sınıdık, Sâmiri onları saptırdı' dedi. Dediler ki, 'sana verdiğimiz sözden kendi başımıza caymadık, fakat o milletin süsünden bize yükseltilmişti. Onları ateşe attık. Aynı şekilde Sâmiri de attı.' Önceden Hârun, kendilerine, 'ey kavmim, andolsun siz bununla fitneye düşürüldünüz. Rabb'imiz çok esirgeyendir. Gelin, siz bana uyun, emrime itaat edin' demişti. Hârun 'ey anamın oğlu, sakalımı başımı tutma. Ben senin, İsrâiloğulları arasında ayrılık çıkardın, sözümü tutmadın

450. el-Furkân, 25/35.

451. en-Necm, 53/36, 38-41.

452. es-Saff, 61/5.

453. İbrâhim, 14/6-7.

454. el-En'âm, 6/91.

455. el-A'râf, 7/138-140, 142-143.

diyeceğinden korktum' dedi.⁴⁵⁶ "Rabb'inizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?' dedi, levhaları yere attı. Kardeşi, 'anamın oğlu, bu insanlar beni hırpaladılar, az daha beni öldürüyorlardı. Düşmanları bana güldürme, beni bu zalim kavimle beraber tutma' dedi."⁴⁵⁷ "Mûsa Sâmiri'ye, 'artık hayatın boyunca sen, 'bana dokunmayın' diyeceksin. Ahirette de sana vaad edilen bir ceza vardır ki ondan asla şaşırılmayacaksın."⁴⁵⁸ "Ama kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip inananlara karşı muhakkak ki Rabb'in, tevbe ve imanından sonra, elbette bağışlayan ve esirgeyendir. Öfkesi dinince Mûsa, levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rabb'lerinden korkanlar için yol gösterme ve rahmet vardı. Mûsa, tayin ettiğimiz vakit için kavminden yetmiş adam seçti."⁴⁵⁹

"Firavn ailesinden imanını gizleyen bir adam 'Rabbim Allâh'tır, dediği için bir adamı öldürüyor musunuz?' dedi. Eğer yalancı olursa yalanı kendi zararınadır. Ve eğer doğru söylüyorsa size vadettiklerinin bir kısmı başınıza gelir. Şüphesiz Allâh, aşırı giden, yalancı olan kimseyi doğru yola iletmez. Ey kavmim, bugün mülk sizindir. Bu yerde siz hakimsiniz. Eğer Allâh'ın hışmı bize gelirse kim bizi Allâh'ın hışmından kim kurtarır? Firavn 'ben size yalnız doğru gördüğümü gösteriyorum, ben sizi ancak doğru yola götürüyorum' dedi. İnanan adam 'ey kavmim, ben üzerinize önceki toplulukların günü gibi bir günün gelmesinden korkuyorum' dedi. Allâh kullara zulmetmek istemez. Nihayet Yûsuf ölünce 'Allâh, ondan sonra peygamber göndermez' dediniz. 'İşte Allâh, aşırı giden, şüpheci kimseleri böyle saptırır.' Böylece yaptığı kötü iş, Firavn'a süslü gösterildi ve o, yoldan çıkarıldı. İnanan adam 'ey kavmim, bu dünya hayatı kısa bir geçinmedir. Ahiret ise ebedî durulacak yerdir' dedi. Kim kötülük yaparsa sadece onun kadar cezalanır, ama erkek ve kadınlardan her kim inanarak faydalı bir iş yaparsa onlar cennete girerler, orada kendilerine hesapsız rızık verilir."⁴⁶⁰

3. Hz. Mûsa'nın Medyen Sâlihi İle İlgili Kıssası

"Medyen'e doğru yönelince 'umarım ki Rabb'im beni doğru yola iletir' dedi. Medyen suyuna varınca, onun başında bir çok insanların hayvanlarını suladıklarını gördü. Onların gerisinde de hayvanlarını sudan meneden iki kız gördü. Onlara, 'işiniz nedir?' dedi. Dediler ki, 'çobanlar sulayıp çekilmeden biz kulamayız. Babamız da büyüktür ve ihtiyardır.' Hemen onların sürüsünü de suladı, sonra gölgeye çekildi. 'Rabb'im, dedi, doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım.' Derken o iki kızdan biri

456. Tâhâ, 20/85,87,90,94.

457. el-A'râf, 7/150-151.

458. Tâhâ, 20/97.

459. el-A'râf, 7/153-155.

460. el-Mü'min, 40/23-42.

utana utana yürüyerek ona geldi. 'Babam seni çağırıyor, bizim için sulamanın ücretini verecek' dedi. Mûsa ona gelip başından geçen hikayeyi anlatınca 'korkma, zalim kavimden kurtuldun' dedi."⁴⁶¹

"O kızlardan biri 'babacığım, dedi, bunu çoban tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısı budur, hem de güçlü ve güvenilirdir.' Dedi ki, 'bana sekiz yıl hizmet etmen şartıyla şu iki kızımдан birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık, o senin tarafından bir iyiliktir. Ben sana zahmet vermek istemem. İnşallâh, beni iyilerden bulacaksın.' Dedi ki 'bu seninle benim aramda bir sözleşmedir. Hangi süreyi yerine getirsem, bana düşmanlık yok. Allâh dediğimize vekildir'. Mûsa süreyi bitirip ailesiyle yola çıkınca Tûr'un sağ yanında bir ateş gördü."⁴⁶² "Mûsa, 'Rabb'im, dedi, ben onlardan bir kişiyi öldürmüştüm. Beni öldüreceklerinden korkuyorum'."⁴⁶³ "Mûsa 'onu yaptığım zaman cahillerdendim' dedi. Sizden korkunca aranızdan kaçtım, sonra Rabb'im bana hikmet armağan etti ve beni peygamberlerden yaptı. O başıma kaktığın nimet de İsrâiloğullarını köle yapmandır' dedi."⁴⁶⁴

4. Hz. Mûsa'nın Sâlih Kul İle İlgili Kıssası

"Mûsa, uşağına demişti ki, 'durmadan iki denizin birleştiği yere varacağım veya uzun bir zaman yürüyeceğim.' İki yürüdüler, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular, balık sıyrılıp denizde yolunu tuttu. O belirtilen yeri geçip gittiklerinde Mûsa uşağına; 'kuşluk yemeğimizi getir de yiyelim, andolsun, bu yolculuğumuzda epey yorgunluk çektik' dedi. Genç, 'gördün mü, dedi, kayaya sığındığımız vakit balığı unuttum. Onu söylememi, bana ancak şeytan unutturdu. Balık, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tuttu.' Mûsa, 'işte aradığımız o idi' dedi. Tekrar izlerini takip ederek geriye döndüler. Orada kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiştik, ona katımızdan bir ilim öğretmiştik. Mûsa ona, 'sana öğretilenden, bana doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tabi olabilir miyim?' dedi. O da 'sen benimle beraber bulunmaya sabredemezsin?' dedi. 'Sana bildirilmeyen bir şeye nasıl dayanabilirsin?' Mûsa 'inşallâh, dedi, beni sabredenlerden bulursun, senin emrine karşı gelmem.' O kul, 'o halde, eğer bana tabi olursan ben sana anlatıncaya kadar yaptığım hiçbir şey hakkında bana soru sorma' dedi."⁴⁶⁵

"Bunun üzerine yürüdüler. Nihayet gemiye bindikleri zaman gemiyi deliverdi. Mûsa: 'halkını boğmak için mi gemiyi deldin? Hakikaten sen müthiş bir iş yaptın' dedi. O kul; 'sen benimle beraber bulunmaya

461. el-Kasas, 28/22-25.

462. el-Kasas, 28/26-29.

463. el-Kasas, 28/33.

464. eş-Şuarâ, 26/20-22.

465. el-Kehf, 18/60-69.

dayanamazsın demedim mi?' dedi. Mûsa: 'unuttuğum şeyden ötürü beni kınama ve bana bu işimden dolayı bir güçlük çıkarma' dedi."⁴⁶⁶ "Yine yürüdüler. Nihayet bir oğlan çocuğuna rastladılar. O kul hemen onu öldürdü. Mûsa: 'bir can karşılığı olmadan temiz bir canı öldürdün ha. Doğrusu sen, çirkin bir iş yaptın' dedi. O kul, 'ben sana demedim mi, benimle beraber bulunmaya dayanamazsın?' dedi. Mûsa 'eğer bundan sonra bir daha sana birşey sorarsam artık bana arkadaş olma. O zaman benim tarafımdan sana özür ulaşmıştır' dedi."⁴⁶⁷

Yine yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yemek istediler. Köy halkı, onları konuk etmekten kaçındılar. Derken orada yıkılmak üzere bir duvar buldular, hemen onu doğrulttu. Mûsa, 'isteseydin, buna karşılık bir ücret alırdın' dedi. 'İşte, bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana savredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim' dedi. O yaraladığım gemi, denizde çalışan yoksullarındı. Onu kusurlu yapmak istedim, çünkü onların ilerisinde her sağlam gemiyi zorla alan bir kral vardı."⁴⁶⁸

"Çocuğa gelince, onun ana-babası mü'min insanlardı. Bunun, onlara azgınlık ve küfür sarmasından korktuk. İstedik ki, Rabb'leri onun yerine kendilerine ondan daha temiz, daha merhametli birini versin. Duvar ise, şehirde iki yetim çocuğun idi. Altında onlara ait bir hazine vardı. Babaları da iyi bir kimse idi. Rabb'in istedi ki onlar büyüyüp güçlü çağlarına ersinler ve Rabb'inden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Bunları ben, kendiliğimden yapmadım. İşte senin sabredemediğin şeylerin içyüzü."⁴⁶⁹

5. Hz. Mûsa'nın Kavminden Olan Kârûn'un Kıssası

"Kârûn, Mûsa'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz kendisine öyle hazineler vermiştik ki, onun anahtarları, güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. Kavmi ona, demişti ki, 'şımarma, Allâh şımaranları sevmez. Allâh'ın sana verdiği servet ile ahiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma. Allâh sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et, yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allâh bozguncuları sevmez.' 'Bu servet bende bulunan bir bilgi sayesinde bana verildi' dedi. O, bilmedimi ki Allâh, kendisinden önceki nesiller arasında kendisinden daha güçlü ve ondan daha çok cemaati bulunan nice kimseleri helâk etmiştir. Suçlulara günahlarından sorulmaz. Kârûn, süsü içinde kavminin karşısına

466. el-Kehf, 18/70-73.

467. el-Kehf, 18-74-76.

468. el-Kehf, 18/77-79.

469. el-Kehf, 18/80-82.

çıktı. Dünya hayatını sevenler, 'keşke Kârun'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi, hakikaten o büyük nasip sahibidir' dediler."⁴⁷⁰

"Kendilerine bilgi verilenler ise, 'yazık size, dediler, inanan ve iyi iş yapan kimse için Allâh'ın sevabı daha hayırlıdır. Buna ancak sabredenler kavuşturulur.' Nihayet biz, onu da, evini de yere batırdık. Allâh'a karşı ona yardım edecek bir topluluğu olmadı. Kendi kendini kurtaranlardan da değildi. Dün onun yerinde olmayı isteyenler, 'vay, demek Allâh kullarından dilediğine rızıkı açar ve kısar. Allâh bize lutfetmemiş olmasaydı, bizi de yere batırırdı. Demek gerçekten kâfirler ihtilaf olmaz' demeye başladılar. İşte ahiret yurdu, onu yeryüzünde böbürlenmek ve bozgunculuk etmek isteyenlere veriniz. Güzel sonuç, sakınanlarındır. Kim bir iyilik getirirse ona ondan daha güzeli vardır. Kim kötülük getirirse kötülükleri getirenler, ancak kötülük kadar cezalandırır."⁴⁷¹

6. İsrâiloğullarının İsyanları İle İlgili Hüküm Bildiren Âyetler

"Mûsa kavmine, 'Allâh size bir inek kesmenizi emrediyor' demişti. 'Bizimle alay mı ediyorsun?' dediler. 'Cahillerden olmaktan Allâh'a sığınırım' dedi. 'Bizim için Rabb'ına dua et, onun ne olduğunu bize açıklasın' dediler. 'Allâh, ne yaşlı, ne de körpe, ikisinin ortasında bir inektir. Haydi size emredileni yapın diyor' dedi. Dediler ki, 'bizim için Rabb'ına dua et, renginin nasıl olduğunu açıklasın.' 'O diyor ki, 'rengi parlak, sarı bir inektir, bakanlara sevinç verir' dedi. 'Bizim için Rabb'ına dua et, onun nasıl bir şey olduğunu bize açıklasın. Zira o inek, bize, benzer geldi. Ama Allâh dilerse, mutlaka emredileni yapmaya yol buluruz' dediler. 'O şöyle diyor, o henüz boyunduruk altında alınmamış bir inektir, yeri sürmez, ekin sulamaz, salma, hiç alacası yok' dedi. 'İşte şimdi gerçeği getirdin' deyip ineği boğazladılar; neredeyse yapamayacaklardı."⁴⁷²

"Hani siz bir adam öldürmüştünüz de, onun hakkında birbirinizle atışmıştınız; oysa Allâh, gizlediğinizi ortaya çıkaracaktı. Onun için, 'bir parçasını o öldürülene vurun' demiştik. İşte, Allâh böylece ölüleri diriltir, size âyetlerini gösterir ki, düşünesiniz. Sonra bunun ardından yine kalpleriniz katılaştı. Şimdi onlar, taş gibi hatta daha da katıdır. Çünkü, öyle taşlar vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Öylesi var ki, çatlar da bağrından su kaynar. Öylesi de var ki, Allâh korkusundan yukarıdan düşer. Allâh yaptıklarınızı bilmez değildir."⁴⁷³ "Mûsa, kavmine 'ey kavmim, Allâh'ın size olan nimetini hatırlayın; zira o, aranızda peygamberler var etti, sizi krallar yaptı ve size dünyalarda hiç kimseye vermediğini verdi' demişti."⁴⁷⁴

470. el-Kasas, 28/76-79.

471. el-Kasas, 28/80-84.

472. el-Bakara, 2/67-71.

473. el-Bakara, 2/72-74.

474. el-Mâide, 5/20.

"Bir zaman da sizin sözünüzü almış, üzerinize dağı kaldırmıştık. 'Size verdiğimiz kuvvetle tutun, içinde olanı hatırlayın ki korunasınız' demiştik."⁴⁷⁵

"Allâh 'ey Mûsa, ben elçiliklerimle ve konuşmamla seni insanların başına seçtim, sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol' buyurdu. Öğüte ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Mûsa için levhalara yazdık. 'Bunları kuvvetle tut, kavmine de emret, bunların en güzelini tutsunlar, size, yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.' Yeryüzünde haksız yere büyülenenleri âyetlerimizden uzaklaştıracağım. Onlar her âyeti görseler de yine ona inanmazlar. Doğru yolu görseler, onu yol edinirler. Çünkü onlar, âyetlerimizi yalanladılar ve onları umursamaz oldular. Bize bu dünyada iyilik yaz, ahirette de. Biz sana yöneldik. Allâh buyurdu ki, 'azâbıma, dilediğimi uğrattırım, rahmetim ise herşeyi kaplamıştır. Onu, korunanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.' Mûsa kavminden bir topluluk da var ki, gerçeğe götürürler ve onunla adâlet yaparlar."⁴⁷⁶

"Biz onları oniki torun kabileyeye ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince Mûsa'ya, 'asânla tasa vur' diye vahyettik. Taştan oniki göze fıskırdı. Her kabile içeceği yeri bildi. Ayrıca üzerlerine bulutla gölge yaptık ve onlara kudret helvasıyla bıldırcın eti indirdik. 'Size verdiğimiz güzel rızıklardan yiyin' dedik. Ama onlar bize zulmetmediler kendi kendilerine zulmediyorlardı."⁴⁷⁷ "Ey İsrâiloğulları, biz sizi düşmanınızdan kurtardık. Tûr'un sağ yanında size vaadettik, üzerinize kudret helvasıyla bıldırcın eti indirdik. Size verdiğimiz rızkın temizlerinden yiyin, ama bu hususta taşkınlık etmeyin, sonra gazabım üzerinize iner. Kimin üstüne gazabım inerse artık o, ateşe düşmüştür. Ve Ben tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra da yola gelen kimseye karşı elbette çok bağışlayıcıyım. 'Seni kavminden çabucak ayrılıp gelmeye sevkeden nedir? ey Mûsa' dedik."⁴⁷⁸

"Belki şürederseniz diye sizi ölümünüzden sonra tekrar diriltmiştik. Bulutu üstünüze gölgeledik. Size kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik. 'Size verdiğimiz güzel rızıklardan yeyin' dedik. Ama onlar bize değil, kendi kendilerine zulmediyorlardı. Dedik ki, 'şu şehre girin, oradan dilediğimiz yerde bol bol yeyin, secde ederek kapıdan girin ve 'hitta' deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım, biz güzel davrananlara daha fazlasını veririz."⁴⁷⁹

"Derken o zalimler, onu, kendilerine söylenenden başka bir sözle değiştirdiler. Biz de yaptıkları kötülükten dolayı o zulmedenlerin üzerine gökten bir azab indirdik. Bir zaman da Mûsa, kavmi için yağmur istemişti.

475. el-Bakara, 2/63.

476. el-A'râf, 7/144-147, 156-159.

477. el-A'râf, 7/160.

478. Tâhâ, 20/80-83.

479. el-Bakara, 2/56-58.

'Asanla taşa vur' demiştik. Bunun üzerine taştan oniki göze fıskırmıştı. Her bölük, kendi içecekleri pınarı bilmmişti. 'Allâh'ın rızkindan yeyin, için ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak şuna buna saldırmayın' demiştik. Hani siz 'ey Mûsa, biz bir yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabb'ine dua et de bize, yerin bitirdiği sebzesinden, kabağından, sarmısağından, mercimeğinden soğanından çıkarsın' demiştiniz."⁴⁸⁰ "Mûsa, 'iyi olanı, daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, orada size istediğiniz var' demişti. Üzerlerine alçaklık ve yoksulluk damgası vuruldu, Allâh'ın gazabına uğradılar. Öyle oldu, çünkü onlar, Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. İsyana daldıkları, sınırı aştıkları için bunu haketteler."⁴⁸¹

"Ey kavmim, Allâh'ın size nasibettiği kutsal toprağa girin, arkanıza dönmeyin, yoksa kaybedersiniz.' Dediler ki, 'ey Mûsa, orada zorba bir millet var. Onları oradan çıkarmadıkça biz asla oraya girmeyiz. Eğer çıkarlarsa, o zaman oraya gireriz."⁴⁸² "Allâh'tan korkanlardan, Allâh'ın nimet verdiği iki adam dedi ki, 'onların üzerine kapıdan girin, eğer kapıdan girerseniz, muhakkak ki siz galip gelirsiniz. Haydi, eğer inanıyorsanız, Allâh'a dayanın.' Dediler ki, 'ey Mûsa, onlar arada olduğu sürece biz asla oraya girmeyiz. Sen ve Rabb'in gidin, savaşın, biz burada oturuyoruz.' Mûsa, 'ey Rabb'im, dedi, ben kendimden ve kardeşimden başkasına malik değilim. Bizimle, o yoldan çıkmış toplumun arasını ayır.' Allâh 'orası onlara kırk yıl yasaklandı. Yerde şaşkın şaşkın dolaşacaklar, Sen yoldan çıkmış olanlara üzülme'buyurdu."⁴⁸³ "Onlara, 'şu şehirde oturun, orada dilediğiniz yerden yeyin, bizi affet deyin vesecde ederek kapıdan girin ki hatalarınız bağışlayalım, biz iyilik edenlere daha fazlasını da vereceğiz' denildi."⁴⁸⁴

"Sonra kendilerine açık deliller gelmişken buzağıyı tapmışlardı. Bundan da vazgeçtik ve Mûsa'ya açık bir yetki verdik. Söz vermeleri için Tûr'u üzerlerine kaldırdık ve onlara, 'secde ederek kapıdan girin' dedik. Ve onlara, 'Cumartesi yasaklarını çiğnemeyin' dedik. Ve onlardan sağlam bir söz aldık. Sözlerini bozmalarından, Allâh'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, haksız yere peygamberleri öldürmelerinden ve 'kalplerimiz kılıflı' demelerinden ötürü başlarına belâlar getirdik."⁴⁸⁵ "Mûsa ile kırk gece sözleşmiştik, sonra siz onun ardından buzağıyı tanrı edinmişsiniz, böylece kendilerinize zulmediyordunuz. Bundan sonra da yine belki şükredersiniz diye sizi affettik. Yola gelesiniz diye Mûsa'ya kitap ve furkanı vermiştik. Mûsa kavmine 'ey kavmim, sizler, buzağıyı tanrı edinmekle

480. el-Bakara, 2/59-61.

481. el-Bakara, 2/61.

482. el-Mâide, 5/20-22.

483. el-Mâide, 5/23-26.

484. el-A'râf, 7/161.

485. en-Nisâ, 4/153-159.

kendinize zulmettiniz; gelin yaratıcınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün. Bu, yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. O, sizin tevbenizi kabul buyurmuş olur. Çünkü O, öyle bağışlayıcı öyle merhametlidir' demişti."⁴⁸⁶

"Biz İsrâiloğullarından 'Allâh'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anaya-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin' diye söz almıştık. Sonra siz, pek azınız hariç döndünüz. Hala da yüz çevirip duyuyorsunuz. Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarından çıkarmayacaksınız' diye sizden kesin söz almıştık. Göre göre bunu kabul etmiştiniz. Ama siz yine birbirinizi öldürüyorsunuz. Sizden bir grubu yurtlarından çıkarıyorsunuz, onlara karşı günah ve düşmanlık yapmakta birleşiyorsunuz, onları çıkarmak size yasaklanmış iken, sonra da esir olarak geldiklerinde fidyelerini veriyorsunuz. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıyor, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden bunu yapanın cezası dünya hayatında rezil olmaktan başka nedir? Kıyamet gününde onlar, azabın en şiddetlisine itilirler. İşte onlar ahireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir. Onlardan azab hiç hafifletilmez ve onlara hiç yardım edilmez."⁴⁸⁷

"Biz onlardan, geçirecekleri bir süreye kadar azabı kaldırıncaya, hemen yeminlerini bozmaya başladılar."⁴⁸⁸ "Ey İsrâiloğulları, bile bile gerçeği bâtılla bulayıp hakkı gizlemeyin. Namazı kılın, zekâtı verin, ruku edenlerle beraber eğilin. Siz kitabı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz?"⁴⁸⁹ "Firavn o yerde ululandı, halkını çeşitli gurublara böldü. Onlardan bir zümreyi zayıflatıyor, oğullarını kesiyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardan idi. Biz de istiyorduk ki zayıflatılanlara lutfedelim, onları önderler yapalım, onları o yerde mirasçılar ve hakimler kılalım."⁴⁹⁰

7. Tevrât'taki Hükümler İle İlgili Âyetler

"Tevrât indirilmeden önce, İsrâil'in kendisine haram kıldığı şeyler dışında, İsrâiloğullarına bütün yiyecekler helaldi. 'Doğru iseniz, Tevrât'ı getirip okuyun' de."⁴⁹¹ "Gerçekten Tevrât'ı biz indirdik, onda yol gösterme ve nur vardır. İslâm olmuş peygamberler, onunla yahûdilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Allâh'a vermiş zâhidler ve alimler de Allâh'ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden onunla hüküm verirlerdi, onu gözleyip kollarlardı. Ey hakimler, insanlardan korkmayın, benden

486. el-Bakara, 2/51-54.

487. el-Bakara, 2/83-86.

488. el-A'râf, 7/135.

489. el-Bakara, 2/42-45.

490. el-Kasas, 28/4-5.

491. Âlu İmrân, 3/93.

korkun ve benim âyetlerimi az bir paraya satmayın. Kim Allâh'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte kâfirler onlardır. Onda onlara 'cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak diş diş ve yaralara karşılık kısas' yazdık. Kim bunu bağışlarsa o kendisi için keffaret olur. Ve kim Allâh'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte zalimler onlardır."⁴⁹²

"Allâh, mü'minlerden mallarını ve canlarını cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır. Allâh yolunda savaşır, öldürürler veya öldürülürler. Allâh yolunda çarpışanlara cennet vereceğini vaadetmiştir.' Allâh'tan daha çok ahdini yerine getiren kim olabilir? O halde onunla yaptığınız bu alış-verişinizden ötürü sevinin. Gerçekten bu, büyük başarıdır."⁴⁹³

D-Hz. DÂVUD KISSASI

1. Hz. Dâvud'un Kısaca Hayatı

Dâvud (a.s) Kur'ân'da zikredilen rasûllerden biridir. Neseb olarak Hz. İbrâhim'e kadar dayanır. Kur'ân'da onaltı yerde zikredilmiştir.⁴⁹⁴ Allâh onu İsrâiloğullarına rasûl ve melik olarak gönderdi. Mûsa'dan sonra İsrâiloğulları Mısır'a yerleşmişler, Yûsa' b. Nûn onları yöneterek mukaddes beldeye götürmüştür. İsrâiloğulları, civar ülke ile savaşmışlar, bazen onlar galip gelmiş bazen de İsrâiloğulları galip gelmişti. İsrâiloğullarının işlerini hakimler, bazen de nebi olan kadılar bakıyor, onların önderliğinde hüküm sürüyorlardı. Derken adı Samûel olarak belirtilen nebiden, kendilerini mağlup edenlerle savaşıp üstün gelmek için düşmanlarla savaşa götürecek bir komutan isterler. Komutan Tâlut'tur ve Dâvud bu orduda asker olup Câlut'u öldürmüştür.⁴⁹⁵ Dâvud Câlut'u öldürünce, Tâlut onu kızıyla evlendirdi. Onu savaşlara gönderdi ve her savaştan galibiyetle döndü.⁴⁹⁶

Allâh Dâvud'a pek çok nimet vermiştir. Bu cümleden olarak dağları ona musahhar kılmıştır. Kuşları, onunla tesbihe memur etmiş, kuş dilini öğretmiş, demiri yumuşatarak genişçe zırhlar yapmayı öğretmiştir. Dâvud'un mülkünü kuvvetlendirmiş, onu hüküm, hikmet ve apaçık konuşma kabiliyeti ile donatmıştır. Dâvud'a Zebûr'u vermiştir.⁴⁹⁷ Dâvud hakkında Kur'ân'da iki hükmü ile ilgili âyetler vardır. Dâvud'un kıssasında pek çok ibret ve dersler vardır. Bir tanesi, zayıf bir kişinin,

⁴⁹². el-Mâide, 5/44-46.

⁴⁹³. et-Tevbe, 9/111. Tavrât'la ilgili olarak bkz. el-Mâide, 5/43; Âlu İmrân, 3/3-4, 48,65; el-Enbiyâ, 21/105; el-Mü'min, 40/54; el-Ahkâf, 46/12; es-Saff, 61/6; el-Cum'a, 62/5.

⁴⁹⁴.Bkz. en-Neccâr, a.g.e.,s.272;Tabbâre, Mea'l-Enbiyâ, s. 272; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 353.

⁴⁹⁵.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 303-304; Tabbâre, a.g.e., s. 273-278;el-Bakara, 2/246-252.

⁴⁹⁶.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 307-308, Şâmil İA, "Dâvud" mad., Ş.İ. Ans.

⁴⁹⁷.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 309-311; Tabbâre, a.g.e., s. 279-284; en-Neml, 27/15- 16; es-Sebe, 34/10-11; Sâd, 38/17-20, 30; en-Nisâ, 4/163; el-İsrâ, 17/55.

sebeplere yapışıp takvaya sarılınca başarılı olacağına dairdir. Dâvud, Câlut'u öldürünce, başkalarının yapabileceğini yapmadı aksine o mütevazi oldu. Allâh'a itaat, taat ve şükür, nimetleri artırmaktadır. Dâvud şükredince Allâh onun mülkünü, ona olan nimetini artırmıştır.⁴⁹⁸ Dâvud'a verilen Zebûr, dört büyük ilâhî kitaptan biridir. Yüz elli sûreden oluşur. Şer'î hüküm taşımaz. Dâvud Mûsa'ya verilen şeriate göre hüküm verirdi. O, bir gün oruç tutar, bir gün iftar ederdi.⁴⁹⁹

2. Hz. Dâvud Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Mûsa'dan sonra İsrâiloğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerine, 'bize bir hükümdar gönder, onun önderliğinde Allâh yolunda savaşalım' demişlerdi. Size savaş yazılınca savaşmazsanız?' dedi. Bizler, neden Allâh yolunda savaşmayalım, oysa biz yurtlarımızdan ve oğullarımızdan sürüldük?' dediler. Fakat kendilerine savaş farz kılınca içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler. Allâh zalimleri bilir. Peygamberleri onlara 'Allâh size hükümdar olarak Tâlut'u gönderi' dedi. Onlar 'o bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha layıkız, ona geniş mal da verilmemiştir' dediler. 'Allâh onu sizin üzerinize seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı. Allâh, mülkünü dilediğine verir. Allâh'ın lufu geniştir, bilendir' dedi Ve peygamberleri onlara 'onun hükümdarlığının alameti, Tâbut'un size gelmesidir. Onun içinde, Rabb'inizden bir ferahlık Mûsa ve Hârûn ailesinin geriye bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Onu melekler taşımaktadır. Eğer inanıyorsanız bunda sizin için kesin bir alâmet vardır' dedi."⁵⁰⁰

"Tâlut askerleriyle ayrılınca 'Allâh sizi bir ırmakla deneyecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Ondan tadmayan ve sadece eliyle bir avuç alan bendendir' dedi. İçlerinden pek azı hariç, hepsi ondan içtiler. Nihayet Tâlut ve kendisiyle beraber inananlar, ırmağı geçince, 'bugün Câlut'a ve askerlerine karşı bizim gücümüz yok' dediler. Allâh'a kavuşacaklarına kanaat getirenler ise şöyle dedi, 'nice az bir topluluk var ki, Allâh'ın izniyle, pekçok topluluğa karşı gelmiştir. Allâh sabredenlerle beraberdir. Câlut ve askerlerine karşı çıktıklarında şöyle dediler. 'Rabbimiz, üzerimize sabır dök, ayaklarımızı sağlam tut ve o kâfir millete karşı bize yardım et.' Allâh ona hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti. Eğer, Allâh insanların bir kısmıyla diğerlerini savmasaydı dünya bozulurdu. Fakat Allâh, bütün âlemlere karşı lutuf sahibidir. Bunlar

498 .Bkz.en-Neccâr, a.g.e., s.215-216; Tabbâre, a.g.e., s.297- 302; Paşa, a.g.e., I, 25-27; es-Sâbûni, a.g.e., s.

353-357;Sâd, 38/21-26; el-Enbiyâ, 21/80.

499.Bkz.Şâmil, İA, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

500. el-Bakara, 2/246-248.

Allâh'ın âyetleridir, bunları sana gerçek olarak okuyoruz. Elbette sen gönderilen elçilerdensin."⁵⁰¹

"İsrâiloğullarından inkâr edenlere, Dâvud ve Meryem oğlu diliyle lanet edilmiştir. Çünkü onlar isyan etmişlerdi ve saldırıyorlardı. Yaptıkları kötülükten vazgeçmiyorlardı. Ne kötü şey yapıyorlardı."⁵⁰² "Andolsun biz, Dâvud'a ve Süleymân'a bir ilim verdik ve onlar, 'bizi inanan kullarından bir çoğuna üstün kılan Allâh'a hamd olsun' dediler."⁵⁰³ "Ona, sizi savaşın şiddetinden korumak için zırh yapmayı öğretmiştik. Andolsun Tevrât'tan sonra Zebûr'da da, 'Arza mutlaka iyi kullarım varis olacak' diye yazmıştık. Şüphesiz bunda, Allâh'a kulluk eden kimseler için yeterli bir öğüt vardır."⁵⁰⁴ "Ey dağlar, onun yaptığı tesbihi onunla beraber yankılayın ve ey kuşlar, siz de onun tesbihine katılın. Ona demiri yumuşattık. Geniş zırhlar yap, dokumasını ölçülü yap ve hepiniz iyi işler yapın. Çünkü ben, yaptıklarınızı görmekteyim' diye vahyettik."⁵⁰⁵

"Hani odanın duvarına tırmanmışlardı. Dâvud'un yanına girmişlerdi de o, onlardan korkmuştu. Korkma, dediler biz iki davacıyız. Birimiz, ötekinin hakkına saldırdı. Şimdi sen aramızda hak ile hükmet, adaletten ayrılıp bize zulmetme. Bizi yolun ortasına, adalete götür. Bu kardeşinin doksan dokuz koyunu var. Benimse tek bir koyunum var. Böyle iken onu da bana ver dedi ve konuşmada bana ağır bastı, onunla baş edemedim."⁵⁰⁶

"Dâvud 'andolsun o, senin koyununu kendi koyunlarına katmayı istemekle sana zulmetmiştir. Zaten mallarını birlikte karıştıran ortakların çoğu, birbirine zulmeder. Yalnız inanıp yararlı ve iyi işler yapanlar bunun dışındadır ki, onlar da ne kadar azdır' dedi. Dâvud bu hükümle kendini denediğimizi, kendisine bir bela vereceğimizi sandı da Rabb'ından mağfiret diledi, eğilerek secdeye kapandı ve tevbe edip bize döndü. Biz de ondan bunu afettik. Yanımızda onun bir yakınlığı ve güzel bir geleceği vardı. 'Ey Dâvud, biz seni yer yüzünde, senden öncekilerin yerine hükümdar yaptık. İnsanlar arasında adaletle hükmet; keyfine uyma, sonra seni Allâh yolundan saptırır' dedik. Allâh'ın yolundan sapanlara hesap gününü unuttuklarından dolayı çetin bir azap vardır."⁵⁰⁷ "Dâvud'a ve Süleymân'a da lutfettik. Hani onlar, toplumun davarlarının yayıldığı bir ekin hakkında hükmediyorlardı. Biz de onların hükümlerine şahit idik. Bu hükmü,

501. el-Bakara, 2/249-252.

502. el-Mâide, 5/78-79.

503. en-Neml, 27/15.

504. el-Enbiyâ, 21/105-106.

505. es-Sebe, 34/10-11.

506. Sâd, 38/21-23.

507. Sâd, 38/24-26.

Süleymân'a bellettik. Onların hepsine de hükümdarlık ve bilgi verdik."⁵⁰⁸
"Andolsun Tevrât'tan sonra Zebûr'da da 'arza mutlaka iyi kullarım varis olacak' diye yazmıştık."⁵⁰⁹

3. Hz. Süleymân'ın Kısaca Hayatı

Süleymân Kur'ân'da adı geçen ve kıssası anlatılan elçilerdendir. Bunlar daha çok ona birer nimet olarak anlatılmış, onu bir takım üstünlüklerle desteklemiştir. Sadece ona değil babası Dâvud'a olan nimetlerini de hatırlatmıştır.⁵¹⁰ Kur'ân'da takriben onaltı âyette Süleymân anılmıştır. ⁵¹¹ Süleymân'a pekçok nimet verildiğini belirtilmişti. Bu nimetler şunlardır: Allâh'ın ona zeka ve çocukluğundan itibaren hükümde isabeti vermesi, kuş dilini öğretmesi, Allâh'ın ona rüzgarı musahhar kılması, ona iyi yetişmiş savaş atlarının sevdirmesi, bakırın bir pınar halinde akıtılması, cinlerin emrine verilmesi, Sebe' melikesini hükmü altına alıp oraya egemen olması, karıncaların dilinden anlaması ve tahtının üzerine bir cesed bırakılarak denenmesidir.⁵¹²

Süleymân cinleri ve şeytanları da hükmü altına almıştı. İnsanlar cinlerin gaybı bildiklerini sanıyorlardı. Ama böyle olmadı. Gaybı bilselerdi elim bir azap içinde kalmayacaklarını Allâh bildiriyor. Süleymân herkes gibi vefat edince, cinler onun öldüğünü anladılar. Beytü'l-Makdis'i onlara yaptırmıştır. Bu konuda müfessirlerin görüşleri ile hadislerin münker olduğunu bildiren Neccâr, ölümü hususunda şöyle demektedir:"Diğerleri gibi o da ölmüştü. Cinlere kapalı kaldı, fakat insanlar öldüğünü biliyorlardı. Onu defnederek, işleri bitmiş oldu. Oğlu yönetimi üstlendi. Cinler onun öldüğünü bilmediklerinden, Süleymân'ın onları cezalandırma endişesinden ötürü çalışmaya devam etmişlerdir. Bir müddet sonra bir cinin, değneğinin yere atılmış olduğunu görüp diğerlerine bildirmesi ile öldüğünü anladılar. Değneği alınca kurdun onu yediğini gördü. Ayrıca cinler, Süleymân'ın değneğini ancak hastalığı yada ölümüyle bırakacağını da biliyorlardı."⁵¹³

508. el-Enbiyâ, 21/78.

509. el-Enbiyâ, 21/105.

510. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 317; Tabbâre, a.g.e., s. 284.

511. İlgili Âyetler için bkz. el-Bakara, 2/102; en-Nisâ, 4/167; el-En'âm, 6/84; el-Enbiyâ, 21/78-80; en-Neml, 27/15-20, 36,44; es-Sebe', 34/12; Sâd, 38/30,34.

512. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 317-337; Tabbâre, a.g.e., s. 285-296; Sâd 38/30-40; es-Sebe', 34/12-14; en-Neml, 27/20-44.

513. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 337-348; Tabbâre, a.g.e., s. 289-302; Paşa a.g.e., I, 25-27; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 353-377; Osman Cilacı, "Süleymân" mad., Ş.İ. Ans.

4. Hz. Süleymân Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Süleymân'ın hükümdarlığı hakkında onlar, şeytanların uydurduğu söze uydular. Oysa Süleymân küfre saptırmamıştı. Fakat şeytanlar küfre saptılar. İnsanlara büyüü, Bâbil'de Hârut ve Mârut adlı meleğe indirileni öğretiyorlardı. Halbuki onlar, 'biz bir fitneyiz, büyü yaparak küfre gitmeyin' demedikçe kimseye birşey öğretmiyorlardı. Fakat bunlar, onlardan, erkekle karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı. Ama onlar, Allâh'ın izni olmadan büyü ile hiç kimseye zarar veremezler. Onlar kendilerine yarar vereni değil, zarar vereni öğreniyorlardı. Andolsun, onu satıp onunla çıkar sağlayanın, ahirette bir nasibi olmadığını gayet iyi biliyorlardı. Vicdanlarını sattıkları şey ne kötüdür, keşke bilselerdi."⁵¹⁴

"Rabb'inin izniyle cinlerden bir kısmı, onun önünde çalışırdı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona alevli azabı tattırdık. Ona dilediği gibi kaleler, heykeller, havuzlar kadar leğenler, sabit kazanlar yaparlardı. Deyneğe dayalı duran Süleymân yıkılınca anlaşıldı ki eğer cinler gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı."⁵¹⁵ "Akşam üstü kendisine safin, süratli koşan atlar gösterilmişti. 'Ben mal sevgisini, Rabb'imi anmaktan ötürü tercih ettim' dedi. Nihayet bu atlar perdenin arkasına gizlendi. 'Onları bana getirin' dedi. Andolsun biz Süleymân'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık, sonra bize yöneldi. 'Rabb'im, beni affet, bana, benden sonra hiç kimseye nasip olmayan bir mülk ver' dedi. Biz, rüzgarı, şeytanları, her bina ustasını, dalgıcı ve zincirlerle birbirine bağlanmış başkalarını da ona boyun eğdirdik."⁵¹⁶

"Süleymân'a cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları toplandı, hepsi birarada düzenli olarak sevk ediliyordu. Bir karınca, 'ey karıncalar, yuvalarınıza girin ki, Süleymân ve orduları farkında olmayarak sizi ezmesinler' dedi. Süleymân 'Rabb'im, bana ve anama, babama lutfettiğin nimete şükretmemi, senin beğeneceğin faydalı bir iş yapmamı gönlüme ilham eyle ve rahmetinle beni iyi kullarının arasına sok' dedi."⁵¹⁷ "Süleymân kuşları teftiş etti. 'Neden hüdhüdü göremiyorum?' 'Ona çetin bir azap edeceğim, yada onu keseceğim. Yahut da bana mazeretini belirten açık bir delil getirecek' dedi. Çok geçmeden hüdhüd geldi. 'Ben, senin görmediğin bir şey gördüm ve Sebe'den sana gerçek bir haber getirdim. Ben onlara hükümdarlık eden bir kadın buldum kendisine herşey verilmiş ve büyük bir tahtı var'dedi."⁵¹⁸

514. el-Bakara, 2/102.

515. es-Sebe', 34/12-14.

516. Sâd, 38/31-38.

517. en-Neml, 27/17-19.

518. en-Neml, 27/20-23.

"Onun ve kavminin, Allâh'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran, gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilen Allâh'a secde etmeleri gerekmez miydi? Süleymân, 'doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın? bakalım' dedi. 'Bu mektubu götür onlara at, sonra onlardan biraz uzaklaş, bak neye başvuruyorlar?' Melike, müşavirlerine, 'ey ileri gelenler, bana çok önemli bir mektup bırakıldı' dedi. 'O, Süleymân'dan geliyor, Rahman ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla başlıyor. Bana karşı büyüklük taslamayın ve bana teslim olarak gelin' diye yazıyor."⁵¹⁹ "Ey ileri gelenler, bu işimde bana bir fikir verin, bilirsiniz ki ben, siz olmadıkça hiç bir şeyde kesin karar vermem' dedi. Onlar, 'biz kuvvetliyiz, yaman savaşçılarız, ama emir senindir. Bak düşün, neyi emredersen onu yapalım' dediler. Melike 'hükümdarlar bir ülkeye girdiler mi orayı bozarlar, şereflieleri zelil ederler. Evet, böyle yaparlar. Ben şimdi onlara bir hediyeye göndereyim de bakayım, elçiler ne ile dönecekler' dedi."⁵²⁰

"Süleymân onlara, 'siz bana mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz? Allâh'ın bana verdiği, sizin verdiğimizden daha iyidir. Hediyelerinizle siz sevinirsiniz. Ey elçi, geri dön, onlara, kendilerinin asla karşı koymayacakları ordular ile gelip, hor ve hakir bir durumda oradan sürüp çıkaracağımı söyle' dedi. Süleymân müşavirlerini topladı ve 'ey ileri gelenler, onlar bana teslim olarak gelmeden önce, hanginiz onun tahtını bana getirebilir?' dedi. Cinlerden bir ifrit, 'sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm, bunu yapmaya gücüm yeter ve ben güvenilirim' dedi. Yanında kitaptan bir ilim bulunan kimse de, 'sen gözünü açıp kapamadan ben onu sana getirebilirim' dedi. Tahtı yanında görünce 'bu, Rabb'im'in lutfundandır. Lutfuna şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek istiyor' dedi. Şükreden kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki Rabb'im müstağnidir, kerem sahibidir."⁵²¹

"Melike gelince, 'senin tahtın böyle mi?' dendi. 'Zaten daha önce bize bilgi verilmişti ve biz müslüman olmuştuk' dedi. Ona, 'köşke gir' dendi. Köşkün zeminini görünce su sandı ve bacaklarını sıvadı. 'O, sırcadan yapılmış cilâlı, şeffâf bir zemindir' dedi. Melike, 'Rabb'im, ben nefsimi zulmetmişim. Artık Süleymân ile beraber âlemlerin Rabb'i Allâh'a teslim oldum' dedi."⁵²²

E- Hz. İSÂ KISSASI

1. Hz. İsâ ve Hz. Meryem'in Kısaca Hayatları

519. en-Neml, 27/24-30.

520. en-Neml, 27/31-35.

521. en-Neml, 27/36/41.

522. en-Neml, 27/42-45. Süleymân ile ilgili diğer âyetler için bkz. Sâd, 38/30,39-40.; en-Neml, 27/15-16; en-Nisâ, 3/163; el-En'âm, 6/84; el-Enbiyâ, 21/78-80 ,105-106.

Kur'ân'da adı geçen ve İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden⁵²³ ve kıssası zikredilenlerdendir. Adı İsâ olup Kur'ân'da bazen Mesih bazen de İbn Meryem lafızlarıyla anılır. Allâh'ın kulu, elçisi ve Meryem'e ilka ettiği ruhudur. İsrâiloğullarının son peygamberidir.⁵²⁴ İsâ (a.s)'ın kıssasının Kur'ân'da geçtiği belirtilmişti. Bu kıssada, İbn Meryem, Mesih ve İsâ adlarıyla on üç sûrede otuz üç âyette zikri geçmektedir.⁵²⁵

Öncelikle Meryem kıssası, doğumundan İsâ'yı dünyaya getirmesine kadarı ele alınacaktır. Meryem'in babası İmrân, İsrâiloğullarının ileri gelen âlimlerindendi. Hanımı gebe kaldı, karnındaki çocuğu herşeyden âzad edilmiş olarak mabedin hizmetine vermeyi nezretti. Erkek olmasını istiyordu ama kız çocuğu oldu. Adını Meryem koydu, onu ve zürriyetini kovulmuş şeytanın şerrinden Allâh'a sığındı. Babası ölen Meryem'e bakacak bir kimseye ihtiyaç duyuldu. Mabedin gözeticilerine teslim edilen Meryem'e herkes biz bakacağız deyince karışıklık çıktı. Sorunu çözmek için kur'a yöntemine başvuruldu. Meryem'in teyzesiyle evli olan Zekeriyâ'ya kur'a çıktı ve bakımını o üstlenmiş oldu.⁵²⁶

"Meryem bir kadın olmuştu. Derken bir gün Cebrâil genç bir erkek suretinde ona geldi. Meryem ondan sakındı ve korktu. Melek ona, kendisine zeki bir çocuk armağan etmek için geldiğini bildirdi. Meryem bir takım itirazlara sığındı, ama emri ilâhi ezelde takdir edilmişti.⁵²⁷ Meryem İsâ'ya hamile kaldı, hamilelik devrini tamamladı. Sonunda onu dünyaya getirdi. Meryem bin pişman olmuştu. Çocuğu ile kavmine dönerse kınayacaklarından korkuyordu. Daha önce, rızık çalışmadan gelen Meryem'in, çocuk doğunca hurma ağacını sallayarak rızık elde etmiştir. Meryem ne yapacağını düşünerek çocuğunu alıp kavmine götürdü.⁵²⁸

Yahûdi şeriatına göre, çocuk yedi günlük olunca sünnet edildi. Zira bunu Allâh İbrâhim'e de emretmişti.⁵²⁹ Kur'ân'da, Mesih'in nübüvvetinin ne zaman başladığını konusunda bir açıklama yoktur. Bununla ilgili

523.Bkz. Mefail Hızlı, "İsâ" mad., Ş.İ.Ans

524.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 371; Tabbâre, a.g.e., s. 316.

525. Âyetler için bkz. el-Bakara, 2687,163,253; Âlu İmrân, 3/45,52,55,59,84; en-Nisâ, 4/57, 163, 171- 172; el-Mâide, 5/17,46,72,75,78, 110,112,114,116; el-En'âm, 6/85; et-Tevbe, 9/30-31; Meryem, 19/24, el-Mü'minûn, 23/50; el-Ahzâb, 33/7; eş-Şurâ, 42/13; ez-Zuhruf, 43/57-63; el-Hadîd, 57/27; es-Saff, 61/6,14.

526.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 274-275; Tabbâre, a.g.e., s. 317-329; Paşa, a.g.e., I, 31-32; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 259-260.

527.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 274-276; Tabbâre, a.g.e., s. 319-322; Âlu İmrân, 3/45-47; Meryem, 19/16-21.

528.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 378-384; Tabbâre, a.g.e., s. 320; Âlu İmrân, 3/59; Meryem, 19/22-33; el-Enbiyâ, 21/91; et-Tahrim, 66/12.

529.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 385.

açıklamalar İncil'de çoktur. Ama onun otuz yaşında olduğu biliniyor.⁵³⁰ İsa (a.s)'ın getirdiği şeriat, önceki bozuk itikadları reddederek yerlerine yenilerini ikâme etmekte. Bazılarını şöylece sayabiliriz: Yahûdiler, şeriatı tahrif ederek ifrata ve tefrite sapmaları, azap ve sevabın dünyada olduğuna inanmaları, insanların mallarını hilekarlıkla ellerinden almaları, ibadet ve zühde dalıp islah etmemeleri zikrediliyor. "Havârî" ya da çoğulu "Havâriyyûn" İsa'nın en yakın dava arkadaşların verilen addır. Oniki kişi olup İsa'dan dinin esaslarını öğrenip öğretmekteydiler.⁵³¹

İsa (a.s)'a getirdiği davanın haklılığını ve gerçekliğini ispat için bir takım mucizeler verilmiştir. Bunlar; topraktan kuş yapıp canlanması, Allâh'ın izniyle kör, topalın iyileştirilip ölünün diriltilmesi, evlerde yenilenler ile biriktirilenlerin haber verilmesi, Tevrât'ı ve getirdiklerini tasdik etmesi gibi mucizeleri sayılabilir. Ayrıca bu mucizelere havârîlerin mâide isteme mucizesini de eklemek lazımdır. Kur'ân'a göre İsa (a.s)'ın hayatının sonu doğumundan daha şaşırtıcıdır. Havârîlerden birinin ihbarıyla öldürülmek istenen İsa'yı, Allâh katına çekmiş, muhbiri, İsa sanarak katletmişlerdir. İsa'yı Allâh kurtarmıştır. Başlangıçta onu kabul etmeyenler, vefat ettirilip göğe yükseltildikten sonra değerini anladılar. Fakat anlayışları, İsa'yı baba, oğul ve rûhu'l-kudus gibi üç esasa bağlamak sûretiyle şirke düştüler, daha büyük bir suç işlediler. Halbuki o, sadece Allâh'ın kulu ve elçisinden başkası değildi.⁵³²

Bâtıl itikatlarını reddetmek adına pekçok âyet indirilmiştir.⁵³³ "Kıyamet gününde İsa (a.s)'ya Allâh, toplumun bu bâtıl itikatları benimsemelerinin sebeplerini soracaktır. O bunu biliyor, ancak bunu insanlar ve onlara uyanlar bilsinler diye yapacaktır. İsa'ya, Allâh'tan başka tanrılar edinmemelerini, toplumuna anlatıp anlatmadığından sual edecektir.⁵³⁴ İsa (a.s)'ın kıssasında, diğerlerinde olduğu gibi pekçok dersler

530. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 387-392; Tabbâre, a.g.e., s. 322-329; Âlu İmrân, 3/4, 48, 65; el-Mâide, 5/46-47,66,68; el-A'râf, 7/107; et-Tevbe, 9/111; el-Fetih, 48/29; el-Hadîd, 57/27.

531. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 392-398; s. 405-406; Âlu İmrân, 3/52-53; es-Saff, 6/14; Mâide, 5/111.

532. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 408-422,423-452; Âlu İmrân, 3/50-51; el-Mâide, 5/110; ez-Zuhruf, 43/63-64; el-Bakara, 2/116; Âlu İmrân, 3/59; en-Nisâ, 4/157, 171-172; el-Mâide, 5/17,72-75; el-En'âm, 6/101, Meryem, 19/30-33; el-Furkân, 25/2; ez-Zuhruf, 43/59-61; es-Saff, 61/6; el-İhlâs, 112/1-48.

533. Âyetler için bkz. en-Nisâ, 41/172; el-Mâide, 5/17,72; et-Tevbe, 9/30-32; Meryem, 19/34-36; ez-Zuhruf, 43/57; es-Saff, 61/6.

534. Bkz. en-Neccâr, s. 467-468; el-Mâide, 5/116-119.

ve ibretler mevcuttur. İsâ (a.s)'ın, İmrân'ın karısından beri seçilerek yetiştirilmesi ve rasûl olması ilgili kitaplar yazılmıştır.⁵³⁵

2. Hz. İsâ Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Ben, benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı olarak size haram kılınan bazı şeyleri helal yapayım diye gönderildim. Allâh'tan korkun ve bana itaat edin. Allâh, benim de Rabb'im, sizin de Rabb'inizdir. O'na kulluk edin, doğru yol budur. İsâ onlardan inkarı sezince, 'Allâh'a gitmek için kimler bana yardımcı olacak?' dedi. Havârîler, 'biz, Allâh yolunun yardımcılarıyız, Allâh'a inandık, şâhit ol biz müslümanlarınız' dediler. 'Rabb'imiz, senin indirdiğine inandık, peygambere uyduk, bizi şâhitler ile beraber yaz.' Ona kitabı, hikmeti, Tevrât'ı ve İncîl'i öğretecek. Allâh'ın izniyle ölüleri diriltirim, evlerinizde ne yeyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm."⁵³⁶

"İnkâr edenlere gelince onlara dünyada da ahirette de şiddetli bir azap edeceğim, onların yardımcıları olmayacaktır. İnanıp iyi işler yapanlara Allâh mükafatlarını tam olarak verecektir. Allâh zalimleri sevmez."⁵³⁷ "Kitap ehlinde, ölmeden önce İsâ'ya inanmayacak yoktur. Gerektiği gibi inanmadıklarından İsâ, kıyamet gününde onların aleyhine şâhit olur. Dininiz de taşkınlık temeyin, Allâh hakkında ancak gerçeği söyleyenin. Meryem oğlu İsâ Mesîh, Allâh'ın peygamberleri, Meryem'e ulaştırdığı kelime ve kendinden bir ruhtur. Allâh'a ve peygamberlerine inanın, 'Üçtür' demeyin, vazgeçin, bu hayrınızdır."⁵³⁸ "Mesîh de, gözde melekler de Allâh'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim ona kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa bilsin ki O, herkesi huzurunda toplayacaktır."⁵³⁹

"Öyleyse günahlarınızdan ötürü size niçin azap ediyor? Allâh dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. İncîl sahipleri Allâh'ın onda indirdikleri ile hükmetsinler. Allâh'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler, işte onlar fâsık olanlardır. Oysa Mesîh, 'ey İsrâiloğulları, Rabb'im ve Rabb'imiz olan Allâh'a kulluk edin, kim Allâh'a ortak koşarsa muhakkak Allâh ona cenneti haram eder, varacağı yer ateştir, zulmedenlerin yardımcıları yoktur' dedi. Beşikte ve yetişkin iken insanlara konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevrât'ı ve İncîl'i öğretmiştim. Havârîlere 'bana ve

535. Bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 330-337; Mustafa İslamoğlu, Adayış Risalesi, Denge Yay., 2.

Baskı, İstanbul 1992. s. 13-138.

536. Âlu İmrân, 3/48-49, 50-53.

537. Âlu İmrân, 3/56-58.

538. en-Nisâ, 4/159, 171.

539. en-Nisâ, 4/172.

peygamberime inanın' diye bildirmiştim, 'inandık, bizim müslimler olduğumuza şahit ol' demişlerdi."⁵⁴⁰

"İsâ, 'bize ve bizden sonra geleceklere bayram, senden bir delil olarak gökten bir sofrayı indir, bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısı'nı' dedi."⁵⁴¹ "Ben onlara 'sadece Rabb'im ve Rabb'imiz olan Allâh'a kulluk edin' diye bana emrettiğini söyledim. Aralarında bulunduğum müddetçe onlara şahittim, beni aralarından aldığı anda onları sen gözlüyordun. Sen herşeye şahitsin."⁵⁴² "Ona İncil'i verdik, ona uyanların gönüllerine şefkat ve merhamet duygularını koyduk. Üzerlerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin 'güya Allâh'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları' rahbâniyete bile riayet etmediler. İçlerinden inanmış olan kimselere ecirlerini verdik."⁵⁴³

"O size, dinden, Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Mûsa'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi şeriat (hukuk düzeni) yaptı. Şöyleki, 'dine bağlı kalın, onda ayrılığa düşmeyin.' Fakat kendilerini çağırdığın bu şey, Allâh'a ortak koşanlara ağır geldi."⁵⁴⁴ "İsâ 'size hikmetle ve ayrılığa düştüğünüz şeylerin bir kısmını açıklamak üzere geldim. Allâh'a karşı gelmekten sakının, bana itaat edin' demişti."⁵⁴⁵ "Çocuk, 'ben Allâh'ın kuluyum, o bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Beni bulunduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti. Beni, anneme iyilik eder kıldı, beni baş kaldıran bir zorba yapmadı. Doğduğum gün öleceğim gün ve diri olarak kaldırılacağım gün Allâh'tan bana esenlik verilmiştir' dedi."⁵⁴⁶

3. Hz. Meryem Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Allâh, Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçerek âlemlere üstün kıldı. İmrân'ın karısı, 'Rabb'im karnımdakini tümüyle hür birisi olarak yalnızca sana adadım, benden kabul buyur' dedi. Allâh onun ne doğurduğunu biliyorken onu doğurunca şöyle dedi. 'Rabb'im, onu kız doğurdum, halbuki kız erkek gibi değildir. Adını da Meryem koydum. Onu ve neslini kovulmuş şeytanın şerrinden sana ısmarlıyorum.' Rabb'i onu

⁵⁴⁰. el-Mâide, 5/18,47,72,110,113.

⁵⁴¹. el-Mâide, s./114.

⁵⁴². el-Mâide, 5/117.

⁵⁴³. el-Hadîd, 57/27.

⁵⁴⁴. eş-Şûrâ, 42/13.

⁵⁴⁵. ez-Zuhruf, 43/63.

⁵⁴⁶. Meryem, 19/30-33. İsâ ile ilgili diğer âyetler için bkz. ez-Zuhruf, 43/57-59; es-Saff, 61/6; el-Mâide, 5/17, 46, 73, 75, 110, 115-116; en-Nisâ, 4/163; Âlu İmrân, 3/54-55, 59-62; el-En'âm, 6/84-86; Meryem, 19/34; el-Ahzâb, 33/7; el-Mü'minûn, 23/50; el-Bakara, 2/87,136,253.

güzel bir biçimde kabul buyurdu. Zekeriyyâ'yı da ona kefil etti. Zekeriyyâ onun bulunduğu mabede her girişinde bir rızık bulur ve 'ey Meryem bu sana nereden?' derdi."⁵⁴⁷

"Melekler demişti ki, 'ey Meryem Allâh seni seçti, temizledi ve seni dünyaların kadınlarına üstün kıldı. Rabb'ine divan dur, secde et ve eğilenlerle birlikte sen de eğil.' Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarken sen yanlarında değildin. Çekiştikleri zaman da yanlarında değildin."⁵⁴⁸ "Meryem, 'Rabb'im, bana bir beşer dokunmamışken, benim nasıl bir çocuğum olur?' dedi. Melek, 'Allâh, böylece dilediğini yaratır' dedi."⁵⁴⁹ "Bu, bir de inkarlarından, Meryem'e büyük bir iftirada bulunmamalarından ve Meryem oğlu Mesih'i-ki Allâh'ın elçisidir- öldürdük demelerinden ötürüdür. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar, fakat onlara öyle göründü."⁵⁵⁰

"Meryem, 'ben senden çok esirgeyici Allâh'a sığınırım. Eğer Allâh'tan korkuyorsan bana dokunma' dedi. Meryem 'benim nasıl oğlum olur, bana bir insan dokunmadı ve ben bir fahişe de değilim' dedi. Meryem ona gebe kaldı. Onunla uzak bir yere çekildi. 'Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine olmuş taze hurma dökülsün.' Eğer insanlardan birini görürsen, 'ben Rahmân için susma orucu adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım' de. 'Ey Meryem, sen tuhaf bir iş yaptın' dediler. 'Ey Hârun'un kız kardeşi, baban kötü bir adam değildi, annen de fahişe değildi, sen ne yaptın böyle?' dediler."⁵⁵¹ "O ırzını korumuş olana, Meryem'e de lutfettik. O'na kendi ruhumuzdan üfledik de erkek dokunmadan bir çocuk verdik."⁵⁵² "Yine Allâh, inananlara İmrân'ın kızı Meryem'i de misal verdi. O ki ırzını korudu. O, Rabb'inin sözlerini, kitaplarını tasdik etti ve gönülden itaat edenlerden oldu."⁵⁵³

F- Hz. MUHAMMED'İN KONUMU

1. Hz. Muhammed'in Kısaca Hayatı

571 yılında Mekke'de doğan Hz. Muhammed, son peygamber olup, son kitap Kur'ân'ı getirmiştir. Hayatını kısaca şöyle özetlemek

547. Âlu İmrân, 3/33,35-37.

548. Âlu İmrân 3/42-44.

549. Âlu İmrân, 3/47.

550. en-Nisâ, 4/156-157.

551. Meryem, 19/18,20,22,25-26,28.

552. el-Enbiyâ, 21/91.

553. et-Tahrîm, 66/12.

mümkündür: Öksüz kalarak, dedesi Abdulmuttalip ile amcası Ebû Tâlip tarafından bakımı üstlenilen Muhammed, yirmibeş yaşında Hz. Hatice (r.anhâ) ile evlenmiş, ticaret yapmış ve otuz beş yaşında iken Hacerü'l-Esved ile ilgili sorunda hakemlik yapmıştır. Artık yaşı kırka varmıştı.⁵⁵⁴ Kırk yaşında, kendisine vahiy meleği Cibrîl (a.s) gelmiş, Kur'ân'ı oluşturan ilk âyetleri getirerek⁵⁵⁵ yirmiüç yıl sürecek risâlete bir başlangıç verilmişti. Âyetler peyderpey inerken, kavmi onu davetinden vazgeçirmeye çalışmış, çeşitli işkenceler yapmışlar, onüç yıl Mekke'de tebliğini sürdürerek İslâm'ı yaymaya çalışmış, fakat hicret etmek zorunda kalmış ve Medîne'ye sığınmıştı.⁵⁵⁶

Rasûl-ü Ekrem'e hicretten sonra cihad farz kılınmış, bu bağlamda tebliğini engelleyen müşrik kureyşliler ile Bedir, Uhud, Hendek, Mekke'de savaşmıştır. Civar ülke liderlerine mektuplar göndermiştir. Kur'ân âyetleri de bu arada inmeye devam ederek, pekçok itikadî, hukûkî, ahlâkî esasları vazetmiştir.⁵⁵⁷ Artık altmış üç yaşına yaklaşan Muhammed (s.a.v)'e Kur'ân'ın son âyetleri⁵⁵⁸ de nazil olarak, İslâm dini mükemmel hale getirilmiştir. Altıyüz otuziki yılında onu vefat etmiştir.⁵⁵⁹

2. Hz. Muhammed'in Getirdiği Şerîatın Özellikleri

İslâm, Allâh katında yegane ve tek dindir. Nitekim bu konuda "Allâh katında din, İslâm'dır"⁵⁶⁰ buyurulmaktadır. "İslâm dini, peygamberin sonuncusu Muhammed (s.a.s)'e, Allâh tarafından Cebrâil (a.s) vasıtasıyla gönderilmiş olan vahiyleri içerir."⁵⁶¹ Anlaşılacağı üzere Muhammed'in şerîatı, bütün ilkeleri Kur'ân'da belirtilmiş bulunan âyetlere ve vahiy ürünü olarak açıkladığı hadîslere dayanmaktadır. İfade edilmelidir ki her peygamberin şerîatının bir takım özelliklerini olması doğaldır. Hatta ayırıcı bir takım özellikleri de vardır.

"İslâm, Hz. Âdem'den beri devam eden tevhid zincirinin son halkasını teşkil eder. Yeryüzündeki bütün insanları tek Allâh inancına çağırır ve son peygamber Muhammed'in etrafında toplanmaya davet eder"⁵⁶² diyen Döndüren, İslâm dininin özelliğini bahsederken aynı zamanda onun şerîatının bir özelliğini de vermektedir. Muhammed'in

554. Bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 337; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 281-291; Paşa, a.g.e., I, 35-46.

555. el-Alak, 96/1-5.

556. Bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 343-376; Paşa, a.g.e., I, 54-88; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 292-295.

557. Bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 277-414; Paşa, a.g.e., I, 89-224.

558. el-Mâide, 5/3; el-Bakara, 2/275-276.

559. Bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 415-422.

560. Âlu İmrân, 3/19.

561. Döndüren, İslam İlmihali, s. 21.

562. Döndüren, a.g.e., s. 21.

getirdiği din ve onun yaşamla içiçe girmiş hâli olan şeriat, tüm dünyaya gönderilmiştir. Nitekim bu konuda Kur'an'da Allâh "biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"⁵⁶³ buyurmaktadır. Bir hadîste "her Peygamber özelde kendi kavmine gönderilmiştir. Ben ise tüm insanlara gönderildim"⁵⁶⁴ buyurulmaktadır.

"İslâm, toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşup, bu hâlinin sürekli olarak devamını sağlamak için 'iyiliği emir ve kötülükten nehiy' esasını getirmiştir"⁵⁶⁵ şeklinde açıklayan Döndüren Muhammed'in getirdiği şeriatın bir prensibini ifade etmektedir. "Buna göre, toplumu düzenlemek, islah etmek, insanları güzel ve hayırlı işlere sevk etmek, öncekilerde olduğu gibi Muhammed'in getirdiği din ve şeriatında bunlar bulunmaktadır"⁵⁶⁶ demektir.

"İslâm, temelde insana zararlı olan şeylerden olan içki, kumar tefecilik, ribâ, zinâ, yalan söylemeyi, zulüm ve işkenceyi, haksızlık yapmayı yasaklamıştır"⁵⁶⁷ diyen Döndüren Muhammed'in getirdiği şeriate yasaklanan hususları açıklamaktadır. Dolayısıyla nelerin sınırı aşma ve isyana gireceği ile ilgili açıklamaları onun şeriatının özelliklerindedir.

"İslâm fitrî ve evrensel bir dindir. Onun peygamberi Muhammed (s.a.v), insanların ve cinlerin peygamberidir. Yeryüzünün mescid olması, ganimetlerin helal olması vb. hususlar onun şeriatının özelliklerindedir"⁵⁶⁸ diyen Döndüren Muhammed'e verilen şeriatın bazı hususlarını belirtmektedir. "İslâm'da, devlet yönetimi ve adalet önemlidir. Zira bu açıdan İslâm ülkesinde gayr-i müslim bütün tebea, hakim önünde eşit haklara sahiptir-ler"⁵⁶⁹ demek sureti ile insanların, İslâm'a uydukları zaman haksızlığa maruz kalmayacaklarını ifade etmektedir.

Anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed'in şeriatı, önceki bazı ümmetlere yapılan zor teklifler ile, bu ümmet sorumlu tutulmamıştır. Zira bir âyette "ey Rabb'imiz, bizden öncekileri sorumlu tuttuğun gibi, bize zor ve ağır yük yükleme"⁵⁷⁰ buyurulmaktadır.

563. el-Enbiyâ, 21/105.

564. el-Buhârî, Teyemmüm, 1; en-Nesâî, Gusl, 26, 26; ed-Dârimî, Salât, 111.

565. Döndüren, a.g.e., s. 24.

566. Döndüren, a.g.e., s. 24-25.

567. Döndüren, a.g.e., s. 24.

568. Döndüren, a.g.e., s. 24.

569. Döndüren, a.g.e., s. 25.

570. el-Bakara, 2/286.

II. NEBİLER İLE İLGİLİ KISSALAR

A-Hz. ÂDEM VE Hz. İDRİS'İN KISSALARI

1. Hz. Âdem ve Hz. İdris'in Kısaca Hayatları

Allâh (c.c), önceden belirlediği hikmete binaen Âdem (a.s)'ı yaratmıştır. Âdem (a.s)'ı birkaç devre halinde topraktan varederek, kendi gücü ve kudretiyle şekil vermiştir. Kur'ân'da Allâh, ilkin Âdem'in kıssasını anlatmıştır.⁵⁷¹ Âdem ayrıca beşerin de babası sayılmaktadır. Âdem adını, Kur'ân'da yirmi beş defa yirmi beş âyette zikretmiştir.⁵⁷² Allâh Âdem'i yaratıp şeklini verince, meleklerle ona secde etmelerini emretmiş, İblis secde etmemiş, din gününe kadar mühlet istemiş ve ona bu mühlet verilmiştir. Ancak İblis'in Allâh'a karşı bir takım mantıki çıkarımlarla secde etmemesinin, Allâh'a karşı gelerek emrine isyan ettiğinden habersizdi.⁵⁷³

İblis, Allâh'tan din günü olan kıyamete kadar kendine süre tanınmasını istemiş, bu konu Kur'ân'da pekçok âyette yer almıştır.⁵⁷⁴ Allâh Âdem'i yeryüzünde halife tayin etmiş, nesnelere isimlerini öğretmek⁵⁷⁵ meleklerle Âdem'e secde etmelerini emretmiştir. Âdem'i cennete girdiren Allâh, orada eşiyile birlikte oturmasını, hayat sürerek birlikte yaşamlarını murad etmiştir.⁵⁷⁶ Ardından Allâh (c.c), Âdem'e cennette oturmanın yanında, yasak ağaçtan yememesini emretmiş, ayrıca İblis'in kendilerine düşman olduğunu da belirtmiştir. Âdem bunu unutmuş yasak meyveden yiyerek, cennetten kovulmuşlardır.⁵⁷⁷ Allâh meleklerle Âdem'i yeryüzünde halife tayin etme sırrını saklamış, melekler bunu öğrenmek için bir takım sorular yöneltmişlerdir. Ayrıca isyanından sonra Allâh Âdem'i affederek, bir takım kelimeler öğretmiş, onu yeryüzünde hem halife, hem de nübüvvetle görevlendirmiştir. Âdem (a.s) böylece yeryüzünde insanları tevhide, adalete, iyiliğe davet etmiş; kötülüklerden ve çirkinliklerden men

571. el-Bakara, 2/30-39.

572. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 1; Tabbâre, a.g.e., s. 31.

573. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 2-3; el-Bakara, 2/34; el-A'râf, 7/12-18; el-Hicr, 15/32-43; el-İsrâ, 18/61-65; Sâd, 38/75-83.

574. en-Neccâr, a.g.e., s. 3-4; İblis'in süre istemesi ile ilgili âyetler için bkz. el-A'râf, 7/12-18; el-Hicr, 15/32-43; el-İsrâ, 18/61-65; Sâd, 38/75-83.

575. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 4-6; el-Bakara, 2/30-33.; el-İsrâ, 18/61-65.

576. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 6-7; el-Bakara 2/35-38; el-A'râf, 7/19-25; Tâhâ, 20/115-123.

577. Bkz. Paşa, a.g.e., I, 9-10.

ve nehyetmiştir.⁵⁷⁸ Sonunda, Allâh ezeli hükmü gereği onu vefat ettirmiş ve cennetine tekrar yerleştirmiştir.⁵⁷⁹

İdrîs (a.s), Âdem'in torunlarından'dır. Kur'ân'da fazlaca bahsedilmez. Sadece sayılı bir kaç âyette anılmıştır.⁵⁸⁰ Hâfız İbn Kesîr (ö. 341/742) "el-Bidâye ve'n-Nihâye" adlı eserinde, "İdrîs, Âdem ve Şit'ten sonra, Âdemoğullarından gönderilen ve görevlendirilen ilk nebidir' görüşünü ileri sürmektedir.⁵⁸¹ Bir grub âlime göre, Muâviye b. el-Hâkem es-Sülemî'den rivayet edilen hadîste "Rasûl-ü Ekrem'e reml ile yazı yazmaktan sorulunca onun, yazı yazan bir peygamber olup, hattına muvafakat edene onun sevabı vardır buyurduğu kimse İdrîs (a.s)'dır⁵⁸² denilmektedir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettikleri isrâ hadîsinde Rasûlüllah'ın İdrîs'e dördüncü semada uğradığı sabittir.⁵⁸³

İdrîs (a.s) risâlet gereği toplumunu Allâh'a kulluğa, iyiliğe, adalete ve hakka çağırmıştır. Yasaklara ve haramlara karşı toplumunu uyarmıştır. Nitekim bu konuda Neccâr "İdrîs, toplumunu Allâh'a ve dinine davet etmiş, dünyada sâlih amel işleyerek âhîret azabından kurtulmayı öğütlemiştir. Toplumuna, dünyada zühdü, sâlih ameli, niteliklerini belirlediği namazları, her ayda belli günlerde orucu, din düşmanlarına karşı cihad etmeyi, fakirlere verilmek üzere mallardan zekât almayı emretmiştir. Onlara, domuzdan, köpek ve cünüplükten temizlenmeyi özellikle vurgulayarak emretmiş, içeceklerden sarhoşluk verenleri yasaklamıştır"⁵⁸⁴ demektedir.

Allâh (c.c) İdrîs'e özel bir muamelede bulunmuş, her insan gibi onu katına yükseltmiş,⁵⁸⁵ sonuçta İdrîs teklif dünyasından kurtulmuştur.⁵⁸⁶ İdrîs'e otuz sayfa indirilmiştir. Rivayete göre, ilk kez yazı yazan ve elbise dikip giyendir. Allâh onu diri olarak göğe kaldırmıştır.⁵⁸⁷

578.Bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 32-35, en-Neccâr, a.g.e., s. 21.

579. Daha fazla bilgi için bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 31-53; Paşa, a.g.e., I, 9-10; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 141-174; Muhittin Bağçeci, "Âdem" mad., Ş.İ. Ans;Mefail Hızlı, "İdrîs" mad., Ş.İ. Ans.

580.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 24; Meryem, 19/56-59, el-Enbiyâ, 21/85-86.

581.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 25.

582.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 25.

583.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 25.

584.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 25.

585. Meryem, 19/59.

586. Daha fazla bilgi için bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 24-29; Tabbâre, a.g.e., 56-60; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 295-297; Paşa, a.g.e., I, 10.

587.Bkz. Mefail Hızlı, "İdrîs" mad., Ş.İ. Ans.

2. Hz. Âdem ve Hz. İdrîs Kıssalarında Hüküm Bildiren

Âyetler

"Bir zamanlar Rabb'in, meleklerle 'ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım' demişti. Melekler 'orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisi mi yaratacaksın?' dediler. Allâh Âdem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklerle arzedip, 'haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin' dedi. Allâh 'ey Âdem, bunlara eşyanın isimlerini haber ver' dedi. Âdem, meleklerle onların isimlerini haber verdi. Meleklerle 'Âdem'e secde edin' demiştik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis diretti, böbürlendi, inkarcılardan oldu."⁵⁸⁸ "Sonra onların önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve çocuklarını şükredenlerden bulamayacaksınız."⁵⁸⁹ "Dedik ki, 'ey Âdem, sen ve eşin cennette otur, ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, ama şu ağaca yaklaşmayın' yoksa zalimlerden olursunuz."⁵⁹⁰

"Dedik ki 'ey Âdem bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra ekip biçmek gibi işleri yapmak zorunda kalır, yorulursun, şimdi burada acıkmayacaksın, çıplak kalmayacaksın. Ve sen burada susamayacaksın, kuşluk vakti güneşinin ısısından etkilenmeyeceksin."⁵⁹¹ "Derken şeytan, çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı. 'Rabb'iniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melék ya da abedî kalıcılardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan menetti' dedi. Ve onlara, 'elbette ben size öğüt verenlerdenim' diye yemin etti. Ağacın meyvesini tadınca çirkin yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarını üst üste yamayıp üzerlerine örtmeye başladılar. Rabb'leri onlara, 'ben sizi o ağaçtan menetmedim mi ve şeytan size apaçık düşmandır' demedim mi?"⁵⁹²

"Âdem ve eşi 'Rabb'imiz, biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, muhakkak ziyana uğrayanlardan oluruz' dediler."⁵⁹³ "Âdem Rabb'inden bir takım kelimeler aldı. Onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da bunun üzerine onun tevbesini kabul etti. 'Yalnız iyi bilin ki size benden hidayet geldiği zaman, kimler benden gelen hidayetime uyarsa artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlar ise ateş halkıdır, onlar orada ebedi olarak

588. el-Bakara, 2/30-34.

589. el-A'râf, 7/17.

590. el-Bakara, 2/35.

591. Tâhâ, 20/117-119.

592. el-A'râf, 7/20-22.

593. el-A'râf, 7/23.

kalacaklardır".⁵⁹⁴ "Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, namazı zayi ettiler, şehvetlerine uydular."⁵⁹⁵

B- Hz. HÛD KISSASI

1.Hz. Hûd'un Kısaca Hayatı

Nûh (a.s.)'dan sonra yeryüzünde Âd ve Semûd adlı iki kabiye Hûd ve Sâlih'i elçi olarak göndermiştir. Kur'ân'da kıssası zikredilenlerden biri de Hûd (a.s.)'dır. Hûd Kur'ân'da yedi yerde zikredilmiştir. Âd kavmi Kur'ân'dan başka hiçbir kitapta zikredilmemiştir. Nûh kavmini Allâh'a davet etti, kendine itaate çağırdı. Onlara tevhidi iyi ve güzel şeyleri tavsiye etti, haram ve çirkinlikleri ise yasakladı. Fakat onlar, Allâh'tan başkasına kulluğa, putlara ibadete, yeryüzünde bozgunculuğa devam etmişler, Hûd'un çağrılarına kulak tıkamışlardır.⁵⁹⁶

Ad kavminin özelliklerinden biri, yüksekçe binalar kurmalarındır. Hadramevt'in kuzeyine düşen Ahkâf'ta ikamet etmişlerdir. Âd kavmine gönderilen Hûd, Hulûd kabilesinin orta yollu ve nesebli bir ferdi idi. Âd kavmi putlara, Nûh kavminden kalan Vedd, Suva', Yeğuk ve Nesr'e tapıyorlardı. Hûd muhalefet eden toplumunu, yumuşaklıkla Allâh'a davete devam etmiştir. Onlar Hûd'dan azabın gelmesini istemişlerdir.⁵⁹⁷

Hûd (a.s.)'ın kıssasını okuyan insanın onun kavmine karşı, yumuşak davrandığını, kavminin kaba ve şiddet kokan sözlerine karşı onun, sözü söylemeden tartarak söylediğine şahit olur. Âd'ı Allâh'a kulluğa davet edip, Allâh'ın nimetlerini hatırlatarak akıllarına hitap etmiştir. Ancak toplumu Âd, eşine pek az rastlanır âdilikle risâletini ve Allâh'a kulluğu reddetmiştir. Hatta kendi tanrılarının çarpması sonucu cinlenmiş olduğunu bile söylemişlerdir. Hûd'un kıssasındaki bir diğer özellik ise onun kötülüğe karşı geldiğini anlar ve görür.⁵⁹⁸

Allâh, hayatını ve beraberinde tebliğini de tamamlayan Hûd'u vefat ettirmiş, kavmini de helak etmiştir.⁵⁹⁹ Hûd'u yalanlayanlar, itirazlarını da sürdürmüşlerdir. Aslında itirazlarının temelinde, dönmekte olan çıkar

594. el-Bakara, 2/36-39.

595. Meryem, 19/59; Âdem ile ilgili diğer âyetler için bkz. el-İsrâ, 17/62-65, 70; Meryem, 19/56; el-A'râf, 7/12-16, 24-25; Yâsin, 36/60-65; Âlu İmrân, 3/33, 59; Tâhâ, 20/122.

596. Bkz. Mehmet Sait Şimşek, "Hûd" mad., Ş.İ. Ans; en-Neccâr, a.g.e., s. 48-49; Tabbâre, a.g.e., s. 86-87; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 297.

597. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 51-56; Tabbâre, a.g.e., s. 88-90; el-A'râf, 7/65-72; Hûd, 11/50-60; el-Mû'minûn, 23/31-42; eş-Şuarâ, 26/123-140; el-Fussilet, 41/15-16; el-Ahkâf, 46/21-26; ez-Zâriyât, 51/41-42; el-Kamer, 54/18-21; el-Hâkka, 69/6-8 el-Fecr, 89/6-8.

598. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 56-57; Tabbâre, a.g.e., s. 90-91.

599. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 48-57; Tabbâre, a.g.e., s. 86-91; Paşa a.g.e., I, 11; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 297-302.

çarklarının devam ettirmeyi istemeleri yatar. Bu itirazlardan bazıları, atalar dinine bağlılık, Hûd'u beyinsizlik ve sapıklıkla suçlamak, kendilerinin güçlü olduğunu söylemek, Hûd'un kendilerine zarar veremeyeceğini, ahireti inkâr edip, hayatı sadece dünyaya hasretmek, şeklinde sayabilir.⁶⁰⁰

2. Hz. Hûd Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. 'Ey kavmim, Allâh'a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur. Allâh'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?' dedi."⁶⁰¹ "Hûd 'ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Allâh'tan korkun ve bana itaat edin. Sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız alemlerin Rabb'ına aittir. Siz her yol üzerine gelip geçenleri yanıltmak için bir işaret yapıp boş şeyle mi uğraşıyorsunuz. Bir kavmi yakaladığınız zaman zorbalar gibi yakalıyorsunuz' dedi."⁶⁰²

"Hûd 'ben Allâh'ı şahit tutuyorum. Siz de şahit olun ki, ben Allâh'a ortak koştuklarınızdan uzağım. Allâh'a kulluk edin, ondan başka tanrınız yoktur. Siz putları Allâh'a ortak koşmakla sadece iftira ediyorsunuz. Rabb'inizden mağfiret dileyin, O'na tevbe edin' dedi. İşte Âd kavmi, Rabb'lerinin âyetlerini inkâr ettiler, peygamberlerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanını işene uydular."⁶⁰³ "Hûd, Ahkâf'taki kavmini 'Allâh'tan başkasına kulluk etmeyin' diye uyardı."⁶⁰⁴

C- Hz. İSMÂİL VE Hz. LÛT'UN KISSALARI

1. Hz. İsmâil ve Hz. Lût'un Kısaca Hayatları

İsmâil (a.s), Kur'ân'de zikredilen peygamberlerdendir. İsmâil, İbrâhim'in Hacer'den dünyaya gelen çocuğudur. Kıssası İbrâhim'in kıssası içinde zikredilmiştir. Zira bir takım işleri İbrâhim ile o gerçekleştirmiştir.⁶⁰⁵ İbrâhim rüyasında çocuğunu kurban ettiğini görmüş, bunu oğluna anlatmış, oğlu bunu hüsnü kabulle karşılamıştır. Kurban edilecek oğlun, İsmâil veya İshâk olduğunda ihtilaf vardır. Allâh bunun yerine ona

600. Şimşek, .ag.mad., Ş.İ. Ans.

601. el-A'râf, 7/65.

602. eş-Şuarâ, 26/125-128, 130-131.

603. Hûd, 11/50, 52,54,59.

604. el-Ahkâf, 46/21. Hûd ile ilgili diğer âyetler için bkz. el-A'râf, 7/66; eş-Şuarâ, 26/123-124, 129,, 132-140; Hûd, 11/53,55-58,60; el-Ahkâf, 46/22-23; el-Fussilet, 41/13-15; ez-Zâriyât, 51/41, el-Fecr, 89/6; el-Kamer, 54/18-30; el-Furkân, 25/38-39; el-Ankebût, 29/38.

605. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 101; Tabbâre, a.g.e.,s. 121;Abdullah Yücel, "İsmail" mad, Ş.İ.Ans; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 319; Paşa, a.g.e., I, 12.

bir koç fidye vererek kurtarmıştır.⁶⁰⁶ İsmâil'i Hacer ile beraber Mekke'ye götürmüştür. Orada yıllarca yaşamışlar. Cürhümoğulları ile akrabalık kurmuşlar, zemzemi bulmuşlardı. Allâh İbrâhim'e Kâbe'yi kurmasını emrederek, temelleri, Âdem tarafından atılan bu evi tamamlayarak, haccetmişlerdir. İnsanları oraya davet etmişlerdir.⁶⁰⁷

İsmâil yüzyetmişüç yıl yaşayarak, insanları İslâm'a çağırması ve Filistin'de vefat etmiştir.⁶⁰⁸ Lût (a.s) İbrâhim'in amcazâdesidir. Kur'ân'da adı geçen ve kıssası anlatılan elçilerdendir. Kur'ân'da onbeş sûrede yirmiyedi yerde Lût'tan bahsedilmiştir. Sedûm kavmine elçi olarak gönderilmiştir.⁶⁰⁹ İbrâhim (a.s)'a melekler İshâk'ı müjdelemek için geldiği zaman, bir başka görev için gönderilmişlerdi. Lût, kavmine işledikleri çirkinlikten vazgeçmemelerini istemişti. İbrâhim'in yanına uğrayan melekler Lût'un kavmine azabı getirmekle görevlendirilmiş ve bunu İbrâhim'e de söylemişlerdi.⁶¹⁰

Lût kavmi işledikleri kötülükten vazgeçmek bir yana insan suretinde gelen meleklerle de kötülük dokundurmak istemişlerdir. Lût onlara kızlarını teklif etmişti. Cevapları, kızlarıyla ilişkimizin olmayacağını sen de biliyorsun, ey Lût, demekten başka bir şey olmadı.⁶¹¹ Kur'ân'da zikredilen bu kıssada ibretler ve dersler vardır. Lût'u Allâh vefat ettirilmiş, sâlihler ve nebiler zümresine katılmıştır.⁶¹² Lût'un kıssasındaki en büyük özellik onun, eşcinselliğe karşı yaptığı mücadeledir.⁶¹³

2. Hz. İsmâil Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Biz Beyt'i insanlara toplantı ve güven yeri yaptık. İbrâhim ve İsmâil'e, 'tavaf edenler, itikâfa girenler, rüku' ve secde edenler için Ev'imizi temizleyin' diye emretmiştik. 'Rabb'imiz, bize ibadet yerlerimizi göster ve tevbemizi kabul et' dediler."⁶¹⁴ "Çünkü İsmâil sözünde duran,

606. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 101; Tabbâre, a.g.e., s. 122; es-Sâffât, 37/100-113.

607. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 102-108; Tabbâre, a.g.e., s. 123-129; Âlu İmrân, 3/96-97; el-Bakara, 2/125-129; İbrâhim, 14/35-37; el-Hacc, 22/26-37.

608. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., 101-109; Tabbâre, a.g.e., s. 121-129; Paşa, a.g.e., I, 12-13; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 319-321; Yücel, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

609. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 78, 112; Tabbâre, a.g.e., s. 142.

610. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 113; Tabbâre, a.g.e., s. 143-146.

611. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 115-116. el-A'râf, 7/80-84; Hûd, 11/77-83; el-Hicr, 15/62-75; eş-Şuarâ, 26/160-175.

612. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 116; Tabbâre, a.g.e., s. 147-152 ; Paşa, a.g.e., I, 12; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 310-319; Ahmet Özgen, "Lût" mad., Ş.İ. Ans.

613. Bkz. Özgen, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

614. el-Bakara, 2/125,128.

tarafımızdan gönderilmiş peygamberlerdendi. Halkına namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi. Rabb'i yanında beğenilmişti."⁶¹⁵

3. Hz. Lût Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Lût da gönderilen peygamberlerdendi. Yalnız azapta kalacaklar arasında bulunan ihtiyar bir kadın hariç."⁶¹⁶ "Lût kavmine, 'siz göre göre o aşırı kötülüğü yapıyorsunuz öyle mi? Siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Siz gerçekten cahil bir toplumsunuz' dedi. Kavminin cevabı, 'Lût ailesini şehrinizden çıkarın, çünkü onlar bizim yaptığımız bu işten temiz kalmak isteyen kimselerdir' dediler. Biz de onu ve ailesini kurtardık, yalnız karısının azapta kalanlardan olmasını takdir ettik. Üzerlerine bir taş yağmuru indirdik."⁶¹⁷ "Lût kavmine, 'siz sizden önce dünyalarda hiç kimsenin yapmadığı fuhşu yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp, erkeklere şehvetle gidiyorsunuz, öyle mi?' dedi."⁶¹⁸

"Kardeşleri Lût onlara, 'ben size gönderilen güvenilir bir elçiyim. Artık, Allâh'tan korkun ve bana itaat edin. Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabb'ına aittir. Âlemler içerisinde erkeklere mi gidiyorsunuz? Ve Rabb'inizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyorsunuz? Siz sınırı aşan bir kavimsiniz' dedi. Lût 'ben sizin bu işinize kızanlardanım. Rabbim, beni ve ailemi bunların yaptıklarından kurtar' dedi."⁶¹⁹ "Lût 'siz kadınları bırakıp erkeklere gidiyorsunuz, yol kesiyorsunuz ve toplantılarınızda edepsizce şeyler yapıyorsunuz' dedi. Lût, 'Rabb'im şu bozguncu kavme karşı bana yardım et' dedi."⁶²⁰ "Elçiler, biz suçlu bir kavme, üzerine çamurdan taşlar salalım diye gönderildik. Rabb'inin katında haddi aşanlar için işaretlenmiş taşlar. Orada mü'minlerden kim varsa çıkardık. Zaten orada müslüman bir ev halkından başka kimseyi bulamadık."⁶²¹

"Onun güzel delikanlılar şeklinde görünen melek konuklarından murad olmaya kalkıştılar."⁶²² "Elçiler ona geldiklerinde Lût, 'siz cidden tanınmamış kimselersiniz' dedi."⁶²³ "Onlar daha önceden kötü işler yapıyorlardı. Lût 'ey kavmim, işte kızlarım, onlar sizin için daha güzel, daha temiz. Allâh'tan korkun, konuklarım içinde beni rezil etmeyin' dedi.

615. Meryem, 19/54-55.

616. es-Sâffât, 37/133,135.

617. en-Neml, 27/54-58.

618. el-A'râf, 7/80-81.

619. eş-Şuarâ, 26/161-166, 168-169.

620. el-Ankebût, 29/29-30.

621. ez-Zâriyât, 51/32-36.

622. el-Kamer, 54/37.

623. el-Hicr, 15/62.

Onlar 'senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını bilirsin. Ve sen bizim ne istediğimizi de pekala bilirsin' dediler. Lût 'keşke sizi savacak gücüm olsaydı, yahut çok sarp bir kaleye sığınabilseydim' dedi."⁶²⁴ "Hemen gecenin bir parçasında aileni yürüt, sen de arkalarından git, içinizden hiç kimse ardına dönüp bakmasın. Emredildiğiniz yere gidin dedik. Lût onlara, 'eğer yaparsanız, işte kızlarım, senin ömrüne andolsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı."⁶²⁵

D- Hz. İSHÂK, Hz. YA'KÛB -VE Hz YÛSUF KISSALARI

1. Hz. İshâk, Hz. Ya'kûb ve Hz. Yûsuf'un Kısaca Hayatları

İshâk (a.s) Kur'ân'da zikredilen peygamberlerdendir. Genellikle İbrâhim (a.s) ile zikredilir. İshâk Kur'ân'da sekiz sûrede on âyette anılmaktadır.⁶²⁶ Daha önce İbrâhim'e meleklerin geldiği ve Lût kavmine taşkınlıklarından dolayı azap getirdiği ifade edilmişti. Sâre ise oradaydı ve ona İshâk'ı müjdeleyince Sâre güldü. Bir yıl sonra doksan yaşındayken İshâk'ı dünyaya getirdi.⁶²⁷ İshâk'ı nebi olarak gönderen Allâh, yeryüzündeki davetini tamamlayınca onu vefat ettirmiştir.⁶²⁸ Allâh'ın, İbrâhim'e İshâk'ı ve torunu Ya'kûb'u müjdelediği ifade edilmişti. Kur'ân'da az sayıdaki âyetlerde Ya'kûb (a.s)'ın zikri geçmektedir. Bir âyette adı İsrâil olarak adı geçmektedir.⁶²⁹

Ya'kûb dayısının iki kızıyla evlenerek pekçok çocuğu olmuştu. Dayısı kızlarına iki de câriye hediye etmişti. Karıları, onları Yakub'a verdiler. Böylece İsrâiloğullarının 12 esbatı ortaya çıktı. Hatta Ya'kûb'un iki kızkardeşi bir nikâhta cemetmesi, şeriatinde olan bir olaydı.⁶³⁰ Ya'kûb (a.s) Yûsuf'u kaybetmiş ve yıllarca buna üzülenek yaşamıştı. Nihayet Yûsuf, kardeşlerini ve babasını Mısır'a davet edip orada yerleştirtikten sonra

⁶²⁴. Hûd, 11/78-80.

⁶²⁵. el-Hicr 15/65,72; Lût ile ilgili olarak bkz. el-Hicr, 15/57-75; Hûd, 11/77, 81-83; el-Kamer, 54/33, 38; Kâf, 50/13-14; Sâd, 38/13; el-Hacc, 22/48; el-En'âm, 6/86; eş-Şuarâ, 26/160,167, 173-174.

⁶²⁶.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 78, Tabbâre, a.g.e., s. 153; el-Bakara, 2/133, 136,140; Âlu İmrân, 3/84; en-Nisâ, 4/163, el-En'âm, 6/86; İbrâhim, 14/39; Meryem, 19/54; el-Enbiyâ, 21/85; Sâd, 38/48.

⁶²⁷.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 98-99;Tabbâre, a.g.e., s. 154.

⁶²⁸. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 98-100; Tabbâre, a.g.e., s. 153-156;Paşa, a.g.e., I, 12-13, es-Sâbûnî, a.g.e., s. 321-322; Abdullah Yücel, "İshâk" mad., Ş.İ. Ans.

⁶²⁹. Âyetler için bkz. Meryem, 79/49-50; Âlu İmrân 3/93; Yûsuf, 12/96.

⁶³⁰.Bkz.es-Sâbûnî, a.g.e., s. 323-324; Nureddin Turgay, "Ya'kûb" mad., Ş.İ. Ans.

hayatını yüz kırkyedi yaşında iken Allâh'a teslim etmiştir.⁶³¹ Daha önce Ya'kûb'un dayısının yanında çobanlık yaptığı ifade edilmişti. Yûsuf (a.s), Kur'ân'da yirmialtı âyette zikredilmiştir.⁶³²

Ya'kûb'un 12 oğlu vardı. Kardeşleri birleşerek Yûsuf'u kuyuya atmışlar, kervancılar Yûsuf'u alıp Mısır'da krala satmışlardı. Kral ve karısı onu almışlardı. Yûsuf büyüyünce Melik'in karısı ondan faydalanmak istedi, fakat Yûsuf'u Allâh korudu.⁶³³ Yûsuf'un bu olayı şehirde yayılmış, kral Yûsuf'u hapsedmiş, hapiste Allâh'a davete devam etmiştir. Yûsuf hapisten kurtularak başbakan olmuştu.⁶³⁴ Kıtık baş gösterince Ya'kûb, oğullarını azık almak için Mısır'a göndermişti. Yûsuf onları tanıdı, onlara azık verdi ve baba bir kardeşini getirmelerini istedi. Ya'kûb'tan Bünyamin'i istediler, tekrar Mısır'a azık almaya geldiler."⁶³⁵

Kardeşleri, Ya'kûb'a gelip, Mısır'ın ticaret ve güvenlik bakanının kendilerine artık, azık vermeyeceğini ifade ettiğini söylediler. Ya'kûb'dan Bünyamin'i istediler. Ya'kûb daha önce Yûsuf'a yapılanı hatırladı. Ardından Bünyamin, diğer kardeşleri ile birlikte Mısır'a geldi. Yûsuf Bünyamin'i alıp özel olarak konuşmuştur. Yûsuf Bünyamin'i yanında alıkoymak için de kralın su kabını onun yüküne yerleştirmiştir.⁶³⁶ Yûsuf, kendini kardeşlerine tanıttınca kardeşleri şaşırılmıştı. Sen, Yûsuf'sun, dediler. Babalarına gömleğini götürüp yüzüne sürmelerini, gözlerinin açılacağını söyler. Hep birlikte Mısır'a gelip yaşamaya başlarlar. Derken Yûsuf'un çocukken gördüğü rüya böylece gerçekleşmiş olur.⁶³⁷

Yûsuf (a.s)'in kıssasında pekçok ibretler vardır. Ayrıca bir takım ilkelere imân etmek insanı kötülüklerden kurtarır. Deneme sırasında, Yûsuf'da olduğu gibi Allâh'a sığınmak gerekir. Yûsuf Züleyha'ya değil, Ya'kûb'un dinine aşık olmuş buna, insanları davet etmek için uğraşmıştır. Yûsuf, temyiz edilmeden hapisten çıkmamıştır.⁶³⁸ Mısır'da Yûsuf'u yerleştiren Allâh sonunda onu da vefat ettirmiştir.⁶³⁹

631.Bkz. es-Sâbûnî, a.g.e., s. 325; Tabbâre, a.g.e., s. 153-156; Paşa, a.g.e., I, 13-19; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 322-325. Turgay "Ya'kub" mad., Ş.İ. Ans.

632.Bkz.en-Neccâr, a.g.e., s. 120; Tabbâre, a.g.e., s. 157;Yûsuf, 12/4,7,10,11,17,46, 51,56,61,66,72,85, 87,89, 94,99; el-En'âm, 6/84; el-Mü'min, 40/34.

633.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 122-126; Tabbâre, a.g.e., s. 157-164, Mefail Hızlı, "Yûsuf" mad., Ş.İ. Ans.

634.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 126-131; Tabbâre, a.g.e., s. 169-174; Yûsuf, 12/3053.

635.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 131-134; Tabbâre, a.g.e., s. 174-156; Hızlı, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

636.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 132-136; Tabbâre, a.g.e., s. 176-180;Yûsuf, 12/70-86.

637.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 136-137 Tabbâre, a.g.e., s. 181-186;Yûsuf, 12/101.

638.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 139-144; Tabbâre a.g.e., s. 187-198.

639.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 121-144; Tabbâre, a.g.e., s. 157-198; Paşa, a.g.e., I, 13-19; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 325-339; Hızlı, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

2.Hz. İshâk ve Hz. Ya'kûb Kıssalarında Hüküm Bildiren Âyetler

"Hepsini de sâlih insanlar yaptık. Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik. Onlar bize kulluk eden insanlardı."⁶⁴⁰ "Biz ona, iyilerden bir peygamber olacak İshâk'ı müjdeledik. Onların neslinden gelenler arasında iyi hareket eden de, açıkça kendine zulmeden de vardır."⁶⁴¹ "Rabb'i ona 'müslüman ol' deyince İbrâhim, âlemlerin Rabb'ına teslim oldum demişti. İbrâhim bunu, çocuklarına tavsiye etti. Ya'kûb da tavsiye etti. Ayrıca Ya'kûb 'ey oğullarım, Allâh sizin için bu dini seçti, sadece müslümanlar olarak can verin' diye de tavsiye de bulunmuştu. O zaman Ya'kûb oğullarına "benden sonra neye kulluk edecekseniz?' demişti. Onlar, 'senin tanrın, atalarının tanrısı olan tek olan Allâh'a kulluk edeceğiz, biz O'na teslim olanlarız' dediler."⁶⁴²

"İşte bunlar, Allâh'ın nimet verdiği peygamberlerden, İbrâhim ve İsrâil neslinden yol gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdir. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, namazı zayi ettiler, şehvetlerine uydular. Bunlar da azınlıklarının cezasına uğrayacaklardır."⁶⁴³

3. Hz. Yûsuf Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Hani bir zaman Yûsuf babasına, 'babacığım, ben rüyamda onbir yıldız, güneşi ve ayı, bunların bana secde ettiklerini gördüm' demişti, Ya'kûb, 'yavrum, rüyayı kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insana apaçık düşmandır' dedi."⁶⁴⁴ "Kardeşleri 'Yûsuf ve öz kardeşi, babamıza bizden daha sevgilidir. Oysa biz bir cemaatiz. Babamız açık bir yanlışlık içindedir. Yûsuf'u öldürün, ya da onu bir yere bırakın da babanızın yüzü yalnız size kalsın. Ondan sonra da iyi bir topluluk olursunuz,' dediler. İçlerinden bir sözcü, 'Yûsuf'u öldürmeyin, onu kuyunun dibine atın, kervancılardan biri onu alsın, eğer yaparsanız böyle yapın,' dedi."⁶⁴⁵

640. el-Enbiyâ, 21/72-73.

641. es-Sâffât, 37/112-113.

642. el-Bakara, 2/131-133, 135-136.

643. Meryem, 19/58-59. İshâk ve Ya'kûb ile ilgili olarak bkz. el-Ankebût, 29/27; Sâd, 38/45-47; Yûsuf, 12/38; Âlu İmrân, 3/84; el-Bakara, 2/135-136, 140; Meryem, 19/49-50; İbrâhim, 14/39; en-Nisâ, 4/163; Hûd, 11/70-72; el-En'âm, 6/84; Âlu İmran, 3/84.

644. Yûsuf, 12/4-5.

645. Yûsuf, 12/8-10.

"Dediler ki 'ey babamız, neden Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun, oysa biz ona öğüt verenleriz. Yarın onu da bizimle beraber kıra gönder, gezsin oynasın; biz onu elbette koruruz.' Nihayet onu götürüp de kuyunun dibine atmaya topluca karar verdikleri zaman biz, Yûsuf'a 'andolsun sen, onların bu işlerini, hiç farkında olmayacakları bir sırada kendilerine haber vereceksin,' diye vahyettik. Dediler ki 'ey babamız, biz gittik, yarışıyoruz. Yûsuf'u yiyeceğimizin yanına bırakmıştık. Onu kurt yemiş. Ama biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın.' Gömleğinin üstünde yalan kan getirdiler."⁶⁴⁶

"Bir kervan geldi, suçularını kuyuya gönderdiler, o da kovasını sarkıttı. Kervandakiler, onu ticaret için gizlediler, halbuki Allâh, onların ne yaptıklarını biliyordu. Nihayet Mısır'a varınca onu düşük bir pahaya, birkaç paraya sattılar. Onlar, ona karşı isteksiz idiler. Mısır'da onu satın alan, karısına, 'ona iyi bak, belki bize yararı dokunur, yada onu evlat ediniriz,' dedi. Böylece Biz, Yûsuf'u o yere yerleştirdik ki orada insanları adaletle yönetsin ve ona rüyadaki olayın tevilini öğretelim. Allâh, emrini yerine getirendir, ama, insanların çoğu bilmezler."⁶⁴⁷

"Yûsuf, güç ve kuvvetine kavuşunca, ona hüküm ve ilim verdik. İşte Biz, güzel hareket edenleri böyle mükafatlandırırız. Yûsuf'un, evinde kaldığı kadın, onun nefsinden murad almak istedi ve kapıları kilitleyip, 'haydi gelsene,' dedi. Yûsuf, 'Allâh'a sığınırım,' dedi. Efendim bana güzel baktı. Zâlimler iflah olmazlar. Andolsun, kadın onu arzulamıştı, eğer Rabb'inin doğruyu gösteren delilini görmeseydi Yûsuf da onu arzu etmişti. Böylece biz kötülüğü ve fuhşu ondan çevirmek istedik. Çünkü o, ihlase erdirilmiş kullarımızdandı. Kapıya doğru koşuştular, kadın Yûsuf'un gömleğini arkadan çekip yırttı. Kapının yanında kadının beyine rastladılar. Kadın, 'senin ailene kötülük yapmak isteyeninin cezası nedir?' dedi."⁶⁴⁸

'Zindana kapatılmak veya acı bir şekilde işkence edilmek değil midir?' dedi. Kadının ailesinden bir şâhit de şöyle şâhitlik etti. 'Eğer Yûsuf'un gömleği, önden yırtılmışsa kadın doğrudur. O yalancılardandır. Ve eğer onun gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalancıdır, o doğrulardır.' Kocası, gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce kadına 'bu, sizin düzenlerinizdendir, dedi, gerçekten sizin düzeniniz büyüktür.' Yûsuf, sen bundan vazgeç, sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen, günahkarlardan oldun. Şehirde bir takım kadınlar, 'vezir'in karısı, uşağının nefsinden murad almak istemiş. Sevda, onunu bağrını yakmış. Biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz,' dediler. Kadın, onların düzenini işitince, onlara adam göndererek yemeğe çağırdı. Onlara dayanacak yastıklar hazırladı. Ve herbirine de bir bıçak verdi. Yûsuf'a, 'çık karşlarına,' dedi.

646. Yûsuf, 12/11-12, 15,17-18.

647. Yûsuf, 12/19-21.

648. Yûsuf, 12/22-25.

Kadınlar Yûsuf'u görünce onu büyüttüler, ellerini kestiler ve 'Allâh için, hâşâ, bu insan değildir, bu ancak güzel bir melektir,' dediler. Kadın dedi ki, 'işte siz beni bunun için kınamıştınız. Andolsun ben kendisinden murad almak istedim de o, iffetinden ötürü beni reddetti.' Ama kendisine emrettiğimi yapmazsa, elbette zindana atılacak ve alçalanlardan olacaktır."⁶⁴⁹

"Yûsuf, 'Rabb'im, dedi, bana göre zindan, bunların beni davet ettiği şeyden daha iyidir. Eğer onların düzenini benden savmazsan onlara meylederim ve cahillerden olurum.' Rabb'i onun duasını kabul buyurdu da onların düzenlerini ondan savdı. Şüphesiz O, işitendir, bilendir. Sonra, Yûsuf'un masumluluğu ile ilgili delillere rağmen, yine onu bir süre zindana atmaları kendilerine uygun geldi. Onunla beraber iki delikanlı daha zindana girdi. Onlardan biri dedi ki; 'ben rüyamda şarap sıkığımı görüyorum.' Öteki de; 'ben de, dedi, görüyorum ki başımın üstünde ekmek taşıyorum, kuşlar gelip, ondan yiyor. Bunun yorumunu bize haber ver. Zira biz seni güzel davrananlardan görüyoruz.' Yûsuf şöyle dedi; 'size rızık olarak verilen yemek, henüz size gelmezden önce bu rüyanın yorumunu size haber vermiş olurum.' Bu, Rabb'imın bana öğrettiği şeylerdir. Ben, Allâh'a inanmayan, ahireti de inkar eden bir kavmin dinini terkettim. Atalarım İbrâhim, İshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum. Bizim, herhangi bir şeyi Allâh'a ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu tevhid, bize ve bütün insanlara Allâh'ın bir lutfudur, ama insanların çoğu şükretmezler."⁶⁵⁰

"Ey benim zindan arkadaşlarım, çeşitli tanrılar mı iyi, yoksa kahredici tek Allâh mı? Allâh onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm, yalnız Allâh'ındır. O yalnız kendisine tapmanızı emretmiştir. İşte doğru din budur. Ama insanların çoğu bilmezler, Ey zindan arkadaşlarım, rüyalarınıza gelince; 'biriniz efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak, kuşlar onun başından yiyecek. Sorduğunuz iş kesinleşmiştir.' O iki kişiden kurtulacağını sandığı kimseye dedi ki, 'beni efendinin yanında an.' Fakat şeytan, o adama, Yûsuf'un durumunu efendisine söylemeyi unutturdu. Yûsuf, bir kaç yıl zindanda kaldı."⁶⁵¹

"Kral birgün dedi ki, 'ben rüyamda yedi semiz inek görüyorum, bunları yedi zayıf inek yiyor. Ve yedi yeşil, yedi de kuru başak görüyorum. Ey efendiler, eğer siz rüya tabir ediyorsanız bu rüyanın tabirini bana anlatın.' İki kişiden kurtulan adam, uzun süre sonra Yûsuf'u hatırladı da dedi ki, 'ben size onun yorumunu haber veririm, hemen beni zindana gönderin.' Yûsuf dedi ki, 'siz, âdetiniz üzere yedi yıl mahsul ekersiniz. Biçtiğinizi başağında bırakırsınız, ancak yiyeceğiniz az bir miktarı alırsınız. Sonra onun ardından yedi yıl gelecek ki sakladığınız az miktar dışında, o

649. Yûsuf, 12/26-32.

650. Yûsuf, 12/33-38.

651. Yûsuf, 12/39-41.

yıllar için önceden biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek. Sonra onun ardından bir yıl gelecek ki, o yıl da insanlara bol yağmur verilecek ve insanlar o yıl bol bol meyva sıkacaklar."⁶⁵²

"Kral, 'onu bana getirin,' dedi. Elçi çıkarmak için yanına gelince, 'efendine dön de ona sor, ellerini kesen o kadınların maksadı neydi? Şüphesiz benim Rabb'im, onların tuzaklarını bilir,' dedi. Kral kadınlara, 'Yûsuf'un nefsinden murad almak istediğinizde durumunuz neydi?' dedi. Dediler ki, 'hâşâ, Allâh için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik.' Azizin karısı da, 'işte şimdi hak yerini buldu, dedi, ben onun nefsinden murad almak istemiştim. O tamamen doğrudur.' 'Bu, benim, arkadan hainlik etmediğimi ve hainlerin tuzağını Allâh'ın başarıyla ulaştırmayacağını bilsin."⁶⁵³

"Ben, nefsimi temize çıkarmak, istemiyorum. Çünkü nefis, daima kötülüğü emredicidir. Meğer Rabb'imin esirgediği nefis ola. Rabb'im bağışlayan esirgeyendir." Kral, 'getirin onu bana,' dedi, onu kendime özel dost yapayım. Kendisiyle konuşup olgunluğunu görünce, 'sen güvenilir bir kimsesin,' Yûsuf krala, 'beni ülkenin hazineleri üstüne koy. Çünkü ben onları iyi korur, yönetmesini iyi bilirim,' dedi. Biz, böylece Yûsuf'u o ülkede yerletirdik. Orada dilediği yerde konakladı. Biz, dilediğimiz, kimseye rahmetimizi ulaştırırız, güzel davrananların ecrini zayi etmeyiz. İnananlar ve korunanlar için elbette âhiret ödülü, daha hayırlıdır."⁶⁵⁴

"Yûsuf'un kardeşleri geldiler. Onun yanına girdiler. O onları tanıdı; fakat onlar onu tanımıyorlardı. Yûsuf onların zahire yüklerini hazırlatınca dedi ki, 'sizin baba bir kardeşlerinizi de bana getirin, görüyorsunuz ya ben, ölçüyü tastamam yapıyorum ve ben konukseverlerin en iyisiyim. Eğer bana getirmezseniz artık benim yanımda size ölçülüp verilecek bir şey yok. Bana yaklaşmayın.' Dediler ki, 'onu babasından istenmeye çalışacağız, herhalde bunu yapacağız.' Yûsuf uşaklarına 'onların sermayelerini yüklerinin içine koyun, belki ailelerine döndükleri zaman bunun farkına varırlar da yine gelirler.' dedi. Babalarına döndüklerinde dediler ki, 'ey babamız, bizden ölçü menedildi, kardeşimizi benimle beraber gönder de ölçülüp alalım. Biz onu mutlaka koruruz.' Yakûb dedi ki, 'hepimiz kuşatılıp engellenmedikçe siz, onu bana getireceğinize dair. Allâh adına bana sağlam söz vermeden onu asla sizinle göndermem,' dedi. Ne zaman ki, sözlerini verdiler, Ya'kûb, 'Allâh, söylediğimize vekildir, dedi. Ya'kûb dedi ki, 'daha önce kardeşini size inandığım gibi onu da, size inanayım öyle mi? En iyi koruyan Allâh'tır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir."⁶⁵⁵

652. Yûsuf, 12/42-49.

653. Yûsuf, 12/50-52.

654. Yûsuf, 12/53-57.

655. Yûsuf, 12/57-64.

"Zahire yüklerini açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler. Dediler ki, 'ey babamız, daha ne istiyoruz? İşte sermayemiz de bize geri verilmiş. Yine ailemize yiyecek getiririz. Kardeşlerimizi koruruz, bir deve yükü de fazla azık alırız. Çünkü bu, az bir ölçüdür, bize yetmez.' Ve dedi ki 'oğullarım, Mısır'a bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin, ama ben ne yapsam Allâh'ın takdirinden hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm, yalnız Allâh'ındır. Ben O'na tevekkül ettim, tevekkül edenler de O'na tevekkül etsinler."⁶⁵⁶

"Babalarının emrettiği yerden Mısır'a girdiler, gerçi bu, Allâh'ın takdirinden hiçbir şeyi onlardan savamadı. Yûsuf'un yanına girince Yûsuf özkardeşini yanına aldı ve, 'ben senin gerçek kardeşinim, onların hakkımız da yaptıklarına üzülme,' dedi. Yûsuf onların yüklerini hazırlatırken su tasını öz kardeşinin yükü içine koydu. Bir ünleyici şöyle seslendi, 'ey kervan siz hırsızlarsınız.' Dediler ki- 'kralın su tasını kaybettik, onu arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü mükafaat var. Ben buna kefilim."⁶⁵⁷

"Peki, dediler, ya yalancı çıkarsanız, o hırsızlık edenin cezası nedir? Cezâsı, su tası kimin yükünde bulunursa işte o, onun karşılığıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız,' dediler. Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin kabından önce onların kablalarını aramaya başladı. Sonra tası kardeşinin kabından çıkardı. İşte Yûsuf'a böyle bir çare öğrettik. Yoksa, kralın dinikanununa-göre Yûsuf'un kardeşini alamazdı. Ancak Allâh dilerse başka. Dediler ki, 'bu çaldıysa, bundan önce kardeşleri de çalmıştı,' Yûsuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı."⁶⁵⁸

"Dediler ki, 'ey vezir, onun büyük, bir ihtiyar babası var. Onun yerine bizden birini al. Zira biz seni iyilik edenlerden görüyoruz.' Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allâh'a sığınırız, yoksa biz zulmedenlerden oluruz,' dedi. Ondan umudunu kesince aralarında konuşmak üzere bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi, 'babanızın sizden Allâh adına kesin söz aldığını, daha önce de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam bana izin verinceye, yahut Allâh benim için hükmedinceye kadar bu yerden ayrılmayacağım. O da hükmedenlerin en hayırlısıdır."⁶⁵⁹ "Babanıza dönün, deyin ki, 'babamız, oğlun hırsızlık etti. Biz ancak bildiğimize şahitlik ettik. Biz gizliyi bilenler değiliz. İnanmazsan içinde bulunduğumuz şehre ve beraber geldiğimiz kervana sor. Biz doğru söylüyoruz."⁶⁶⁰

"Ben üzüntü ve tasamı yalnız, Allâh'a şikayet ederim ve Allâh'tan sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim,' dedi. Ey oğullarım, gidin; Yûsuf'u ve

656. Yûsuf, 12/65-67.

657. Yûsuf, 12/68-70-71.

658. Yûsuf, 12/74-77.

659. Yûsuf, 12/77-80.

660. Yûsuf, 12/81-82.

kardeşini araştırın. Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Zira kâfir kavimden başkası Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez."⁶⁶¹ Ya'kûboğulları, tekrar Mısır'a, Yûsuf'un yanına döndüklerinde dediler ki, 'ey vezir, bize ve çocuklarımıza darlık dokundu, değersiz de bir sermaye ile geldik, ama sen bizim için tam ölçü ver, bize tasadduk eyle; çünkü Allâh tasadduk edenleri mükafatlandırır.' Yûsuf dedi, 'sizler cahil iken Yûsuf'a ve kardeşine yaptığınız kötülüğünü bildiniz mi?' 'Ben, Yûsuf'um, bu da benim kardeşimdir,' dedi. Allâh bize lutfetti. Kim Allâh'tan korkar ve sabrederse, şüphesiz Allâh iyilik edenlerin ecrini zayi etmez. Doğrusu biz suç işlemiştik. Bugün size kınama yok, Allâh sizi bağışlar; O merhametlilerin merhametlisidir."⁶⁶²

"Müjdeci gelip de Yûsuf'un gömleğini Ya'kûb'un yüzüne koyunca, derhal gözü açıldı, görür oldu. 'Size demedim mi ben, Allâh'tan, sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim?' dedi. Oğulları, 'ey babamız, bizim için günahlarımızın bağışlanmasını dile. Gerçekten biz günah işledik,' dediler. 'Sizin için Rabb'ime istiğfar edeceğim, dedi. Şüphesiz O, bağışlayan, esirgeyendir.' Yûsuf'un yanına vardıklarında, Yûsuf ana-babasını kendine çekip kucakladı ve 'Allâh'ın dileğiyle, güven içinde Mısır'a girin,' dedi. Ana-babasını tahtın üstüne çıkardı ve hepsi onun için secdeye kapandılar."⁶⁶³

E- Hz. ŞUAYB VE Hz. SÂLİH KISSALARI

1. Hz. Şuayb'ın Kısaca Hayatı

Şuayb (a.s) Kur'ân'da kıssası zikredilenlerdendir. Kavminin yaşadığı yer Medyen idi.⁶⁶⁴ Medyenliler, bolluk içinde yaşıyorlardı. Ticaretle meşgul idiler. Allâh'tan başkasına kulluk ediyorlar, ölçü ve tartıda hîle yapıyorlardı. Allâh bu kavme nebilerin hatîbini göndermiştir.⁶⁶⁵ Medyenliler Şuayb'ın davasını iptal etmek için her türlü çareyi denediler. O'na söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz, dediler. Aramızda seni zayıf bir adam olarak görüyoruz. Topluluğun olmasaydı, mutlaka seni taşlardık dediler.⁶⁶⁶

Medyenliler davete icabet etmedikleri gibi Şuayb'ı ve inananları sürmekle tehdid ettiler. Onu kendi dinlerine çağırdılar. İleri gelenler, inananları, ölçü ve tartıda eksiltme yapmayacaklarından dolayı, hüsrana uğratmakla tehdid ettiler. Zira onlar servetin ancak hilekârlıkla artacağına inanıyorlardı. Allâh, bu inatçı kavmi yerle bir edip, Şuayb'ı kurtarmış,

661. Yûsuf, 12/86-87.

662. Yûsuf, 12/88-90, 92.

663. Yûsuf, 12/96-100.

664. Bkz. Günay Tümer, "Medyen" mad., Ş.İ. Ans; Şâmil İA, "Ashâbu Medyen" mad., Ş.İ. Ans.

665. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 145; Tabbâre, a.g.e., s. 199; Nureddin Turgay, "Şuayb" mad., Ş.İ.

Ans.

666. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., 145; Tabbâre a.g.e., s. 199-200.

ardından onu ağaçlıklara sahip Ashâbü'l-Eyke'ye göndermiş, onlar da yalanlayınca gökten bir yıldırımla çarpılarak helak edilmişlerdir.⁶⁶⁷

Mûsa (a.s) Firavn'dan kaçıp Medyen'e gitmiş, orada Medyen sâlihi olarak bilinen Şuayb ile buluşmuş, ona on yıl çobanlık yaparak kızlarından birini almıştı. Şuayb kıssasında çok ibret ve ders vardır.⁶⁶⁸ Medyenlilerin vazgeçemedikleri son derece kötü alışkanlıkları vardı. Ölçü ve tartılarda halkı aldamak, sahte para basıp kalpazanlık yapmak, hile yapmak.⁶⁶⁹

2. Hz. Sâlih'in Kısaca Hayatı

Kur'ân'da tevhid mücadelesinde karşılaştığı zorluklardan bahsedilenlerden biri de Sâlih (a.s)'dir. Dokuz yerde zikredilen Sâlih, Semûd kabilesindendi. Semûd kavminin Hicr diye bilinen yerde ikamet ettikleri ve evlerini buralara kurdukları belirtiliyor.⁶⁷⁰ Allâh (c.c) rasûlleri, toplumlar gerçek dini bozduktan sonra göndermiştir. Nitekim Semûd kavmi, putlara ibadet ediyor. Allâh'a kullukta şirke sapıyorlardı. Sâlih'i onlara, gerçeği anlatıp şirkten alıkoymak için göndermiş, Allâh'ın nimetlerini hatırlatıp deliller ikâme etmiştir. Sâlih'i bir takım mucizelerle özellikle de deve mucizesiyle desteklemiştir. Ancak toplumu Semûd, gereken özeni göstermediler. Dahası deveyi de boğazlamışlardı. Onlar kötülükte o kadar ileri gittiler ki Sâlih'e suikast düzenlemeyi bile düşündüler.⁶⁷¹

Allâh, Kur'ân'da Semûd kavmine yapılan nasihatleri zikrederek, hem onların kötülükleri anlatmış, müslümanların bu tür davranışlardan kaçınmaları istenmiş, hem de Allâh bir takım özellikleri ile tanıtılarak, müslümanlara tavsiye edilmiştir. Kur'ân bu konuda pekçok âyet vardır.⁶⁷² Deveyi boğazlayan çeteyi Allâh, azabıyla helak etmiş, Sâlih'i ve inananları kurtarmıştır. Davetini tamamlayan Sâlih (a.s)'ı vefat ettirmiştir.⁶⁷³

3. Hz. Şuayb Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

667. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 146; Tabbâre, a.g.e., s. 200-204; el-A'râf, 7/85-93; Hûd, 11/84-95; el-Hicr, 15/78-79; eş-Şuarâ, 26/176-191; el-Ankebût, 29/36-37.

668. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 145-154; Tabbâre, a.g.e., s. 199-207; Paşa, a.g.e., I, 19; es-Sâbüni, a.g.e., s. 339-344; Turgay, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

669. Bkz. Ahmet Ağırakça, "Ashâbu'l-Eyke" mad., Ş.İ. Ans.

670. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 58; Tabbâre, a.g.e., s. 92-94; Ahmet Özgen "Sâlih"mad., Ş.İ. Ans; Ömer Tellioğlu, "Semûd Kavmi" mad., Ş.İ. Ans.

671. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 59-60; Tabbâre, a.g.e., s. 94-97.

672. Sâlih ile ilgili âyetler için bkz. el-A'râf, 7/73-79; Hûd, 11/61-68; el-Hicr, 15/80-84; eş-Şuarâ, 26/141-159; en-Neml, 27-45-53; el-Fussilet, 41/17-18; ez-Zâriyât, 51/43-45. en-Necm, 53/50-51; el-Kamer, 54-23-33; el-Hâkka, 69/4-5; eş-Şems, 91/11-15.

673. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 58-69; Tabbâre a.g.e., s. 92-104; Paşa, a.g.e., I, 11; es-Sâbüni, a.g.e., s. 302-310; Özgen, a.g. mad., Ş.İ. Ans; Tellioğlu, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. 'Ey kavmim, Allâh'a kulluk edin, ahiret gününü arzu edin, yeryüzünde karışıklık çıkarıp bozgunculuk yapmayın' dedi."⁶⁷⁴ "Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı göndedik. 'Ey kavmim dedi, Allâh'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabb'inizden açık bir delil geldi, ölçüyü ve tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin, düzelttikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın, eğer inananlarsanız, böylesi sizin için daha hayırlıdır. Ve her yolun başına oturup da tehdit ederek insanları Allâh yolunda çevirmeye ve onu eğriltmeye çalışmayın.' Eğer içinizden bir kısmı bana gönderilene inanmış, bir kısmı da inanmamış ise, Allâh aramızda hükmedinceye kadar sabredin.O hükmedenlerin en iyisidir."⁶⁷⁵

"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. 'Ey kavmim dedi, Allâh'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur, ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi bolluk içinde görüyorum. Ey kavmim, ölçüyü ve tartıyı adâletle tam yapın.İnsanların eşyasını eksik vermeyin ve yer yüzünde fesat çıkararak fenalık etmeyin. Eğer inananlar iseniz. Allâh'ın helalinden bıraktığı kâr, sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin üzerinize bekçi değilim."⁶⁷⁶

"Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki, 'ey Şuayb, ya mutlaka seni ve seninle beraber inananları kentimizden çıkarırız, ya da dinimize dönersiniz.Onlar, Allâh bizi, sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer tekrar ona dönersek, Allâh'ın üzerine yalan atmış oluruz. Rabb'imiz Allâh, dilemedikten sonra o dine dönmemiz, bizim için olur şey değildir. Kavminden inkâr edenler ileri gelenler dediler ki, 'eğer Şuayb'a uyarmanız o takdirde muhakkak siz ziyana uğrarsınız."⁶⁷⁷

"Namazın mı sana, babaları mızın taptığı şeylerden, yahut mallarımız üzerinde dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi emrediyor. Çünkü sen, yumuşak huylu akıllı bir insansın."⁶⁷⁸ "Ben size menettiklerimi, kendim yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Sadece gücümün yettiği kadar sizi düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allâh'ın yardımını iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yöneldim. Biz seni içimizde zayıf görüyoruz. Kabilen olmasaydı seni mutlaka taşlar öldürürdük. Senin bize karşı hiçbir üstünlüğün yoktur.' 'Ey kavmim, dedi, size göre kabilem Allâh'tan daha üstün mü ki O'nu arkamıza atıp unuttunuz? Şüphesiz Rabb'im, yaptıkları kuşatıcıdır."⁶⁷⁹

674. el-Ankebût, 29/36.

675. el-A'râf, 7/85-87.

676. Hûd, 11/84-86.

677. el-A'râf, 7/88-90.

678. Hûd, 11/87-88.

679. Hûd, 11/88-92.

"Ben size gönderilen güvenilir bir elçiyim. Artık Allâh'tan korkun ve bana itaat edin. Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabb'ine aittir. Ölçüyü tam yapın, eksiltenden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların haklarını kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın."⁶⁸⁰

4. Hz. Sâlih Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik. 'Ey kavmim, Allâh'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Düşünün, Allâh Âd'dan sonra sizi hükümdar yaptı ve yeryüzünde sizi yerleştirdi. Artık Allâh'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın' dedi."⁶⁸¹ "Sâlih, 'ey kavmim, Allâh'a kulluk edin, O'ndan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin. Çünkü Rabb'inizin rahmeti yakındır. O, duaları kabul edendir' dedi. Sâlih kavmine 'peki, O'na karşı gelirim beni Allâh'tan kim kurtarır? Sizin bana, ziyanımı artırmaktan başka bir katkınız olamaz' dedi."⁶⁸²

"Andolsun biz Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i onlara 'Allâh'a kulluk edin' desin diye gönderdik. Bir de baktı ki birbirleriyle çekişen iki bölüm olmuşlar. Dedi, 'ey kavmim, iyilikten önce neden kötülüğe çevriliyorsunuz? Allâh'tan mağfiret dilemelisiniz, belki esirgenirsiniz.' Dedi ki, 'uğursuzluğunuzun sebebi, Allâh'ın yanında bulunan takdiridir. Kötü iş yapanlara O, uğursuzluğunu takdim etmiştir. Doğrusu siz, çeşitli olaylarla sınanan bir kavimsiniz."⁶⁸³ "Kardeşleri Sâlih onlara, 'ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Allâh'tan korkun ve bana itaat edin. Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabb'in aittir. Allâh'tan korkun ve bana itaat edin. O aşırı gidenlerin emrine uymayın. Onlar yeryüzünde bozgunculuk yaparlar, islah etmezler' demişti."⁶⁸⁴

"Kavminden büyüklük taslayanlardan ileri gelenler, içlerinden zayıf görülen insanlara, 'siz, Sâlih'in gerçekten Rabb'i tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?' dediler. Onlar da, 'evet, doğrusu biz onunla gönderilene inananlarız' dediler. Büyüklük taslayanlar 'biz, sizin inandığınızı inkâr edenleriz, dediler."⁶⁸⁵ "Şehirde dokuz kişi vardı ki yeryüzünde bozgunculuk yaparlar, islah etmezlerdi. Allâh'a and içerek birbirlerine, 'biz, gece ona ve ailesine baskın yapıp onları öldürelim sonra, ailesinin

680. es-Şuarâ, 26/188-191.

681. el-A'râf, 7/73-74.

682. Hûd, 11/61-63.

683. en-Neml, 27/45-47.

684. eş-Şuarâ, 26/142-145, 150-152.

685. el-A'râf, 7/75-76

öldürülüşünde bulunmadığımızı, doğru olduğumuzu söyleyelim' dediler. Biz de onlar hiç farkında olmadan onlara bir tuzak kurduk."⁶⁸⁶

"Dedi, 'işte mucize, bu dişi devedir. Birgün onun su içme hakkı var, belli bir günün su içme hakkı da sizin. Sakın ona bir kötülük dokundurmayın, sonra büyük bir günün arabı sizi yaralar. Nihayet onu kestiler, ama pişman oldular."⁶⁸⁷ "Biz onlara, kendilerini sınamak için dişi deveyi göndereceğiz. Hele sen onları gözetle, sabret. Onlara, suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver; içme sırası kim ise o gelip suyunu alsın. Bir arkadaşlarını çağırdılar. O da bıçağı çekerek deveyi kesti."⁶⁸⁸ "Semûd kavmi, azgınlığı yüzünden Hakk'ı yalanladı. En bahtsızları ayaklandığı zaman, Allâh'ın elçisi onlara, 'Allâh'ın devesine ve onun su içme hakkına dokunmayın' dedi. Onu yalanladılar, deveyi de kestiler."⁶⁸⁹ "Nihayet emrimiz gelince Sâlih'i ve onunla beraber inanmış olanları, bizden bir rahmetle hem azaptan hem de o günün zilletinden kurtardır. Zulmedenleri de o korkunç ses, yakaladı."⁶⁹⁰

F-Hz. EYYÛB VE Hz. YÛNUS KISSALARI

1. Hz. Eyyûb ve Hz. Yûnus'un Kısaca Hayatları

Allâh'ın Kur'ân'da kıssasını anlattığı nebilerden birisi de Eyyûb (a.s)'dir. Kur'ân'da dört yerde adı zikredilmiştir. Çok sabırlı ve sabrı ile meşhur bir nebîdir.⁶⁹¹ Eyyûb hastalıklarla denemiş, o da bunlara sabretmiştir. Hastalığı konusunda pekçok şey rivayet edilmektedir ki, çoğuna güvenilmez, çok azı ise sahihtir. Çünkü bu tür şeyler hakkında muhalddır. Âlimler nebilerin nefret ettiren hastalıklardan uzak olduklarında alimler ittifak etmişlerdir.⁶⁹²

Kur'ân'da Allâh'ın Eyyûb'a saman çöplerin alarak vurmasını, yemini bozan kişi durumuna düşmemesini emretmiştir. Bu olay çok değişik rivayetler ile anılmıştır. Âlûsî'ye göre, karısı, bir yere gitti, dönmekte gecikti. Kadına şeytan vesvese vererek, bu hastalık ne zaman

686. en-Neml, 27/48-80.

687. eş-Şuarâ, 26/155-157.

688. el-Kamer, 54/27-29.

689. eş-Şems, 91/11-19.

690. Hûd, 11/66-67. Sâlih ile ilgili olarak bkz. Hûd, 11/62,68,89,95; el-Kamer, 54/23-31; eş-Şuarâ 26/141,146-149, 153-160; el-İsrâ, 17/59; el-A'râf, 7/78-79; et-Tevbe, 9/70; en-Neml, 27/51-53; el-Hacc, 22/42; el-Ankebût, 29/38; en-Necm, 52/50-51; el-Hâkka, 69/4-5; eş-Şems, 91/14-15; Furkân, 25/38.

691. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 349; Tabbâre, a.g.e., s. 208; es-Sâbûni, a.g.e., s. 344. Ahmet Önkâl, "Eyyûb" mad., Ş.İ. Ans; en-Nisâ, 4/63; el-En'âm, 6/84; el-Enbiyâ, 21/83; Sâd, 38/41.

692. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 350; Tabbâre, a.g.e., s. 208-209; Önkâl, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

sona erecek, dedirtti. Eyyûb, bu sözünden dolayı kendisi tevbe ettiği gibi karısına da tevbe etmesini emretti. Kadırısı, bir haram işlemiş, Eyyûb iyileşince ona yüz sopa vuracağına dair yemin etti. Allâh, ona ve Eyyûb'a bu konuda acımış ve rahmet etmiştir. ⁶⁹³ Neticede Eyyûb bu dünyadan öte dünyaya göçmüştür. ⁶⁹⁴

Adı ve kıssası Kur'ân'da zikredilen nebilerden olup bazan adıyla, bazan da sıfatıyla zikredilen Yûnus, Yûnus b. Mettâ olarak bilinir. ⁶⁹⁵ Yûnus kavmine gönderilmiş, tebliğ, davet ve irşad fayda vermediğini anlayınca, onlara kızarak ayrılmış, gemiye binmişti. Ardından denize atılarak, balık onu yutmuştu. Rabb'ine yalvaran Yûnus'u Allâh, bir sâhile atarak kurtarmış ve onu sayıları yüzbinden fazla bir topluluğa tekrar elçi olarak göndermiş, azalan geleceğini bilen kavminin imanı olanlara fayda sağlamıştı. ⁶⁹⁶

Yûnus (a.s)'ın kavmine kızarak kaçması, gemiye binmesi, gemide kur'a sonucu denize atılması, balık tarafından yutulması, balığın karnında Allâh'ı tesbih ederek istiğfar dilemesi, kenara atılıp bir ağacın gölgelemesi ve meyvesinden yemesi, neticede yüz binden fazla bir kavme tekrar rasul olarak gönderilmesi ve kavmine gelen azabın, imanları sonucu kendilerine fayda vermesi onunla ilgili ilginç olaylar olduğu kadar büyük ders ve ibretler barındıran harika vakialardandır. ⁶⁹⁷

2. Hz. Eyyûb Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Nûh'a ve onun soyundan Dâvud'a, Süleymân'a, Eyyûb'a, Yûsuf'a, Mûsa'ya ve Hârun'a da yol göstermiştik. Biz güzel davrananlara böyle karşılık veririz." ⁶⁹⁸ "Eyyûb'a da lutfettik. Rabb'ine 'bu dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin' diye dua etmişti. Biz de onun duasını kabul ettik, kendisine bulaşan derdi de kaldırdık, ona tarafımızdan bir rahmet ve ibâdet edenler için bir hatıra olarak kendisine, ailesini ve onlarla beraber bir katını daha verdik." ⁶⁹⁹

⁶⁹³.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 351-352; Tabbâre, a.g.e., s. 210-212; el-Enbiyâ, 21/83-84; Sâd, 38/41-44.

⁶⁹⁴. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 349-352; Tabbâre, a.g.e., s. 208-214; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 345-349; Önkâl, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

⁶⁹⁵.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 353; Tabbâre, a.g.e., s. 306-308; en-Nisâ, 4/163; el-En'âm, 6/86; Yûnus, 10/98; es-Sâffât, 37/139; el-Enbiyâ, 21/87; el-Kalem, 68/48-50.

⁶⁹⁶.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 359-361; Tabbâre, a.g.e., s. 306-308; Turgay, "Yûnus" mad., Ş.İ. Ans; el-Enbiyâ, 21/87-88; es-Sâffât, 37/139/148.

⁶⁹⁷.Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 353-363; Tabbâre a.g.e., s. 306-312; Paşa, a.g.e., I, 27-31; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 380-385; Turgay, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

⁶⁹⁸. el-En'âm, 6/84.

⁶⁹⁹. el-Enbiyâ, 21/83-84.

"Kulumuz Eyyûb'u da an. Rabb'ine 'şeytan, bana bir yorgunluk ve azab dokundurdu' diye seslenmişti. 'Ayağını yere vur, işte yıkanacak ve içilecek serin bir su' dedik. Ona bizden bir rahmet ve akli selim sahiplerine bir hatıra olarak ailesini ve onlarla beraber bir eşini daha armağan ettik. Dedik ki 'eline bir demet sap al, onunla vur da yeminin bozma.' Gerçekten biz onu sabreden bir kul bulmuştuk. Ne güzel kuldu, daima Allâh'a dönerdi."⁷⁰⁰

3. Hz. Yûnus Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Nihayet karanlıklar içinde kalıp 'senden başka tanrı yoktur. Sen eksikliklerden uzaksın, yücesin. Ben zalimlerden oldum' diye yalvardı. Biz de onun duasını kabul ettik ve onu tasadan kurtardık. İşte biz, inananları böyle kurtarıyoruz."⁷⁰¹ "Hani o, sıkıntıdan yutkunarak Allâh'a seslenmişti. 'Eğer Rabb'ından ona bir nimet yetişmeseydi yerilerek çıplak bir yere atılırdı. Fakat böyle olmadı. Rabb'ı onun duasını kabul etti de onu sâlihlerden yaptı."⁷⁰² "Keşke azabı gördükten sonra inanıp da inanması kendine fayda veren bir memleket halkı olsaydı. Yalnız Yûnus'un kavmi, azab henüz inmeden önce inanınca, dünya hayatında onlardan rezillik azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmıştı."⁷⁰³

"Yûnus da gönderilen peygamberlerdendi. Dolu gemiye kaçmıştı. Birini atmak üzere gemidekilerle kur'a çekti. Yûnus yenilenlerden oldu. Kur'a kendisine isabet etti. Yûnus kendi kendini kınayarak denize attı, balık onu yuttu. Eğer tesbih edenlerden olmasaydı insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı. Ama balığın karnında bizi andı, tesbih etti, biz de onu hasta bir halde ağaçsız, boş bir yere attık. Ve üzerine gölge yapması için kabak türünden bir ağaç bitirdik. Ve onu yüzbin insana, ya da daha fazlasına peygamber gönderdik. İnanıldılar, biz de onları bir süreye kadar geçindirdik."⁷⁰⁴

G-Hz. İLYÂS, Hz. ELYESA' VE Hz. ZÜLKİFL KISSALARI

1. Hz. İlyâs, Hz. Elyesa' ve Hz. Zülkifl'in Kısaca Hayatları

Kur'ân'da ismi geçen peygamberlerden biri olan İlyâs, Mûsa'dan sonra gelen ve nesebinin Hârûn'a dayandığı rivayet edilen İsrâiloğullarına gönderilmiş bir elçidir.⁷⁰⁵ İlyâs'ın kavmi, İsrâiloğullarının bir kolu olup Ba'lebek'te oturuyorlardı. Ba'l adında bir puta tapıyorlardı. Bu kavme elçi olarak gönderilen İlyâs onları Allâh'a kulluğa çağırdı. Onu yalanladılar,

700. Sâd, 38/41-44.

701. el-Enbiyâ, 21/88-89.

702. el-Kâlem, 68/49-50

703. Yûnus, 10/98.

704. es-Sâffât, 37/139-148. Yûnus ile ilgili olarak bkz. el-En'âm, 6/86; en-Nisâ, 4/63.

705. Bkz. Şâmil İA, "İlyâs" mad., Ş.İ. Ans; Tabbâre, a.g.e., s. 303; Paşa, a.g.e., I, 27.

Allâh inananlar hariç diğerlerini cezalandırmıştır.⁷⁰⁶ Kur'ân'da zikredilen İlyâs⁷⁰⁷ rivayete göre İsrâiloğullarına Hazkîl'den sonra gönderilmiş, Ba'l'e tapmamalarını, Allâh'a kulluk etmemelerini emretmiştir. Melik ona inanmış sonra irtidat ederek onu öldürmeye kalkıştır. İlyâs Elyasa'yı yetiştirerek, aralarında Tevrât'a göre hükmediyordu.⁷⁰⁸ Burada belirtilmesi gereken bir husus da şudur: İsrâiloğullarınca yalanlanan İlyâs, Hızır ile buluşmuş, bu buluşma milâdi 6 mayıs, rûmi 23 nisan'a rastlayan güne hıdırellez adı verilmiştir.⁷⁰⁹

İlyâs İsrâiloğullarının arasından ayrılınca yerine, Kur'ân'da fazlaca zikredilmeyen, rasûllere iman sadedinde zikredilen, İsrâiloğullarına gönderilen nebilerden birisi de Elyesa'dır. İlyâs'ın amca oğlu olduğu, kavmini Allâh'a kulluğa çağırdığı, İlyâs'ın metodu ve şerîatı doğrultusunda yaşadığı bilinmektedir.⁷¹⁰ Elyesa' küçük iken felçli idi. İsrâil oğullarından kaçan İlyâs'ın duası sonucu iyileşmiştir. İlyâs'a iman eden Elyesa' onunla beraber gezmiş, tevhid düşüncesini onun ardından savunmuştur. Tevhid düşüncesini yerleştirdikten sonra ruhunun alınmasını niyaz eden Elyesa', yerine Zülkifl'i halef bırakarak vefat etmiştir.⁷¹¹

Kur'ân'da⁷¹² adı geçenlerden birisi de Zülkifl'dir. Tarihçiler onun Eyyûboğullarından olduğunu, gerçek adının da Bişr olduğunu rivâyet ediyorlar. Eyyûb'dan sonra gönderilmiştir. . Zülkifl, 'bazı itâat ve taatleri üstlenerek yerine getirdiğinden dolayı' bu adla adlandırılmıştır.⁷¹³

Kurtubî'nin Ebû Mûsa, Mücâhid ve Katâde'den nakline göre "Elyesa' yaşlanına, insanlardan birini halife tayin edip nasıl yöneteceğini bir görsem, demiştir. Kim bana üç şeyde, gündüz oruç tutmak, geceleri namaz kılmak ve hükmederken kızmamak, bunlarda beni kim temsil ederse onu halifem kılacağım, dedi. İys kabilesinden bir adam üç gün boyunca bu işi yapabileceğini söyledi. Elyesa' tekellüf ettiği şeyleri yerine getirdi, Allâh onu övdü, Elyesa' onu Zülkifl diye isimlendirdi "⁷¹⁴ demektedir.

706.Bkz. Tabbâre a.g.e., s. 303; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 377.

707.Bkz.Tabbâre, a.g.e., s. 303; Şâmil İA, a.g.mad., Ş.İ.Ans;el-Enbiyâ, 21/85; es-Sâffât, 37/123-126, 130.

708.Bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 304; Şâmil İA, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

709.Bkz. Naci Yengin, "Hıdırellez" mad., Ş.İ. Ans; Paşa, a.g.e., I, 27; Tabbâre, a.g.e., s. 303-304; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 377-379.

710.Bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 304; Paşa, a.g.e. I, 27; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 379; el-En'âm, 6/86; Sâd, 38/48.

711. Ahmet Önkâl, "Elyesa'" mad., Ş.İ. Ans; Tabbâre, a.g.e., s. 304-306; Paşa, a.g.e., I, 27; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 379-380.

712.Bkz. el-Enbiyâ, 21/85-86; Sâd, 38/48; Nureddin Turgay, "Zülkifl" mad., Ş.İ. Ans.

713. Bkz.Tabbâre, a.g.e., s. 214-219; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 349-351; Turgay, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

714.Bkz. el-Kurtubî, Ahkâmu'l-Kur'ân, XI, 328;Mevdûdi, Tefhim, III, 327.

2. Hz. İlyâs, Hz. Elyesa' ve Hz. Zülkifl Kıssalarında Hüküm Bildiren Âyetler

"Zekerıyyâ, Yahyâ, İsâ, ve İlyâs'a da yol göstermiştik. Hepsi iyilerden idiler."⁷¹⁵ "İlyâs da peygamberlerdendi. Kavmine demişti ki, 'Allâh'ın azabından korunmaz mısınız? Ba'le yalvarıp, yaratıcıların en güzelini bırakıyor musunuz? Sizin ve evvelki atalarınızın Rabb'i olan Allâh'ı terk ediyorsunuz?' O'nu yalanladılar, bundan dolayı onlar cehenneme getirileceklerdir. Yalnız Allâh'ın hâlis kulları hariç, onlar cehennemden uzak tutulacaklardır. Biz, sonra gelenler arasında İlyâs'a da iyi bir ün bıraktık. 'İlyâs'a selâm olsun.' İşte biz, güzel davrananları böyle mükafatlandırırız. Çünkü o mümin kullarımızdandı."⁷¹⁶ "İsmâil, Elyesa', Yûnus ve Lût'a da yol gösterdik. Hepsini âlemlere üstün kıldık."⁷¹⁷ "Elyesa'ı, Zülkifl'i de an. Hepsi de iyilendendir."⁷¹⁸ "İsmâil'i, Elyesa'ı, Zülkifl'i de an. Hepsi de iyilendendir."⁷¹⁹

H- Hz. ZEKERİYYÂ VE Hz. YAHYÂ KISSALARI

1. Hz. Zekerıyyâ ve Hz. Yahyâ'nın Kısaca Hayatları

Zekerıyyâ (a.s) Kur'ân'da adı geçen ve kıssası anılan peygamberlerdendir. Kur'ân'da sekiz yerde geçer. Nesebi Kur'ân'da zikredilmemiş ancak soyu Dâvud'a dayandığı belirtilmiştir. Meryem sûresi altıncı âyetten anlaşıldığına göre, Ya'kûb (a.s)'a kadar ulaşmaktadır. Aynı zamanda onların bilgini, reisi ve müşaviri idi.⁷²⁰ Zekerıyyâ İsrâiloğullarına gönderilmiş bir peygamber olup tafsilen iman edilmesi gerekli olan peygamberlerdendir.⁷²¹ Meryem'in annesi olan İmrân'ın karısı doğacak bebeği, mabedin hizmetine nezretmişti. Doğunca onu mabedin hizmetçilerine götürmüş, herbiri kendilerinin bakması konusunda tartışmaya girişmişlerdi. Kur'a sonucu Meryem'in bakımını üstlenen

715. el-En'âm 6/85.

716. es-Sâffât, 37/123-132.

717. el-En'âm, 6/86.

718. Sâd, 38/48.

719. Sâd, 38/48.

720. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 368; Tabbâre, a.g.e., s. 313; es-Sâbûni, a.g.e., s. 385; Âlu İmrân, 3/37-38; el-En'âm, 6/85; el-Enbiyâ, 21/89; Meryem, 19/2,7; el-Kurtubî, a.g.e., XI, 82; Turgay, "Zekerıyyâ" mad., Ş.İ, Ans.

721. Bkz. es-Sâbûni, a.g.e., s. 386, Turgay, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

Zekeriyyâ onun teyzesinin kocasıydı. Zekeriyyâ, Meryem'e verilen nimet ve ikramına şahit olmuştu. Dolayısıyla Allâh'a dua ederek, kendinden sonra ona varis olacak, dini ayakta tutup, bozulmalara karşı önleyecek, İsrâiloğullarına başkanlık edecek bir çocuk istemişti. Karısı sinn-i iyâs halinde iken ona Yahyâ'yı armağan ederek, onu nebi yaptı.⁷²²

Meryem İsâ'ya hamile iken, Zekeriyyâ'nın karısı da Yahyâ'ya hamile idi. Hemen hemen birbirine yakın zamanlarda doğmuşlardır. Hatta İsâ'dan altı ay kadar büyük olduğu söylenebilir. Mûsa şeriatı ile amel eden son peygamber Yahyâ'dır. Kur'ân'da adı bazı pasajlar halinde, kıssası Zekeriyyâ ile birlikte anlatılır. Daha küçük yaşta iken, kendisine hikmet verilmişti. Küçüklüğünden itibaren temiz, saygılı ve ibadet ehli olduğu Kur'ân'da haber verilmektedir.⁷²³ Anlatıldığına göre Yahyâ Tevrât'ı çok iyi bilir, soranlara onunla fetva verirdi. Kardeşinin çok güzel bir kızı vardı. Anne-babası onu Yahyâ'ya vermek istedilerse de Yahyâ buna razı olmadığı gibi Tevrât'a göre kızkardeş veya erkek kardeş kızının haram olduğunu belirtti. Amaçlarına ulaşamayınca, Yahyâ'yı şehid etmişlerdir.⁷²⁴

2. Hz. Zekeriyyâ Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Zekeriyyâ'ya da lutfettik. Rabb'ine 'Rabb'im, beni tek bırakma, sen varislerin en iyisisin' diye dua etmişti. Onun duasını da kabul ettik, ona Yahyâ'yı armağan ettik. Eşini de kendisi için ıslah ettik. Gerçekten onlar hayır işlere koşarlar, umarak ve korkarak bize dua ederlerdi. Ve bize derin saygı gösterirlerdi."⁷²⁵

"Ve Zekeriyyâ'yı da onun bakımına memur etti. Zekeriyyâ, mabede onun yanına her girdiğinde bir rızık bulurdu. 'Ey Meryem bu sana nedreden' derdi. O 'bu, Allâh tarafından' derdi. Zira Allâh, dilediğine hesapsız rızık verir. Orada Zekeriyyâ, Rabb'ine dua etmişti. 'Rabb'im, demişti, bana katından temiz bir nesil ver. Sen duayı işitensin.' Zekeriyyâ, mabedde durmuş namaz kılarken melekler ona 'Allâh sana, Allâh'tan bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, nefesine hakîm ve iyilerden bir peygamber olacak Yahyâ'yı müjdeler' diye ünlədiler. Dedi ki, 'Rabb'im, bana ihtiyarlık gelip çatmış, karım da kısırken benim nasıl oğlum olur?' 'Allâh, öyle ama, Allâh, dilediğini yapar' dedi. Rabb'im, 'o halde bana oğlum olacağına dair

722. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 368; Tabbâre, a.g.e., s. 313-316 Paşa a.g.e., I, 31-35; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 385-391; el-Kurtubî, a.g.e., IV, 69 ; Turgay, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

723. Bkz. Turgay, a.g. mad., Ş.İ. Ans; en-Neccâr, a.g.e., s. 369; Tabbâre, a.g.e., s. 313; Meryem, 19/12-15.

724. Bkz. en-Neccâr a.g.e., s. 369; Tabbâre, a.g.e., s. 313-316; Paşa, a.g.e., I, 31-35; es-Sâbûnî, a.g.e., s. 391-398; Turgay, "Yahyâ" mad., Ş.İ. Ans; Yazır, a.g.e., I, 421; Âlu İmrân, 3/35-41; Meryem, 19/2-15; el-Enbiyâ, 21/89-90.

725. el-Enbiyâ, 21/89-90.

bir alamet ver' dedi. 'Senin alâmetin, üç gün işaretten başka türlü konuşmamandır. Rabb'ini çok an, sabah akşam onu tesbih et' buyurdu."⁷²⁶

"Bu, Rabb'inin, kulu Zekerıyyâ'ya rahmetini anışıdır. Rabb'ine gizli bir seslenişle yalvarmıştı. 'Rabb'im demişti, bende kemik gevşedi, baş ihtiyarlık aleviyle tutuştu. Rabb'im, sana dua ile hiçbir zaman bahtsız olmadım. Doğrusu ben arkamdan yerime geçecek yakınlarımdan korktum, karım da kısır. Ne olur katından bana yerime geçecek bir velî lütfet. Ki o, bana ve Yakûboğullarına mirasçı olsun. Allâh, 'ey Zekerıyyâ, biz sana bir oğul müjdeleriz, adı da Yahyâ'dır. Daha önce ona hiç kimseyi adaş yapmadık' dedi. 'Rabb'im, dedi, benim nasıl oğlum olur? Karım da kısırdır. Ben ise ihtiyarlığın son sınırına vardım.' Daha önce sen de hiçbir şey değil iken seni de yaratmıştım' dedi. 'Rabb'im dedi, bana bir işaret ver. Senin işaretin sapaşağlam olduğun halde tam üç gece insanlarla konuşmamandır' dedi. Zekerıyyâ, mabeden kavminin karşısına çıkıp onlara, 'sabah akşam tesbih edin' diye işaret etti."⁷²⁷

3. Hz. Yahyâ Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

"Zekerıyyâ'nın duasını da kabul ettik, ona Yahyâ'yı armağan ettik. Eşini de kendisi için islah ettik. Gerçekten onlar hayır işlere koşarlar, umarak ve korkarak bize dua ederlerdi ve bize derin saygı gösterirlerdi."⁷²⁸ "Ey Yahyâ, kitabı kuvvetle tut' dedik ve ona çocuk iken hikmet verdik. Katımızdan bir rahmet ve temizlik de verdik, o günahlardan korunan oldu. Ana-Babasına iyilik ediciydi, başkaldıran bir zorba değildi. Doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak kaldırılacağı gün ona selam olsun."⁷²⁹

"Orada Zekerıyyâ, Rabb'ine dua etmişti. 'Rabb'im, demişti, bana katından temiz bir nesil ver.' Zekerıyyâ, mabedde durmuş namaz kılarken melekler 'Allâh, sana, Allâh'tan bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, nefesine hakim ve bir peygamber olacak Yahyâ'yı müjdeler' diye ünlediler."⁷³⁰

III. NEBİLİĞİ ŞÜPHELİ OLANLARIN KISSALARI

A. Hz. Üzeyr'in Hayatı ve Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

İsrâiloğullarına göre meşhur bir peygamber olan Üzeyr (a.s)'ın adı Kur'ân'da geçmektedir. Fakat, İslâm'a göre onun peygamber olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır. İbranice'de Üzeyr kelimesinin karşılığı Azra'dır. Üzeyr kelimesi Arapça bir kelimedir. Üzeyr (a.s) Hârun'un neslinden gelmektedir.⁷³¹ Üzeyr'in Kur'ân'da zikri bir kez açıkça, bir kez de kapalı

726. Âlu İmrân, 3/37-41.

727. Meryem, 19/1-11.

728. el-Enbiyâ, 21/90.

729. Meryem, 19/12-15.

730. Âlu İmrân, 3/39-40.

731. Nureddin Turgay, "Üzeyr" mad., Ş.İ. Ans.

olarak, karşılaştığı bir hadîse dolayısıyla geçer.⁷³² Âyette yahûdilerin Üzeyr'in Allâh'ın oğlu olduğu şeklinde bir inanca sahiptiler. Bu âyetin yorumunda şöyle ifade ediliyor. Onlar bu sözü, söylediler. Çünkü Buhtunnasr'dan sonra Tevrât'ı ezbere bilen kalmamıştı. Allâh Üzeyr'i yüz yıl ölü bıraktıktan sonra diriltti ve yahûdilere Tevrât'ı ezberden yazdırmıştır.⁷³³ Bu yazma işi Kur'ân'da ele alınmaktadır.⁷³⁴

Üzeyr (a.s)'ın karşılaştığı bir hâdise dolayısıyla, kapalı olarak zikredildiğine değinilmişti. Öldürüldükten yüzyıl sonra diriltilen bu şahıs konusunda ihtilaf varsa da âlimlerin çoğunluğu Üzeyr olduğunu söylenmektedirler. Hz. Muhammed Üzeyr'in peygamberliği hakkında 'bilmiyorum, Üzeyr peygamber midir?' demiştir. Dolayısıyla İslâm inancında onun peygamberliği ihtilafı kabul edilmiştir.⁷³⁵ Âyette, konu ile ilgili pekçok yorum yapılmıştır.⁷³⁶

"Yahûdiler 'Üzeyr, Allâh'ın oğludur' dediler. Hristiyanlar da 'Mesîh Allâh'ın oğludur' dediler. Bu, onların ağızları ile geveledikleri sözlerdir. Sözlerini, önceden inkâr etmiş olan müşriklerin sözlerine benzetiyorlar. Allâh onları kahretsin, nasıl da haktan bâtila çevriliyorlar."⁷³⁷

B. Hz. Lokmân'ın Hayatı ve Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

Lokmân'ın nesebi, İbrâhim'in babası Âzer'e kadar ulaşır. İbn İshâk'a göre de nesebi böyledir. Bazılarına göre Eyyûb'un kızkardeşinin oğlu veya teyzesinin oğludur. Bin yıl yaşadığı, Dâvud'u görüp ondan ilim aldığı, Dâvud (a.s)'a kadar fetva verdiği, rivayet ediliyor.⁷³⁸ Kur'ân Lokmân adı, aynı adlı sûrede iki yerde geçer.⁷³⁹

Nebi yada veli olduğu ihtilaflıdır. Çoğunluğun tercihine göre Lokmân'nın hakim bir şahsiyet olduğu söylenmektedir.⁷⁴⁰ Kâmil Miras bu konuda "Lokmân'a dâir Kur'ân'da müstakil bir sûre vardır ki, bunda oğluna verdiği nasihatleri⁷⁴¹ bildirilmiştir"⁷⁴² şeklinde bir açıklama

732. Âyetler için bkz. et-Tevbe, 9/30-31; el-Bakara, 2/259.

733. Bkz. es-Sâbûnî, a.g.e., I, 531; el-Mevdûdi, a.g.e., II, 221-222; Turgay, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

734. Bkz. el-Bakara, 2/79; Âlu İmrân, 3/78; el-Bakara, 2/259.

735. Bkz. Turgay, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

736. Bkz. Yazır, a.g.e., IV, 2509-2511; 11, 881-882; İbn Kesîr, a.g.e., I, 235; el-Mevdûdi, a.g.e., I, 206; Turgay, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

737. et-Tevbe, 9/30.

738. el-Kurtubî, a.g.e., XIV, 59.

739. Bkz. Lokman, 31/12,13.

740. Bkz. Günay Tümer, "Lokman" mad., Ş.İ. Ans.

741. Oğluna nasihatleri için bkz. Lokman, 31/11,12,18.

742. Bkz. Mirâs, .ag.e., IX, 163.

yapmaktadır. Dâvud (a.s) dönemine kadar yaşadığı, o zamana kadar İsrâiloğulları arasında kadılık yaptığı, nebi yada velî olduğu şüpheli olan Lokmân (a.s)'in mesleği konusunda da ihtilaf vardır. O'nun, terzi veya marangoz yada çoban olduğu söylenmektedir.⁷⁴³

"Lokmân'a andolsun biz hikmet verdik. 'Allâh'a şükret' dedik. Kim şükrederse kendisi için şükreder. Kim nankörlük ederse Allâh müstağnidir, övülmüştür. Lokmân oğluna öğüt vererek demişti ki, 'yavrum, Allâh'a ortak koşma, çünkü ortak koşmak büyük bir zulümdür.' Lokmân öğütlerine devam ederek dedi ki, 'yavrum, yaptığın iyilik veya kötülük, hardal tanesi ağırlığınca olsa, bir kayanın içinde, göklerde veya yerde bulunsa Allâh onu mutlaka getirir. O'nun bilgisi her gizli ve ince şeye ulaşır.' O, her şeyi haber alır. Yavrum, namaz kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret. Çünkü bunlar, Allâh'ın yapmanı emrettiği kesin işlerdendir. İnsanlara yanağını bükme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allâh, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez. Yürüyüşünde tutumlu ol, sesini de kıs. Çünkü seslerin en çirkinini eşek sesidir."⁷⁴⁴

C. Hz. Zülkarneyn'in Hayatı ve Kıssasında Hüküm Bildiren Âyetler

Zülkarneyn adı Kur'ân'da geçen ve kıssası anlatılan kimselerdendir.⁷⁴⁵ Asıl adı Zülkarneyn değildir, fakat dünyanın doğusunu ve batısını ele geçirdiği için bu adla isimlendirilmiştir.⁷⁴⁶ Zülkarneyn hakkında gerek İsrâiliyatta ve gerekse İslâmi kaynaklarda kesin netice verecek bilgiler yoktur. Kur'ân'da anlatıldığı kadar, gerçekleştirdiği bir takım fetihler, yaptığı harika işler ve adaletli yönetimi ile kıssası anılmıştır. Ezrakî'ye göre İbrâhim ile Kabe'yi tavaf etti, ona inanıp tabi oldu, veziri de Hızır 'dı ⁷⁴⁷ demektedir.

Zülkarneyn'in kim veya hangi kral olduğunu tayin edebilmek için Mevdûdi dört özellik saymaktadır: "Zülkarneyn, yahûdiler tarafından çok iyi biliniyor olmalıdır, fetihlerini doğudan batıya ve sonra üçüncü bir yöne yapmış olmalıdır. Ye'cüc ve Me'cüc'ün fesadından kurtulmak için duvar ve set yapmış olmalıdır. Son olarak Zülkarneyn Allâh'a ibâdet eden bir kral ve âdil bir yönetici olmalıdır"⁷⁴⁸ demektedir.

743. Bkz. el-Kurtubî, a.g.e., XIV, 61; Görtunca, a.g.e., s. 474-476; Mirâs, a.g.e., s. 162-163; el-Kurtubî, a.g.e., XIV, 59-61; İbn Kesîr, a.g.e., 116,64.

744. Lokman, 31/12-13,16-18.

745. Âyetler için bkz. el-Kehf, 18/83-98.

746. M. Ali es-Sâbûni, Safvetü't-Tefâsîr, (Çev.Sadrettin Gümüş-N. Yılmaz). Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, III, 463; Nureddin Turgay, "Zülkarneyn" mad., Ş.İ. Ans.

747. İbn Kesir, a.g.e., III, 433; Turgay, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

748. Bkz. Mevdûdi, a.g.e., III, 191; Turgay, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

Şurası ittifakla sabittir ki, Zülkarneyn sâlih bir kişi idi. Hz. Ali'nin onun, sâlih bir kimse olduğunu söylemiştir.⁷⁴⁹ Zülkarneyn'in İskender veya İran krallarından Kisrâ yada Yemen krallarından olduğu düşünceleri vardır. Kur'ân'da zikredilmesi kıssada dersler ve ibretler olmasındandır. Mü'min adil bir yönetici olduğu, Ye'cüc ve Me'cüc'dan muztarip olan bir topluma yardım ettiği bilinen olaylar ve gerçeklerdendir.

"Ey Muhammed, sana Zülkarneyn'i sorarlar. Onu size anlatacağım, de. Doğrusu biz onu yeryüzüne yerleştirmiş ve herşeyin yolunu ona öğretmiştik. O da bir yol tuttu. Sonunda güneşin battığı yere ulaşınca onu, kara balçıklı bir suda batıyor gördü. Orada bir millete rastladı. 'Zülkarneyn 'onlara azab da edebilirsin, iyi muamelede de bulunabilirsin' dedik. 'Haksızlık yapana azab edeceğiz, sonra Rabb'ine döndürülür, onu görülmemiş azâba uğratar. Ama inanıp yararlı iş işleyene mükafat olarak güzel şeyler vardır, buyruğumuzdan kolay olanı söyleriz' dedi."⁷⁵⁰ "Sonra yine bir yol tuttu. Sonunda güneşin doğduğu yere ulaşınca, kendilerini elbise, bina gibi şeylerle örtmediğimiz bir millet üzerine doğuyor buldu. İşte bunun gibi, onun yaptıklarının hepsini baştanbaşa biliyorduk. Sonra bir yol tuttu. Sonunda iki dağın arasına varınca, orada neredeyse hiç laf anlamayan bir millete rastladı."⁷⁵¹

"Dediler ki, 'Zülkarneyn, doğrusu Ye'cüc ve Me'cüc bu ülkede bozgunculuk yapıyor. Bizimle onların arasına bir set yapman için sonra bir vergi verelim mi?' 'Rabb'im'in bana verdikleri daha iyidir. Bana gücünüzle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir set yapayım. Bana demir kütleleri getirin' dedi. Bunlar iki dağın arasını doldurunca, 'körükleyin' dedi. Demirler akkor haline gelince, 'bana erimiz bakır getirin de üzerine dökeyim' dedi."⁷⁵² "Artık Ye'cüc ve Me'cüc onu ne aşabildiler ve nede delip geçebildiler. Zülkarneyn, 'işte bu, Rabb'im'in bir rahmetidir. Rabb'im'in tayin ettiği zaman gelince onu yerle bir eder. Rabb'im'in verdiği söz gerçektir' dedi. Biz o gün onları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler. Sur'a üflenince hepsini bir araya toplarız."⁷⁵³

IV- DİĞER KUR'ÂN KISSALARI

4. Âdem'in İki Oğlunun Kıssası ve Hüküm Bildiren Âyetler

749. Mirâs, a.g.e., IX, 99. Zülkarneyn ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. es-Sâbûnî, a.g.e., III, 463-468; İbn Kesir, a.g.e., III, 433437; el-Mevdûdî, a.g.e., III, 189-198; Mirâs, a.g.e., IX, 97-102; Yazır, a.g.e., V, 3274-3293. Görtünca, a.g.e., 476-479; Turgay, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

750. el-Kehf, 18/83-88.

751. el-Kehf, 18/89-93.

752. el-Kehf, 18/94-96.

753. el-Kehf, 18/97-99.

Kur'ân'da bir de adları zikredilmeden olayın önemine binaen anlatılan, Âdem (a.s)'in iki oğlunun kıssası vardır.⁷⁵⁴ Bu kıssa, bir sûrede birkaç âyetle anılmıştır.⁷⁵⁵ Âdem'in bu iki oğlu hakkında pek fazla bir bilgi yoktur. Ancak Kur'ân'da zikredilen öldürme hâdisesinin sebebi konusunda bazı bilgi kıyıntıları vardır. İbn Abbâs, İbn Mesûd ve bir grub sahabîden zikredilen bir hadîste "Âdem'in, bir batından doğan erkeği bir sonraki batından doğan kızla evlendirmekteydi.' Adları Tevrât'ta Hâbil ve Kâbil olarak verilen Âdem'in bu iki oğlundan, ziraatle uğraşan Kâbil emre karşı çıkarak, hakkına razı olmamış, hayvancılıkla uğraşan Hâbil'i öldürmeye yeltenmiş, sonuçta bunu gerçekleştirmiş, Kur'ân'ın beyânına göre pişman olmuştur.⁷⁵⁶

Kâbil'in Hâbil'i, keskin bir âlet ile uyurken taş vurarak veya boğazını ölünceye kadar sıkarak katletmiştir şeklinde görüşler vardır. İmam Ahmed, Rasûl-ü Ekrem'in bu konuda şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir.⁷⁵⁷ "Öldürmeyi ilk kez icat edip, kötü bir çığır açtığından dolayı, haksızca öldürülen her Âdemoğlunun günahından, Âdem'in ilk oğluna bir vebâl ve günah vardır."⁷⁵⁸ Âdem'in ilk oğlu böylece katledildikten sonra pişman olan Kâbil'in tevbe edip etmediği ve sonraki hayatı ile ilgili fazla bir bilgi yoktur.⁷⁵⁹

"Ey Muhammed onlara, Âdem'in iki oğlunun kıssasını doğru olarak anlat. 'İkisi birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti.' Kabul edilmeyen 'andolsun seni öldüreceğim' deyince kardeşi, 'Allâh ancak sakınanların takdimesini kabul eder,' demişti. 'Beni öldürmek üzere elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam, çünkü ben, âlemlerin Rabb'ı olan Allâh'tan korkarım.' Ben, hem benim hem de kendi günahını yüklenip cehennemliklerden olmanı isterim, zulmedenlerin cezası budur.' Bunun üzerine kardeşini öldürmekte nefsine uydu ve onu öldürerek, zarara uğrayanlardan oldu. Allâh, kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek üzere, ona yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Bana yazıklar olsun! Kardeşimin ölüsünü örtmek için bu karga kadar olmaktan âciz kaldım' dedi de ettiğine yananlardan oldu."⁷⁶⁰

754. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 32; Tabbâre, a.g.e., s. 53; Bilâl Temiz, "Hâbil ve Kâbil" mad., Ş.İ. Ans.

755. Bkz. el-Mâide, 5/27-31.

756. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 32.

757. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 32; Temiz, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

758. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s. 32. Mirâs, a.g.e.. IX, 84; İbn Kesîr, a.g.e., I, 506-509.

759. Bkz. en-Neccâr, a.g.e., s.32-33; Tabbâre a.g.e., s.53-56; Temiz, a.g. mad., Ş.İ. Ans; Gürtunca, a.g.e., s. 36-52.

760. el-Mâide; 5/27-31.

2. Ashâbü'l-Kehf Kıssası ve Hüküm Bildiren Âyetler

Büyük mağaraya kehf, küçük mağaraya da gâr denilmektedir. Sahib, arkadaş ashâp arkadaşlar demektir. Dolayısıyla terkip mağara arkadaşları anlamına gelir. Kur'ân'da Kehf adında bir sûre vardır. Bu sûrede bu gençlerin kıssaları ilk ve son kez ele alınarak işlenmektedir.⁷⁶¹ Kur'ân'da "Yoksa sen, ey Muhammed, mağara ve kitâbe ehlini şaşılacak âyetlerimizden mi zannettin"⁷⁶² buyurulmakta, âyette "Ashâbu'r-Rakîm" diye bir ifâde de geçmektedir.

"Rakîm" de bunların mağaralarının bulunduğu dağın veya vâdinin adıdır. Örfümüzde, kitâbe olarak bilinen "Rakîm" üstü yazılı boş veya ma'deni levhadır, diyen Kâmil Miras,"üçüncü asırda nasrâniyette teslis akidesi ortaya çıkıp, insanları imparatorlar putlara kulluğun yanında teslise davet edince bu gençler, onlardan kurtulmak için kaçmışlardır. Köpekleri yanlarında olduğu halde mağaraya sığınarak üçyüz yıl uyutulmuşlardır Siyâsi iktidar devriliş inananlar yönetime hâkim olunca Allâh onları uyandırmıştır"⁷⁶³ şeklinde açıklamada bulunmaktadır.

"Birkaç genç, mağaraya sığınmış 'Rabb'imiz katından bize rahmet ver ve işimizde doğruyu göster, bizi başarılı kıl,' demişlerdi. Mağaranın içinde onları yıllarca uyuttuk, iki taraftan hangisinin bekledikleri sonucu iyi hesaplamış olduğunu belirtmek için onları uyandırdık. Ey Muhammed, onların olayını sana biz gerçek olarak anlatıyoruz. 'Onlar Rabb'lerine inanmış birkaç geçti. Onların hidayetini artırmış, kalplerini pekiştirmiştik.' 'Rabb'imiz, göklerin ve yerin Rabb'idir, O'nu bırakıp başka bir tanrıya yalvarmayız, yoksa andolsun ki, bâtil söz söylemiş oluruz. Şu bizim milletimiz, Allâh'ı bırakıp O'ndan başka tanrılar edindiler. Onların gerçek olduğuna apaçık delil getirmeleri gerekmez miydi? Allâh'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kimdir? Onlara 'siz onlardan ve Allâh'tan başka taptıklarından ayrıldınız, bunun için mağaraya girin ki, Rabb'iniz size rahmetini yaysın ve size işinizde kolaylık gösterecek' denildi. Baksaydın, güneşin mağaralarının sağ tarafından doğup meylettiğini, sol tarafından onlara dokunmadan battığını, onların da mağaraların genişçe bir yerinde bulunduğunu görürdün. Bu, Allâh'ın mucizelerindendir. Allâh'ın doğru yola eriştirdiği kimse hak yoldadır."⁷⁶⁴

"Kimi de saptırırsa artık onu doğru yola götürecek bir rehber bulamazsın. Mağara ehli uykuda iken sen onları uyanık sanırdın. Biz onları

⁷⁶¹.Bkz.Mirâs, a.g.e.,IX, 200;el-Mevdûdî, a.g.e.,III, 154;Ahmet Ağırakça,"Ashâbu'l-Kehf" mad.,Ş.İ. Ans.

⁷⁶². el-Kehf, 18/9.

⁷⁶³.Bkz. Mirâs, a.g.e., IX, 200-201; Gürtunca, a.g.e., s. 534-539; İbn Kesîr, a.g.e., II, 409-411, Mevdûdî, a.g.e., III, 155-158; Yazır, a.g.e., V, 3225-3245.

⁷⁶⁴. el-Kehf, 18/9-17.

sağa-sola döndürdük. Köpekleri dirseklerini eşiğe uzatmıştı. Onları görsen, için korkuyla dolar, geri dönüp kaçırdın. Birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri, 'ne kadar kaldınız?' dedi. 'Bir gün veya daha az bir müddet kaldık' dediler. 'Ne kadar kaldığınızı Rabb'iniz daha iyi bilir. Paranızla birinizi şehre gönderin, en iyi yiyeceklere baksın ve size getirsin. Orada nazik davransın, sakın sizi kimseye duyurmasın' dediler."⁷⁶⁵

"Zirâ onların sizden haberi olacak olursa, ya taşlayarak öldürürler veya dinlerine döndürürler ve bu takdirde asla kurtulamazsınız. Böylece Allâh'ın sözünün gerçek olduğunu ve kıyametin kopmasından şüphe edilmeyeceğini bilmeleri için, insanların onları bulmalarını sağladık. Nitekim halk, bunların hakkında, çekişip duruyorlar. 'Onların mağaralarının çevresine bir bina kurun' diyorlardı. Oysa Rabb'leri onları çok iyi bilir. Tartışmayı kazananlar, 'onların mağaralarının çevresinde mutlaka bir mescid kuracağız' dediler."⁷⁶⁶

"Karanlığa taş atar gibi, 'mağara ehli üçtür, dördüncüleri köpeklerdir' derler. Yahut 'beştir, altıncıları köpekleridir' derler. Yahut 'yedidir, sekizincileri köpekleridir' derler. De ki, 'onların sayısını en iyi bilen Rabb'imdir. Onları pek az kimseden başkası bilemez.' Bunun için, ey Muhammed, onlar hakkında, bu kısaca anlatılanların dışında, kimseyle tartışma ve onlar, hakkında kimseden bir şey sorma. 'Onlar, mağaralarında üçyüzdokuz yıl kaldılar' derler. De ki, 'onların ne kadar kaldıklarını Allâh bilir. Göklerin ve yerin gaybı O'na aittir. O, ne mükemmel görendir. O, ne mükemmel işitendir, insanların O'ndan başka dostu yoktur. O, hiç kimseyi hükümranlığına ortak kılmaz."⁷⁶⁷

Ğ. Ashâbu'l-Karye Kıssası ve Hüküm Bildiren Âyetler

Köy veya şehir halkı anlamında Kur'ânî bir tabir olup, Kur'ân'da geçmiş bir topluluk anlatılmak istenmiştir.⁷⁶⁸ Allâh bu şehir halkına önce iki, sonra üçüncü bir elçi göndermiştir. Ora halkı elçileri yalanlamışlar, hatta kendilerine uğursuzluk getirdiklerini, çekip gitmezlerse taşla tutaçklarını söyleyerek tehdit etmişlerdir. Şehrin öbür ucundan bir kişi koşarak geldi ve karye halkına elçilere uymalarını ve inanmalarını söyledi. Azgın kâfirler onu hemen orada öldürdüler. Bu üç elçi uzaklaşır uzaklaşmaz, onları kuvvetli bir ses ile haykırma yakaladı. Bu sesle yok olup gittiler.⁷⁶⁹

Beldenin neresi olduğunun Kur'ân'da bildirilmediği, dolayısıyla bir tayin ve tesbitin doğru olamayacağını ifade eden Mevdûdî, "bu konuda Rasûlullah'tan da hiç bir hadîs gelmemiştir" demektedir. Elçilerin kimler

⁷⁶⁵. el-Kehf, 18/18-19.

⁷⁶⁶. el-Kehf, 18/20-21.

⁷⁶⁷. el-Kehf, 18/22-26.

⁷⁶⁸.Bkz.Şâmil İA, "Ashâbu'l-Karye" mad., Ş.İ. Ans; Bkz. Yazır, a.g.e., VI, 4015-4021.

⁷⁶⁹.Bkz. Şâmil İA,a.g. mad., Ş.İ. Ans; el-Mevdûdî, a.g.e., IV, 572-579.

olduğu şeklinde de tayin ve tespitin doğru olmadığını belirttikten sonra, Kur'ân bu kıssayı sadece bir vakıa olarak zikrettiği için belde ve rasullerin isimlerinin bilinmesi pek gerekli değildir. Aslında bu kıssanın anlatılma amacı, Kureyşlilere sizler nasıl inat ve zıtlıkla Rasûlullah (s.as.)'ı inkar ediyorsanız, o beldedekiler de aynı yanılğı içindeydiler⁷⁷⁰ hedefini göstermektir. Halk tebliği kabul etmeyince Allâh'ın bir sâlih kulu, elçilerin doğruluğuna inanmıştır. Adının "Habîbu'n-Neccâr" veya Sâhib-i Yâsin" olduğu ifade edilmektedir.⁷⁷¹

"Onlara, elçilerin geldiği şu şehir halkını misal olarak anlat. 'Biz onlara iki elçi gönderdik, onları yalanladılar, biz de elçileri üçüncü bir elçi ile destekledik.' Dediler ki, 'biz, size gönderilen elçileriz.' Şehirliler dediler ki, siz de bizim gibi insandan başka birşey değilsiniz. Rahman bir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz.' Elçiler dediler ki, 'Rabb'imiz bilir ki size gönderilmiş elçileriz. Bizim üzerimize düşen, yalnız açıkça duyurmaktır.' Şehirliler dediler ki, 'doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer bu sözünüzden vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız ve bizden size acı bir azâb dokunur.'⁷⁷²

"Dediler ki, 'uğursuzluğunuz sizin kendinizdedir. Size öğüt verildiği için mi uğursuzluğa uğruyorsunuz? Hayır, siz isyanda aşırı giden bir kavimsiniz.' Şehrin en uzak yerinden bir adam koşarak geldi. 'Ey kavmim, elçilere uyun,' dedi. 'Sizden bir ücret istemeyenlere uyun, onlar doğru yoldadırlar. Ben niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim? Oysa siz hep O'na döndürüleceksiniz. 'O'ndan başka tanrı edinir miyim? Eğer çok esirgeyen Allâh'a, bana bir zarar vermek dilese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar.' 'O takdirde ben, apaçak bir sapıklık içinde olurum. Ben sizin Rabb'inize inandım, gelin beni dinleyin.' Ona, 'Cennet'e gir' denilince, 'ne olurdu, dedi, kavmim bilseydi, Rabb'imin beni bağısladığını ve beni ağırlananlardan kıldığını.'⁷⁷³

D. Âshâbu'l-Uhdûd Kıssası ve Hüküm Bildiren Âyetler

İslâm'dan önce, Allâh'a inananları, ateşli hendeklere atarak cezalandıran kâfir topluluğa "Ashâbu'l-Uhdûd" adı verilmektedir. Ashâbu'l-Uhdûd'un kimler olduğu ve ne zaman nerede yaşadığı hakkında çok değişik rivayetler ve her bir rivayetin uzunca birer hikayesi vardır. Bu rivayetlerin herhangi birinin doğruluğu kesin değildir.⁷⁷⁴

⁷⁷⁰.Bkz. el-Mevdûdî, a.g.e., IV, 573; İbn Kesîr, a.g.e., III, 158-159.

⁷⁷¹.Bkz.İbn Kesîr, a.g.e., III, 159; Yazır, a.g.e., VI, 4016-4018; el-Mevdûdî, a.g.e, IV, 577.

⁷⁷². Yâsin, 36/13-18.

⁷⁷³. Yâsin, 36/19-27.

⁷⁷⁴.Bkz. Akif Kötten, "Ashâbu'l-Uhdûd" mad., Ş.İ. Ans;Yazır, a.g.e., VIII, 5690; el-Mevdûdî, a.g.e., VII, 82; İbn Kesîr, III, 623.

Ancak bazı hadîs kitaplarında kaydedilen ve Süheyb er-Rûmî'nin, Rasûlullah'tan rivâyet ettiğine göre, 'bir kral ve bir sihirbaz vardı. Sihirbaz çok yaşlanmıştı, kraldan, sihirini öğretecek bir genç ister. Kral bir genci görevlendirir. Çocuk, sihirbaza giderken yolda bulunan bir rahibe uğrar, ondan bazı bilgiler öğrenir. Sihirbazdan da sihir öğrenir. Bu öğrenmeler devam eder, kral gencin durumunu anlar ve onu öldürmek ister. Bu öldürmede başarılı olamaz. Genç krala, beni öldürebilmek için, bir tören düzenleyeceksin ve oklarınızı, bu çocuğun rabbi adına, diyerek atacaksınız, o durumda ölürüm, demiştir. Denilen yapılmış, genç ölmüştür. Halk, biz de bu çocuğun Rabb'ına inandık dediler. Kral onları hendekler kazdırıp ateşler yaktırarak içlerine atmıştır.⁷⁷⁵

Ashâbu'l-Uhdûd'un yaptığı bu kötü fiiller, Kur'ân'a konu olmuş ve anlatılmıştır. Şüphesiz ki bu âyetler, sadece o zamanın insanlarına hitap etmemekte, geçmişte olduğu gibi gelecekte de imana, dine ve inananlara yapılacak kötülük ve zulümlerin mutlaka Allâh tarafından cezalandırılacağını ifade etmektedir. Bu durum, Kur'ân kıssalarının en önemli özelliklerindedir.⁷⁷⁶

"Burçlara sâhip göğe, va'dedilen güne, o gün şâhitlik edene ve şâhitlik edilene andolsun ki, hendeğin içine atılan adamlar öldürüldü. O, yakıt doldurulup tutuşturulmuş ateş hendeğinin adamları. Onlar, hendeklerin başında oturmuşlardı. İçine attıkları mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı. Müminler, sırf azîz, övgüye layık Allâh'a inandıkları için onlar, bu mü'minlerden öç almışlardı. O Allâh ki, göklerin ve yerin mülkü kendine aittir. Allâh, herşeye şâhiddir. İnanmış erkek ve kadınlara işkence edip sonra yaptıklarına tevbe etmeyenler, onlar için cehennem azabı vardır. Ve onlar için yangın azâbı vardır. İnanan ve iyi şiler yapan kimseler için de altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur."⁷⁷⁷

775. Bkz. İbn Kesîr, a.g.e. II, 624; el-Mevdûdî, VII, 83.

776. Köten, a.g., mad., Ş.İ. Ans.

777. el-Burûc, 85/1-11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN KUR'ÂN KISSALARININ KRİTİĞİ

I. İBADETLER İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

A- TAHARET

1. Taharetin Tarifi

"Temizlik, manevî pislikten ve necasetten temizlenmek anlamında bir fıkıh terimi. Allâh'a kulluk edebilmek ve onun rızasını kazanmak için, temizlik ilk şarttır."⁷⁷⁸ Temizliğin maddesi sudur, su bulunamadığı zaman ise topraktır. Cünüblükten temizlenmeye gusul, namaz kılmak için gereken temizliğe abdest denir. Vücutta bulunan bazı fazla kılları kesmek de temizlik içerisinde yer almaktadır. Kur'ân'da "ey iman edenler, namaza durmak istediğiniz zaman yüzerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı meshedin ve ayaklarınızı da topuklara kadar yıkayın. Eğin cünüb iseniz tam temizlenin"⁷⁷⁹ buyurulmaktadır. Bir hadîste "temizlik imanın yarısıdır"⁷⁸⁰ buyurulmaktadır.

Allâh insanı yaratmış, onu bir takım emirler ve nehiylerle yükümlü kılmıştır. Ayrıca suyu varederek insana, onunla temizlenmeyi öğretmiştir. Dolayısıyla hemen hemen her rasûl ve nebide temizliğin vardır. Temizliği; beden, yiyecek ve giyecek ile çevre temizliği olarak belirten Çetin, insan yaşayabilmek için yer ve içer. Yiyecek ve içeceklerin temiz olanlarını seçmek İslâm'ın emirlerindedir⁷⁸¹ demektedir.

2. Peygamberlerde Taharet

Peygamberler kıssalarında geçen temizlik ile ilgili bilgilere geçmeden evvel İbnü'l-Arabî (ö.543/1148)'nin, "namaz hiçbir zaman hadesten ve

778. Yusuf Kerimoğlu, "Taharet" mad., Ş.İ. Ans.

779. el-Mâide, 5/16.

780. Müslim, Tahâre, 1.

781. Osman Çetin, "Temizlik" mad., Ş.İ. Ans.

necasetten taharet ile kıbleye yönelmekten hali değildir, yani namazın olduğu yerde bu şartlar da vardır"⁷⁸² yorumuna yer vermek gerekir.

a) Sâbûnî, "İdrîs hakkında kavminin, manevî pisliklerden temizlenmeleri konusunda titizlik gösteren ve sarhoş edici içkilerin tümünü yasaklayıp bu konuda şiddet gösteren bir nebi idi"⁷⁸³ demektedir.

b) İbrâhim (a.s) hakkında Kur'ân'da, "Hani Rabb'in İbrâhim'i bir takım keli- melerle denemedi geçirmişti. O da bunları tam olarak yerine getirmişti"⁷⁸⁴ buyur- maktadır. Beden temizliğiyle âyeti ilişkilendiren Kurtubî (ö.671/1273), "Yahyâ b. Said, Said b. el-Müseyyib'in şöyle dediğini duydum. İbrâhim (a.s), ilk sünnet olan, misafiri ilk ağırlayandır, göbek altını keskin bir âletle traş edendir. Bıyığını ilk kısaltan, ilk misvak kullanan ve suyla ilk istinca edendir"⁷⁸⁵ demektedir.

Sünnet olmak, kılları kesmek, bıyığı kısaltmak ve misvak kullanmak beden temizliklerindedir. Bu konuda, geçmiş peygamberlerin dört sünneti arasında diş temizliğine de yer verilir.⁷⁸⁶ Bir hadîste "Dört şey önceki peygamberlerin sünnetlerindedir. Haya, koku, nikâh ve diş temizliği"⁷⁸⁷ buyurulmaktadır.

Ayrıca Kurtubî, "kelimât" konusundaki en sağlam görüşün "Abdurrezzâk'ın İbn Abbâs'tan rivayet ettiği hadîstir, demektedir. Bu hadîste Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: 'Allâh, İbrâhim'i, beşi başta beşi de bedende toplam on tane temizlikle ilgili konuda imtihan emretmiştir. Baştakileri, bıyıkları kısaltmak, mazmazave istinşak, misvak kullanmak, saç taramak veya ayırmak, olarak saymıştır. Bedenekileri, tırnakları kesme, sünnet olmak, kasık ve koltuk altı traşı olmak, küçük ve büyük abdest mahallerini yıkamak,' olarak saymıştır."⁷⁸⁸

Buna benzer bir hadîste ise on şey fitrattandır, denilerek yukarda sayılan temizlik türleri ifade edilmiştir.⁷⁸⁹ İbnü'l-Arabî'ye göre "hadîste geçen 'fitrattandır' ifadesini sünnettendir şeklinde yorumlayanlar varsa da bana göre, dinlerden ve milletlerdendir. Rivâyete göre, Hz. İbrâhim, farz olarak bunlarla denendi, bize sünnettir. Ümmet, bu vazifelerin dinden ve milletten olduklarında ittifak halindedirler ama dereceleri hakkında farklı görüşler vardır."⁷⁹⁰ "Âlimler, ilk sünnet olan kişinin, İbrâhim (a.s) olduğunda ittifak etmişlerdir. Fakat kaç yaşında sünnet olduğunda ihtilaf

782. İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, III, 1042.

783. es-Sâbûnî, Peygamberlik ve Peygamberler, s. 296-297.

784. el-Bakara, 2/124.

785. el-Kurtubî, el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'ân, II, 97.

786. Bkz.Şâmil İA, "Misvak" mad., Ş.İ. Ans.

787. et-Tirmizî, Nikâh, 1; Ahmed b. Hanbel, V, 421.

788. Müslim, Tahâre, 56; Ebû Dâvud, Tahâre, 29; en-Nesâî, Zînet, 1; el-Kurtubî, a.g.e., II, 98.

789. Bkz. el-Buhârî, Libâs, 56; Ebû Dâvud, Tahâre, 44-45.

790. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 36,37. Hadîs için bkz. Ebû Dâvud, Tahare, 44-45.

vardır. Rivayetlere nazaran seksen yada yüz yirmi yaşında sünnet olmuştur, denilmektedir."⁷⁹¹

c) İbrâhim (a.s)'dan sonra bu temizlik türlerinin, diğer peygamberlerde de olması kuvvetle muhtemeldir, fakat bunlar hem delile ve hem de araştırmaya muhtaçtır. "Ey iman edenler, Mûsa'ya eziyet edenler gibi olmayın, ki sonunda Allâh onu demekte olduklarınızdan temize çıkardı. O, Allâh katında vecihti"⁷⁹² âyetine değinmek faydalı olacaktır.

Âyete göre, hem Mûsa'ya eziyet edilmiş ve hem de Hz. Muhammed'e eziyet edilmiştir. Hz. Muhammed'e yapılan eziyetin ganimet taksimi ve Zeyd'e evlatlığı denilmesi ile ilgisi vardır. Mûsa'ya yapılan eziyete gelince İbn Abbâs ve bir cema-atin Ebû Hureyre (r.a)'den rivayet ettiğine ve Kurtubî'de geçtiği üzere Rasûlullah (s.a.v.)⁷⁹³ İsrâiloğullarının uryan bir vaziyette guslettiklerini ifade etmiştir. Mûsa ise bedenini gizliyen biriydi. İsrâiloğulları Mûsa'nın bu durumunu, bedeninde bulunan bir eksikliğe yoruyorlardı. Şam'da bir pınarda yıkanan Mûsa, elbiselerini bir taşın üzerine bırakmıştı. Taş, elbiseleri, İsrâiloğullarının kalabalık olduğu bir yere getirirken Mûsa peşinden koşuyordu. Onlar Mûsa'nın pürüzsüz bir vücuda sahip olduğunu gördüler. Allâh'ın Mûsa'yı İsrâiloğullarının dediklerinden kurtardığını"⁷⁹⁴ belirtmektedir. "Mûsa'nın elbiselerini çıkarması, suya uryan olarak girmesi, bunun caiz olduğuna delildir. Cumhurun mezhebi de budur."⁷⁹⁵

d) Eyyûb (a.s) gönderilen elçilerdendir. Eyyûb'da temizlik ve gusul konu-sunda Ebû Hureyre'den menkûl bir hadîs vardır. Hadîse göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Eyyûb, çölde tek başına bir gün çıplak olarak yıkanyorken, çekirge büyüklüğünde altınlar üzerine düşmeye başladı. Eyyûb bunları toplayıp cebine doldurmaya hazırlanırken Allâh Eyyûb'a 'bu gördüklerinden daha fazlasıyla seni zenginleştirmedim mi?' dedi. Evet, bana çok zenginlik verdin, fakat hâlâ senin hayır ve bereketine muhtacım, dedi."⁷⁹⁶ "Burada Eyyûb'un tek başına çıplak olarak yıkandığı mervidir. Bu hadîse göre kişinin, tek başına çıplak olarak yıkanmasının bir sakınca yoktur ve hatta caiz olduğunu gösterir"⁷⁹⁷ demektir.

Diğer peygamberlerde de temizlik ve temizlenecek mahaller elbetteki vardır, ancak bu konuda delil gereklidir. Dolayısıyla yukardaki açıklamalardan varılan sonuç, temizlik ve taharet olayı önemli bir hâdise olup; sınırlı sayıda bazı peygamberlerde vardır. Bu, hiçbir zaman

⁷⁹¹. el-Kurtubî, a.g.e., II, 99; el-Buhârî, Enbiyâ, 8; Müslim, Fedâil, 151.

⁷⁹². el-Ahzâb, 33/69.

⁷⁹³. el-Kurtubî, a.g.e., XIV, 251.

⁷⁹⁴. el-Kurtubî, a.g.e., XIV, 251.

⁷⁹⁵. el-Kurtubî, a.g.e., XIV, 252.

⁷⁹⁶. el-Buhârî, Gusl, 20, Tevhîd, 25, Enbiyâ, 20; en-Nesâî, Gusl, 7; Ahmed b. Hanbel, II, 214.

⁷⁹⁷. Mansur Ali Nâsîf, et-Tâcu'l-Câmi' Li'l-Usûl Fi Ehâdisi'r-Rasûl, Temel Neşriyat, İstanbul (trs), III, 301.

diğerlerinde olmadığını göstermez. İbrâhîmî dinlerde beden temizliğine özel bir önem verilmiştir, denilebilir.

B- NAMAZ

1. Namazın Tarifi

"Dua, hayırlı dua; müslümanların yaptıkları, bazı hareketleri de kapsayan bir ibadet türü. Arapçası 'salat' olup, çoğulu 'salavât'tır."⁷⁹⁸ "Sözlük anlamı verilen namaz terim olarak, tekbir ile başlayıp selam ile son bulan, belli fiil ve sözleri içine alan bir ibadettir. Allâh'a karşı tesbîh, ta'zim ve şükrün ifadesidir."⁷⁹⁹ Namaz, hicretten bir buçuk yıl kadar önce Mi'rac gecesinde bu ümmete farz kılınmıştır. Kur'ân'da doksandan fazla âyette zikredilmektedir.⁸⁰⁰ "Namaz ile ilgili her türlü açıklamayı yapıp, kılınışını ve önceleyen şartlarını belirten Rasûlullah'ın sünnetinde de geniş bir yer tutmaktadır."⁸⁰¹ Döndüren, "Allâh'ın varlığını ve birliğini tasdikten sonraki en büyük ve en önemli farz, namazdır "⁸⁰² demektedir.

Kur'ân'da namaz ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır: "Namazı kılın, zekâtı verin ve Allâh'a samimiyetle bağlanın. O, sizin mevlânızdır. O, ne güzel mevlâ ve ne güzel yardımcıdır."⁸⁰³ İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber "İslâm beş şey üzerine kurulmuştur. Allâh'tan başka bir ilâh bulunmadığına, Muhammed'in Allâh'ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak"⁸⁰⁴ buyurmuştur.

2. Peygamberlerde Namaz

Daha önceki ümmetlerde de namaz ibadetinin varlığı hakkında kıssalarda geçen âyetlerde bazı bilgiler vardır. Ancak bu namaz ibadeti, beş vakit namaz değildi. Peygamber kıssalarında namaz ibadeti ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

a) "Sonra onların arkasından öyle kuşaklar türedi ki, namaz kılma duyarlılığını kaybettiler ve şehvetlerine kapılıp uydular."⁸⁰⁵ Bu âyetten önceki âyetlerde (19/56-57) İdrîs (a.s)'dan bahsedildikten sonra on peygamberin adı zikredilir. Ardından bu âyette, namaz kılma duyarlılığını

798. Hamdi Döndüren, "Namaz" mad., Ş.İ. Ans; Döndüren, İslâm İlmihali, s. 191.

799. Döndüren, a.g.e., s. 191; Namazın manası için bkz. Yazır, IX, 6170.

800. Bkz. el-Bakara, 2/37,43,45,46,115,142,143,144,148,177,186,238,255,286; en-Nisâ, 4/45, 101-102; el-Mâide, 5/6; el-A'râf, 7/55, 205, el-Enfâl, 8/3; Hûd, 11/114; İbrâhîm, 14/31; el-İsrâ, 17/78,79,110; Tâhâ, 20/7,130,132; el-Hacc, 22/34,35,45; el-Furkân, 25/62-64; el-Ankebût, 29/45; Lokmân, 31/4-5.

801. Bkz. el-Buhârî, Salât, 1, Zekât, 41,63; Müslim, İmân, 263; en-Nesâî, Salât, 1; Ahmed b. Hanbel, III, 161, IV, 208,209; İbn Mâce, İkâme, 194; ed-Dârimî, Zekât, 1.

802. Döndüren, a.g.e., s.191.

803. el-Hacc, 22/78.

804. el-Buhârî, İman, 1, 2; Müslim, İman, 19-22.

805. Meryem, 19/59.

kaybederek şehvetlerine uyan nesilden söz edilir. İbn Kesîr (ö.774/1372) bu konuda şöyle demektedir: "İzâatü's-salât'tan maksat, namazı terketmektir. Bu görüş, Muhammed b. Ka'b el-Kurezî ve Süddî'ye aittir. İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. Halef, selef, Ahmed b. Hanbel ve mezhep imamlarına göre, namazı terkedeni tekfir etmişlerdir. Ömer b. Abdilaziz bu âyeti okuduktan sonra onların yaptıkları, namazı terk değil, vakitleri geçirmektir"⁸⁰⁶ demiştir.

"Mücâhid'e göre bunlar, hristiyanlardır. İbn Mesûd'a göre ise namazın vakitlerini geçirmektir, yada tam erkânı üzere kılmamaktır."⁸⁰⁷ Mevdûdî "Bu, sapık bir topluluğun işlediği ilk günahdır; çünkü bundan sonra onlarla Allâh arasında başka bir bağ kalmaz. Bu noktada burada evrensel bir ilke şeklinde, yani eski peygamberlerin hepsinin ümmetlerinin ilk önce namazı bırakarak sapıtmaya başladıkları gerçeği ortaya konularak sunulmaktadır"⁸⁰⁸ demektedir.

b) "O'na İshâk'ı hediye ettik, üstelik torunu Ya'kûb'u da verdik. Onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik."⁸⁰⁹ "Bir zamanlar İbrâhim'e Beytin yerini açıklamış ve ona şöyle emretmiştik: 'Bana hiç bir şeyi ortak koşma, tavaf edenler, ayakta duranlar, ruku' ve secde edenler için evimi temizle."⁸¹⁰ Bir başka âyette, "Rabb'imiz ben, çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabb'imiz, namazı kılsınlar diye böyle yaptım."⁸¹¹ buyurulmaktadır. Kurtubî "Âyetteki 'kâimûn' dan maksat namaz kılanlardır. Allâh namazın rukunlerinden en büyükleri olan kıyam, ruku' ve secdeyi zikretmiştir."⁸¹² demektedir. İbn Kesîr namazı kılsınların tefsirinde, İbrâhim'in orayı, yanında oturanların namazı kılabilmeleri mümkün olsun adına haram kıldığını⁸¹³ ifade ediyor.

Diğer bir âyette, "Rabb'im, beni namazımda sürekli olan kıl, soyumdan olanları da. Rabb'imiz, duamı kabul buyur."⁸¹⁴ "Bunda da beni namazıma devam edip, sınırlarına riayet eden yap. Soyumdan da namazı kılanlar yap"⁸¹⁵ diye yorumlanmaktadır. İbrâhim'in üç yalanından biri şöyle anlatılmaktadır: "İbrâhim (a.s) Sâre ile Erdün denilen bir ülkeye gelmişlerdi. Kral ona, İbrâhim bu kadın kimdir? O, din kardeşimdir, dedi. Sonra Sâre'ye gelip sakın beni yalancı çıkarma dedi. Hz. Sâre kalktı, abdest aldı, namaza durdu ve şöyle dua etti; 'Ya Rabb! ben sana ve senin

806. İbn Kesîr, Muhtasar, II, 157-158.

807. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 121, 128.

808. el-Mevdûdî, a.g.e., III, 225.

809. el-Enbiyâ, 21/72-73.

810. el-Hacc, 22/26-27. Benzer bir âyet için bkz. el-Bakara, 2/125.

811. İbrâhim, 14/37.

812. el-Kurtubî, a.g.e., XII, 36-37; İbn Kesîr, a.g.e., II, 539.

813. İbn Kesîr, a.g.e., II, 302.

814. İbrâhim, 14/40.

815. İbn Kesîr, a.g.e., II, 302.

peygamberine iman ettimse, ben kadınlığımı koruduysam benim üzerime şu kâfiri musallat etme.' Olan oldu ve Sâre'yi serbest bıraktı ve ona Hacer'i verdi.⁸¹⁶

"İçinde Şâfiî, Ebû Hanife, Sufyan es-Sevrî ile seleften bir cemaat İslâm hukukçuları Bakara 125. âyete göre, Beyt'in içinde farz veya nafile namaz kılmak caizdir"⁸¹⁷ demektedirler. Yazır'a göre, "Beyt'imi tavaf edenler, kaim olanlar, ruku' ve secde edenler için, hissi ve manevî açıdan temizle ki, bu gurup insanlar rahatlıkla ibadet etsinler, demektir."⁸¹⁸ "İbrâhim hacc çağrısını tamamlayınca Makam-ı İbrâhim'i kible yaptı. Makam-ı İbrâhim, Allâh'ın dilediği zamana kadar kible olarak kaldı. Hz. İbrâhim'den sonra oğlu Hz. İsmâil (a.s) da Kabe'nin kapısı yönünde ona doğru namaz kılıyordu. Muhammed (s.a.v) Mekke'ye geldiğinde Makam-ı İbrâhim'e doğru namaz kıldı."⁸¹⁹

c) "İsmâil, halkına namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi. Rabb'i tarafından beğenilmişti."⁸²⁰ "İsmâil, ailesine ve halkına Allâh'a itaati, özellikle de dinin direği olan namaz kılmayı ve toplumun refahını gerçekleştirecek olan zekât vermeyi emreliyordu."⁸²¹ Bu âyetlere göre İsmâil'de namaz vardır.

d) Yûsuf (a.s) kıssasında Ya'kûb (a.s)'in şu durumu anlatılmaktadır: "Ya'kûb onlara sırt çevirdi. Vah, Yûsuf'a yazık oldu, dedi ve üzüntüden gözlerine ak düştü. Artık acısını içinde saklıyordu."⁸²²

Bu âyetin yorumunda deniliyor ki, "Ya'kûb namaz kılıyordu. Yûsuf da onun önünde uzanmış uyuyordu. Uykusunda horuldadı, Ya'kûb, ona döndü ve iltifat etti. Meleklerle şu kuluma bakın, bana münacaat ediyor, ama başka şeylere iltifat ediyor. Celalim hakkı adına, onunla onun arasını seksen yıl ayıracağım. Meleklerle, bu kuluma bakın, önümde münacat ediyor, ancak başka şeylere iltifat ediyor. Amel edenler bilsinler ki, önümde münacaata duran nazarını sadece bana döndürmelidir. Bu rivayete göre, namazı bozmasa da, namazda öteye beriye bakmak cezâyâ ve namazın eksikliğine delalet eder. Hz. Aişe (r.anhâ)'den rivayet edildiğine göre: "Rasûlullah'a namazda öteye beriye iltifatı sordum. Rasûlullah, iltifat, şeytanın kulun namazından ihtilas ettiği bir durumdur, buyurdu."⁸²³ demiştir.

Kur'ân'da Allâh, İbrâhim, İsmâil, Lût' (a.s)'dan bahsettikten sonra İbrâhim'e İshâk'ın ve torunu Ya'kûb'un hediye edildiğinden

816. Mefail Hızlı, "İbrâhim" mad., Ş.İ. Ans.

817. el-Kurtubî, a.g.e., V, 3397.

818. Yazır, a.g.e., V, 3397.

819. Şâmil İA, "Makam-ı İbrâhim" mad., Ş.İ. Ans.

820. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 114-116.

821. es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsir, II, 220-221.

822. Yûsuf, 12/84.

823. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 248.

bahsetmektedir.⁸²⁴ Bundan sonra bu peygamberler hakkında: "Onları, buyruğumuz altında insanları doğru yola götüren önderler yaptık. Onlara iyi işler yapmayı zekât vermeyi vahyettik. Onlar, bize kulluk eden kimselerdi."⁸²⁵

e) "Yûsuf ana-babasını tahtın üstüne çıkardı ve hepsi onun için secdeye kapandılar."⁸²⁶ "Bu âyette pek çok yorum yapılmıştır. Fakat insanın insana secdesi yada Allâh dışındaki bir yaratığa secdesi kesinlikle mümkün değildir. Secdenin itaat etme, boyun eğme anlamından hareketle, bundan sonrası için, Yûsuf'un yönetimi altına girdiler, demektir."⁸²⁷

f) "Ey Şuayb, dediler, senin namazın mı sana, babalarımızın taptığı şeylerden vazgeçmemizi emrediyor."⁸²⁸ "Rivayete göre Şuayb (a.s), ister farz olsun ister nafîle olsun, çok namaz kılıyordu. O, namaz hakkında kötülüklerden ve münkerden alıkoyan bir ibadettir, diyordu. Onlara namazı ve diğer ibadetleri emredip, kötülükleri yasaklayınca kavmi onu, çokça üzerine düşüp kıldığı namazından ötürü alaya aldılar ve onu ayıpladılar. Hasan el-Basrî'ye göre, Allâh gönderdiği her peygambere mutlaka namazı emretmiş, zekâtı farz kılmıştır."⁸²⁹

"Şuayb (a.s) ile ilgili kıssada, insanın davranışlarında namazın etkililiğinin bir beyanı vardır. Şuayb kavmini ve tabi olanları, namazla etkileyerek kula kulluktan Allâh'a kulluğa ve hürriyete taşımıştır. Bu inanmayanların gözünden kaçmamıştır."⁸³⁰ Şuayb (a.s) ile ilgili kıssada namazın etkisine rastlıyoruz. Nitekim, kıssada namazın insana ve davranışlarına etki edişinin bir beyanı vardır. Şuayb kavmi, bu konuda ona şöyle demektedirler: "Ey Şuayb, dediler, senin namazın mı bizi, babalarımızın taptıklarından veya mallarımızda dilediğimiz gibi davranmaktan, engelliyor?"⁸³¹

Şuayb kavmi; Şuayb ve ona tabi olanları, namazın nasıl etkilediğini, konumlarını nasıl değiştirdiğini ve Allâh'ın dışındakilere kulluktan hürriyete taşıdığını, ölçü ve tartılarda aldatmayı ortadan kaldırdığını farketmişlerdir. Bundan ötürü namaz, hatalardan korur, kötülöklere engel olur. Bu konuda Kur'ân namazın etkisini şöyle açıklıyor: "Ey Muhammed, kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı kıl, muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve fenalıktan alıkor, Allâh'ı anmak ne büyük şeydir. Allâh yaptıklarınızı bilir."⁸³²

824. Bkz. el-Enbiyâ, 21/66-72.

825. el-Enbiyâ, 21/73.

826. Yûsuf, 12/100.

827. Bkz. Fedakar Kızmaz, "Secde" mad., Ş.İ. Ans.

828. Hûd, 11/87.

829. el-Kurtûbî, a.g.e., IX-87; İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1051.

830. Tabbâre, Mea'l-Enbiyâ, s. 206.

831. Hûd, 11/87.

832. el-Ankebût, 29/45.

"Köşeye sıkıştıracakları hedef olarak, namazı seçmelerinin nedeni onun, gerçek dinin ilk ve önde gelen, göze çarpan ibadet şekli olmasıydı. Çünkü onlar namaz gibi ibadetleri kendi şerir yollarını için en büyük tehdit kabul etmektedirler. Ve bir kimse namazı gerçekten kılıyorsa hakikatleri tebliğe başlar ve onların kötü yollarını eleştirir"⁸³³ "Secdelere kapanmanın zevkini anlamayan, onu faydasız bir külfetten ibaret sayanlar, namazı kılanlarla eğlenmeyi mutad hale getirirler. Namazla eğlenmek ve dalga geçmek küfür sebebidir."⁸³⁴

g) "Mûsa ve kardeşine, 'Mısır'da kavminiz için evler hazırlayın, evlerinizi namaz kılınan ve kıbleye dönük yerler yapın ve namazı dosdoğru kılın,' diye vahyettik."⁸³⁵ "Gerçekten Ben, Ben Allâh'ım, Ben'den başka ilah yoktur; şu halde Bana ibadet et ve Beni zikretmek için dosdoğru namaz kıl."⁸³⁶ "Gerçekten Ben, Ben senin Rabb'inim. Ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen, kutsal vadi olan Tuva'dasın."⁸³⁷

"İlk âyette, namazda kıble edinmek sözkonusudur. Buna göre Mûsa ve kavminin namazında kıble edinmek meşru' idi. Hatta namaz hiçbir zaman hadesten ve necasetten taharet ile kıbleye yönelme ve avret yerlerini örtme şartlarından hali değildir. Namazın olduğu yerde bu emirleri muhtevî rûkûnleri vardır. Zira bu, tekliflerde açık ve ibadetlerde vakurlu bir tutum ve durumdur. 'Evlerinizi, kıble cihetine yönelik kurun' âyeti, Beytü'l-Makdis'e yönelin demektir. Nerede olurlarsa olsunlar, oraya yönelmeleri emredilmiştir. Korkuyorsanız kilise ve havralarda namaz kılmayın, evinizde kılın. Onların dinine göre güvende oldukları zaman kilise ve havralarda namaz kılınırdı. Korktukları zaman evlerinde kılarlardı, şeklinde ikinci bir görüş daha vardır. Ancak İbnü'l-Arabî birinci görüş, yorumların en açık alanı, ikincisinin bir iddia olduğunu belirtmektedir."⁸³⁸

Âyetin yorumunda Mevdûdî şöyle demektedir: "Vardığım sonuca göre Mûsa (a.s) cemaatle namaz kılmak için bir takım binalar, inşa etmek yada evler edinmekle emrolunmuştur. Bu gerekliydi, çünkü cemaatle namaz kılmak şekli, iktidarın zulmü ve itikad zayıflığı yüzünden İsrâiloğulları ve Mısır müslümanları tarafından terkedilmişti. Bu durum dağılmalarına sebep olmuştu. Toparlanmaları için yeniden, cemaatle namaz kılmayı tesis etmek asıl olacaktı." 'Evlerinizi kıbleye dönük mescidler haline getirin' ifadesi, bu evlerin cemaatle namazın kılındığı ortak mekanlar ve toplantılarının yapıldığı merkezi yerler haline

833. el-Mevdûdî, a.g.e., II, 418.

834. Yazır, a.g.e., IV, 2807-2808.

835. Yûnus, 10/87.

836. Tâha, 20/14.

837. Tâhâ, 20/12.

838. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1042.

getirilmesi anlamındadır. Ayrıca ikametü's-salât namazın topluca kılınması anlamına gelir."⁸³⁹

"İkinci âyete gelince bu konuda da; âyette geçen 'zikrî' den maksat, namazın kadrini ve büyüklüğünü gösteren ve tevhidden sonraki en büyük ibadet olan namaza devam et; zira namaz Allâh'a tazarru'dur. Buna göre namaz en büyük bir zikir olup unutulmakla düşmez."⁸⁴⁰ Âyetin tefsirinde Sâbûnî, Sâvi'nin bir görüşünü naklediyor: "Burada her ne kadar ibadetlere girse de namazın zikir anlamında özellikle vurgulanması, namazın kadrinin büyük, zikri de ihtiva etmesi ve kalp, lisan ve diğer vücut organlarının meşguliyetinden dolayıdır. Namaz, tevhidden sonra, dinin en büyük ve faziletli ruknüdür."⁸⁴¹

Âyete göre, namazı zamanında kılmayı unutan kimse hatırladığında kılmalıdır. Enes (r.a)'den gelen bir hadîse göre, "Eğer bir kimse namazı kılmayı unutursa hatırladığında kılmalıdır. Çünkü bunun için başka bir keffaret yoktur."⁸⁴² Hz. Peygamber, Enes'in rivayetine göre: "Kim bir namaz vaktinde uyur kalırsa veya unutup vaktini geçirirse, hatırladığında onu kılınsın"⁸⁴³ buyurduktan sonra "Beni anmak için namaz kıl."⁸⁴⁴ âyetini okumuştur.

"Üçüncü olarak verdiğimiz âyette 'Ayakkabılarını çıkar' buyurulmaktaydı. Âyetin yorumunda, belki de bu sebeple yahûdiler ayakkabıları ile namaz kılmazlar, dua etmezler. Fakat Peygamber (s.a.s) bu şüpheyi şöyle izale eder. 'Ayakkabılarıyla veya mestleriyle namaz kılmayan yahûdilerin aksine amel edin.'⁸⁴⁵ Fakat bu, kişinin mutlaka ayakkabılarıyla namaz kılması gerektiği anlamına gelmez, sadece ayakkabılarla namaz kılmanın caiz olduğunu gösterir denilmektedir."⁸⁴⁶ "Miraç hadîsinde Mûsa (a.s)'ın müracaatıyla elli vakitten beş vakite indirilmesi ve Mûsa'nın ben bundan önce söyledim, yapamadılar demesi onlarda da namazın varlığına delildir."⁸⁴⁷

"Evlerinizi kibleye yönelik yapınız"⁸⁴⁸ âyetinin tefsirinde, "müfessirlerin çoğunluğuna göre İsrâiloğulları, sadece kiliselerde ve mescidlerde açıktan namaz kıyorlardı. Mûsa (a.s)'yı Allâh görevlendirdince, Firavn mescidlerin yakılmasını ve artık, oralarda namaz kılınmamasını emretti. Allâh (c.c) Mûsâ'ya ve kardeşi Hârûn'a oturdukları evlerden başka,

839. el-Mevdûdî, a.g.e., II, 359;es-Sâbûnî, a.g.e., I, 595.

840. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 179; İbn Kesîr, a.g.e., II, 471.

841. es-Sâbûnî, a.g.e., II, 231.

842. el-Buhârî, Mevâkit, 37; Müslim, Mesâcid, 309; Ahmed b. Hanbel, III, 243.

843. et-Tirmizî, 16; en-Nesâî, Mevâkîf, 53; ed-Dârimî, Salât, 26 Bkz. el-Mevdûdî,a.g.e., 11, 245, İbn Kesîr, a.g.e., II, 471.

844. Tâhâ, 20/14.

845. Ebû Dâvud, Salât, 88. Bkz. el-Mevdûdî, a.g.e., III, 240.

846. el-Mevdûdî, a.g.e., III, 240.

847. Ali Arslan, İbadetin Sır ve Hikmetleri, Arslan Yay., İstanbul (trs), s. 29.

848. Yûnus, 10/87.

hem kendileri ve hem de İsrâiloğulları için mescid işlevi görecek evler yapmalarını emretti. Bu görüş İbrâhim, İbn Zeyd, Rebi', Ebû Mâlik ve İbn Abbas'a aittir."⁸⁴⁹

h) "Hani İsrâiloğullarından, 'Allâh'tan başkasına kulluk etmeyin, namazı dosdoğru kılın' diye kesin söz almıştık. Sonra siz, az bir bölümünüz dışında yüz çevirdiniz ve hâlâ çevirmektesiniz."⁸⁵⁰ "Andolsun, Allâh İsrâiloğullarından kesin söz almıştı. Onlardan oniki güvenilir-gözeticiyi göndermiştik. Eğer namazı kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları savunur- desteklerseniz gerçekten ben sizinle birlikteyim, diye söyledi."⁸⁵¹

"Mûsa (a.s)'ya emredilen namaz İsrâiloğullarına da emredilmektedir. Hatta bu konuda ahit alındığına dair âyetler vardır. İlk âyetin tefsirinde Yazır, "bunda, diyor, hem onlara emredilen namazın başka olmadığı, İslâm'ın namazı olduğuna tenbih hem de cemaatin vücuduna izah vardır. Bütün bu ilâhî emirler İsrâiloğullarına dair anlatılmakla, sadece onlara ait olduğu anlaşılmalı, aksine bunlar İslâm şeriatında da varlığı bilinmelidir"⁸⁵² demektedir. Taberî, "bu âyetteki namazı kılın; rükuunu ve secdelerini tamamlayarak, kırâat ve huşuunu eksiksizce yerine getirerek namazı kamilen eda edin"⁸⁵³ şeklinde yorumlamaktadır. İkinci âyetle ve özellikle ahit alınmasıyla ilgili olarak, "ahd" maddesinde; "Cenâb-ı Hakk kullarından ilk ahdin yanısıra daha sonraları peygamberleri aracılığıyla başka ahidler de alınmıştır. Meselâ, İsrâiloğullarından namaz kılacaklarına, zekât vereceklerine, peygamberlerine inanacaklarına ve itaat edeceklerine dair ahit almıştır."⁸⁵⁴

"Rebi' b. Enes (r.a)'e göre 'Namazı kıalarsanız sizinle beraberim' âyeti nakiblerle ilgilidir. Diğerleri ise bunun tüm İsrâiloğulları ile ilgili olduğunu söylemektedirler."⁸⁵⁵ "Oniki lidere ve temsilcisi oldukları halka, namazı kılmaları ve eğer kılar, Allâh onlara yardım edeceğini anlatıyor. Burada, bedeni bir ibadet olan namazı kılmaları emrediliyor. Zira, ikametü's-salât, cemaatle gerçekleşir. Zira Allâh, onlar hakkında şöyle buyuruyor:

"Allâh'ın indirdiğine iman edin' denilince onlar, biz, bize indirilene inanırız, dediler."⁸⁵⁶ İfade edildiğine göre, 'gaybe inanırlar'⁸⁵⁷ âyeti inince yahûdiler ve hristiyanlar, biz de gaybe inanırız, dediler. 'Namazı kılarlar'⁸⁵⁸

849. el-Kurtubî, a.g.e., VII, 371.

850. el-Bakara, 2/83.

851. el-Mâide, 5/12.

852. Yazır, a.g.e., I, 337.

853. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Muhtasarı Tefsiri't-Taberî, İht.ve Tahk. M. Ali es-Sâbûni-Salih Ahmed Rıza, (Çev. Mehmet Keskin), İstanbul1990, I, 69.

854. Şâmil İA, "Ahd" mad., Ş.İ. Ans.

855. el-Kurtubî, a.g.e., VI, 114.

856. el-Bakara, 2/79.

857. el-Bakara, 2/8.

858. el-Bakara, 2/3.

âyeti inince biz de namazı kılarız dediler. 'Verdiğimiz rızıktan infak ederler'⁸⁵⁹ âyeti inince biz de infak eder, tasaddukta bulunuruz, dediler. Ama 'sana ve senden önce indirilene inanırlar'⁸⁶⁰ âyeti inince, biz buna inanmayız, bunu inkâr ederiz, dediler."⁸⁶¹

"Ayrıca İbn Abbas'a göre, Kabe, Mûsa'nın ve beraberindekilerin kiblesi idi. Bu görüşe göre namazda kibleye yönelmek, Mûsa'nın şeriatında var ve meşru' idi. Ayrıca namazlarının şart ve rükünlerinden, yada hiç bir namaz, setrü'l-avret, istikbâl-i kible, taharet şartlarından hiçbir zaman boş değildir. Nerede namaz varsa bu şartlarda orada vardır. Zira bunlar, teklifin en belîği ve ibadette en geniş olanıdır."⁸⁶²

"Yahûdiler ve hristiyanlar doğrudan doğruya secdeye giderler, rukû' etmezler. Rukû' sırt ile boynunu öne eğmektir. Kıyamdan secdeye kapanmakta bir itidalsizlik vardır ki bunu rukû' itmam eder. Cidden, namazı ikame etmek, zekât vermek ve cemaate devam etmek; hakkı gizlemek ile hakkı batıla karıştırmaktan men eder."⁸⁶³ "Onlar sana indirilene ve senden önce indirilene de inanırlar"⁸⁶⁴ âyetinin tefsirinde Kurtubî'ye göre, senden önce indirilenler, önceki kitaplardır. Yahûdiler ve hristiyanların aksine müminler o kitaplara inanırlar.

1) Lokmân (a.s) oğluna nasihatlarında: "Yavrum, namaz kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret"⁸⁶⁵ demektedir. "Lokmân (a.s), oğluna itaatın en büyükleri namazı, iyiliği emretmeyi ve kötülüğü yasaklamayı vasiyet etmektedir. Burada, önce kendi nefsinde bunları uygulayan ancak, münkeri yasaklayabilir. Ayrıca, İbn Cüreyc'e göre yapılması emredilen işlerden biri de namaz kılmaktır."⁸⁶⁶ İbn Kesîr, âyeti, "vakitlerine, farzlarına ve hükümleriyle hududuna riâyet ederek kıl",⁸⁶⁷ şeklinde tefsir etmektedir.

i) "Zekeriyâ, mihrapta namaz kılmakta iken, melekler ona seslendi. Rabb'ini çokça zikret ve akşam sabah onu tesbih et, dedi"⁸⁶⁸ "Böylelikle Zekeriyâ mescidden kavminin karşısına çıkıp onlara; 'sabah akşam tesbih edin' anlamlarını işaret etti."⁸⁶⁹ Zekeriyâ, mescidde namaz kılarken, Cibril (a.s) ona bir çocuğu olacağını bildirdi, "Sabah-akşam tesbih edin" ifadesi bir görüşe göre, Allâh için namaz kılın, demektir.⁸⁷⁰ Melek ona, şifahi bir

859. el-Bakara, 2/3.

860. el-Bakara, 2/4.

861. el-Kurtubî, a.g.e., I, 180.

862. el-Kurtubî, a.g.e., VIII, 371.

863. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 337.

864. el-Bakara, 2/4.

865. Lokman, 31/17.

866. el-Kurtubî, a.g.e., XIV, 68-69.

867. İbn Kesîr, a.g.e., III, 66; es-Sâbûnî, a.g.e. II, 493.

868. Âlu İmrân, 3/39,41.

869. Meryem, 19/11.

870. es-Sâbûnî, a.g.e., I, 199-200.

hitapla konuş-tu. Bu sırada Zekerıyyâ, mihrapta, ayakta namaz kılıyordu. Mihrap burada Zekerıyyâ'nın Allâh ile başbaşa kalıp münacaatta bulunduğu ve namaz kıldığı yerdir.⁸⁷¹

Zekerıyyâ, musalladan kavmine görünerek, hu-zurlarına çıktı. Mihrap yüksek bir yer demektir. Onların, yerden yüksek mihraplar edince âdetleri vardı. Bunun delili Dâvud (a.s)'un mihrabıdır. Bu âyete göre yahûdilerin namazlarında, imamların cemaate nazaran daha yüksek olması meşru' idi. İmam Ahmed b. Hanbel, minber kıssasına ve daha başka delillere dayanarak caiz kabul etmiştir. Mâlik'e göre, az bir yüksekliğin mahzuru yoktur. Mâlik'in ashâbı, imamın kibirlenmesine vesile olabilir endişesiyle menetmişlerdir.⁸⁷² "Bu Rabb'inin kulu Zekerıyyâ'ya olan nimetini anışıdır. O gizlice Rabb'ine nida etmişti"⁸⁷³ âyetlerinin tefsirinde, Zekerıyyâ mihrapta iken veya mihrapta nida etti. Bu âyet, bu görüşü destekler. Allâh, duasını namazda kabul ettiğini açıklıyor. Zaten o da namazda Allâh'a dua etmişti.⁸⁷⁴

j) "Meryem, Rabb'ine gönülden itaatte bulun, secde et ve ruku' edenlerle beraber ruku' et."⁸⁷⁵ Âyetteki, "kunut" huşu' içerisinde taatte bulunmaktır. Mücâhid'e göre namazda uzun süre ruku'da kalmaktır. Secde edenlerden, ruku' edenlerden ol manasına gelir.⁸⁷⁶

k) Yahyâ (a.s) Allâh'ın emrettiği gibi kitabı kuvvetle tuttu. Önce Tevrât'a sonra İncıl'e göre hareket etti. Bu mukaddes kitapların hükümlerinin yaşanmasına çalıştı.⁸⁷⁷ Hz. Muhammed (s.a.s) onun bu mücadelesi hakkında, bir hadıslerinde şöyle buyurmuştur. "Yüce Allâh, Zekerıyyâ'nın oğlu Yahyâ'ya, hem kendi amel etmek ve hem de amel etmeleri için İsrâiloğullarına emretmek üzere, beş emirle görevlendirmişti. Kendisi bu hususta biraz ağır ve yavaş davranunca, İsâ (a.s) ona, ya sen yap, yada ben yapayım dedi. Uzunca olan hadıste namazla ilgili olarak; " Allâh namaz kılmayı size emretti. Namaza durduğunuzda, yüzünüzü sağa sola çevirmeyiniz. şüphe yok ki, Yüce Allâh, kulu, yüzünü başka tarafa çevirmedikçe hep ona yöneliktir."⁸⁷⁸

l) "Nerede olursam olayım, beni kutlu kıldı ve hayat sürdüğüm müddetçe, bana namazı ve zekâtı vasiyet etti."⁸⁷⁹ Âyetteki "namazı bana vasiyet etti"nin anlamı bana, namaza devam etmemi emretti, demektir.⁸⁸⁰

871. İbn Kesir, a.g.e., I, 280.

872. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 85.

873. Meryem, 19/2-3.

874. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 76.

875. Âlu İmrân, 3/43.

876. İbn Kesir, a.g.e., I, 282.

877. Nureddin Turgay, "Yahyâ" mad, ř.İ. Ans.

878. et-Tirmizî, Emsâl, 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 202.

879. Meryem, 19/31.

880. es-Sâbûnî, a.g.e., II, 215.

Bana, namazı ve zekâtı rüşd çağına geldiğimde, eda etmekle mükellef tuttu.⁸⁸¹

Sonuç olarak diyebiliriz ki Allâh'ı birlemek ve tevhide inanmaktan sonra en büyük ibadet namazdır. Namaz, İslâm'dan önceki semâvî dinlerde de emredilmiştir. Daha önceki ümmetlerde namaz ibadetin varlığı kesin bir emirdir. Hz. Muhammed (s.s.s), beş vakit namaz farz kılınmadan önce, yalnız sabah güneşin doğmasından önce ve akşam güneşin batmasından sonra olmak üzere iki vakit namaz kılıyordu. Beş vakit namaz Mi'rac gecesinde farz kılınmıştır.⁸⁸² Ayrıca yukarıda anlamı verdiğimiz hadîse göre, tevhid inancı namaz, oruç, zekât ve zikir gibi ibadetler, yalnızca Muhammed (s.a.s)'in ümmetine mahsus ibadetler değildir. Daha önceki peygamberlerin de ümmetlerine emrettiği ibadetlerdendir.⁸⁸³

C- ORUÇ

1. Orucun Tarifi

"Oruç sözlükte; bir şeyden uzaklaşmak, bir şeye karşı kendini bulmak ve mutlak manada tutmak manalarına gelmektedir. Orucun Arapçası 'savm' ve 'siyâm'dır. Şer'i bir terim olarak oruç; tutmaya ehil olan kimselerin niyet ederek ikinci fecirden itibaren güneşin batışına kadar orucu bozan şeylerden uzaklaşmalarıdır."⁸⁸⁴

"Şeriat örfünde savm, ibadet niyetiyle, nehar-ı şer'ide yemekten içmekten, cinsî muameleden nefsi menetmektir. Şer'i gün, imsak denilen ikinci fecrin doğuşundan, güneşin batışına kadar olan süreye denir."⁸⁸⁵ "Gündüz ve gecenin teşekkül etmediği bölgelerde, oruç zamanı buralara en yakın olan ve gece ile gündüzün teşekkül ettiği bölgeler esas olarak belirlenir."⁸⁸⁶ "Ramazan orucu, hicretin ikinci senesi içerisinde, Şaban ayında farz kılındı. Kiblenin tahvilinden sonra ve Bedir Gazası'ndan bir ay birkaç gün evvel teşri' edilmiştir."⁸⁸⁷

Oruçun farz oluşu hakkında Kur'ân'da âyetler vardır. Orucun tafsilatı ile ilgili pekçok açıklamalar vardır. Bu âyetlerden birinde Yüce Allâh (c.c); "Ramazan ayı, insanlar için hidayet olan ve doğru yolu ve hak ile batılı birbirinden ayıran apaçık belgeleri kapsayan Kur'ân onda indirilmiştir. Öyleyse sizden kim bu aya şahit olursa artık onda oruç

881. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 103.

882. Döndüren, a.g.e., s. 191; Döndüren, "Namaz" mad., Ş.İ. Ans.

883. Turgay, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

884. Döndüren, a.g.e., s. 415; Oruç ile ilgili olarak bkz. Yusuf Kerimoğlu-Akif Köten, "Oruç" mad., Ş.İ. Ans; Yazır, a.g.e., I, 625; Mirâs, Tecrid-i Sarîh Ter., VI, 247; Nâsıf, a.g.e., II, 44; el-Kurtubî, a.g.e., II, 273.

885. Mirâs, a.g.e., VI, 647; Döndüren, a.g.e., s. 415; Kerimoğlu-Köten, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

886. Döndüren, a.g.e., s. 415.

887. Mirâs, a.g.e., VI, 247.

tutsun."⁸⁸⁸ Rasûl-ü Ekrem (s.a.s), Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hadîste; "Ramazan girdiğinde Cennet kapıları açılır, Cehennem kapıları da kapanır, bütün şeytanlar da zincire vurulurlar,"⁸⁸⁹ buyurmuştur.

Rasûl-ü Ekrem, orucun farz kılındığı hicretin ikinci yılından önce, Hz. Aişe (r.a) validemizden gelen rivayete göre,⁸⁹⁰ o daha önce "Aşûre orucu"na devam etmiş ve Sahabîlere de tutmaları tavsiye edilmiştir.⁸⁹¹ "Yine İbn Abbas (r.a)'dan rivayet edilen bir haberde de, Medine'de yahûdilerin tuttıkları aşûre orucunu, tutmaya başlamıştır.⁸⁹²

2. Peygamberlerde Oruç

Oruç konusunda, önceki peygamberlere ait Kur'ân'da müstakil manada bilgi yoktur. Hatta hemen hemen hiç yoktur. Bu açıdan, konumuza ancak, orucun farzîyetini belirten âyetle başlamak gereği vardır. Bu âyete göre tüm peygamberlerde oruç vardır. Kur'ân'da, oruç ile ilgili âyette: "Ey iman edenler, sizden öncekilere yazıldığı-farz kılındığı- gibi oruç, size de yazıldı. Umulur ki sakınırsınız."⁸⁹³ Ayrıca İslâm'ın beş esas üzerine kurulduğunu belirten hadîste,⁸⁹⁴ ramazan orucu da, bu beş esastan biri olarak zikredilmektedir. "Bu âyetteki ümmem-i sâlifeye teşbihin gayesiyle ilgili dört görüşün varlığı sözkonusudur. Vakit, adet, orucun sıfatı veya farzîyeti yönlerinden benzetilme vardır."⁸⁹⁵

a) "Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç, size de farz kılındı."⁸⁹⁶ Neccâr'ın naklettiğine göre, "İbn Kesîr el-Bidâye ve'n-Nihâye" adlı eserinde İdrîs (a.s) hakkında; "Âdem ve Şit (a.s)'dan sonra nübüvvet verilen ilk kişi İdrîs (a.s)'dır, demiştir. İdrîs kendine tabi olan halkına emrettiği işler arasında, her ay belli günlerde oruç tutmayı, din düşmanlarına karşı cihad etmeyi tavsiye etmiştir."⁸⁹⁷ Benzer bir nakilde, "İdrîs (a.s) geçici dünyada, takvayı teşvik ederek, namaz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermek gibi ibadetleri emrederdi, denilmektedir."⁸⁹⁸

b) "Ey Muhammed, sana ve Nûh'a tek bir din vasiyet etti"⁸⁹⁹ âyetinin yorumunda İbnü'l-Arabî "Allâh, Nûh'a ve Muhammed'e asılları

⁸⁸⁸. el-Bakara, 2/185. Oruç ile ilgili diğer âyetler için bkz. el-Bakara, 2/183-184, 187.

⁸⁸⁹. Mirâs, a.g.e., VI, 252, Oruçla ilgili diğer hadisler için bkz. el-Buhârî, Savm, 2,5,9; Müslim, Siyâm, 1,160,161; İbn Mâce, Siyâm, 44; et-Tirmizî, Daavât, 86; en-Nesâî, Siyâm, 43; İbn Mâce, Nikâh, 1.

⁸⁹⁰. Mirâs, a.g.e., VI, 307-308.

⁸⁹¹. Kerimoğlu-Kökten, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

⁸⁹². Mirâs, a.g.e., V, 309.

⁸⁹³. el-Bakara, 2/183.

⁸⁹⁴. Bkz. el-Buhârî, İmân, 1,2; Müslim, İmân, 19-22.

⁸⁹⁵. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 74; Yazır, a.g.e., I, 625.

⁸⁹⁶. el-Bakara, 2/183.

⁸⁹⁷. en-Neccâr, Kasasu'l-Enbiyâ, s. 26.

⁸⁹⁸. es-Sâbûnî, a.g.e., s. 297.

⁸⁹⁹. eş-Şûrâ, 42/13.

değişmeyen şeriatleri emretti. Bu şeriatların asılları, tevhid, namaz, zekât, oruç, hac ve sâlih amellerle Allâh'a yaklaşmaktan oluşur."⁹⁰⁰ Oruçla ilgili âyetin, tefsirinde Yazır; "binaenaleyh oruç külfeti sadece size tahmil ediliyor zannedip kocunmayın. Oruç öteden beri tatbik edilegelen bir kanun-u ilâhîdir. Buna beşeriyetin terbiye ve tehzib nakta-i nazarından büyük bir ihtiyac ve tatbikında sayısız menfaat vardır."⁹⁰¹

c) "Hani Mûsa ile kırk gece sözleşmiştik"⁹⁰² âyetindeki sürenin, "Zilkade'nin başından, Zilhicce'nin onuna kadar gündüzü ile devam eden bir ay on gecelik müddettir. Hz. Mûsa, bu süreyi Tûr'da oruçlu olarak geçirmiş ve münacaat ile Tevrât'ın levhaları kendisine inzal buyurulmuştur. Aylar geceden başladığı için, gündüz sayılmayıp gece ile sayılmıştır."⁹⁰³ Tabbâre, bu âyet hakkında, "Allâh Mûsa'dan Tûr Dağı'nın sağ yanına yönelmesini emretti. Orada otuz gün oruçlu olarak kaldı, otuz günü tamamlayınca, ibadeti tamamlansın diye on gün daha oruca devamını emretti."⁹⁰⁴

Burada "sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı"⁹⁰⁵ âyeti ile ilgili olarak yapılan tefsirleri nakledeceğiz. "Şa'bî, Katâde ve diğer fıkıhçılara göre âyetteki teşbih, orucun vaktine ve miktarına dairdir. Allâh Mûsa (a.s) ile kavmine, ramazan orucunu farz kıldı, fakat onlar bunu değiştirmişlerdir. Bazı ahbârîler hastalandı ve eğer, Allâh, onu iyileştirdiğinde oruçlarına 10 gün daha ilâve edeceklerine nezrettiler ve bunu yaptılar. Bu görüşü Nuhâs tercih etmiş ve âyetteki teşbihe ençok benzeyen bir durumdur, demiştir."⁹⁰⁶

"Bir görüşe göre teşbih, vakit ve keyfiyette değil orucun farzietinde olduğu söylenmektedir. Diğer bir görüşe göre de teşbih, orucun niteliğindedir. Onlar, oruçluyken yemekten, içmekten ve cinsi ilişkiden memnu' idiler. İftar gelip de yemeden uyuyana bunlar yasaktı. Bu görüş, Süddî, Rebi', ve Ebû Âliye'ye aittir."⁹⁰⁷ Bir rivayete göre ramazan orucu veyahut aynı miktar oruç yahûdiler ve hristiyanlara da farzmuş, ancak yahûdiler bunu terkederek, senede bir gün oruç tutmaya başlamışlardır. Bugünün de Firavn'ın boğulma günü olduğu zehabına kapılmışlardır."⁹⁰⁸

"Muaz b. Cebel ve Ata'ya göre teşbih, her ne kadar iki oruç arasında fazlalık ve noksanlık açısından farklılık olsa da, sıfat veya sayıda değil aksine orucun kendisindedir, demişlerdir. Buna göre âyet, İslâm'ın evvelinde her ay üç gün ve aşûra orucu üzerinize farz kılındı, demek olur.

900. İbnü'l-Arabî, a.g.e., IV, 1654.

901. Yazır, a.g.e., I, 625.

902. el-Bakara, 2/51.

903. Yazır, a.g.e., I, 352.

904. Tabbâre, a.g.e., s. 243.

905. el-Bakara, 2/183.

906. el-Kurtubî, a.g.e., II, 274.

907. Yazır, a.g.e., II, 275.

908. Yazır, a.g.e., I, 626.

Nitekim İbn Abbas'a göre yahûdilerde de her ay üç gün ve aşûra orucu farzdı. Bu, sizden öncekilerde farz olduğu gibi teşbihinin açıklamasıdır. Sonra bu oruç, ramazan âyeti ile neshedilmiştir."⁹⁰⁹

Âyetteki oruç mutlak bir oruç da olabilir. Nitekim Âdem (a.s) eyyamü'l-bıyz'da, Mûsa (a.s) aşura gününde oruç tuttukları rivayet edilmektedir.⁹¹⁰ "Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı"⁹¹¹ âyetinin tefsirinde İbnü'l-Arabî, daha önce teşbihi izah ederken⁹¹² görüşlerden birinin ehl-i kitap olduğunu ifade etmekteydi. "İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Allâh gizliliği seven, yüce ve kerim olduğundan dolayı, mübaşeret cima' etmektir. Bu, "sizden öncekilere fars kılındığı gibi" âyetinin anlamının ve teşbihin ehl-i kitaba ait olduğunu söyleyenlerin görüşünü destekler. Onlar böyle oruç tutuyorlardı, ama Allâh bu âyetle, o durumu neshetmiştir."⁹¹³

Müslim'in İbn Abbas'tan yaptığı rivayette yahûdilerde de oruca denk geliyoruz. Bu rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Rasûlullah (s.a.s) Medine'ye geldiğinde, yahûdilerin aşûra günü oruç tuttuklarına şahit oldu. Onlara, bu gün ne oldu ki oruç tutuyorsunuz? diye sordu. Onlar, bu öyle bir gündür ki, Allâh Mûsa'yı ve kavmini kurtarmış Firavn ve kavmini boğmuştur. Mûsa, Allâh'a şükür olsun diye o gün oruç tutmuştur, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah "Biz Mûsa'ya sizden daha layık ve daha ehiliz"⁹¹⁴ buyurmuştur. Bu günü oruç tuttu, sahabeye oruç tutmalarını emretti. Nesâî, İbn Abbas (r.a)'dan, Rasûlullah (s.a.s): "Siz Mûsa'ya onlardan daha layıksınız, oruç tutunuz"⁹¹⁵ buyurmuştur.⁹¹⁶

d) Dâvud (a.s)'ın orucuyla ilgili Kur'ân'da bilgi yoktur. Ancak "Sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı"⁹¹⁷ âyeti ile çok şükreden kul oluşu onda da orucun varlığına delil olabilecek yapıdadır. Ayrıca Dâvud (a.s)'un orucu, hadislerde meşhurdur ve tavsiye edilmiştir. Rasûlullah bu konuda şöyle buyurmuştur. "Allâhü Teâlâ'ya en sevimli oruç, Dâvud'un orucudur. O, birgün oruç tutar, bir gün iftar ederdi. Abdullah b. Amr'a bir gün oruç tut, bir gün iftar et. İşte bu Dâvud'un orucudur"⁹¹⁸ diye ifade edilmiştir.

İbnü'l-Arabî, "Ey Muhammed, sana ve Nûh'a tek bir din vasiyet etti. Asılları değışmeyen bu şeriatlerin temelini, namaz, zekât, sıyâm, hacc ve

909. el-Kurtubî, a.g.e., II, 274

910. Nâsıf, a.g.e., IV, 54.

911. el-Bakara, 2/287.

912. Bkz. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 74.

913. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 90.

914. Müslim, Siyâm, 35, 116; Ahmed b. Hanbel, II, 240.

915. İbn Mâce, Siyâm, 41; en-Nesâî, Savm, 2; Ebû Dâvud, Salât, 28.

916. el-Kurtubî, a.g.e., I, 390-391.

917. el-Bakara, 2/183.

918. Müslim, Siyâm, 183; en-Nesâî, Siyam, 69.

sâlih amellerle Allâh'a yaklaşmakla mümkündür"⁹¹⁹ demesi her ümmette orucun varlığına delil kabul edilebilir. "Belki korunup sakınırsınız diye sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı"⁹²⁰ âyetindeki benzetme acaba, ramazan orucu için midir? diyen Mansur Ali Nâsîf şöyle devam etmektedir. "İbn Ebî Hâtîm'in İbn Ömer (r.a.)'den yaptığı rivayete göre teşbih, ramazan orucu içindir."⁹²¹ Böylece her ümmette oruç vardı, ama bu Ramazan orucu olup olmadığı konusu rivayete ihtiyaç duymaktadır.

e) Yahyâ (a.s) ile ilgili "Ey Yahyâ, kitabı kuvvetle tut"⁹²² âyeti gereği, kitabı kuvvetle tuttu. Önce Tevrât'a sonra da İncîl'e uygun olarak hareket etti. Bu mukaddes kitapların hükümlerinin milletince uygulanmasına çalıştı.⁹²³ Peygamber (s.a.s) onun bu mücadelesi hakkında hadîslerinde orucu ile ilgili olarak, onun şöyle söylediği rivayet edilmektedir. 'Yahyâ kavmine, Allâh size orucu emretti. Orucun misali, yanında misk kokusu olduğu halde, bir topluluk içinde bulunan ve hepsi ondaki misk kokusunu duyan bir kimseye benzer. Hiç şüphesiz oruçlunun ağız kokusu, Allâh katında misk kokusundan daha güzeldir."⁹²⁴

f) Kur'ân'da Meryem (a.s) hakkında, "Eğer herhangi bir beşer görecekt olursan de ki: 'Ben, Rahman olan Allâh'a oruç adadım, bugün hiç bir insanla konuşmayacağım"⁹²⁵ dediği buyurulmaktadır. Eğer Meryem evli olsa ve herhangi bir kadın gibi ilk bebeğini doğuruyor olsaydı, yahûdiler arasında yaygın bir gelenek olmasına rağmen ona "susma orucu" tavsiye edilmesine bir gerek olmazdı.⁹²⁶

"İbn Abbas'a göre buradaki oruç, susmak, konuşmamaktır. Hadîscilerden gelen haberler ile lügatçilere göre buradaki savm, susmaktır. Zira savm; tutmak, susmak ve konuşmamaktır. Ancak bir diğer görüşe göre bu savm, belirli ve bilinen oruçtur. Onlara, işaretle konuşmak hariç susmak farzdı. Bu ve benzeri görüşleri aktardıktan sonra Kurtubî, buna göre susmayı nezretmek, onların şeriatlarında vardır. Fakat biz de bu yoktur. Bana göre, bizim oruçla ilgili sünnetimizde kötü sözlerden vb. uzak kalmak lazımdır"⁹²⁷ dedikten sonra Hz. Peygamber (s.a.s)'in şöyle buyurduğu naklediliyor. "Sizden biriniz oruçlu ise kötü söz söylemesin ve cahillik etmesin. Eğer bir kişi onunla dalga geçer, hakarete vardırırsa, ben

919. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 75.

920. el-Bakara, 2/183.

921. Nâsîf, a.g.e., IV, 54.

922. Meryem, 19/12.

923. Turgay, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

924. el-Tirmizî, Emsâl, 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 202.

925. Meryem, 19/26.

926. el-Mevdûdi, a.g.e., III, 217.

927. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 98; İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 75.

oruçluyum, desin. Yalancılığı ve yalan söz söylemeyi bırakmayanın, yemeyi ve içmeyi terketmesine kesinlikle ihtiyacı yoktur."⁹²⁸

g) İsâ (a.s)'da oruçla ilgili olarak genelde "sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı"⁹²⁹ âyeti çerçevesinde yorumlar vardır. İbnü'l-Arabî, "öncekilerin nasara olduğu ile ilgili bir nakilde bulunuyor ve âyetin zahirine göre de doğrudur, diyor. Zira nasara, bize en yakın olanlardır. Ayrıca İslâm'ın başlangıcındaki oruç tutma şekli onların orucuna çok benzemektedir. Onlar, iftardan önce uyuduklarında bir daha orucunu açmamak şeklindeydi."⁹³⁰

"Âyetteki teşbih zamanla ilgili ise, rivayete nazaran nasarada ramazanda oruç tutuyordu. Fakat onlar zamanda yarılığa düşmenin yanısıra, yazın uzun günü, kışın kısa gününde tutmaktansa, uygun bir mevsimde tutmaya dair ictihatta bulunmuşlardır. Hatta İbnü'l-Arabî, bu otuz günlük bir oruç idi, nasaraya farz kılınmıştı. Onlar bir takım nedenlerle bun değiştirmişlerdir."⁹³¹ Âyetteki teşbih, orucun vasfına müteallıktır. Rasûlullah (s.a.s)'in bu konuda bir rivayeti vardır.⁹³² "Yalan sözü, kötülük yapmayı bırakmayıp, bunlarla meşgul olarak amele devam edenlerin, yemelerini, içmeleri bırakmak suretiyle oruç tutmalarına gerek yoktur. Bizden öncekilerin şeriatlarında orucun vasfı, tüm sözlerden konuşmamak suretiyle oruç tutmakla emrolunmuşlardı. Bizim şeriatımızda ise kötü sözlerden uzak kalmak hem oruçlu iken ve hem de oruçsuz olunan zamanlarda emredilmiştir."⁹³³

"Nasara ta'bir edilen hristiyanlar, normal ve serin bir mevsime oruçlarını nakletmişler, bununla yetinmemişler dahası oruçlarını sayısal olarak artırmışlardır. Bu konuda Di'fel b. Hanzala'ya isnad edilerek rivayet edilen bir hadîste peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Hristiyanlara bir ay oruç tutmak farzdı ama onlardan biri, hastalanana, eğer Allâh onu iyileştirirse orucumuza on gün ilave edeceğiz dediler. Bir başka zaman, bir diğeri et yedi ağzında yara oluştu. Bunun üzerine, onlar, Allâh, onu, eğer iyileştirirse, orucumuza yedi gün ilave edeceğiz, dediler. Ardından bir kralları hastalanınca ilave etmeye devam ettiler. Artık orucu, ilkbaharda tutacağız, dediler. Ravi diyor ki böylece oruçları elliye ulaşmış oldu."⁹³⁴

Hızlı, İsâ maddesinde "Allâh'a ibadete koyulurdu, yeryüzünde nerede güneş batarsa orada konaklar, iki ayağının üzerinde namaza durdu. Geceleri namaz kılarak, gündüzleri de oruçla geçirirdi"⁹³⁵

928. Müslim, Siyâm, 120; el-Buhârî, Savm, 2; Ebû Dâvud, Savm, 29; en-Nesâî, Siyâm, 42; Ahmed b. Hanbel, II, 245,257,273.

929. el-Bakara, 2/183.

930. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 74.

931. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 74-75; Yazır, a.g.e., I, 626; el-Kurtubî, a.g.e., 274-275.

932. Bkz.Müslim, Siyâm, 120,116,182.

933. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 75; el-Kurtubî a.g.e., II, 275.

934. Nâsîf, a.g.e., IV, 54; el-Kurtubî, a.g.e., 11, 274.

935. Mefail Hızlı, "İsâ" mad, Ş.İ. Ans.

demektedir. Sonuç olarak diyebiliriz ki, oruç âyetinde de belirtildiği üzere bizden öncekilere farz kılındığı üzere oruç, bize de farz kılınmıştır. Oruç, insanın nefsinin terbiye eden en büyük ibadetlerden biridir, sevabı oldukça fazladır. Yazır bu konuda; "âyetin anlamını verdikten sonra, binaenaleyh oruç yükümlülüğü sadece, müslümanlara tahmil ediliyor sanmayın. Oruç ibadeti öteden beri tatbik edilegelen bir kanunu ilâhî idi"⁹³⁶ demektedir. "Ayrıca ramazan orucunun farz oluşuna kadar herhangi bir emir olmamasına rağmen müslümanlar oruç tutmuşlardır. Hatta Hz. Aişe (r. anhâ) dan gelen rivayete göre cahiliye de müşrikler de Aşûra orucunu tutuyorlardı. Başlangıçta orucun imsakının akşamdan başladığını, iftar etmeden uyuyan, ertesi gün imsak vaktine kadar orucunu devam ettirme mecburiyeti vardı."⁹³⁷

Orucun sayısız yararları vardır.⁹³⁸ İnsan var olduğu sürece, bu yararlar da ancak oruç ibadetiyle gerçekleştirilir. Bundan dolayı her ümmette meşrû kılınmış olma ihtimali oldukça yüksektir. Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere oruç ibadeti genel geçer bir ibadettir. Hemen hemen her şerîatta farz kılınmıştır. Nitekim oruç âyetindeki teşbihden maksadın, orucun özelliği, adedi, zamanı ve vücûbiyetinde olduğunu, hemen her müfessirin ifade etmesi, ifade edilen görüşü desteklemektedir. Kısaca bu, öncekilere de aynı özellikleri havi, aynı sayıda ve ramazanda oruç tutmak farz kılınmıştır, anlamındadır.

İdrîs (a.s)'da, Nûh (a.s)'da, Mûsa (a.s)'da, aşûre orucu, Dâvud (a.s)'da, özellikle Dâvud orucu, İsrâiloğullarında, Yahyâ (a.s)'da, Meryem (a.s)'da özellikle orucu nezretmek, oruç adamak şeklinde, son olarak İsâ (a.s)'da oruca ve ibadetine, İslâm'daki gibi olmasa bile, rastlıyor ve orucun önceki ümmetlerde de vardır, kanaatimizi yineliyoruz.

D- İTİKÂF

1. İtikâfın tarifi

"İtikâf; bir yerde durma, bekleme ve kendini arada hapsetme demektir."⁹³⁹ "Şâfi (r.a), sözlük anlamında itikâfı, ister iyilik olsun ister kötülük olsun, kişinin kendini bir şeye ilzam ederek hapsetmesi şeklinde tanımlanmaktadır."⁹⁴⁰ "Bir fıkıh terimi olarak itikâf, akıllı balığ veya temyiz kudretine sahip bir müslümanın beş vakit namaz kılınan bir mecitte ibadet niyetiyle bir süre durmasına denilir."⁹⁴¹

936. Yazır, a.g.e., I, 625.

937. Bkz. Yazır, a.g.e., I, 668.

938. Bkz. Döndüren, a.g.e., s. 416.

939. Döndüren, a.g.e., s. 475; Abdullah Yücel, "İtikâf" mad., Ş.İ. Ans; Mirâs, a.g.e., VI, 323; Yeniçeri, a.g.e., s. 366; Yazır, a.g.e., I, 675.

940. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Ravâiu'l-Beyân Tefsiri Âyâtî'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân, Dersaadet, (trs) İstanbul, I, 214.

941. Yücel, "İtikâf" mad., Ş.İ. Ans; Döndüren, a.g.e., I, 475; Yazır, a.g.e., I, 675; Mirâs, a.g.e., VI, 323; es-Sâbûnî, a.g.e., I, 214; el-Cassâs, a.g.e., I, 301.

İslâm'da itikâfın meşru' oluşu kitap, sünnet ve icma'a dayanır. İlgili âyette Yüce Allâh: "Benim Beytimi, tavaf edenler ve itikâfta bulunanlar için temizleyiniz."⁹⁴² "Sizler mescitlerde itikâfta iken hanımlarınıza yaklaşmayın"⁹⁴³ buyurmaktadır. Sünnetten deliline gelince Hz. Aişe (r.a)'dan gelen bir rivayete göre "Rasûl-ü Ekrem Ramazanın son on gününde itikâfa girerdi. Bu âdetlerine vefatına kadar devam etmiştir."⁹⁴⁴

"İslâm'da itikâfa gireceklerde, müslüman, akıllı ve temiz olmalı, niyet etmiş olmalı, mescitte ve mescit hükmünde bir yerde olmalı ve vacip itikâfta oruçlu bulunması gibi şartlar gereklidir."⁹⁴⁵ "İtikâf, vâcip, sünnet ve mendûp olmak üzere üç kısma ayrılır. Vâcip itikâf, adananı olup oruçlu olmak gerekir. Sünnet itikâf, ramazanına son on gününde yapılanıdır. Mendûp olanı ise niyetli olup bir an bile olsa gerçekleşene denir."⁹⁴⁶

2. Peygamberlerde İtikâf

İtikâf, ibadet niyetiyle, mescit veya hükmündeki yerlerde Allâh'ı anmak için kendini ilzamına denildiğine göre bununla ilgili her kıssada itikâfın varlığına rastlayamayabiliriz. Pratikte uygulanan itikâfa ve itikâfın özelliklerine, kıssalardaki âyetlerle değineceğiz.

a) "Hani Kabe'yi insanlar için bir toplanma ve güvenlik yeri kıldık. İbrâhim'in makamını namaz yeri edin, İbrâhim ve İsmâil'e de, Ev'imî tavaf edenler, itikâfa çekilenler, rükû ve secde edenler için temizleyin diye ahit verdik."⁹⁴⁷ Âyette geçen "âkîfin" ifadesini müfessirler, "itikâf edenler veya orada oturan, mukîm olanlar şeklinde tefsir etmektedirler. Dolayısıyla ister itikâf edenler isterse oturanlar olsun, sonuç itibarıyla ikisi de bir yerde durmak, kalmak, oturmak anlamlarına gelmektedir."⁹⁴⁸ "Bu âyetin zahiri Beyt'te itikâf yapmaya delalet ettiği gibi aynı zamanda Beyt'in içinde namaz kılmaya da delalet eder."⁹⁴⁹

İtikâfa girmek, önceki ümmetlere ait şerâatlerden olup Katâde'den menkuldür ki, evvelce bir adam itikâfa girer, arada sırada çıkar. Zevcesine mübaşeretle bulunur, ardından tekrar itikâfa girerdi. Kur'ân-ı Kerîm'de "Sizler mescitlerde itikâfta iken hanımlarınıza yaklaşmayınız"⁹⁵⁰ âyeti ile

⁹⁴². el-Bakara, 2/125.

⁹⁴³. el-Bakara, 2/187.

⁹⁴⁴. el-Buhârî, İtikâf, 1, 6; Müslim, İtikâf, 2; Ebû Dâvud, Savm, 77,78; et-Tirmizî, Savm, 71.

⁹⁴⁵. Döndüren, a.g.e., s.476-477; CelalYeniçeri, el-İhtiyâr Metni'l-Muhtâr Li'l-FetvâTercümesi,

ŞâmilYay., İstanbul1978, s. 68-69.

⁹⁴⁶. es-Sâbûnî, a.g.e., I, 216; Döndüren, a.g.e., s, 477-478.

⁹⁴⁷. el-Bakara, 2/125.

⁹⁴⁸. Bkz. el-Cassâs, a.g.e., I, 94; Yazır, a.g.e., I, 676.

⁹⁴⁹. Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cassâs, (Tahk. Muhammed es-Sâdık Kamahâvî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut1405/1985, I, 95.

⁹⁵⁰. el-Bakara, 2/187.

bu durum ortadan kaldırılarak neshedilmiştir. Binaenaleyh İslâm şeriatında kadınlara mübaşeret itikâfi bozan durumlardandır.

"Âyetten anlaşılacağı üzere ya gelecekte itikâfa girenler için temizleyin, anlamına gelir ki bu Hz. İbrâhim ve İsmâil'e verilecek ve verilmiş bir emir olur. Veya kuracağınız bu Beyt'te, önceden beri süregelen itikâf ibadetini icra edecekler için Ev'imi temizleyin, anlamına gelir ki, bu durumda itikâf etmek, İbrâhim (a.s)'dan önce de var olan bir ibâdet olmuş olur."⁹⁵¹

b) Kur'ân-ı Kerîm'de Dâvud (a.s) kıssası anlatılırken "Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar mihraba (Dâvud'un bulunduğu yere girmek için) yüksek duvardan tırmanmışlardı"⁹⁵² buyurulmaktadır. "Hasm kelimesi, ikiye ve üçe de şâmilidir. Ancak buradaki hasımlar iki tane melektir ve bunda, ihtilaf yoktur. Melekler Dâvud'un ibadete ayırdığı gününde ona geldiler. Dâvud onları, namazda olduğu için onları hissetmedi Hergün davalara bakmasının gerekli olmadığına dair bir delil teşkil eder, görüşünü benimsemişlerdir."⁹⁵³

"Dâvud, zamanını bazı bölümlere ayırmıştı. Bir gününü sırf ibadete bir günün davalara, bir gününü vaaz ve irşada bir gününü de sadece kendine ayırmıştı. İşte, insan suretindeki melekler, insanları kabul etmediği ve kendine ait o özel gününde duvardan içeriye girmişlerdir."⁹⁵⁴ Bu verilenler ışığında ortada bir mihrabın varlığı, davacılar, normal yollardan değilde duvardan giriyorlar, Dâvud, ibadet etmektedir. Bu sadece Rabb'i ile başbaşa kaldığı gündür. Buna tam manasıyla itikâf olduğunu söyleyemeyiz ancak, bir ibadete kapanma ve itikâf niteliği taşımasından dolayı itikâftır, görüşünü ileri sürebiliriz. Çünkü mendub itikâfta bir an, bir saat vb. gibi en kısa süreleri dahi itikâf kabul eden alimlerimiz vardır.⁹⁵⁵

c) "Orada Zekeriyâ Rabb'ine dua etti: Rabb'im bana katından tertemiz iken, melekler ona seslendi: Allâh sana Yahyâ'yı müjdeler."⁹⁵⁶ "Mihrap, mescidlerin ön tarafından İmam'ın duracağı yer olduğu malumdur. Zikr-i cüz, irade-i kül yoluyla mescide, en ileri, en ön yere mihrap dahi denilmektedir. Fakat buradaki mihrap, mescidde merdivenle çıkılan bir mahfil olduğu beyan ediliyor. Meryem, Zekeriyâ tarafından burada muhafaza ediliyordu."⁹⁵⁷

"Âyetin yorumunda, melekler Zekeriyâ'ya gizlice hitap etmişler o da bu hitabı duymuştu. Bu arada Zekeriyâ, mihrapta ibadete yönelmiş, namaz kılıyordu. Burada tek başına halvette ve Rabb'ine münacatta bulunuyordu.

951. Yazır, a.g.e., I, 676; Döndüren, a.g.e., s. 475.

952. Sâd, 38/21.

953. el-Kurtubî, a.g.e., XV, 168.

954. en-Neccâr, a.g.e., s. 212.

955. Bkz. es-Sâbûnî, a.g.e., I, 216; Döndüren, a.g.e., s. 477-478.

956. Âlu İmrân, 3/38-39.

957. Yazır, a.g.e., II, 1094.

O bu durumdayken melekler ona Yahyâ'yı müjdelediler."⁹⁵⁸ Burada Zekeriyâ (a.s)'ın mescidde ibadete kapandığı, sadece ibadete meşgul olduğu, namaz kıldığı, Rabb'ine münacatta bulunduğu bir durum tasvir ediliyor. Buna Zekeriyâ'nın mescidden çıkıp işaretle halkına sabah-akşam Allâh'ı tesbih edin demesi, göstermektedir ki, o burada itikâfta bulunuyordu. Ve İslâm'da da itikâfı bozmadığı gibi bir özürden dolayı dışarı çıkmıştı ve Rabb'inin emrini halka tebliğ etti.

d) Meryem kıssası anlatılırken, "Zekeriyâ'yı da ona sorumlu kıldı. Zekeriyâ, ne zaman mihraba girdiyse, yanında bir yiyecek buldu"⁹⁵⁹ buyurulmaktadır. Âyetle ilgili olarak, "Arapçada mihrap camilerde imam için hazırlanan bir makam, ibadet edilen oyuk bir yer, anlamına gelir. Fakat burada bu kelime, manastırları ve kiliseleri birbirine bağlayan ve yerden biraz yüksek olarak inşa edilen hücreler için kullanılmıştır. Bu yerler, ibadet edilen yerlerin koruyucuları olan ve kendini zahitçe ibadete veren kimseler için hazırlanmıştır. Hz. Meryem de bu hücrelerden birinde kendini ibadete veriyordu."⁹⁶⁰ Yorumuna devam ederek, "bu olay, Hz. Meryem rüşde erdiğinde ve gece gündüz Allâh'a ibadete meşgul olduğu mabed'e kabul edildiğinde meydana gelmiştir. O'nun koruyuculuğunu üstlenen Hz. Zekeriyâ (a.s) büyük bir ihtimalle Hz. Meryem'in teyzesinin kocası idi ve Mabed'in koruyucularından biridir."⁹⁶¹

Sonuç olarak diyebiliriz ki, yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, itikâf, bir süre mescidde beklemektir. Sözlük ve terim anlamı olarak itikâfa, Kur'ân'da kıssaları anlatılan peygamberlerde itikâfa tanık oluyoruz. Aslında Hz. İbrâhim (a.s) oğlu İsmâil ile Kabe'yi bina ettikten sonra, hacc ve kurban ibadetlerini içeren menseki göstermesini Allâh'tan dilerler. Bu arzda Allâh' İbrâhim ve İsmâil'den Kâbe'yi tavaf edenler itikâfa girenler, namaz kılanlar için, orayı temizlemeleri adına ahit de almıştır. Dolayısıyla İbrâhim ve İsmâil (a.s)'da, İbrâhim'e inanan Lût (a.s)'da, İbrâhim'in diğer çocuğu ve torunları İshâk, Ya'kûb ve Yûsuf (a.s) da Dâvud (a.s)'da, Zekeriyâ (a.s)'da ve Meryem'de itikâfa rastlamaktayız. İtikâf, mescidlerde ibadet niyetiyle durmak olduğuna göre İbrâhim ve İsmâil'e itikâfa girenler için Evi'nin temizlenmesi istenmiştir. İshâk, Ya'kûb ve Yûsuf (a.s)'da "Oğullarına benden sonra neye kulluk edeceksiniz? deyince onlar, senin ve ataların İbrâhim, İsmâil ve İshâk'ın tanrısı olan tek ilah'a kulluk edeceğiz, dediler,"⁹⁶² âyeti doğrultusunda adı anılan peygamberlerde, itikâfa rastlıyoruz.

E- ZEKÂT

958. İbn Kesîr, a.g.e., I, 280.

959. Âlu İmrân 3/37.

960. el-Mevdûdî. a.g.e., I, 253.

961. el-Mevdûdî, a.g.e., I, 253.

962. el-Bakara, 2/133.

1. Zekâtın Tarifi

"Temizlik, artma, bereket, üretme, çoğalma, artma ve övme manasına gelen zekât, şer'î bir terim olarak, şöyle tarif edilmektedir: Belli mal türlerinin belirli bir bölümünü, Allâh 'Teâlâ'nın belirlediği bir kısım mümlümanlara mülk olarak vermektedir."⁹⁶³ "Zekâta, sadaka da denilmektedir. Bu adın verilmesindeki anlam, mü'minlerin Allâh'ın emrine uymalarındaki sadakatlarını göstermesinden dolayıdır. Bununla birlikte sadaka kelimesi zekâttan daha kapsamlı olup, vâcip ve nâfile kabilinden olan bağışları da içermektedir."⁹⁶⁴

"Zekâtın İslâm'da farz oluşu hicretin ikinci yılı Şevvâl ayında ramazan orucu ve fitreden sonrasına rastlar. İslâm'ın beş temel esasından biri olan zekât, Kur'ân-ı Kerîm'de, yirmisekizi namazla birlikte olmak üzere otuziki yerde geçmektedir. Bu durum namaz ile zekât arasındaki sıkı bir ilişkinin varlığını gösterir."⁹⁶⁵

Kur'ân'da, zekât ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır. "Ey Muhammed, onların mallarından sadaka al, bununla onları temizlemiş, arındırmış olursun."⁹⁶⁶ Mücmel olarak emredilen zekâtın, hangi mallardan ve nekadat verileceğini sünnet açıklamıştır. Sünnette zekâttan genişçe bahsedilmektedir. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.s): "İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir. Allâh'tan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmektir,"⁹⁶⁷ buyurmaktadır.

İslâm, evrensel bir din olduğundan, toplumsal refahı da hedef edinerek, zekâtı emretmiş, mal, para ve servetin tekellerde toplanmasına bir sınır getirmiştir. Dolayısıyla toplum, zenginlerden fakire verilen zekâtle, orta sınıfın oluşmasına, herkesin ve herkesimin normal ekonomik hayata kavuşmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Toplumda sadece burjuvazi ve aristokrat kesimin palazlanmasına müsaade etmez fakat aynı zamanda proleterya ve alt kesimleri zekâtle üst sınıfa doğru çekerek toplumda ekonomik anarşiyi önler.

2. Peygamberlerde Zekât

⁹⁶³. Yunus Vehbi Yavuz, İslâm'da Zekât Müessesesi, Çağrı Yay, 5. Baskı, İstanbul 1983, s. 33; Döndüren, a.g.e., s. 483; Bkz. Şâmil İA, "Zekât" mad., Ş.İ. Ans.; Yazır, a.g.e., II, 933.

⁹⁶⁴. Döndüren, a.g.e., s. 483; Yazır, a.g.e., II, 933; Şâmil İA, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Mirâs, a.g.e., V, 4-5.

⁹⁶⁵. Döndüren, a.g.e., s. 485.

⁹⁶⁶. et-Tevbe, 9/103. Zekâtle ilgili olarak diğer âyetler için bkz. el-Bakara, 2/43,110,177,215; Âlu İmrân, 3/92, 134; en-Nisâ, 4/38; el-A'râf, 7/156; el-Enfâl, 8/3; et-Tevbe, 9/60,67,79,80,99; er-Ra'd, 13/22,23; İbrâhim, 14/31; el-İsrâ, 17/28; el-Hacc, 22/34,35,41.

⁹⁶⁷. el-Buhârî, İmân, 1,2. Zekâtle ilgili olarak diğer hadîsler için bkz. Müslim, İmân, 19-22, et-Tirmizî, İmân, 3; Ahmed b. Hanbel, 11,255; Ebû Dâvud, Zekât, 5.

Kur'ân'da zikri geçen bazı peygamberlerde zekâtın varlığına tanık oluyoruz. Zira, semâvî dinlerde ve semâvî kitaplarda, bu asıl belirtilmiştir. Allâh, malların teşekleşerek toplumda ekonomik anarşiyi önlemek için ya da ifade edilebilecek daha başka nedenlerden ötürü zekâtı emretmiştir. Fakat bu konuda yeteri kadar bilgiye sahip değiliz. Bilgi sahibi olduklarımızı şöyle sıralayabiliriz.

a) "Kasasu'l-Enbiyâ" adlı eserinde Neccâr, Hafız İbn Kesîr'in "El Bidâye ve en-Nihâye" adlı eserinden naklederek diyor ki: "Âdem (a.s) ve Şit (a.s)'ten sonra peygamberlik verilen ilk Âdemoğlu, İdrîs (a.s)'dir. İsrâ ve Mi'râc hadîsine göre, Rasûl-ü Ekrem (s.a.v), İdrîs'e dördüncü kat semâda uğramıştır. Eserinde, İdrîs'in, kendine itaat eden kavmine emrettiği bir takım emirleri bahsetmektedir. Bunlar arasında her ay belli günlerde oruç tutmayı, din düşmanlarına karşı cihad etmeyi, fakirlere verilmek üzere malların zekâtını vermeyi emretmesini sayabiliriz, demektedir."⁹⁶⁸

b) Hûd'u anlatırken, onun toplumun orta tabakasından orta nesepli biri olduğunu, fakat toplumunda diktatör ve zorbalar olduğunu, halkın bunlara uyduğunu, kayalarda ve dağlarda yazlıklar villalar ve yüksek binalar yaptırdıklarını belirtmiştir. Anlaşılan o ki Hûd (a.s)'a zayıf kesim inanmıştır. Zenginler ile fakirler arasındaki uçurum iyice açılmıştır. Hûd, getirdiği tebliğde, açılan bu uçurumu kapatmak, toplumda ekonomik anarşinin sebep olduğu huzursuzlukları bertaraf etmek için zekâtı emretmiş olabilir. Ençok karşı çıkanlar, çıkarı olan, çıkarı zedelenecek olan zengin kesim olmuştur. Bunlar da zekâtı emreden Hûd'a inanmamışlardır.⁹⁶⁹

c) "İbrâhim'e, İshâk'ı, üstelik Ya'kûb'u da armağan ettik. Her birini sâlihler kıldık. Ve onları, kendi emrimizle hidayete yönelten önderler yaptık. Ve onlara hayrı kapsayan fiilleri, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize ibadet edenlerdi."⁹⁷⁰ Âyeti açıklayan Sâbûnî, "vahiy suretiyle İbrâhim'e, İshâk'a ve Ya'kûb'a namaz kılmalarını ve zekât vermelerini vahyettik. Bu ikisinin özellikle zikredilmesi, namazın bedenhi ibadetlerin, zekâtın da mali ibadetlerin en faziletlieleri olmasındandır."⁹⁷¹ Bu âyette, İbrâhim'e inanan Lût (a.s)'la beraber dört tane peygamberin adı geçmektedir. İbrâhim'e verilen sayfalarda muhtemelen bu emirler bulunmakta idi. Kardeşi oğlu Lût, kendisi, oğlu İshâk ve turunu Ya'kûb da zekâta rastlamak zor değildir. Bunlar arttı sıra gelen peygamberlerdir. Ayrıca âyet onlara, namaz kılmanın ve zekât vermenin vahyedildiği belirtilmektedir.

⁹⁶⁸. en-Neccâr, a.g.e., s. 24-26.

⁹⁶⁹. Bkz. Tabbâre, a.g.e., s. 97-99.

⁹⁷⁰. el-Enbiyâ, 21/72-73. Ümmet-i Muhammed'e verilen benzer emir için bkz. en-Neml, 26/2-3.

⁹⁷¹. es-Sâbûnî, a.g.e., II, 279.

d) "Kitap'ta İsmâil'i de zikret, Çünkü o, va'dinde doğruydu ve gönderilmiş bir peygamberdi. Halkına, namazı ve zekâtı emrediyordu ve o, Rabb'i katında kendisinden razı olunan bir insandı."⁹⁷² "İsmâil, kavmi Cürhüm'e ve oğullarına namazı ve zekâtı emrediyordu."⁹⁷³ "İsmâil, ailesine, halkına, Allâh'a itaati, özellikle de dinin direği olan namaz kılmayı ve toplumun refahını sağlayacak olan zekât vermeyi emrediyordu."⁹⁷⁴ "Her dinde bilindiği için zekâtla emredilmiş olmaları muhtemeldir, dedikten sonra İsmâil (a.s) ile ilgili âyeti zikreder."⁹⁷⁵

e) "Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rüku' edenlerle siz de rüku' edin. Hani İsrâiloğullarından, 'Allâh'tan başkasına kulluk etmeyin, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin' diye kesin söz almıştık."⁹⁷⁶ "Ve onlara, gerçekten ben sizinle birlikteyim. Eğer namazı kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanırsanız, herhalde sizin kötülüklerinizi örterim."⁹⁷⁷ "Dedik ki; azabımı dilediğime isabet ettiririm, rahmetim ise herşeyi kapsamıştır. Onu korkup-sakınanlara, zekâtı verenlere ve bizim âyetlerimize iman edenlere yazacağım"⁹⁷⁸

"Namaz ve zekât her zaman vahyî dinlerin temel noktalarından birini oluşturmuştur. Diğer bütün peygamberler gibi İsrâiloğullarına gelen peygamberler de bunları emretmiş, fakat yahûdiler bunları unutmaya yüz tutmuşlardı."⁹⁷⁹ Mukâtil'e göre âyet, "İsrâiloğullarına Hz. Muhammed (s.a.v)'le namaz kılmalarını, zekâtlarını ona ermelerini ve ümmet-i Muhammed ile rük'u etmelerini emretmektedir."⁹⁸⁰

"Namazı kılınız, zekâtı veriniz" hitabı İsrâiloğullarındadır dedikten sonra İbn Atiyye, zekâtları hakkında şöyle demektedir: "Onlar, zekâtı getirip bırakıyorlardı. Kabul edilen zekâta ateş inip yakıyor, kabul edilmeyeni ise ateş yakmıyordu. Zekâtları, bizim şeriatımızdaki gibi değildi. Kurtubî'ye göre, bu görüş bir nakle ihtiyaç hisseder. Fakat bu görüş ganimetler konusunda sabittir."⁹⁸¹ Taberî'ye göre zekâtı verin mallarınızın zekâtını, hak edenlere verin, demektir. Allâh'ın mallarınızda, farz kılmış olduğu, fakirlerin haklarını yani zekâtı, kendilerine vererek, fakirlik ve yoksulluk içinde kıvranan boynu bükük yoksullara iyilik edin."⁹⁸²

"Miskinlere ihsanı emrettik" âyeti, onların aranıp bulunmasına bir delildir. Miskin, ihtiyacın esiri olup, ihtiyaçlar karşısında yetersiz

972. Meryem, 19/54-55.

973. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 114-116.

974. es-Sâbûnî, a.g.e., II, 220-221.

975. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 21.

976. el-Bakara, 2/43,83.

977. el-Mâide, 5/12.

978. el-A'râf, 7/156.

979. el-Mevdûdî, a.g.e., I, 72.

980. İbn Kesîr, a.g.e., I, 59; es-Sâbûnî, a.g.e., I, 53.

981. el-Kurtubî, a.g.e., II, 17.

982. et-Taberî, a.g.e., I, 69.

kalandır.⁹⁸³ Ebû Hureyre'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s), miskinlerin bulunup ihtiyaçlarının giderilmesiyle alakalı olarak şöyle buyurulmuştur: "Fakirleri ve yetimleri bulup ihtiyaçlarını gideren, Allâh uğrunda cihad eden gibidir." yada şöyle demiş de olabilir: "İftarını açmayan oruçlu ve uyumayan khaim gibidir."⁹⁸⁴

"İlk ahitlerden başka ahitler de olan Allâh, İsrâiloğullarından, meselâ, namaz kılacaklarına, zekât vereceklerine dair ahit almış ve bu ahde vefa göstermeleri hâlinde de dünya ve ahirette mükafat vereceğini bu âyette bildirmiştir."⁹⁸⁵

d) "Gerçek şu ki, Kârun, Mûsa'nın kavmindendi, ancak onlara karşı azgınlaştı. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, onun anahtarları, birlikte taşımaya davranan güçlü bir topluluğa ağır geliyordu."⁹⁸⁶ "Siyasî diktatörlükte Firavn nasıl meşhur olmuşsa, aynı şekilde Kârun'da ekonomik zulüm ile ihtikarda alem olmuştur. Malî ve ekonomik güç ve zenginliğinin faydası Firavn'a yaradı, İsrâiloğullarına karşı stokçuluk yaptı ve zekâtını vermedi."⁹⁸⁷

Yine Kârun hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır; "Allâh'ın sana verdiği nimetlerle âhiret yurduna çalış"⁹⁸⁸ Bu âyetin yorumunda; Allâh'ın sana verdiği mal, ilim vb. şeylerle bu dünyada, Allâh uğrunda sarfederek cennete girmenin yollarını ara, zira bu dünyada sarfederek âhirette karşılık ve menfaatını bulmak, görmek müminin hakkındandır. Bu konuda İbn Ömer (r.a) nispet edilen bir söz vardır. İbn Ömer şöyle demiştir. "Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi de ahiretin için çalış." Halbuki Kârun, bunlar bana bendeki bir ilim sebebiyle verilmiştir. Rivayete göre Tevrât'ı en iyi bilen ve en iyi, Tevrât'ı okuyanlardan birisiydi. Hatta Mûsa ile Mikât'a giden yetmiş kişiden birisi de Kârun idi.⁹⁸⁹

Mûsa ve İsrâiloğullarında zekâtın varlığı sözkonusu olduğuna göre Kârun, zekâtını vermediği gibi ihtikar ve stokçuluk yaparak halka ekonomik zulüm yapıyordu. Sahip olduğu mal, mülk ve serveti, yeryüzünde fesad çıkarmak için kullandı, zekâtını vermediği gibi sadaka ve infakta da bulunmadı. Aksine malını bir zulüm ve şikence aracı yaptı, karaborsacılık ile stokçuluk yaptı. Piyasalar alt-üst oldu. Kapitalist bir kafa yapısına sahip oluşu, fâize ve ribâyaya yönelerek kitleleri fakirleştirdi. Kınanan ve yere batanlardan oldu.

983. el-Kurtubî, a.g.e., II, 17.

984. el-Buhârî, Nafakât, 1, Edeb, 25,26; Müslim, Zühd, 41; et-Tirmizî, Birr, 44; en-Nesâî, Zekât, 86; Ahmed b. Hanbel, II, 361, IV, 382.

985. Bkz. Şâmil İA., "Ahd" mad, Ş.İ. Ans; Mâide, 5/12.

986. el-Kasas, 28/76.

987. Yazır, a.g.e., V, 3755.

988. el-Kasas, 28/78.

989. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 314.

e) "Dediler ki: Ey Şuayb, senin namazın mı atalarımızın taptığı şeyleri bırakmamızı yada mallarımız konusunda dilediğimiz gibi davranmaktan vazgeçmemizi emretmektedir."⁹⁹⁰ Süfyân es-Sevrî bu âyetteki "mallarımız konusunda dilediğimiz gibi davranmaktan ifadesiyle, Şuayb (a.s)'in tebli ettiği dindeki zekâtı kastediyorlar." demektedir.⁹⁹¹

Ticaretle ilgilenen Şuayb kavmi, ticaretle, eksik tartmak, haksız kazanç elde etmek, kazancın zekâtını vermemek gibi ticaret ahlakına sahip olmayan insanlardı. Şuayb onlara, bu emirleri getirerek ticareti ve ahlâklarını dolayısıyla zarara uğrayan tüketicileri korumak için ilâhî vahiy gereği bazı kural ve kaideler koyunca, bunu yadırgadılar. Mal bizimse, istediğimizi yaparız, dediler. Şuayb onlara, size emrettiğimi ben de yapıyorum, yoksa sizin ticaretinizi baltalamak gibi bir niyetim yoktur.

f) "Ey Yahyâ, Kitab'ı kuvvetle tut, onun emirlerine göre hareket et ve onunla hükmet dedik ve ona çocuk iken hikmet verdik."⁹⁹² Zeyd b. Eslem'e göre buradaki kitap hilafsız olarak Tevrât'tır. Kuvvetten maksat içindeki ilim ile kitabı koruyup amel etmektir. Bu şu demektir: İçindeki emirleri iltizam etmek nehiylerinden kaçınmaktır.⁹⁹³ Yahyâ (a.s) Allâh'ın emrettiği gibi kitabı, Tevrât'ı kuvvetle tuttu. Önce Tevrât'a daha sonra İncil'e uygun hareket etti. Bu mukaddes kitapların hükümlerinin milleti tarafından yaşanması için çalıştı.⁹⁹⁴ Hz. Muhammed (s.a.v) onun bu mücadelesi hakkındaki mücadelesinin burada konuyla ilgili bölümü alıntılacaktır. Hadîsin sadaka bölümünde peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur.

"Allâh size sadakayı emretti. Bunun misali, düşmanın esir edip elini boynuna bağladıkları ve boynunu vurmaya üzere yaklaştırdıkları bir kimseye benzer ki o, 'canımı kurtarmak için size bir fidye, kurtuluş parası versem olmaz mı?' diyerek kendisini onlardan kurtarıncaya kadar, az çok kurtuluş akçesi öder durur."⁹⁹⁵ Ayrıca Rasûlullah Yahyâ a.s) hakkında övücü sözlerle şöyle bahseder: Kıyâmet günü Yahyâ b. Zekeriyâ hariç her peygamber bir günahla gelir" buyurmaktadır.⁹⁹⁶

g) "Nerede olursam olayım, beni kutlu kıldı ve hayat sürdürdüm müddetçe, bana namazı ve zekâtı vasiyet etti."⁹⁹⁷ "Bana zekâtı ve namazı, rüşd çağına geldiğimde mükellef tuttu. Ayrıca bu âyet, namaz zekhat ve ana-babaya iyilikte bulunmak, hem geçmiş ümmetlerde ve hem de boş geçmiş asırlarda farz olduğuna delalet etmektedir. Hüküm ancak böyle sabit olur. Herhangi bir şerîatte neshedilmemiş ve daima emredilmiştir."⁹⁹⁸

990. Hûd, 11/87.

991. İbn Kesîr, a.g.e., II, 229.

992. Meryem, 19/12.

993. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 27.

994. Turgay, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

995. et-Tirmizî, el-Emsâl, 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 202.

996. Ahmed b. Hanbel, I, 446, II, 68, III, 43, V, 185.

997. Meryem, 19/31.

998. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 103-104.

"Semâvî dinlerin bildirdiği esaslarda akıl, ilim ve gerçeklerle çelişecek birşey bulunmaz. Semavî dinler, şekilleri değişik bile olsa, namaz, oruç, zekât, Allâh'ı anma gibi ibadet esaslarını vazetmiş ve bunlarla ihlâsı emretmiştir."⁹⁹⁹ "Namaz, zekât oruç gibi ibadet asılları, şekilleri farklı da olsa, semâvî kitapların hepsinin zikretmekte ittifak ettikleri noktalardandır."¹⁰⁰⁰

Buna göre, şekil, miktarı hariç olmak üzere zekâtın, içinde barındırdığı, malın başkalarını yani fakirlere verilmesine, önceki ümmetlerde de rastlıyoruz. Dolayısıyla İdrîs (a.s)'de, Hûd (a.s)'da, İbrâhim (a.s)'de (el-Enbiyâ, 21/72-73) İbrâhim dolayısıyla İshâk, Ya'kûb ve Yûsuf (a.s)'da, İsmâil (a.s)'de (Meryem, 19/54-55), İsrâiloğullarında (el-Bakara, 2/43,83; el-Mâide, 5/12; el-A'râf, 7/156), Mûsa'nın kavminden Kârun'un malıyla diktatörlüğe kalkışması (el-Kasas, 28/76), Şuayb (a.s)'da toplumunun, mallar konusunda diledikleri gibi tasarruflarının engellenmesine kızmaları (Hûd, 11/87), Yahyâ (a.s)'da (Ahmet b. Hanbel, IV, 202) ve İsâ (a.s)'da (Meryem, 19/31) zekâta ve zekâtın mana ve varlığa şahit olmaktayız.

F- HAC

1. Haccın Tarifi

"Hac sözlükte; ta'zim edilecek yer ve makamlara ziyarette bulunmaktır."¹⁰⁰¹ "Hac şer'î ve terim olarak şöyle tarif edilir: İbadet maksadıyla Arafat'ta belirli bir süre durmaktan, daha sonra Beytullah'ı usûlüne göre ziyaret etmekten ibaret olan ve İslâm'ın şartlarından birini teşkil eden malî ve bedenî bir ibadettir."¹⁰⁰²

"Benzer bir tanım da şöyledir: Mekân-ı mahsûsu, zaman-ı mahsûsta fiil-i mahsûs ile ziyarettir. Mekân-ı mahsûs, K'abe ve Arafat'tır. Zamân-ı mahsûs, kurban bayramı günleridir. Fiil-i mahsûs, hac niyetiyle ihrâma girmektir."¹⁰⁰³ "Haccın farz oluş tarihinde ihtilaf varsa da en kuvvetli görüşe ve İmam Buhârî'nin icthadı doğrultusunda dokuzuncu hicrî yılda, farz kılındığı ifade edilmektedir."¹⁰⁰⁴

Haccın farz oluşuyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de âyetler vardır. "İbrâhim şöyle dedi: Ey Rabb'im, bu beldeyi emin kıl"¹⁰⁰⁵ ve "İnsanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev Mekke'de bulunan mübarek ve âlemler için bir hidayet kaynağı olan Kâbe'dir. Orada apaçık deliller vardır. İbrâhim'in

⁹⁹⁹. Muhiddin Bağçeci, "Semâvî Din" mad., Ş.İ. Ans.

¹⁰⁰⁰. Bağçeci, a.g. mad., Ş.İ. Ans.;Turgay, "Yahyâ" mad., Ş.İ. Ans.

¹⁰⁰¹ Döndüren, a.g.e., s. 559; Mirâs, a.g.e., VI, 4-5.

¹⁰⁰². Döndüren, a.g.e., s. 559.

¹⁰⁰³. Mirâs, a.g.e., VI, 5; Döndüren, a.g.e., s. 559.

¹⁰⁰⁴. Mirâs, a.g.e., VI, 9.

¹⁰⁰⁵. el-Bakara, 2/126.

makamı vardır. Kim oraya girerse emniyette olur. Oraya gitmeye gücü yeten herkese Allâh için Kâbe'yi ziyaret edip haccetmek farzdır."¹⁰⁰⁶

Hac ile ilgili ayetler genelde Hz. İbrâhim ve oğlu İsmâil arasında geçmektedir. Ka'be'nin yapımı ve Hz. Hacer'in oraya yerleştirilmesi etrafında dalaşan ve gelişen olaylarla pek yakından alakalıdır. Hac ile ilgili pek çok hadîs-i şerif de vardır. Bunlar arasında çok meşhur olan "İslâm beş esas üzerine kılınmıştır. Bunlardan birisi de haccetmektir"¹⁰⁰⁷ hadîsi ile Mekke'nin fethi günü Hz. Muhammed (s.a.s) bu konuda "Burası Allâh'ın gökleri ve yerleri yarattığı günde haram kıldığı bir beldedir. Burası kıyâmet gününe kadar Allâh'ın haram kılmasıyla haramdır,"¹⁰⁰⁸ buyurmuştur.

Hac konuları arasında, Kabe, Kabe'nin haramlığı, çevresi, Arafat'ta vakfe, ihram, ihram yerleri, tavaf, zenzem, Safâ ve Merve tepeleri vb. konularla kurban kesmek ihsar ve Umre gibi olaylar etrafında dönüp dolaşmaktadır. Ayrıca hac hâdîsesi, İbrâhim (a.s)'dan beri devam edegelen, temelleri onunla atılan ve İslâm'da da beş temel esastan biri olarak kabul edilen önemli bir ibadet, daha doğrusu malî ve bedenhi bir ibadettir.

2. Peygamberlerde Hac

Önceki peygamberlerde hac ibadetine rastlıyoruz. Fakat bunları delillendirebilmek oldukça zordur. Daha ziyade İbrâhim peygamberde hacca ve hac ibadeti ile ilgili menâsike rastlıyoruz. Bu konuda ulaşabileceğimiz bilgiler ışığında, önceki peygamberlerde hac ibadetiyle ilgili açıklamalara geçebiliriz.

a) Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan bir hadîse göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. Olay Vedâ haccında geçer ve Hz. Hûd (a.s) ile ilgilidir. "Vedâ haccında Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ebû Bekr'e sorarak öğrendiği Usfan'dan geçerken şöyle demiştir: Hûd'un dişi bir deve üzerinde, hac için buradan telbiye ederek geçmiş olduğunu haber vermiştir."¹⁰⁰⁹ Anlaşıldığına göre Hz. Hûd, hac için Kabe'ye giderken telbiyede bulunmaktadır. Dolayısıyla haccın Hz. Hûd (a.s)'da varlığına tanık oluyoruz.

b) İbrâhim (a.s) Beytullah'ı yeniden inşa etmiş olması, oranın pek çok ibadeti hâvi olması ve özellikle de hac ibadetinin gerçekleştirilme yeridir. Bu konudaki âyetlere ve tefsirlerine geçmek durumundayız.

"Hani Kabe'yi insanlar için bir toplanma ve güvenlik yeri kıldık. İbrâhim'in makamını namaz yeri edinin. İbrâhim ve İsmâil'e de, Evi'mi tavaf edenler, itikâfa çekilenler ve rükû' ve secde edenler için temizleyin

1006. Âlu İmrân, 3/96,97; Hacc ile ilgili diğer âyetler için bkz. el-Bakara, 2/125,128,196; el-Kasâs, 28/57; el-Ankebût, 29/57; el-Hacc, 22/27,28; İbrâhim, 14/27.

1007. el-Buhârî, İmân, 1,2; Müslim, İmân, 19-22.

1008. el-Buhârî, İlim, 37,Hac,43; et-Tirmizî, Hac, 1. Hac ile ilgili diğer hadisler için bkz. Müslim, Hac, 412, İman, 19,22; en-Nesâî, Menâsik, 1; Ahmed b. Hanbel, II, 508.

1009. Ahmed b. Hanbel, I, 232.

diye ahid verdik."¹⁰¹⁰ "Rabb'imiz, ikimizi sana teslim olmuş müslümanlar kıl ve soyumuzdan da sana teslim olmuş müslüman bir ümmet kıl. Bize ibadet yöntemlerini-yer veya ilkelerini-göster ve tevbemizi kabul et. Şüphesiz, sen tevbeleri kabul eden ve esirgeyensin."¹⁰¹¹ "Hani, İbrâhim, Rabb'im, bu şehri bir güvenlik yeri kıl ve halkından Allâh'a ve ahiret gününe inananları ürünlerle rızıklandır, demişti."¹⁰¹²

"Kabe'nin haramlılığı, hükmeti ve emniyeti, İbrâhim'in duasıyla olup olmadığı tartışılmıştır. Haram oluşu, beraberinde hacta yapılmayacak bazı davranışları ifade etmektedir. İbrâhim'den önce de ka'be haramdı, İbrâhim'in duası ise kılıktan emniyetli kılmasına racidir."¹⁰¹³ Bu konuda R. Ekrem (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Burası Allâh'ın gökleri ve yerleri yarattığı günde haram kıldığı bir beldedir. Burası kıyâmet gününe kadar Allâh'ın haram kılmasıyla haramdır."¹⁰¹⁴

Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin Müsned'inde tahriç ettiğine göre, Enes b. Mâlik, Hz. Ömer'in şöyle dediğini tespit etmektedir. Rabb'ime dört şeyde muvafık oldum. Ey Allâh'ın rasûlü dedim, makamın arkasında keşke bir namaz kılsan. Bunun üzerine "İbrâhim'in makamında bir kaç rekat namaz kılınız,"¹⁰¹⁵ âyeti indirilmiştir.¹⁰¹⁶ İbrâhim'in Kabe'yi kurarken üzerine çıktığı taş mahalde onun hatırasına Allâh için namaz kılınması emredilmiştir. Hacta da zaten büyük oranda İbrâhim, İsmâil ve Hacer'in yaptıkları işlere sembolik açıdan bir yadetme sözkonusudur. Makam-ı İbrâhim, oraya varıldığında yapılan tavaf-ı kudumun ardından, yanında iki rekat namaz kılınan taşın bulunduğu yere denir. Bu, Câbir b. Abdullah, İbn Abbâs ile Katâde'nin görüşüdür.¹⁰¹⁷

İbrâhim oğlu İsmâil ile Kabe'nin yapımını tamamlayınca "Bize hac menhasikimizi göster," diye dua ettiler. Bu âyetin yorumunda Taberî şöyle diyor: Hac esnasında ne şekilde ibadet edeceğimizi; nasıl tavaf edeceğimizi, nasıl sa'y edeceğimizi, arafatta nasıl vakfe yapacağımızı, şeytanları nasıl taşılayacağımızı bize öğret. Taberî'nin Hz. Ali'den yapılan rivayete göre; İbrâhim, Kabe'nin yapımını tamamlayınca, Ya Rabb, nasıl haccedeceğimizi bize öğret, dedi. Allâh Cebrâili gönderdi ve ona haccettirdi."¹⁰¹⁸

"Hani biz İbrâhim'e Kabe'nin yerini belirtip hazırladığımız zaman şöyle emretmitik: Bana hiç bir şeyi ortak koşma, tavaf edenler, kıyam edenler, rüku' ve sücuda varanlar için Evi'mi temiz tut. İnsanlar içinde haccı duyur; gerek yaya gerekse uzak yollardan derin ve vadilerden gelen

1010. el-Bakara, 2/125.

1011. el-Bakara, 2/128.

1012. el-Bakara, 2/126.

1013. el-Kurtubî, a.g.e., II, 118.

1014. el-Buhârî, ilim, 37, Hac, 43; et-Tirmizî, Hac, 1.

1015. el-Bakara, 2/125.

1016. el-Kurtubî, a.g.e., II, 112.

1017. el-Kurtubî, a.g.e., II, 112-113.

1018. et-Taberî, a.g.e., I, 102.

yorgun düşmüş develer üstünde sana gelsinler."¹⁰¹⁹ Ebû Tufeyl'den gelen rivayete göre, kendisine İbn Abbâs'ın telbiyenin aslı, esası nasıldır, biliyor musun? diye sorduğu rivayet edilmektedir. Hayır, bilmiyorum, diye cevap verdi. Bunun üzerine İbn Abbas, İbrâhim'e insanla haccı ilan edip, hacca davet etmeleri emredildiğinde, dağlar başlarını eğdi, köyler bu sese yükseldiler. İnsanlara haccı ilan etti, herkes ve herşey bu sese "Lebbeyk, Allâhumme Lebbeyk" diye cevap verdi, demektedir.¹⁰²⁰

Aynı âyetin tefsirinde İbn Arabî şöyle demektedir: "Allâh, elçisi İbrâhim'e insanları hacca çağırmasını emretti. Bu Kur'ân'ı Kerîm'in nassıdır. Nivade çağrının nasıl olduğu konusunda; Allâh İbrâhim'e hacc, oruç, zekât ve namaz gibi dinin şeriatına ait emirler cümlesinden olmak üzere emretti. Ya öyle yada, Allâh, İbrâhim'e Ebû Kubeys'e çıkıp, ey insanlar, Allâh üzerinize haccı farz kıldı, haccedin, diye davet etti. Allâh her insana İbrâhim'in sesini ulaştırdı. O zaman telbiye getiren haccetmiş oluyordu. Susana bir nasip yoktu. Eğer bu eser sahihse bir akide olarak devam etmiştir, İslâm'da da ibka edilmiştir."¹⁰²¹

İbn Ebî Necîh'e göre, "İbrâhim (a.s) ve İsmâil (a.s) yürüyerek haccetmişlerdir. Dolayısıyla ayetteki 'ricâlen' ifadesiyle, yürüyerek haccetmenin, binek ile haccetmekten daha faziletli olduğuna delalet etmektedir."¹⁰²² "Kendilerine verilen menfaatlara şahit olsunlar"daki menfaatlerden maksat, haccın menâsiki, mağfiret, ticaret ve mallardır, denilirken bir diğer bir görüşe göre nûsuk, ticaret, mağfiret ve dünya menfaatlarıdır, demektedir. Burada haccın ticaret yapabilmenin cevazına delil vardır,¹⁰²³ zira ayette¹⁰²⁴ de bu konuda müslümanlara cevaz vardır.

Bir başka âyette: "Rabbimiz, gerçekten ben, çocuklarımdan bir kısmını Beyt-i Haram yanında ekini olmayan bir vadiye yerleştirdim, Rabb'im namazı kılsınlar diye böyle yaptım, böylelikle sen, insanların bir kısmının kalblerini onlara ilgi duyar kıl ve onları bir takım ürünlerle rızıklandır. Umulur ki şükrederler"¹⁰²⁵ buyurulmaktadır. "Pekçok tarik ile İbn Abbas'tan mervîdir. Safâ ile Merve arasında ilk sa'yeden, İsmâil'in anası Hacer'dir. Sonra en yakın Safâ tepesine çıktı, oradan inerek vadiden Merve'ye geldi. Bunu yedi kez yaptı. "R. Ekrem (s.a.v) insanlar, bundan ötürü Safâ ile Merve arasında sa'y ediyorlar," buyurduğunu İbn Abbas naklediyor.¹⁰²⁶

Âyetlerde geçen hac ile ilgili konular ile verilen açıklamalar ve tefsirlerden ortaya çıkan sonuç şudur: Tavaf etmek, telbiye etmek,

1019. el-Hacc, 22/26-27.

1020. el-Kurtubî, a.g.e., XII, 38.

1021. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III- 1267; el-Kurtubî, a.g.e., XII, 38-39.

1022. el-Kurtubî, a.g.e., XII, 38-39.

1023. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1269.

1024. Bkz. el-Bakara, 2/198.

1025. İbrâhim, 14/37.

1026. Bkz. Nâsıf, a.g.e., IV, 44-45; İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1109-1111.

zemzemden su içmek, Safâ ile Meve arasında sa'yetmek, kurban kesmek, hacıların ihtiyaçlarını giderme işlerinden, su tedariki, ağırlama vb. görevlerle ilgili açıklamaları, İbrâhim (a.s) ile İsmâil (a.s) zamanından beri süregelen hac ile ilgili menâsik, sorumluluk ve vazifeler arasındadır. Bunların büyük bir kısmı aynen İslâm'da da korunmuş ve uygulanmış gelmiştir.

c) "İbrâhim ve İsmâil'e de, Evi'mi tavaf edenler, itikâfa çekilenler, rüku'ya ve secdeye varanlar için temizleyin, diye ahid aldık."¹⁰²⁷ Âyette geçen "tavaf edenler, namaz kılanlar için Evi'mi temizleyin" bölümü, burada bir hac ibadetinin varlığına delil teşkil etmektedir. Tavaf etmek, haccın rükunlarından birisidir. Ayrıca İbrâhim ve İsmâil Kabe'yi tamamlayınca "Rabb'imiz, bize ibadet yöntemlerini göster"¹⁰²⁸ diye dua etmektedirler. Menâsiki açıklarken Yazır, ibadet edeceğimiz, kurban keseceğimiz yerleri bize göster, demektedir.¹⁰²⁹

Namaz ile ilgili ibadetlerde yer söz konusu olmadığından dolayı buradaki ibadet yerlerinden maksat, en doğrusunu Allâh bilir ama, nasıl haccedeceğimizi, nasıl tavaf ve vakfede bulunacağımızı; yaptığımız hataları bağışlamak ve kurban ibadetini yerine getirmek için nasıl ve nerede kurban keseceğimizi bize bildir, diye duada bulunmuşlardır.

d) Mûsa (a.s) hakkında Allâh Rasûlü (s.a.v) şöyle buyurmaktadır. Hadîsi İbn Abbâs rivayet ediyor. "Peygamber Mekke ile Medine arasında yolculuk yapıyordu. Bir vadiden geçerken, bu hangi vadidir? dedi. Onlar, burası Ezrak vadisidir, dediler. Peygamber, ben, buradan, Mûsa'nın, yüksek sesle telbiye ederek, Seniyye'den aşağıya indiğini görür gibi oluyorum, dedi."¹⁰³⁰ Eğer Hz. Peygamber (s.a.s)'de olduğu gibi bir hac yolculuğu sırasında telbiye getiriyor ise buna bir hac ibadeti diyebiliriz.

e) Benzer bir hadîs Hz. Yûnus (a.s) ile ilgilidir. Aynı hadîsin devamında şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir. "Yolculuğuna devam ederken Peygamber (s.a.s), Cuhfe yakınlarındaki Herşâ tepesine geldiğinde burası hangi tepedir? dedi. Yanındakiler, Herşâ tepesidir, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Yûnus b. Mettâ'nın, üzerinde bir yün cübbe, kırmızı bir deve üzerinde telbiye ederek gittiğini görür gibiyim, dedi."¹⁰³¹ Eğer, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu bir hac yolculuğu ve yolculuk sırasında yapılan telbiyeyi ifade ediyorsa, ki bu yolculukta o ve arkadaşları telbiye ederek hacca gidiyorlardı, Yûnus (a.s)'da da hacca ve hacc, ibadetine rastlamak olasıdır.

1027. el-Bakara, 2/125.

1028. el-Bakara, 2/128.

1029. Yazır, a.g.e., I, 496.

1030. Nâsıf, a.g.e., III, 300.

1031. Nâsıf, a.g.e., III, 300.

İbnü'l-Arabî, "Dinden Nuh'a tavsiye ettiğini ve sana vahyettiğimizi din, şeriat ve hukuk düzeni yaptık."¹⁰³² âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: "Allâh, her peygambere asılları, esasları değişmeyen şeriatlar verdi. Bu asıllar, tevhid, namaz, zekât, sıyam, hac ve sâlih amellerle Alah'a yaklaşmaktan ibarettir."¹⁰³³

Kur'ân'da zikri geçen peygamberlerden, Hz. Âdem'in Kâbe'yi ilk inşa eden olduğu bilinmektedir. Ayrıca bir âyette de yeryüzünde insanlar için yapılan ilk Beyt, Mekke'deki Beytullah'dır. Bunun bir kible, toplanma yeri dünyanın emniyet ve güvenlik şehri, ticaret merkezi olmasının yanında malî ve bedenî bir ibadet olan hac için de kurulmuş olma ihtimalini göz ardı etmemek gerektiği kanaatindeyiz. Ancak araştırmalarımız ve ulaşabildiğimiz kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler, bunu kesinlikle ifade etmemize yetecek güç ve güvenilirlikte olmadığını da ayrıca belirtmeliyiz.

Hac ibadetine, Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre Hz. Hûd (a.s)'da buluyoruz. Hac ibadetinin pek çok menâsiki İbrâhim ve İsmâil (a.s) ile netlik kazanmıştır. Hatta onların hatırlarını yad etmek adına, örneğin soy, zemzem vb. bir takım hareketleri sünnetle açıklanarak teşri' buyurulmuştur. Biz, burada, haccın İbrâhimî dinlerin bir özelliği ve ibadet tarzı olduğu kanaatindeyiz. Önderliğin İbrâhim (a.s)'dan sonra İsrâiloğullarına geçmesinin ardından, kabe'nin ve etrafındaki olaylarda, bir önem azalmasına rastlıyoruz. Bu devirde Beytü'l-Makdis'in ön plana çıktığını görüyoruz. Onlarda da hacı olma ve hacca gitme ibadeti, Meryem Ana gibi bazı kutsal saydıkları mekanları ziyaret ederek gerçekleştirilmiş olsa da, bunun sadece hac ibadetinin her şeriatında varlığını gösterebilir. Bundan öte fazla bir anlamı yoktur.

Ancak hem malî ve hem de bedenî bir ibadet olan hac ibadeti İbrâhimî dininin bir gereğidir. İsmâil soyundan gelenlere ait bir ibadet türüdür. Hatta müşrik Araplarda hacca, bozuk olsa da rastlıyoruz, çıplak olarak Kabe'yi tavaf ettiklerini biliyoruz. Haddizatında, Arapların lideri konumuna çıkan ve onları birleştiren Kusay'ın, hac ibadeti ile ilgili yerli halkın, öteden beri sürdürdükleri hac vazifelerini, ilkel anlamda da olsa, kurumsallaştırmasıyla ün yapmıştı. Kusay'ın bu görevlendirme olayına, Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi günü dokunmamış, aynen olduğu gibi bırakmıştır. Tümünde değilse bile İbrâhim çevresinde kümeleşen peygamberlerde hac ibadetinin varlığı kanaatini taşımaktayız.

G- ADAK

1. Adağın Tarifi

"Adak; Allâhü Teâlâ'ya ibadet amacıyla, mükellef olmadığı halde mübah olan bir işi yapmayı kararlaştırmak, böyle bir işi kendisine vacip kılmak ve bu konuda Allâh'a söz vermek demektir. Arapçada adağın

1032. eş-Şûra, 42/13.

1033. İbnü'l-Arabî, a.g.e., IV, 1654.

karşılığı "nezir" olup çoğulu "nüzur"dür.¹⁰³⁴ Adak meşru bir ibadet olup Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilmektedir. "Allâh için yaptığını her harcamayı yahut adağın her adağı Allâh bilir. Zalimlerin yardımcısı yoktur,"¹⁰³⁵ ve "Adaklarını yerine getirsinler."¹⁰³⁶

Adak ibadeti; Hz. Peygamber'in değindiği konulardandır. O bu konuda; "Her kim Allâh'a itaat edeceğini adarsa itaat etsin, her kim de Allâh'a isyan edeceğini adarsa, Allâh'a âsi olmasın,"¹⁰³⁷ byurmuştur. Adakta, adananın cinsinden bir farz veya vacibin bulunması, adayanın akıllı ve bulûğ çağına girmesi, adananın cinsinden olan farz veya vacibin, başka bir ibadete bağlı olmaması, adanan Allâh'a ve Rasûlüne itaat vb. gibi şartlar taşınmalıdır.¹⁰³⁸ "Adaklar, şartlı ve şartsız adaklar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Hastalığım iyileşirse şu kadar oruç tutayım ve eğer yalan söylersem bir ay oruç tutayım, şartlı adaklara; bu ayın son günü oruç tutayım ve üç gün oruç tutayım, muayyen ve gayri muayyen adaklara örnek teşkil eder."¹⁰³⁹

2. Peygamberlerde Adak

Adak, insanın kendi kendini ilzam altına girdirdiği, emredilmiş ibadetlerden olan bir durum olduğu ortadadır. Pratikte Kur'ân kıssalarında fazlaca rastlamak mümkün değilse de örnek olma kabilinde bir kaç tanesine rastlamaktayız.

a) İbrâhim (a.s)'ın oğlu İsmâil'i kurban etmesi ile ilgili olarak Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır. "Ve fidye olarak ona büyük bir kurbanlık verdik"¹⁰⁴⁰. Bu konuda Yazır şöyle demektedir: "Zebha mübaşeretle rüya tahakkuk ettirilmiş olup da 'İbrâhim sen ruyayı onayladın' diye nida olunduktan sonra fidyenin manası ne olabilir? Bunu en güzel izah eden yorum, şudur: Deniliyor ki İbrâhim (a.s) bir oğlu olursa Allâh yolunda kurban edeceğini nezreylemişti, sonra unutmuş, rüya bunu ihtar etmişti. Onun için nida olunduğu zaman rüya tahakkuk ettirilmiş olmakla beraber nezir yerini bulmamış olduğundan bu fidye onu ikmal etmiştir."¹⁰⁴¹

İbrâhim'in, oğlunu kurban etmek üzere emri yerine getirmeye başladığında, Allâh ona kurbanlık koçu fidye olarak bahşetmiştir. Kurtubî, "İbrâhim'e, masiyet olan bir şeyi emretmek caiz olmadığı halde, masiyet olan çocuğun kurban edilmesi nasıl emredilebilir? sorusuna şöyle cevap veriyor; Bu, Allâh'ın kitabına itiraz olup, İslâm'ın itikad ettiklerinden olamaz. Zira Allâh, 'emredilene yap' buyuruyor. Bu konuda, kalplerin

1034. Döndüren, a.g.e., s. 470; Mirâs, a.g.e., XII, 227-229; Yazır, a.g.e., VIII, 5504.

1035. el-Bakara, 2/270.

1036. el-Hacc, 22/29.

1037. el-Buhârî, Eymân, 28,31; Ebû Dâvud, Eymân, 19; en-Nesâî, Eymân, 27,28.

1038. Döndüren, a.g.e., s. 471-472.

1039. Döndüren, a.g.e., s. 472-473.

1040. es-Sâffât, 37-107.

1041. Yazır, a.g.e., VI, 4062; el-Cassâs, a.g.e., V, 251.

karışmaması için şöyle denilebilir. İtaatler ve isyanlar, ayanın zâti sıfatları değildir. İtaat ancak, emredilen fiillerle ilgilidir, İsyân ise, yasaklanan fiillere bağlı bir durumdur. Burada, İbrâhim'in oğlunu kurban etmesine bağlı bir emir olması, onu itaat ve imtihan kılmıştır. Zaten Allâh da bunun bir imtihan olduğunu belirtmektedir."¹⁰⁴²

Peki; masiyet olan bir şeyi nasıl nezr edebilir? sorusuna cevabımız şudur: "İbrâhim oğlunu kurban etmeyi adamakla, oğlunu kesmeyi adar da fidyeye niyet etmezse masiyet olur, denilirse ki, böyle nezredip, masiyeti kaseder ve fidyeye niyetlenmezse, bu durumda kasdın bir etkisi ve zararı yoktur. Çünkü çocuğu kurban etmeyi nezretmek, bir koç kesmekle şer'an kabul edilmiş ve ondan ibaret sayılmıştır. Dolayısıyla çocuğunu kesmeyi veya kurban etmeyi nezredene bir koç kesmesi vacip olur."¹⁰⁴³ Şa'bîn'in İbn Abbas'tan yaptığı ikinci bir rivayete göre, çocuğunu kurban etmeyi nezredenin, Abdülmuttalib'in yaptığı gibi, 100 deve kesmelidir, demiştir.¹⁰⁴⁴

Câbir b. Abdullah'tan Ebû Dâvud'un yaptığı bir rivayette benzer bir durum vardır. Eğer biri adak adanmış ve onu yerine getirmek de fiilen mümkün değilse, o zaman adak başka bir şekilde yerine getirilebilir. Rivayete göre Mekke'nin fethi günü bir şahıs Rasûlullah'a gelip, ben Mekke fetholunduktan sonra Kudüs'te iki rekat namaz kılmaya söz verdim, dedi. Allâh Rasûlu cevaben, sen iki rekati burada kıl, dedi. İkinci defa sordu, burada kıl, dedi. Üçüncü defa sorunca, sen bilirsin, dedi.¹⁰⁴⁵

b) Kur'ân'da Hz. Meryem ile ilgili kıssada şöyle buyurulmaktadır: "Hani İmrân'ın karısı şöyle demişti: Rabb'im, karnımda taşıdığım çocuğu sadece sana hizmet etmek üzere adadım. Bunu benden kabul buyur. Allâh'im, sen her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilersin."¹⁰⁴⁶ Bir başka âyette ise şöyle buyurulmaktadır: "Gerçek şu ki, Allâh, Âdem'i, Nuh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini alemler üzerine seçti. Onlar birbirinden türeyen tek bir zürriyettir. Allâh işitendir, bilendir."¹⁰⁴⁷

Âyetin yorumunda İbnü'l-Arabî şöyle demektedir: "Nezr, Allâh'a taat ve amellerle, yakınlık olan şeylerden herhangi bir ibadeti, kişinin sözle ilzam etmesine denilir. Bu âyette, nezretmenin meşruluğuna bir delil vardır. Ayrıca Rasûlu Ekrem (s.a.s) "Her kim Allâh'a itaati adarsa, Allâh'a itaat etsin, her kim de Allâh'a isyan etmeyi nezrederse, Allâh'a isyan etmesin,"¹⁰⁴⁸ buyurmaktadır. Bu bilgileri verdikten sonra, âlimlerimiz, İmrân b. Mâsân'ın, Hanne ve Yelmeşka' adında iki kızı vardı. Geleneğe

1042. el-Kurtubî, a.g.e., XV, 112.

1043. el-Kurtubî, a.g.e., XV, 112; el-Cassâs, a.g.e., V, 251; İbnü'l-Arabî, a.g.e., IV, 1608.

1044. el-Kurtubî a.g.e., XV, 111.

1045. el-Mevdûdî, a.g.e., VI, 562.

1046. Âlu İmrân, 3/35.

1047. Âlu İmrân, 3/33,34.

1048. el-Buhârî, Eymân, 28, 31; Ebû Dâvud, Eymân, 19; en-Nesâî, Eymân, 27,28.

göre, o zamanlarda, ancak erkek çocukları tahrir ediyorlardı. Adayınca, kocası ona, karnındaki kız ise ne yapacaksın? dedi. Önce çocuğu yoktu, gebe kalınca, eğer çocuğunu doğurursa, Beyt-i Mukaddes'e ait olacağına dair adakta bulundu."¹⁰⁴⁹

"Muharrer"ın anlamı, iyice azad edilmiş, halis ve hür yapılmış demektir ki ibadette muhlis veya mabed hizmetçisi veya dünyadan azade manalarıyla tefsir edilmiştir.¹⁰⁵⁰ Özetle, "muharrer"ın anlamı, İmrân'ın kadını biricik yavrusunu her türlü kayıttan uzak olarak, halis bir niyetle, hiç bir dünyevâ karşılık beklemeden, başka bir şeye değil yalnızca ve yalnızca Allâh'a adıyordu.¹⁰⁵¹

"Bu ve benzeri konularda adakta bulunmak, bizim şeriatımızda da sahihtir. Meselâ, adam, çocuğunu Allâh'a ibadette ve itaatte yetiştireceğine bunların dışında başka bir şeyle meşgul olmamaya adarsa, Kur'ân, fıkıh ve din ilimlerini öğretmeyi nezrederse, işte tüm bu tür şeyleri adamak sahihtir. Çünkü bunlarda Allâh'a yakınlık vardır."¹⁰⁵² "Bu âyete göre, mechül bir şeyi nezretmenin cevazına delil vardır, çünkü bunu İmrân'ın karısı yapmıştır. Ayrıca bu adakta, kız mı ve erkek mi olduğunu bilmemesine rağmen adakta bulunmuştur."¹⁰⁵³

Burada bir sorun vardır. Bu soruna, İbnü'l-Arabî, "nezretmenin, doğuma bağlanmasıdır, dedikten sonra bu, hibe, vasiyyet ve nezr gibi karşılığı ve ivazı olmayan mücerred ve mutlak bir akittir. Doğum gerçekleşir ve aldatma sözkonusu değildir. Bu, mücerret bir bağıştır. Eğer gerçekleşirse akit oluşur ve karşı taraf faydalanır. Eğer gerçekleşmezse kimseye zarar verilmiş olmaz."¹⁰⁵⁴

c) Meryem kıssasında bir adak örneğine daha tanık oluyoruz. İlgili âyet-i kerîmede "Eğer herhangi bir beşer görecektir olursan, 'ben Rahman olan Allâh'a oruç adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım' de,"¹⁰⁵⁵

"Bu âyete göre, konuşmayı terkedip susmakta, bir taat ve kurbiyet vardır. Eğer kurbiyet olmasaydı, Meryem ne böyle bir adakta bulunurdu ve ne de adağından bunu filen yapardı. Süddî'ye göre o sıralarda oruç tutanlar insanlarla konuşmazdı. Ancak, Meryem'e bu kadar konuşmaya izin verilmiştir. Bunun bir benzeri de Zekeriyâ (a.s)'da rastlıyoruz. Herhangi bir hastalığı olmadığı halde, çocuğun doğacağına bir işaret olmak üzere üç gün konuşmaktan men edilmiştir. Bu üç günü çocuğun doğumuna bir işaret kılmıştır."¹⁰⁵⁶

1049. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 268, 270.

1050. Yazır, a.g.e., II, 1094.

1051. Mustafa İslamoğlu, Adayış Risalesi, Denge Yay., 2. Baskı, İstanbul 1992, s. 68-69.

1052. el-Cassâs, a.g.e., II, 291.

1053. el-Cassâs, a.g.e., II, 291.

1054. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 269.

1055. Meryem, 19/26.

1056. el-Cassâs, a.g.e., V, 45-46.

İbn Abbas'a göre, buradaki "savm" susmak ve konuşmamakla ilgilidir. Hadîşçilere ve lügatçılara göre "savm", susmaktır. Zira savm, tutmak, susmak ve kelamdan imsaktır. Bir görüşe göre buradaki savm, belirli ve bilinen oruçtur. Onlara oruçluyken, işaretle konuşmak hariç susmak farzdı. Ayrıca susmak, oruçlu iken konuşmamayı nezretmeleri, söz konusu olabilir. Nitekim bize göre herhangi bir kimse Beyt-i Haram'a yürümeye adakta bulunsa, ona hac yada umre yapmak iktiza eder. İbn Zeyd ve Süddî, onların oruçlarında, yememek ve konuşmamak sünnetti, demektedirler. Burada, insana ve kendilerine zararı dokunan şeyleri nezretmenin caiz olmadığı bir durum yoktur. Buna göre susmayı nezretmek onların şeriatında vardı. Bizde yoktur, şeklindeki görüşleri zikrettikten sonra Kurtubî, özetle şöyle demektedir:

Bizim orucumuzda ve orucumuzun sünnetinde, kötü sözleri söylememek ve konuşmamak sünnettir. Bu konuda R. Ekrem'den hadîsler rivayet edilmektedir. Yalanı bırakmayan ve yalanla haşır olanın oruç tutarak aç kalmasına Allâh'ın ihtiyacı yoktur.¹⁰⁵⁷ Dolayısıyla buradan ortaya çıkmaktadır ki, Meryem bir oruç nezretmiş ve orucunda da susmayı ayrıca adanmıştır.

Yukardaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere adak, Allâh'a yakınlık oluşturan bir fiili, kişinin kendine ilzam etmesidir. İbrâhim (a.s) rivayete göre, oğlu olursa Allâh yolunda kurban edeceğini; Hanne'nin karnındaki çocuğunu Allâh'ın hizmetine ve evine adaması ve Meryem'in konuşmama orucu, yada oruç ve konuşmamayı adaması bize önceki dinlerde de adağın varlığına götürür. Adak, taat türünden fiilleri ilzam etmek olduğuna göre, her taat olabilecek fiil adak olabilir. Pratikte üç örnek vardır. Bu konuda Döndüren, "adak önceki semâvî dinlerde de yer almış bulunan bir ibadettir,"¹⁰⁵⁸ demektedir.

H- KURBAN

1. Kurbanın Tarifi

Türkçeye kurban olarak tercüme edilen "Uhdiye", kurban bayramına denilir. Ayrıca kendisine kesilmesi teşri' buyurulan bu vakte izâfetle kesilen hayvana da "udhiye" adı verilir.¹⁰⁵⁹ Kurban bayramı günlerinde kesilen kurbanlık hayvan "udhiye" denir. Terim olarak kurban, Allâhü Teâlâ'ya yaklaşmak için kurban niyetiyle belirli bir vakitte kesilen özel hayvanın adıdır.¹⁰⁶⁰

Kurban kesmek, zekât vermek ve bayram namazları gibi hicretin ikinci yılında meşrû kılınmıştır.¹⁰⁶¹ Kurban kesilmesi ile ilgili olarak Yüce

1057. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 98.

1058. Döndüren, a.g.e., s. 470.

1059. Mirâs, a.g.e., XII, 32.

1060. Döndüren, a.g.e., s. 607.

1061. Döndüren, a.g.e., s. 607.

Allâh şöyle buyurmaktadır. "O halde Rabb'in için namaz kıl ve kurban kes."¹⁰⁶² "Kurbanlık develeri de size Allâh'ın şeâirinden kıldık."¹⁰⁶³ İlk âyetteki "namaz" dan kasıt, en meşhur görüşe göre bayram namazı, "kesmek" ten kasıt da, kurban bayramı günlerinde kesilen kurbanlardır. İkinci âyetteki "şeâir" in anlamı ise, Allâh'ın dininin alameti olan özelliklerdir.¹⁰⁶⁴

Kurban kesmekle ilgili birçok hadîs-i şerif vardır. Hz. Aîşe (r. anhâ)'den rivayet edilen şu hadîs bunlardan birisidir. "Âdemoğlu kurban bayramı gününde kan akıtmaktan daha sevimli bir iş ile Allâh'a yaklaşabilmiş değildir. Kanını akıttığı hayvan kıyamet günü boynuzları, çatal tırnakları ve kılları ile gelecektir. Akan kan yere düşmeden önce, Yüce Allâh katında, yüksek bir makama ulaşır. Bu bakımdan kurbanlarınızı gönül hoşluğu ile kesiniz"¹⁰⁶⁵ şeklinde rivayet edilmektedir.¹⁰⁶⁶

Kurban kesmekle mükellef olanlarda; müslüman, hür, ergin, akıllı, mukim ve gücü yeten kimsenin kurban kesmekle yükümlü olduğu üzerinde fakihlerin görüş birliği vardır. Hükmü hakkında hanefilere göre vacip, diğer üç mezhebe göre müekked sünnettir.¹⁰⁶⁷ Kurban ibadetinin yanında bir de, çocuk doğduğu zaman kesilen kurban vardır ki, buna akika kurbanı denir. Bir de hac'da kesilen kurbanlara da heyd kurbanı adı verilmektedir.¹⁰⁶⁸

2. Peygamberlerde Kurban

Önceki ümmetlerde kurbanı anlayabilmek için, Hz. İbrâhim bağlantılı olarak sünnet haline getirilmiştir. Ancak burada Kur'ân'da bazı kelime ve terimlerin tefsirlerini ele alarak incelemek gerekmektedir. Burada kısaca nûsuk kelimesine ve türevlerine değinmek gerekir. Nûsuk, Allâh'a ait olan hak, O'nun rızası için yapılan her çeşit ibadet, hac, kurban v.s; ibadetler anlamında bir fıkıh terimidir. "Neseke" kökünden gelir, "nûsk" olarak da kullanılır. "Mensek" ve "mensik"le eş anlamlıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde "nûsuk", iki yerde "mensek" ve iki yerde de "menâsik" kelimeleri geçmektedir.¹⁰⁶⁹

a) Bir âyette Yüce Allâh: "Biz her ümmet için bir mensek kıldık, O'nun kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allâh'ın adını ansınlar diye"¹⁰⁷⁰ buyurmaktadır. Mevdûdî, buradaki

1062. el-Kevser, 108/2.

1063. el-Hacc, 22/36; Âlu İmrân, 3/183.

1064. Döndüren, a.g.e., s. 607.

1065. et-Tirmizî, Edâhî, 1; İbn Mâce, Edâhî, 3; Ahmed b. Hanbel, V, 239; el-Buhârî, Edâhî, 9,14; Ahmed b. Hanbel, 11, 321; Müslim, Edâhî, 40.

1066. Döndüren, a.g.e., s. 607.

1067. Döndüren, a.g.e., s. 608, 610.

1068. Bkz. Döndüren, a.g.e., s. 622, 581.

1069. Nurettin Turgay, "Nûsuk" mad., Ş.İ. Ans.

1070. el-Hacc, 22/34.

mensek kelimesi, kurbanı da içeren en geniş anlamıyla kullanılmıştır¹⁰⁷¹ demektir. Turgay ise apaçık dini hükümler ve şeriattır¹⁰⁷² demektir.

Âyetin yorumunda, Mevdûdî şöyle diyor: "Her peygamberin gönderildiği topluluğa, Allâh'ın rızık olarak verdiği hayvanları kurban ederken Allâh'ın adını anacaklarına dair mensek kılındığını ifade ettikten sonra, bu âyet iki şey ifade eder: İlki, ayrıntıları farklı olsa da çeşitli zaman, ülke ve dinlerde vahyî dinin ortak özelliğinden biri, Allâh adına kurban kesilmesinin amacının aynı oluşudur. İkincisi, kurban kesmek, tüm vahyî dinlerde bir tek Allâh'a ibadetin önemli bir bölümüdür. Allâh, tevhidi aşılmak için insanların kendisinden başkası adına kurban kesmelerini yasaklamıştır."¹⁰⁷³

Bu âyetteki 'mensek' kelimesi, 'mensik' olarak da okunsa nüsuk manasındadır ve kurban demektir. Aynı zamanda, kurban kesme yeri olarak da kabul edilebilir.¹⁰⁷⁴ Ne olursa olsun mensek burada, kurban kesmek anlamına gelir.¹⁰⁷⁵ Açıklamalardan anlaşılacağı üzere her ümmete mensek kılındığını, kurban anlamına geldiğini ve bu kurbanlıklar kesilirken üzerlerine Allâh'ın adının anılmasıyla ilgili ahit alınmıştır. Dolayısıyla kurban ibadeti tevhidin en belirgin ibadet türünden biri olduğu ve şirk adına kullanılmaya en müsait bir ibadet olduğundan dolayı, ehl-i şirk ile ehl-i ibadeti ayırmak için her ümmete emredilmiştir.

b) "Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku. Onlar Allâh'a yaklaştıracak birer kurban sunmuşlardı. Onlardan birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, seni mutlaka öldüreceğim, demişti. Öteki de, Allâh, ancak korkup-sakınanlardan kabul eder, dedi."¹⁰⁷⁶ Bir hadîs-i şerifte geldiğine göre "Allâh-ü Teâlâ, size Âdem'in iki oğlu ile ilgili bir mesel anlattı, bunun hayrını tutun, şerrini bırakın," buyurulmaktadır.¹⁰⁷⁷

İbn Abbâs, İbn Ömer, Mücâhid, Katâde'ye göre, Âdem'in iki oğlu onun sülbünden olup adları Hâbil ve Kâbil'dir. Kâbil kafir, Hâbil mümin idi. Meslekleri ise Hâbil çobanlıkla meşgul oluyordu. Pek çok davarı vardı. Kâbil ise tarım ve ziraatle meşgul oluyordu.¹⁰⁷⁸ Kurbanları ne idi, neden kurban takdim etmişlerdir, kurbanları nasıl kabul edilmiştir? Bu sorulara cevap aramalıyız.

1071. el-Mevdûdî, a.g.e., III, 389.

1072. Turgay, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1073. el-Mevdûdî, a.g.e., II, 365.

1074. Turgay, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1075. Muhammed Ali es-Sâbüni, Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân, Dersaadet, İstanbul(trs), II, 79.

1076. el-Mâide, 5/27.

1077. Yazır, a.g.e., III, 1653.

1078. el-Cassâs, a.g.e., IV, 44; Yazır, a.g.e., III, 1652; el-Kurtubî, a.g.e., VI, 134-135; en-Neccâr, a.g.e., s. 2.

Kurban, örfte takarrub için kesilen hayvana denilirse de asıl manası, Allâh'a yakınlaşmak adına yapılan her hayırlı işe denir. Buna göre kurban, hem zebîhadan ve hem de diğer sadakalardan daha umûmidir.¹⁰⁷⁹ Kurban takdim etmelerinin nedenine gelince, bu konuda Suddî'nin Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih'in İbn Abbas'tan, bir rivayette İbn Mesud'dan ve sahabîlerden nakledildiğine göre olay, evlilikle ilgili olmak üzere bir kızla Hâbil'in hakkı iken Kâbil'in onunla evlenmekte diretmesinden kaynaklanmıştır. Âdem (a.s) ise olaya el atıp kurban takdim etmelerini, kabul edilenin, kızı almaya hak kazanacağını belirtti.¹⁰⁸⁰ Kâbil'in kurbanı en kötü malını veya buğdayları, Hâbil ise en iyi malını veya koçu kurban olarak takdim etmişlerdir.¹⁰⁸¹ kurbanlarının nasıl kabul edildiği hakkında ise Cassâs şöyle demektedir.

"Onlar, Allâh bize, and verdi ki, bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmediğe hiçbir peygambere inanmayalım, dediler."¹⁰⁸² âyetiyle istidlâl ederek kurbanlarının kabul alameti, ateş gelip kabul edilen kurbanı yakması kabul edilmeyeni ise reddederek yakmamasıdır.¹⁰⁸³ Önceki ümmetlerde, kurbanın kabul alameti ateşin yakmasıydı. Bu konuda nakil vardır. Hatta aynı kabul olayının, ganimetler konusunda da varlığı bilinmektedir. Hatta bu şekilde kabul edilme olayının Hz. İsa (a.s)'ya kadar devam ettiği ve onun diliyle nesholunduğu da söylenmiştir.¹⁰⁸⁴

Görülebileceği üzere burada kurbanın adı vardır, kendisi yoktur. Ancak bu kurbanı sadaka ve hayvanı da içeren daha geniş manada kurbandır. Dolayısıyla ifade etmeliyiz ki, kurban ibadeti vardır, kabul edilme şekli şeriatlerde değişiklik arz etmektedir.

c) İbrâhim (a.s) İsmâil ile Kabe'yi tamamlayınca; "Rabb'imiz, bizi sana teslim olanlardan kıl, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar; bize manâsikimizi-ibadet yerlerini-göster"¹⁰⁸⁵ diye dua ederler.

Âyetin yorumunda Beydâvî; "Çok ibadet etme manasında olan nûsk, bu âyette hac ve kurban ile ilgili ibadet yerleri anlamında kullanılmıştır. Zaten nûsk ve nûsuk kelimeleri, daha çok, uzaklığı ve çeşitli sıkıntıları münasebetiyle hac ibadeti için kullanılmaktadır, demektedir. Ayrıca kelime bir âyette (el-Bakara, 2/200) hac için, bir başka âyette (el-Bakara, 2/196) kurban anlamında kullanılmaktadır."¹⁰⁸⁶ Yazır'a göre "İbadet edeceğimiz, kurban keseceğimiz mahalleri göster. Nûsuk, aslında son derece ibadet etmektir, fakat hac ve kurban hakkında yaygındır."¹⁰⁸⁷

1079. el-Cassâs, a.g.e., IV, 44; Yazır, a.g.e., III, 1653.

1080. en-Neccâr, a.g.e., s. 2-3; es-Sâbûnî, a.g.e., I, 338; Mirâs, a.g.e., IX, 84.

1081. el-Kurtubî, a.g.e., VI, 134-135; en-Neccâr, a.g.e., s. 3.

1082. Âlu İmrân, 3/183.

1083. el-Cassâs, a.g.e., IV, 44; Yazır, a.g.e., II, 1242; Mirâs, a.g.e., IX, 84.

1084. Yazır, a.g.e., II, 1242.

1085. el-Bakara, 2/128.

1086. Turgay, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1087. Yazır, a.g.e., I, 496.

d) "Böylece çocuk onun yanında koşabilecek çağa erişince, İbrâhim, oğlum, dedi. Gerçekten ben seni ruyamda boğazlıyorken görüyordum. Bir bak, sen ne düşünüyorsun. Oğlu dedi ki; babacığım, emredildiğin şeyi yap. İnşallâh beni sabredenlerden bulacaksın. Sonunda ikisi de Allâh'ın emrine ve takdirine teslim olup, babası onu kurban etmek için alnı üzere yere yatırdı. Ve ona büyük bir kurbanı fidiye olarak verdik."¹⁰⁸⁸ Ubeyd b. Umeyr'e göre nebilerin rüyası vahiydir.

Hız. İsmâil'in, babasının rüyasında gördüklerini sadece bir rüya değil, Allâh'ın ahyi ve bir emri olarak telakki ettiğini gösteriyor. İşte bu nedenden ötürü İslâm'da peygamberlerin rüyalarının bir çeşit vahiy olduğuna inanılır. "Büyük bir kurbanlık", Allâh'ın bir melek vasıtasıyla Hız. İbrâhim'e oğlunun yerine kurban etmesi için gönderdiği "koç" kastedilmektedir. Ayrıca böyle denilmesi, koç'un İbrâhim'in hatırı için gönderilmesi ve sabırlı, fedakâr oğlunun canının bedeli için bir fidiye olmasıdır.¹⁰⁸⁹

Zebha mübaşeretle rüya tahakkuk ettirilmiş olup "sen rüyayı doğrulamıştın" diye nida olunduktan sonra fidiyenin manası ne olabilir? Bunun en güzel izahı şudur: Deniliyor ki İbrâhim (a.s) bir oğlu olursa Allâh yolunda kurban edeceğini nezretmişti, sonra unutmuş, rüya bunu ihtar eylemişti, onun için nida olduğu zaman rüya tahakkuk ettirilmiş olmakla beraber nezir yerini bulamamıştı.¹⁰⁹⁰

Kurban edilecek çocuğun İsmâil olduğunu söyleyenler, "Biz ona İshâk'ı nebi olarak müjdeledik" âyetini¹⁰⁹¹; İshâk olduğunu söyleyenler "bu beşaretin nebi beşareti olduğunu yoksa, doğumunu müjdelemediğini söylüyorlar"¹⁰⁹² Oğlunu kurban ediyorken gördüğünü belirtiyor İbrâhim (a.s) ancak bazı rivayetlerde bir oğlunu kurban etmeye nezretmiş olduğu söyleniyor. Burada biz kurbandan sonra, Allâh'a yakınlaşmak adına taat olan kurban kesmeyi nezretmek konusuna değinmek gerekmektedir. Gerçi bu konuyu nezr konusunda da işlemek mümkündür, kurban olması dolayısıyla burada ele alacağız.

e) Burada kurban kesmenin İbrâhim'in sünneti olduğunu anlatan bir hadîse değinerek, kurban kesmeyi adamayı yada oğlunu kurban kesmeyi nezreden durumuna değineceğiz. Hadîste Rasûlullah (s.a.v): "Kurban bayramında kurban kesiniz, çünkü kurban kesmek, babanız İbrâhim'in sünnetidir."¹⁰⁹³ buyurmaktadır.

İbnü'l-Arabî, âyeti yorumlarken, "bu âyette ahkâmı ilgili bir hüküm vardır, demektedir. Bu hüküm, çocuğunu kurban kesmeyi adamaktır.

1088. es-Sâffat, 37/102,103,107.

1089. el-Mevdûdî, a.g.e., V, 29,30.

1090. Yazır, a.g.e., VI, 4063; el-Cassâs, a.g.e.,V, 251.

1091. es-Sâffât, 37/112.

1092. İbn Kesîr, a.g.e., III, 187-188, el-Cassâs, a.g.e.,V, 253.

1093. İbn Mâce, Edâhî, 2,3.

Şâfiî'ye göre, masiyet olup tevbe etmelidir, Ebû Hanîfe'ye göre bir koç kesmelidir. Ebû Abdullah'a göre, bir koç kesmelidir. Delilimiz, Yüce Allâh'ın, çocuğun kurban edilmesini, şerîata göre bir koç kesmekle ifadelendirmesidir. Allâh, İbrâhim'e çocuğunun kesilmesini ilzam etti, ardından bu emri, koç kesmekle bertaraf etti. Adam, çocuğunu kurban etmeye nezrederse bir koç kesmesi lazımdır. Bu da onun gibidir. Zira Allâh, "Onlar Allâh'ın hidayete erdirdikleridir. Onların hidayetine tabi ol"¹⁰⁹⁴ "Sonra sana hanif olan İbrâhim'in milletine uymanı vahyettik,"¹⁰⁹⁵ âyetleri İbrâhim'in şerîatında uymayı gerektirmektedir. Ayrıca iman aslî bir farzdır. Nezretmek ise tali bir durumdur.. Dolayısıyla tali olanı asli olana hamletmek gerekir.¹⁰⁹⁶

Yine bu âyete göre koyunlardan kurban kesmek, inek, develerden kurban kesmenin daha faziletli olduğuna delil teşkil eder. Bu, Malik ve ashâbının mezhebidir. Bunlara göre en faziletli kurbanlıklar sırasıyla koç, koyun, teke, keçi, inek ve devedir. Mücâhid ve diğer bazılarının İbn Abbas'tan rivayete göre, bir adam ona ben oğlumu kesmeye nezrettim, diye sorunca İbn Abbas, semiz bir koç kesmek sana yeter, dedi. Ardından da Sâffât, 37/107, âyetini okumuştur.¹⁰⁹⁷

f) Kur'ân-ı Kerîm'de adı zikredilen peygamberlerden olup "Allâh'ın kurbanı" anlamında "zebîhatullah" da denilmiştir. Kurban kesme emri, babasına emredilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'da on iki yerde geçen oğlu İsmâil'e de emredilmiş olduğu kanaatindeyiz.¹⁰⁹⁸ "Kitap'ta İsmâil'i de zikret. Çünkü o, va'dinde doğruydu ve gönderilmiş bir peygamberdi,"¹⁰⁹⁹ âyetini yorumlarken, cumhura göre İsmâil, zebih olup Arapların atasıdır. Vaadlerde doğru olmakla övülmüş ve nebîlerle rasûllerin ahlâkındandır. Zıddı, sözünde durmamaktır ve kötülenmiş bir haldir, demektedir.¹¹⁰⁰ Ayrıca "bize menasikimizi göster"¹¹⁰¹ âyeti hakkında aynen İsmâil (a.s) için de geçerlidir. Zira dua edenler, İbrâhim ile İsmâil (a.s)'dir.

g) Burada bir de İbrâhim'in misafirleri ile ilgili yaptığı ağırlamadan söz edeceğiz. İlgili âyetlerde Yüce Allâh şöyle bildirmektedir: "Andolsun, elçilerimiz İbrâhim'e müjde ile geldikleri zaman, selam dediler. İbrâhim de selam dedi ve çok geçmeden kızartılmış bir buzağı getirdi."¹¹⁰² İbrâhim (a.s), insan suretinde gelen meleklere kızartılmış bir dana eti getirdi. Burada hayvanların kesimi söz konusudur. İbrâhim (a.s), Allâh adına kestiği bir

1094. el-Enâm, 6/90.

1095. en-Nahl, 16/123.

1096. İbnü'l-Arabî, a.g.e., IV, 1608; el-Cassâs, a.g.e., V, 351-352; el-Kurtubî, a.g.e., XV, 111-112.

1097. el-Kurtubî, a.g.e., XV, 107.

1098. Abdullah Yücel, "İsmâil" mad., Ş.İ. Ans.

1099. Meryem, 19/54.

1100. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 114-115.

1101. el-Bakara, 2/128.

1102. Hûd, 11/69.

hayvanın etini kızartarak getirmiştir. Kesim durmu vardır. Bu da kurban olmazsa bile Allâh adına kesilen bir hayvandır.

h) "Hani Mûsa kavmine, Allâh, muhakkak bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti. Böylece ineği kestiler; ama neredeyse bun yapmayacaklardı."¹¹⁰³ Allâh'ın, bir inek kesmelerini emretmesini, İsrâiloğulları anlayamamışlardır, deniliyor. Bunun olmayacak bir durum olduğunu söylediler. Biz bundan şunu anlıyoruz ki Mûsa'nın kavmi o zaman ineğin kurban edildiğini ve edilebileceğini tasavvur edemiyorlarmış. Ayrıca buzağı olayının da delalet ettiği üzere ineği mukaddes kabul ediliyormuş.¹¹⁰⁴

Her ne kadar burada inek kesmeyi emredilmesi, bir takım özel nedenlerden ötürü emredilmiş olsa bile, aralarında Mûsa'nın bulunması kesilecek ineğin Allâh adına kesilmesini gerektirir. Bu bir kurban olmayabilir, ama bir hayvanın boğazlanması söz konusudur. Kesim emri vardır. Tüm vahyî dinlerde kurban ibadeti, ancak bir hayvanın Allâh adına boğazlanması ile gerçekleşebilir. Ayrıca Allâh'tan başkası adına kesilenlerle, putlara kesilenlerin haram kılınması, yukarda ifade edilen görüşümüzü destekler.

1) "Şimdi birinizi bu paranızla şehre gönderin de, hangi yiyecek temizse baksın, size ondan bir rızık getirsin."¹¹⁰⁵ İbn Abbas'a göre, kesimce helal olana baksın, zira o yöre halkı kurbanlarını putlar adına kesmekteydiler. Aralarında imanlarını gizleyen bir topluluk da vardı.¹¹⁰⁶ Ayrıldıkları toplum Allâh'a şirk koşan bir toplum olmaları, İbn Abbas'ın yorumuna bir haklılık payı vermektedir. Ayrıca inanan diğer bazılarının olması, temiz olanını bulsun ifadesine uygun düşmektedir.

Biz her ümmet için bir mensek kıldık, O'nun kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allâh'ın adını alsınlar diye"¹¹⁰⁷ âyetine göre kurbanlık hayvanlar kesilirlerken Allâh adına ve Allah adı anılarak kesilecektir. Mensek kelimesi kurban ibadetini de içermektedir. Bu mensek kelimesi, İbrâhim kıssasında da vardır. İsmâil ile Kabe'yi tamamlayınca, doğal olarak hac ibadeti için yapılmıştı, nasıl hac yapacaklarını ve nerede kurban keseceklerine dair Allâh'a duada bulunmuşlardır. Burada da kurban ibadetine tanık olabiliyoruz.

Âdem'in iki oğlu kıssasında, Allâh'a birer kurban takdim ettikleri varittir. Fakat bu kurban hakiki anlamıyla kurban olabileceği gibi sadaka vs. türünden Allâh'a yakınlaşmayı sağlayan başka bir kurban da olabilir. Ama burada bir kurban söz konusudur. Bu, kişinin sahip olduğu herhangi bir şeyi sırf Allâh'a adaması, onun adına yapması demektir. İbrâhim (a.s)'de,

1103. el-Bakara, 2/67,71.

1104. Yazır, a.g.e., I, 381.

1105. el-Kehf, 18-19.

1106. el-Kurtubî, a.g.e., X, 375.

1107. el-Hacc, 22/34.

oğlunu, rüyasında kurban ettiğini görmesi, sonuçta kurban ibadetinin emredilmesini getirmiştir. Onda, oğlu İsmâil'de ve davetini daha önce kabul eden Lût, oğlu İshâk ve Ya'kûb'da da kurban ibadetinin olduğu kanaatindeyiz.

Oğlunu kurban etmeyi nezreden kimsenin bir koç kesmesi gerekliliği, İbrâhim'in yaptığı davranışın neticesinde oluşmuştur. Çünkü Allâh (c.c) ona, buna karşılık bir koçu fidiye olarak vermiştir. İbrâhim'in misafirlerini ağırlarken, kızarmış bir dana eti getirmesi ile İbn Abbas'ın Ashâbu'l-Kehf kıssasında, "temiz rızık arayıp bulsun"dan kasdın, kesimce helal olana baksın yorumu ve Mûsa'nın kavmine bir inek kesmelerini emretmesi olayları kurban ibadetinin varlığına delildir.

II- MUAMELE HUKUKU İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

A- AİLE HUKUKU

1- Ailenin Tarifi

"Neseb veya evlilikle bir araya gelmiş, ana-baba ve çocuklardan oluşan topluluğa aile denir. Büyük baba, nine ve torunlar da aile tanımı içine girdiğinden onlar da ailenin bir parçasıdır. Ailenin oluşabilmesi, bir kadın ile bir erkeğin evlilik akdiyle birleşmelerinden oluşur. Evlilik ve evlenme duygusu, sünnetullah gereği ve evrensel bir hâdisedir."¹¹⁰⁸ Aileyi oluşturan bireylerin, evliliğin öncesinden ölümlerine ve bizatihi yada dolayısıyla tesir ettiklerinden oluşan bir hukuk vardır ki buna aile hukuku denir. Evlenme, evlenilemezler, evlenilebilirler, mehir, nikâh, koca hakları, kadın hakları, çocukların ana-babaya, ana-babanın çocuklara, miras, tasarruflar vb. konuları içermektedir.

Evlilik ve ilgili hükümler hem Kur'ânda ve hem de hadîslerde oldukça geniş bir yer tutar. Zira evliliğin medârı, nesebin korunmasıdır ki bu husus, tüm dinlerin koruma altına aldığı hususlardandır. Kadın ve erkeğin oluşturduğu evlilikten hasıl olan ilâhi gayeyle ilgili olarak Yüce Allâh (c.c) Kur'ân'da, meâlen: "O'nun varlık ve kudret alâmetlerinden birisi de size kendinizden eşler yaratmasıdır ki, siz onlarla huzur ve sukûnete kavuşursunuz. Ve aranıza sevgi ve rahmet koymuştur"¹¹⁰⁹ buyurmaktadır.

Peygamberimiz (s.a.v) bir hadîslerinde "Dört şey vardır ki, bunlar peygamberlerin sünnetlerindedir. Sünnet olmak, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek,"¹¹¹⁰ buyurmaktadır. Bir başka hadîslerinde Peygamberimiz, "Kadın, hısımlık bağlarını koparmış olursunuz,"¹¹¹¹ buyurmaktadır.

¹¹⁰⁸. Şâmil İA, "Aile" mad., Ş.İ. Ans; Dursun Ali Türkmen, "Evlenme-Evlilik" mad., Ş.İ. Ans.

¹¹⁰⁹. er-Rûm, 30/21.

¹¹¹⁰. et-Tirmizî, Nikâh, 1; Ahmed b. Hanbel, V, 421; Nebi Bozkurt, "Sünnet" mad. Ş.İ. Ans.

¹¹¹¹. el-Buhârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, 37-38.

2. Peygamberlerde Aile Hukuku

a) İslâm nazarında bir ibadet kabul edilen evlilikle ilgili olarak, İslâm hukukuna dair yazılan kitaplardan bazısında, bizim için Hz. Âdem'den bugüne kadar, meşrû olarak devam eden ve Cennet'te de devam edecek olan iki şey vardır. Bunlar, evlenme ve imandır şeklinde kaydedilmektedir.¹¹¹²

Yeryüzündeki ilk evlilik, tıpkı Cennet'te olduğu gibi bilebildiğimiz kadarıyla Hz. Âdem ile Hz. Havva vâlidemizin evliliğidir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de, Âdem (a.s) kıssasından bahsedilirken "Ve dedik ki, ey Âdem sen ve eşin cennette yerleş. İkiniz de ondan, neresinden dilermeniz, bol bol yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz,"¹¹¹³ buyurulmaktadır. "Ey insanlar, sizi tek bir nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan ve her ikisinden birçok erkek ve kadın türetip yayan Rabb'inizden sakının,"¹¹¹⁴ âyeti, Havva'nın Âdem'den halkedildiğini, ikisinin meşrû evlilikleri neticesinde dünyadaki erkek ve kadın cinslerinin çoğaldığını anlatmaktadır.

b) Nûh (a.s)'ın karısı hakkında Allâh; "Allâh inkâr edenlere, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kulumuzun nikâhı altındaydılar, onlara hıyanet ettiler. Kocaları Allâh'tan gelen hiçbirşeyi onlardan savamadı."¹¹¹⁵ Âyet, Nuh'un evlenmiş olduğunu ve bir karısı ile çocuklardan oluşan bir aileye sahip olduğunu görüyoruz. Evliliğin neticesi çocuk sahibi olmaktır. Nitekim bu konuda Allâh; "Ey Nuh, o çocuk senin ailenden değildir ve o sâlih olmayan bir iştir, buyurdu,"¹¹¹⁶ âyeti vardır.

Bu âyet sâlih de olsa halkı, çocuklarının fesadı ile çocuğun lûgat ve şeriat açısından aileden olduğuna bir delil vardır. Birisi ailesine vasiyet ederse buna çocuk ve o konumda olanlar girer. Dolayısıyla Nuh, yatağın zahirine tutunarak söylediğini ifade etti. Çünkü çocuk yatağa aittir. Bu konuda Ubeyd b. Umeyr'in "Rasûlullah'ın Nûh'un oğlu sebebiyle çocuğun yatağa ait olduğuna hükmettiğini görüyoruz," derken bir başka hadîse göre Rasûlullah: "Çocuk yatağa aittir. Zinâkâra taşlama vardır,"¹¹¹⁷ buyurmuştur. Buradaki ifadesiyle recmi kastettiği söyleniyor.¹¹¹⁸

c) İbrâhim (a.s)'ın Hacer ve Sâre adında iki hanımı vardı. Hacer İsmâil'in annesi idi. İshâk'ın annesi ise Sâre idi ve uzun süre çocuğu olmamıştı. Lût'un homoseksüel kavmine ilâhî azabı getiren Melekler,

1112. Türkmen, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1113. el-Bakara, 2/35.

1114. en-Nisâ, 4/1.

1115. et-Tahrim, 66/10.

1116. Hûd, 11/46.

1117. Bkz.el-Kurtubî,a.g.e., XI, 47.

1118. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 47.

İbrâhim'e uğrayarak, karısı ayakta dururken ona bir çocuğu olacağı, üstelik torunu Ya'kûb'un verileceği müjdelenmiştir.

"Allâh Âdem'i, Nuh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip alemlere üstün kıldı"¹¹¹⁹ ve "Karısı Sâre çığlık içinde koşarak gledi. Hayretten elini yüzüne vurarak; ben kısır kocakarıyım, benden nasıl çocuk olur? dedi,"¹¹²⁰ âyetleri bize İbrâhim'in bir ailesi olduğunu göstermektedir. İbrâhim kıssasında süt emme ve emzirmenin anneye ait bir iş olduğunu görüyoruz. Âyette; "Rabb'imiz, ben bir kısım zürriyetimi ekinsiz bir vadiye yerleştirdim,"¹¹²¹ buyurulmaktadır. İbrâhim, onu, İsmâil'i henüz emzikli bir çocuk iken Arabistan'a getirmiştir.¹¹²²

d) İsmâil (a.s) Cürhümoğullarından bir kızla evlendirilerek, aralarında akrabalık tesis etmişti. İsmâil araya ava giderdi. Babası İbrâhim onu üç kez ziyarete gitmiştir. Üç kez de onu evde bulamamış, hanımıyla konuşmuştur. İki kez, İsmâil'e kapısının atebesini değiştirmesini istemiş, üçüncüsünde sağlam tutmasını söylemiştir. Böylece bu hadîsten kınai sözle boşamanın gerçekleşeceğini göstermektedir. Ayrıca babanın, çocuğunun evliliğine müdahale hakkı vardır.¹¹²³ Benzeri bir olay da Hz. Ömer (r.a) ile oğlu arasında geçmiş ve çok sevdiği halde karısını boşamıştır.

e) Lût (a.s) kıssasında, homoseksüel kavminden genelde söz açılır. Bu arada Lût'a gelen elçilerden ve geliş sebeplerinden de bahsedilir. Elçiler karşısında zorda kalan Lût kavmine: "Eğer istiyorsanız, işte kızlarım, dedi. Onları size nikâhlayayım,"¹¹²⁴ dediği âyetle sabittir. Âyeti yorumlarken İbnü'l-Arabî, rasûllere, bir kötülüğü gidermek adına kızlarını başka bir fahişeye feda etmesi caiz değildir. Ümmetin kızları demektir. Onlara şer'i nikâhla evlendirmeyi göstermiştir. Şehveti kırmak, livâtayı öldürmek için caiz olan evlenme ve nikâha onları çağırır.¹¹²⁵

f) "Senden önce pek çok rasûller gönderdik ve onlar için aile ve eşler kıldık,"¹¹²⁶ âyetine göre önceki rasûllerde evlenme vardır. Bu âyet evlenmeye teşvik ile tebettülden nehye dair bir delil vardır. Evlenme rasûllerin sünnetidir.¹¹²⁷ Bu âyete göre evlenme peygamberlerin sünnetidir. Bu konuda Rasûlullah (s.a.s) "Nikâh sünnetimdir. Kim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir,"¹¹²⁸ buyurmuştur.

1119. Âlu İmrân, 3/33.

1120. ez-Zariyât, 51/24-26.

1121. İbrâhim, 14/37.

1122. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 368.

1123. Bkz. Nâsif, a.g.e., IV, 46; el-Kurtubî, a.g.e., IX, 373.

1124. el-Hicr, 15/71.

1125. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1117.

1126. er-Ra'd, 13/38.

1127. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 327.

1128. el-Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; en-Nesâî, Nikâh, 4; Ahmed b. Hanbel, II, 158, III, 241.

g) Şuayb (a.s) kıssasında evlilik ile ilgili pek çok bilgi vardır. Bu evlilik olayı daha ziyade Mûsa (a.s) ile ilgilidir. İlgili âyetlerde Yüce Allâh (c.c) şöyle buyurmaktadır: "Medyen suyuna vardığı zaman, ondan su almakta olan bir insan topluluğu buldu. Onların gerisinde de hayvanlarını suya gitmekten sakınan iki kadın buldu. Dedi ki; bu durumunuz ne? Çobanlarınız sürülerini sulamadıkça, biz sürülerimizi sulayamayız; babamız da yaşı ilerlemiş bir ihtiyardır, dediler."¹¹²⁹

Buradan Şuayb (a.s)'ın nikâhla evli olan ve bu evlilikten iki kız çocuğu olduğunu öğreniyoruz. Sulama konusunda şöyle denilmektedir: Su bir kuyudan çıkıyordu. Mallarını suladıktan sonra üzerine bir taş koyuyorlardı. Bu taşı ancak on kişi kaldırabilirdi, Mûsa kaldırdı ve koyunlarını suladı.¹¹³⁰

"Çok geçmeden, o iki kadından biri, utana utana yürüyerek ona geldi. Babam, bizim için sürüleri sulamana karşılık olarak sana mükafaat vermek üzere seni davet etmektedir, dedi. O kadınlardan biri dedi ki, ey babacığım, onu ücretli olarak tutuver, çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısı gerçekten o kuvvetli ve güvenilir biridir. Babaları dedi ki, doğrusu ben, sekiz yıl bana hizmet etmene karşılık olmak üzere, şu iki kızımın birini sana nikâhlamak istiyorum; şayet on yıla tamamlarsan, artık o da senden. Ben sana zorluk çıkarmak istemem, beni de inşallâh sâlih insanlardan bulacaksın. Mûsa, bu benimle senin aranda olan bir antlaşmadır, dedi."¹¹³¹ Bu âyetler, İslâm hukukçuları açısından pek çok kaide kural ve hüküm beyan etmektedir. Burada ilk akla gelen konu nikâh olmalıdır.

aa) Âyetlere göre nikâhta evvela kadından değil erkekten başlanılmalıdır. Mehri üstlenerek nafakayı temin edecek olan erkek olduğundan Ahzâb sûresinde, Zeyneb boşandıktan sonra Hz. Rasûlullah'tan başlanması bu konuda daha açık bir durumdur.¹¹³²

bb) Âyetlere göre, velinin, kıza evlenmeyi teklif etme hakkı vardır. Ayrıca bu yaşanagelen bir sünnettir. Medyen'in sâlih kulu Şuayb (a.s) kızını İsrâiloğullarının sâlih kişisine teklif etmiştir. Hz. Ömer (r.a) kızı Hafsa (r. anhâ) yı Ebû Bekir ve Osman'a teklif etmiştir.¹¹³³

cc) Şâfiînin ashâbı, bu âyetlere dayanarak, nikâh, tezvic lafızlarıyla olur, demişlerdir. Fakat bize göre nikâh her lafızla gerçekleşir. Ebû Hanife'ye göre alet-te'bîd temlik ifade eden yada gerektiren her lafızla nikâh akdi geçerlidir.¹¹³⁴

dd) "Bu iki kızımın birini" demesi, bunun bir arz olduğunu, nikâh olmadığını gösterir. Akit olsaydı ma'kudun aleyh olan kızın tayini

1129. el-Kasas, 28/23.

1130. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1454.

1131. el-Kasas, 28/25-28.

1132. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1457.

1133. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1457.

1134. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1457.

gerekirdi. Alım-satım akdinde, "bu iki kölemden birini sana sattım" demesini caiz kabul ediyorlar, ancak bunda bir hiyar hakkı vardır, demektedirler. Nikâhta ise hiyar hakkı yoktur.¹¹³⁵

ee) Mekki'ye göre bu âyetlerde, kadının tayin edilmemesi, sürenin belirlenmemesi ile mehrini icâre yapması ve muaccel mehri vermeden dühûl etmesi gibi nikâhla alakalı bazı özellikler vardır.¹¹³⁶

ff) Âlimlerimiz lafzı istid'anın kabul olup olmadığına ihtilaf etmişlerdir. Meselâ, birisi bu elbiseni bana sat, o da sana sattım derse, satışın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinde ihtilaf vardır. İbnü'l-Arabî, âlimlerimize göre, diyor, her ne kadar lafzı istid'a ile ve karşı tarafın beklenen rızası oluşuyla kabul icaba tekaddüm etse de satış gerçekleşir. Bizim usûlümüzde rıza, kabulle olur, kabul lafızda meydana geldiği üzere muteber olur. Nikâh-ı Mûsa böyledir. Hem nikâh ve hem de satış geçerlidir. Âyetin zahiri de buna delildir. Rasûlullah (s.a.s) "Ey Neccâroğulları duvarınızı, ücretini belirleyip para karşılığında bana satın. Hayır, parasını almak istemiyoruz. Allâh'a satıyoruz, dediler."¹¹³⁷ Akit gerçekleşti ve böylece maksat hasıl oldu.¹¹³⁸

gg) İlk müddeti zikretmek ile ilgili olarak, âyette bu sûreyi iskât edecek bir şey yoktur. Aksine bu süre Mûsa (a.s) tarafından iskât edilmiştir. Resmileştirmişlerse hâriç olmak eğer tespit etmemiş iseler, bu akdin ilk vaktidir. Bir diğer mesele tayindir. Şuayb (a.s) emri mücmel olarak zikrederek ardında tayinde bulundu.¹¹³⁹

hh) Büyük kız dururken Mûsa küçük kızla evlenmiştir. Ebû Zer (r.a)den mervi olduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.s) kendisine şöyle buyurmuştur: "Mûsa'nın hangi süreyi tamladığı sorulursa, ikisinden en iyisini tamladı, de.. Hangi kız ile evlendiği sorulursa, Mûsa'nın arkasından gelip "ey babacığım, bunu ücretle tut,"¹¹⁴⁰ diyen küçük kız olduğunu söyle,¹¹⁴¹ hadisi de küçüğüyle evlendiğini gösterir. Bundaki hikmet, Mûsa ona meyletmiş olabilir, zira onu yolculukta görmüştür ve yolda beraberce babasına yürümüşlerdir.¹¹⁴²

ıı) İbn Abbâs (r.a)'tan mervidir ki o, insanların faziletlisi üç kişidir, demiştir. İkinci sırada Şuayb'ın kızını sayar. İbnü'l-Arabî bununla ilgili olarak şöyle demektedir: Şuayb'ın kızının Mûsa'yı tanımada açık bir alamet vardı. Hiç kimsenin kaldıramayacağı taşı kaldırmasındaki kuvvet ile; rüzgarlı bir gün olması dolayısıyla Mûsa kıza, sen arkamdan yürü,

1135. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 272; İbnü'l-Arabî, III, 1457.

1136. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 272.

1137. el-Buhârî, Salât, 48, Büyü; 41; Ebû Dâvud, Salât, 12; en-Nesâî, Mesâcid, 12.

1138. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1458.

1139. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 273.

1140. el-Kasas, 28/27.

1141. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 273.

1142. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 273; İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1458.

demesindeki emarettir. Zira, Mûsa, ben İbrânî bir erkeğim ve kadınların avretine bakmaktan hoşlanmam, demesidir.¹¹⁴³

ii) Bu âyetlerden çıkarılan bir hüküm de, icâre ile nikâhlanmanın âyetin zahirine göre caiz oluşudur. Bu, öyle bir durumdur ki bizim şeriatımızda da onaylanmıştır. Sadece Kur'ân'ın bazı bölümlerini bilen ve hanımına bunları öğretmek karşılığı olarak bir gencin evlendirilmesi buna benzemektedir.¹¹⁴⁴ Bu konuda ulemâ üç görüş etrafında ihtilaf etmişlerdir. Mâlik'e göre mekruhtur. İbnü'l-Kâsım'a göre yasaktır. İbn Hacîb ile, icâre lafzıyla nikâhı akdedersen, diyen Kerhî'ye göre caizdir. Ebû Hanîfe'ye göre sahih değildir. İbn Hüveyzimendâd'a göre bu âyet, icâre suretiyle nikâh ve akdin sahihliğini içerir. Şâfiî ve ashâbına göre de caizdir.¹¹⁴⁵

jj) Bu âyetlere göre âlimler, çobanın, belli aylar, belli bir ücret ve belli sayıdaki koyunları beklemek üzere ücretle tutmalarının caiz olduğunda icmâ etmişlerdir. Mâlik'e göre, çobanın çalınan yada helâk olan koyunlarda samimi bir şekilde ifade etmesi doğrultusunda, tazmin etmesi gerekmez, demiştir.¹¹⁴⁶

kk) Yukarıda anlamını verdiğimiz Kasas sûresinin 27. âyetiyle ilgili olarak "Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep imamlarının Görüş Farkları" adlı eserlerinde şöyle demektedir: "Veli kendi kızını başkasına nikâh yolu arz edilebilir. Bütün şeriatlerde buna cevaz verilmiştir. Kadın, kendini nikâh yolu sâlih bir kimseye arzetmesi caizdir. Nikâh veliye aittir. Veli, kızını, fikrini almadan evlendirebilir. İcâre karşılığında nikâh caizdir. Yemek ve elbise karşılığında isti'cârın sahih olduğuna delil alıyorlar, demektedir."¹¹⁴⁷

h) Çocuğun doğunca emzirilmesi gerektiğine dair bir âyet, Mûsa kıssasında vardır. İlgili âyette "Mûsa'nın annesine, onu emzir, şayet onun için korkacak olursan, bu durumda onu suya bırak,"¹¹⁴⁸ buyrulmaktadır. Mücâhid'e göre, emzirilmesiyle ilgili vahiy Mûsa doğmadan evvel olmuştur, derken diğerleri doğduktan sonra olmuştur, demektedirler.¹¹⁴⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere Mûsa'nın annesi şer'i bir nikâh sonucu Hz. Mûsa'yı dünyaya getirmiştir.

1) Evlilik yada aile hukuku ile ilgili olarak Dâvud (a.s) kıssasında bilgiler vardır. "Bu benim kardeşimdir, doksan dokuz koyunu vardır, benimse bir koyunum var. Buna rağmen onu da benim payıma

1143. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1068.

1144. el-Kurtubî, a.g.e., XIII- 273.

1145. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 274.

1146. et-Kurtubî, a.g.e., XIII, 275-276; İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1467.

1147. Celal Yıldırım, Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları, Bahar Yay., İstanbul 1972, II, 124-126.

1148. el-Kasas, 28/7.

1149. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 251.

koyunlarıma kat, dedi. Bana konuşma tarzında da üstün geldi,"¹¹⁵⁰ buyurulmaktadır.

Buna rağmen müfessirlerden bir grup bu olayı doğru bir şekilde değerlendirmişler ve bu gerçeğe ulaşmışlardır. Örneğin bazıları şöyle demektedirler: Mesrûk ve Said b. Cübeyr'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre; Hz. Dâvud bir adama karısını boşaması için, karını boşa da onunla ben evleneyim, şeklinde bir teklifte bulunmuştur, o kadar. Keşşâf'ta, Allâh'ın Hz. Dâvud kıssasını anlatımından, Hz. Dâvud'un bir kimseden karısını boşaması için ricada bulunduğu anlaşılmalıdır,¹¹⁵¹ diyor.

Cassâs'ın nikâhlama değil fakat nişanlamada Dâvud onu istemiştir şeklindeki yorumun,¹¹⁵² "benim bir koyunum var, onu da bana ver" şeklindeki ifadesine uymamaktadır derken İbnü'l-Arabî'nin, olayın aslı Hz. Dâvud'un bir şahsa, hanımını boşa da onu da ben alayım şeklinde ciddi bir teklifinden ibarettir.¹¹⁵³ Bu kıssadan anlaşıldığına göre, bir adam diğer birine karını boşa ben alayım demesi caiz değildir. İslâm'da karı boşandıktan sonra ancak caiz olur ki bunun örneği Hz. Muhammed'in, Zeyd'in karısı Zeyneb'i boşadıktan sonra evlenmesini gösterebiliriz.

i) Süleymân (a.s) kıssasında "Biz, andolsun, Süleymân'ı imtihan ettik. Tahtının üzerine bir ceset bıraktık, sonra bize yöneldi,"¹¹⁵⁴ buyurulmaktadır. Süleymân'ın fitnesi hakkında, Ebu's-Suûd ve Âlûsî'nin tercihlerine göre, bu konuda söylenenlerin en açık ve zahiri Rasûlullah'tan merfu' olarak rivayet edilen hadîstir. Hadîs şöyledir: " Süleyman bu akşam, herbiri Allâh yolunda savaştıracak bir asker doğuracak yetmiş kadını dolaşacağım, diye yemin etti. Ancak, Allâh dilerse, demedi. Hepsini dolaştı, hiç biri çocuk doğurmadı. Sadece biris yarım bir çocuk doğurdu. Canımı kudretinde bulunana andolsun ki, eğer, Allâh dilerse deseydi, herbiri Allâh uğrunda cihad eden birer mücâhid doğuracaklardı."¹¹⁵⁵ Bu hadîs Buhârî ve Müslim'de vardır, altı kez müsned bir kez de muallak olarak rivayet edilmesine rağmen âhad olduğundan, itikadi meselelerde delil olamaz, diyor.¹¹⁵⁶

j) Eyyûb kıssasında: "Eyyûb'a da lûtfettik. Rabb'ine, bu dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin, diye dua etmişti."¹¹⁵⁷ ve "dedikki, eline bir demek sap al, onunla vur da yeminini bozma. Gerçekten biz onu sabreden bir kul bulmuştuk. Ne güzel kuldu, o daima

1150. Sâd, 38/23.

1151. el-Mevdûdî, a.g.e., V, 66-67.

1152. el-Cassâs, a.g.e., V, 254-255.

1153. el-Mevdûdî, a.g.e., V, 68; İbnü'l-Arabî, a.g.e., IV, 1620-1621; el-Kurtubî, a.g.e., XV, 174-176.

1154. Sâd, 38/34.

1155. el-Buhârî, Enbiyâ, 40; Müslim, İmân, 23; et-Tirmizî, Nüzûr, 7.

1156. en-Neccâr, a.g.e., s. 324-326.

1157. el-Enbiyâ, 21/83.

Allâh'a dönerdi."¹¹⁵⁸ buyurulmaktadır. Aile hukuku açısından bu kıssada kadının dövülmesi konusunda bir bilgi vardır. Kadın eğer karı-koca hkuku açısından bir eksiklik vb. durumlarda olduğunda, Eyyûb kıssasındaki gibi dövülebileceği bellidir. Kur'ân'da bu bizim şerîatımızda da tespit edilmiştir. Eyyûb'un hanımına yüz sopa vuracağına dair ettiği yeminin gerekçesi konusunda pek çok rivayet vardır ki üzerine hüküm bina olunamayacağı âşikardır.¹¹⁵⁹

k) Evlenme ve evlilikte çocuk sahibi olma isteği Hz. Zekeriyyâ (a.s)'da çokça rastladığımız bir olaydır. Âyette; "Orada Zekeriyyâ Rabb'ine dua etti ve bana katından hayırlı bir zürriyet nasip eyle"¹¹⁶⁰ diye dua ettiği belirtilmektedir. Zekeriyyâ (a.s)'ın karısı hakir bir kadın idi. Âkir, yaşlılığı dolayısıyla doğurmayan veya herhangi bir nedenden dolayı doğurmayan kadın anlamına gelmektedir.¹¹⁶¹ İslâm hukukunda, ailede çocuk isteme hadîsesi, kıssalarda vardır ve bu caizdir.¹¹⁶²

l) Aile hukukunda, miras ile ilgili bir olaya Hz. Mûsa (a.s) döneminde rastlamaktayız. Bakara kıssasıyla ilgili olarak "Hani siz bir adam öldürmüştünüz de birbirinizin üzerine suç atmıştınız. Halbuki Allâh, sizin saklamakta olduğunuzu açığa çıkaracaktır."¹¹⁶³ buyurulmaktadır. Adamı katleden kişi, mirasına konmak için öldürmüştü. O zaman Mûsa şerîatında, kasıtlı olarak adam öldüren varis olamıyordu. İbn Atıyye'ye göre bu hükmün aynısı bizim şerîatımızda da vardır.¹¹⁶⁴ Zira miras almayı engelleyen durumlardan birisi de katil olduğu malumdur.

Sonuç olarak ifade etmeliyiz ki evlilik yada daha geniş anlamıyla aile hukuku ile ilgili hükümlere önceki peygamberlerde ve kıssalarında rastlamaktayız. Dahası Allâh, insan neslinin devam ve sürekliliği için evliliği meşru' kılmış, bunun dışındaki zinâ flört vb. durumları yasakladığı gibi önceki şerîatlerde ve bizim şerîatımızda, bu gibi fiillere hadler tayin etmiştir.

Yine evlilikte, karı-koca ilişkilerine, boşanma, miras, talak mehir vb. gibi unsurlara rastlamaktayız. Evlilikte, mehir Mûsa kıssasındaki gibi icâre akdi ile gerçekleştiği gibi çocuksuz ailelerin çocuk talebinin caiz ve vaki olduğuna da deliller bulmaktayız. Ancak hemen şunu ifade edelim ki bunlar, İslâm'da olduğu gibi bir takım engellerden ötürü o kadar açık ve net olmayan unsurların varlığı inkâr götürmez bir gerçektir.

1158. Sâd, 38/44.

1159. Bkz. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1640.

1160. Âlu İmrân, 3/38.

1161. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 79, IV, 79, XI, 86,87.

1162. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 80, IV, 76, XI, 336-337.

1163. el-Bakara, 2/72.

1164. el-Kurtubî, a.g.e., I, 456.

B- İŞ AKDİ

1. İşçi, İşveren ve Memurun Tarifi

"Başkasına ait bir işi, veya hizmeti bir bedel karşılığında yapmayı üstlenen kimseye işçi denilmektedir."¹¹⁶⁵ "Bir isim olarak çoğulu "a'mâl" olan amel iş ve vazife demektir. Âmil ve ecîr de aynı anlama gelir. Arapçada genel olarak çalışmak ve iş yapmak anlamında başka terimler de vardır. "Sa'y", "fi'l", "cehd" ve "ecr" bunlar arasında sayılabilir."¹¹⁶⁶ "İşveren, bir işin sahipliği ve sermaye gücünü elinde tutan kimseye emeğini ortaya koyarak çalışan işçi kesimini idare eden ve onların çalışacağı iş düzenini belirleyene denir."¹¹⁶⁷ İşverene aynı zamanda patron da denilmektedir.

"Memur, devletin belirli hizmetlerini yapmayı üstlenen kimseye denir. Kişi veya devletle yapılan iş sözleşmesiyle işçi veya memur emeğini belli süreler için kiralanmış olur. İslâm'da işçi ve memur çalışma hayatı, hak ve görevleri bakımından aynı hükümlere tabi bulunduğu için biz konuyu her iki sınıfı da kapsayacak şekilde inceleyeceğiz."¹¹⁶⁸

Çalışma ve iş hayatı ile ilgili çeşitli âyetler vardır. Bu âyetlerden birinde Yüce Allâh (c.c) "O iki kızdan biri dedi: Babacığım onu ücretle tut şüphesiz çalıştırdığın işçilerin en hayırlısı bu güçlü ve güvenilir, adamdır,"¹¹⁶⁹ buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s) de bu konudaki sözlerinden birinde: "işçinin ücretini teri korumadan önce veriniz"¹¹⁷⁰ buyurmaktadır. Ayrıca ücret konusunda da "İşçi çalıştıran kimse, işçisine ne kadar ücret vereceğini bildirsün",¹¹⁷¹ buyurmaktadır.

İşçi çeşitleri; yalnız, bir gerçek veya tüzel kişiye çalışan kimseye el-ecîru'l-hâs anlamında özel işçi, herkese iş yapan boyacı, marangoz gibi zanaatkârlar ile doktor, avukat gibi serbest meslek sahiplerine el-ecîru'l-müşterek anlamında ortak işçi adı verilmektedir.¹¹⁷² Hizmet sözleşmesinin meydana gelme şartları, yapılacak iş ile ücretin belirlenmesi,¹¹⁷³ işçiye gücünün yeteceğinden fazlasının yükletilmesi, işçi ve memurların ibadet yapma hürriyetinin sağlanmasını olduğunu ifade edebiliriz.¹¹⁷⁴ Ayrıca iş akdi, akit süresinin sona ermesi, karşılıklı olarak sona erdirmeye, özür sebebiyle akdi feshetme ile mahkeme kararı ile iş akdini sona erdirmek suretiyle iş akdi feshetme ile mahkeme kararı ile iş akdini sona erdirmek suretiyle iş akdi sona ermiş olur.¹¹⁷⁵

1165. Döndüren, a.g.e., s. 451; Döndüren "İşçi, işçilik" mad, Ş.İ. Ans.

1166. Döndüren, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

1167. Sami Şener, "İşveren" mad, Ş.İ. Ans.

1168. Döndüren, a.g.e., s. 451.

1169. el-Kasas, 28/26.

1170. İbn Mâce, Rehin, 4.

1171. en-Nesâî, Eymân ve'n-Nüzûr, 44.

1172. Döndüren, a.g.e., s. 454-455.

1173. Döndüren, a.g.e., s. 455.

1174. Döndüren, a.g.e., s. 472-473.

1175. Döndüren, a.g.e., s. 480-481.

İşçinin işi bizzat yapması, işi sağlam ve iyi yapması, işçi ve memurun mesai süresinde sürekli çalışması; işçi ve memurun elindeki işverene veya devlete ait alet ve eşyanın emanet sayılması gibi şartlar da işverenin hakları arasındadır.¹¹⁷⁶

2. Peygamberlerde İş Akdi

a) Yeryüzünde kurulan ilk Beyt olan Kabe'yi, Hz. Âdem'in inşa etmesi Nûh'un gemiyi yapması, Hz. İbrâhim'in oğlu İsmâil ile K'abe'yi yeniden kurmaları birer iş ve işçilik örnekleridir. Ancak ne varki burada bu işler ücretsiz, en azından bu dünyada ücretsiz işler kapsamına girmekte, esas ücretlerini Allâh ahirette verecektir. Bu bağlamda insanları Allâh'a çağıran ve kavminden ücret istemeyen peygamberler, ücretlerinin Allâh'a ait olduğunu söylemişlerdir. Bunları konumuzun dışında tutarak, dünyadaki iş, işçi, işveren ve memur ile ilgili, önceki peygamberlerdeki örnekleri sıralayalım.

b) Allâh (c.c), şeytan aleyhîlânenin düşmanlığını Âdem'e anlatırken şöyle buyurmaktadır: "Dedik ki, ey Âdem, bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra ekip biçmek gibi işleri yapmak zorunda kalır, yorulursun. Şimdi burada açıklayacaksın, ve burada susmayacaksın, kuşluk vakti güneşin ısısından etkilenmeyeceksin."¹¹⁷⁷ Burada, cennetten indirildiklerinde çekecekleri zorluk ve zahmetin açıklanması vardır. Cennetteki tüm nimetleri saymaya yerine hayatın dört temel ihtiyacına değinilmiştir: Yeme, içme, giyinme ve barınma. Dolayısıyla şeytana uymakla bu nimetleri kaybedeceğiniz gibi elde etmek için de çalışacaksınız. Bu durumda hayatınızı sürdürecektir ihtiyaçları elde etmek için o denli çalışacaksınız ki, hayatın yüce ideallerini elde etmeye çabalamak için ne yeterli zaman ne de yeterli enerjiniz kalacak.¹¹⁷⁸

c) Yûsuf (a.s) zindana atılınca, onunla beraber iki kişi daha zindana atılmıştı. Bunlardan her biri bir rüya görmüştü. Biri rüyasında şarap sıkıldığını, öteki de başının üstünde ekmek taşıdığını gördüler. Olaya kıssada şöyle değinilmektedir: "Rüyalarınıza gelince, biriniz eskişi gibi efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak, kuşlar başından iyecektir."¹¹⁷⁹ Burada devlet memurluğunda çalışarak hayatını geçindiren bir adam vardır. Mesleği devlet erkanına içki vermek. Bu negatif bir örnektir; ancak çalışma da söz konusudur. Zira buradaki devlet tamamen, Allâh'ı inkâr eden bir devlet ve millettir. Çünkü Yûsuf, ben Allâh'a ve âhîret gününe inanmayanların dinini terkettim, demektedir.

d) Yûsuf (a.s) kıssasında, ülkenin yöneticisinin gördüğü rüyayı Yûsuf şöyle tabir eder: "Siz, âdetiniz üzere yedi yıl mahsul ekersiniz. Biçtiğinizi

¹¹⁷⁶ Döndüren, a.g.e., s. 486-491.

¹¹⁷⁷ Tâhâ, 20/117/119.

¹¹⁷⁸ el-Mevdûdî, a.g.e., III, 281.

¹¹⁷⁹ Yûsuf, 12/41.

başağında bırakırsınız, ancak yiyeceğiniz az bir miktarı alırsınız. Sonra onun ardından yedi yıl gelecek ki sakladığınız az miktar dışında, o yıllar için önceden biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek, sonra onun ardından bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara bol yağmur verilecek ve insanlar o yıl bol bol meyva sıkacaklar."¹¹⁸⁰

Yûsuf (a.s) onun rüyasını bolluk ve kıtlık yılları olarak tabir etmiştir.¹¹⁸¹ Âyette geçen "sıkarlar" ifadesi, Nil'in, bol yağmurlarla taşması ve ülkede sulu tarım yapabilmeyi mümkün kıldığından, yağ sıkmak için bol tohum, meyve sıkmak için bol meyve, davarlardan süt sağmak için bol yem yetişecektir.¹¹⁸² Dolayısıyla tüm bu işlerin yapılabilmesi için kimsenin çıkmaması, kralın da bunu yapamayacağını ortaya çıkması, Yûsuf'u devlet hizmetinde görev almaya sürüklemiştir. Yedi kıtlık yılının atlatılabilmesi, ancak ülke topraklarının verimli kılınmasını gerektirmiştir. Yûsuf bunları görevlendirdiği ve çalıştırdığı işçi ve memurlarla gerçekleştirmiştir. Ayrıca halk kendi topraklarını ekmiş, devlete ait arazileri de devlet işçi ve memurları yönetiminde ekinli hale getirmiştir.

e) Yûsuf kıssasında, Yüce Allâh şöyle anlatıyor: "Kral, getirin onu bana, onu kendime özel dost yapayım! Kendisiyle konuşup olgunluğunu anlayınca Yûsuf'a sen, dedi, bugün yanımızda mevki sahibi güvenilir bir kimsesin. Ysuf krala, beni ülkenin hazineleri üstüne memur koy. Çünkü ben onları iyi korur, yönetmesini iyi bilirim, dedi."¹¹⁸³

Yûsuf peygamberin Mısır Melik'inin isteği üzerine hazine ve ekonomik işleri düzenlemeyi üstlenmesi ve böylece Ortadoğu'da vuku bulan kıtlık yıllarının hafif atlatılması, Kur'ân-ı Kerim'de iş hayatından bahseden âyetlerdendir. Yûsuf'un bu hizmetine, devlet işlerinde bir "memurluk" görevi olarak bakılabilir.¹¹⁸⁴ Yûsuf, ekonomik hayatı bir tarım politikası geliştirerek düzenlemiştir. Ayrıca devletin en üst seviyedeki âmir konumunda olması, mâiyetinde çalışan memurların olduğunu; arazileri ekip biçmek için de yine bir işçi ordusunun olduğunu göstermektedir. Her biri bir işte çalışmakta, dolayısıyla işsizlik problemi de kendiliğinden çözülmüş olmaktadır.

f) "Yûsuf onların zahire yüklerini hazırlatınca, sizin baba bir kardeşinizi bana getirin, dedi. Yûsuf uşaklarına, onların sermayelerini yüklerinin içine koyun, dedi. Yûsuf onların yüklerini hazırlatırken su tasını öz kardeşinin yükü içine koydu. Sonra bir görevli, ey kervancılar siz hırsızlırsınız, dedi."¹¹⁸⁵ Bu âyetlerde devletin tüm hizmetlerini uhdesine alan Yûsuf (a.s) ithalat yapmak için Mısır'a gelen kardeşlerine, tahıl

1180. Yûsuf, 12/47-49.

1181. el-Cassâs, a.g.e., IV, 388.

1182. el-Mevdûdî, a.g.e., II, 467.

1183. Yûsuf, 12/54-55.

1184. Döndüren, a.g.e., s. 453.

1185. Yûsuf, 12/59, 62,70.

satmıştır. Bunu, Yukarda verdiğimiz âyetlerin anlamların dan da anlaşılacağı gibi, maiyetinde çalıştırdığı ihracattan sorumlu devlet görevlileri eliyle gerçekleştirmiştir. Burada da iş, işçiler veya memurlardan müteşekkil iş hayatının varlığına ve bir peygamber eliyle ihracat yapıldığına tanık oluyoruz.

g) Hz. Şuayb (a.s)'ın, Mısır'dan kaçarak Medyen'e ulaşan Mûsa (a.s) ile yaptığı bir sözleşme vardır. Kur'ân'da: "Çok geçmeden, o iki kadından biri utana utana yürüyerek ona geldi. Babam, bizim için sürüleri sulamana karşılık olarak sana mükafaat vermek üzere seni davet etmektedir, dedi. Bunun üzerine ona gelip de olup bitenleri anlatınca o, korkma dedi. Zalimler topluluğundan kurtulmuş oldun, O kadınlardan biri dedi ki, ey babacığım, onu ücretli olarak tutuver, çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısı gerçekten o kuvvetli güvenilir biridir.¹¹⁸⁶

Kur'ân'da, Şuayb (a.s)'ın kızlarının Hz. Mûsa hakkında söyledikleri, bir işçide bulunması gereken özelliklere yer verir. Ayrıca Hz. Şuayb'ın, Mûsa (a.s)'a sekiz veya on yıllık iş sözleşmesi yaptığının Kur'ân'da haber verilmesi de bir insanın başka birisinin emeğinden bir bedel karşılığında yararlanmasının caiz olduğunu gösterir.¹¹⁸⁷

"Onu ücretli olarak tut" âyeti, bir iş için bir başkasının emeğinin kiralanması, önceki ümmetlerde ve dinlerde varlığına, meşru ve malum olduğuna dair bir delil vardır. Ayrıca tüm milletlerde, dinlerde bu böyledir. Halkın, zarurî olarak yapageldikleri ticarî faaliyetlerdendir.¹¹⁸⁸ Kıssanın devamında "Babaları dedi ki, doğrusu ben, sekiz yıl bana hizmet etmene karşılık olmak üzere, şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum, şayet, on yıla tamamlayacak olursan, artık o da senden. Ben sana zorluk çıkarmak istemem; beni de inşallâh sâlih olanlardan bulacaksın. Mûsa dedi ki bu, benimle senin aranda olan bir antlaşmadır. Bu durumda iki süreden hangisini yerine getirirsem, bana karşı bir haksızlık sözkonusu olmaz. Allâh da söylediklerimize vekildir,"¹¹⁸⁹ buyurulmaktadır.

Âlimler, Musâ (a.s)'daki gibi durumlarda işçi tutmanın caiz olduğunda icma ettiler ve bir çobanın: belli aylarla, belli bir ücretle ve belli koyunların gözetimini, muayyen ve belli olduğunda işçiyi ücretle tutmak caizdir. Medyen Sâlih'i, Mûsa'yı koyunlarına ücretle işçi tutmuştur. Mûsa koyunları görmüş ve herhangi bir şart koşmamıştır. Bazı ulema, ücretle tutulan işçinin, gücü bilinmedikçe, bu akdin caiz olmayacağını ifade etmişlerdir ki, bu doğrudur. Çünkü Medyen Sâlih'i, onun taşı kaldırarak koyunları sulamasından dolayı, kızı onun gücünü anlayıp babasına haber vermişti.¹¹⁹⁰

1186. el-Kasas, 28/25-26.

1187. Döndüren, a.g.e., s. 490, 496.

1188. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1454.

1189. el-Kasas, 28/27-28.

1190. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 275.

h) Mûsa (a.s)'ın kavmi İsrâiloğullarına verilen nimetler sayılırken bir âyette, "Sizi, en dayanılmaz işkencelere uğrattıklarında, Firavn ailesinin elinden kurtardığımızı anın,"¹¹⁹¹ buyurulmaktadır. Rivayete nazaran, Firavn İsrâiloğullarını hizmetçiler ve köle olarak çalıştırıyordu. Çalışma hayatında, onları belli iş grublarına ayırmıştı, bir sınıfı imar ve iskan işlerinde çalıştırıyor, diğer bir kısmı tarım ve ziraat işlerinde ve son olarak bir diğer kısmını ise geri hizmetlerde hizmetçiler ve köleler olarak istihdam ediyordu. Firavn ve kavmi sadece askerleri ve yöneticileri oluşturuyordu. Kötü azap, bu işlerden herhangi birinde çalışmayanlardan cizye alınmasıydı.¹¹⁹² Buradan da anlaşılacağı üzere müslüman olmayan bir devlette, İsrâiloğulları çalıştırılmakta, dolayısıyla bir işçi sınıfının oluşturulduğuna tanık oluyoruz.

ı) Dâvud (a.s) ile ilgili Kur'ân'daki âyetlerden birine Yüce Allâh (c.c) Meâlen, "ve sizin için ona, zorlu-savaşınızda sizi konuşun diye, madeni giyim-sanatını öğrettik. Buna rağmen siz şükredenler misiniz?"¹¹⁹³ buyurmaktadır. Bu âyetin yurumunda, "lebûs" kelimesinin zırh, tüm silahlardan korunmak için, yapılan ve giyilen zırh vb. üstlük anlamına gelir, denildikten sonra, Katâde'den, zırhı ilk yapan Hz. Dâvud olduğu görüşü nakledilmektedir. Bu âyete göre, sebeplere sarılarak sanatlar edinmek, meslek sahibi olmak gerektiği anlaşılmaktadır. Sebep Allâh'ın yarattıklarından sünneti, değişmez yaşasıdır. Dâvud'un zırh ve büyük havuzlar yaptığını, çalışarak kazandığını, nitekim, Âdem'in çiftçi, Nuh'un marangoz, Lokmân'ın terzi, Tâlût'un debbâğ olduğu belirtiliyor.¹¹⁹⁴

Burada her ne kadar işçiye, emeğini satarak çalışan işçiye rastlamıyoruz ama, işe ve kendi işinde çalışan işçiye rastlıyoruz. Dâvud (a.s) ise savunma ve harp sanayiinde çalışan, muhtemelen işçiler de çalıştıran bir yönetici, işadamı ve peygamberdi. Çalışmakla ilgili hadislerin birinde Hz. Peygamber (s.a.s) Hz. Dâvud'a atıfta bulunarak "Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yememiştir. Allâh'ın peygamberi Dâvud (a.s) da elinin emeğinden yerdı,"¹¹⁹⁵ buyurmaktadır.

i) Zekerıyyâ (a.s) hakkında Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur. "Zekerıyyâ, marangoz idi."¹¹⁹⁶ Zekerıyyâ da tıpkı Dâvud (a.s) gibi çalışarak kendi geçimini sağlamıştır. O, marangozluk yaparak geçiniyor, muhtemelen sanatını çıkar olarak yanına aldığı işçisine de öğretiyor ve işçi çalıştırıyordu. Bu hadîse göre sanatkar olmak caizdir ve kendi elinin emeğiyle geçinmek fazilettir.¹¹⁹⁷

1191. el-Bakara, 2/49.

1192. el-Kurtubî, a.g.e., I, 384.

1193. el-Enbiyâ, 21/80.

1194. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 321.

1195. el-Buhârî, Büyü', 15; Nâsıf, a.g.e., III, 301.

1196. Ahmed b. Hanbel, II, 405.

1197. Bkz. en-Nâsıf, a.g.e., III, 301.

j) Zülkarneyn ile ilgili âyetlerde de işçilik ve çalışma hayatlarıyla ilgili bilgilere rastlamaktayız. "Dediler ki, ey Zülkarneyn, gerçekten Ye'cüc ve Me'cüc yeryüzünde bozgunculuk, çıkartmaktalar, bizimle onlar arasında bir sed inşa etmen için sana vergi verelim mi? Dedi ki, Rabb'imın beni kendisinde sağlam bir iktidarla yerleşik kıldığı güç daha hayırlıdır. Madem öyle, siz bana insani güçle yardım edin de, sizinle onlar arasında sapasağlam bir engel kılayım."¹¹⁹⁸ Yani bir yönetici olarak düşmanlarımızın saldırılarında sizi korumak benim görevimdir. Bu nedenle sizden bu amaçla fazla bir veri almam doğru olmaz. Allâh'ın bana verdiği hazineler buna yeter. Fakat siz bana işgücü olarak yardım etmelisiniz.¹¹⁹⁹

Zülkarneyn onlara, Allâh'ın bana bağışladığı mülk ve kudret, sizin mallarınızdan ve harcınızdan daha hayırlıdır. Fakat beden gücünüzle bana yardımcı olunuz. Yani adamlarınız ve el gücünüzle, seddi kurmakta bana yardım ediniz.¹²⁰⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere, Zülkarneyn vergi vermek istediler, o bunu değil iş gücü olarak bana yardım ediniz, demesi, bir iş, işçi ve işveren ilişkisi dahası devlet başkanın halkını gözeterek elbirliğiyle iş yapmalarını göstermektedir.

Ayrıca Zülkarneyn 'Bana demir kütleleri getirin'¹²⁰¹ Bana demir kütleleri getirin. Onlara, bir takım ulaşım araçları ile demir kütleleri getirmelerini emretmiştir. Bu hibenin dışında bir anlam ifade eden bağışta bulunmaya bir çağrıdır. Yardıma çağrıdır, çünkü Zülkarneyn, vergi almayacağını, yerine işgücüyle yardımı kabul edeceğini ifade etmiştir.¹²⁰² Sonuç olarak diyebiliriz ki iş, işveren ile devlet, memur ilişkileri hemen hemen tüm insanlık boyunca varolagelen bir durumdur. Ancak yapılan incelemelerde, biz, Kur'ân kıssalarının yukarıda açıklamalarını verdiğimiz peygamberler de daha bariz bir şekilde varlığına tanık oluyoruz.

C- ÖDÜL AKDI

1.Ödül Akdinin Tarifi

Tek taraflı irade ile mütâlâa edilip edilmeyeceği mevzûunda görüş farkı bulunan bazı tasarruflar vardır. Bunlardan biri de "cu'l" veya "cu'âle" dir. Bir hiz-met ve iş karşılığında verilen ücret manasına gelen cu'l, aslında sahibinden kaçmış köleyi yakalayıp sahibine iâde edilen kimse için bahis mevzûu olmuştur.¹²⁰³ Bir kimseye bir fiilinden dolayı tespit edilen veya yaptığı bir iş için kendisine verilen ücret, ödül veya meblağ; ödül vaat etmek. Ciâle bir ödül akdi veya tek yanlı iradeyle meydana gelen bir

¹¹⁹⁸. el-Kehf, 18/94-95.

¹¹⁹⁹. el-Mevdûdî, a.g.e., III, 197.

¹²⁰⁰. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 60.

¹²⁰¹. el-Kehf, 18/96.

¹²⁰². el-Kurtubî, a.g.e., XI, 60-61.

¹²⁰³. Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, Nesil Yay., İstanbul 1987, II, 44.

borçlanmadır. Bir terim olarak belirli veya belirsiz yahut sonucu önceden bilinmeyen bir iş üzerine belirli bir bedeli borçlanmaktır.¹²⁰⁴

Mezheplerin bu konudaki mütelalarını zikretmek gerekmektedir. Hanefilere göre mezkur ücret şart koşulmuşsa caiz ve sabit olur. Ancak temelde Hanefilere göre ciâle caiz değildir. Çünkü ödül vadinde yapılacak iş ve sürenin belirsiz olması sebebiyle garar ve riziko vardır. İstihsan yoluyla, kaçan köleyi getirene ödül olmasa bile ödül vermeyi caiz görmüşlerdir.¹²⁰⁵ Mâlikilere göre ciâle, meydana gelmesi, ihtimalli olan bir menfaat üzerindeki icâre -kira, iş-akdidir. Mâlikiler, Şâfiiler ve Hanbelilere göre ciâle caizdir. Delil olarak bunlar kitap ve sünnete dayanırlar. Kur'ân'dan delilleri su kabını bulana verilecek ödül olayıdır. Sünnetten delilleri ise misafirliği red ve fâtihayı okuyarak tedavi olayıdır.¹²⁰⁶

2. Peygamberlerde Ödül Akdi

a) Yûsuf (a.s) kıssasında ciâle akdine dair bir hüküm vardır. İlgili âyette Yüce Allâh: "Dediler ki; kralın su tasını kaybettik, onu arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü mükâfat var. Ben buna kefilim."¹²⁰⁷

Cessâs, bu âyetin yorumunda, bu bir icâre akdi değildir, çünkü icâre bir deve yükü gibi belirsiz bir unsurla caiz ve sahih olmaz; veya icâre olsa bile mensuttur, zira icâre bizim şeriatımızda ancak belli bir ücret karşılığı caizdir diye sorsa cevabımız şudur: Ücretin belirsiz olduğu iddiası doğru değildir. Aslında bir deve yüklü, vesk, kâre vb. gibi ölçüğü ve ağırlığı bellidir. Ödül olan ücret bellidir. Yûsuf bu ödülü duyup inkâr etmediğinden dolayı sahihliğine delildir ve bizden öncekilerin şeriatları nesholunmadıkça bizim için de geçerlidir.¹²⁰⁸

Bazı müellifler ciâleyi Yûsuf kıssasında geçen âyet içinde müthala ederek şümülünü genişletmiş ve buna benzer mükafat vaadlerini de ciâle içinde düşünerek tek taraflı irade ile borçlanma çerçevesine sokmuşlardır.¹²⁰⁹ Âyetin lafzı vekâlette bir nass olduğu gibi manası da ciâlede bir nass teşkil eder. Ciâle, bir tür icâre akdidir. Ancak icâre ile ciâle arasındaki fark icârede bir ivaz ve muavvez gibi iki açıdan takdir yapılır. Halbuki ciâlede, amel belli değildir, takdir edilemez fakat cu'l bellidir.¹²¹⁰

Bunun deliline gelince Yüce Allâh, değişik gaye ve amaçlarla; hal ve durumların değişmesinden ötürü mallarda satmayı ve satın almayı meşru kılmıştır. İhtiyaç, mal ve mülkün elden ele geçmesini gerektirince satışın yolu açıldı ve hükmü açıklandı. Aynı şekilde, mallardaki gibi, ihtiyaçlar,

1204. Hamdi Döndüren, "Ciâle" mad. Ş.İ. Ans.

1205. Karaman, a.g.e., II, 44; Döndüren, "Ciâle" mad., Ş.İ. Ans.

1206. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1207. Yûsuf, 12/72.

1208. el-Cassâs, a.g.e., IV, 391.

1209. Karaman, a.g.e., II, 44; İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1086.

1210. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1084.

menfaatlerin yerine getirilmesini gerektirmiştir. zira herkes, her zaman kendi işini yapamayabilir. Allâh, bir bedel karşılığında menfaatların yerine getirilmesinde icâreyi nasbetmiştir. İcâreyi hem rasûl ve hem de sahabe yapmıştır.¹²¹¹

Ciâle akdi, zaruretten dolayı caizdir. Başka bir takım akitlerde caiz olmayan, bilinmemelik unsuru bunda bulunmasına rağmen caiz olmuştur. Eğer adamın biri "kim böyle yaparsa veya bunu yaparsa, ona şu kadar ödül vaadediyorum derse" bu sahih ve geçerlidir. Ödül denilen cu'lun durumu, iki taraftan birinin belli ve malum olması, diğer tarafın, zaruret gereği meçhul ve belirsiz olmasıdır. Fakat icârede böyle değildir. Zira icârede ivaz ve ivazın karşılığı olan muavvez iki tarafça mukadderdir ve bellidir. İcâre, her iki tarafından birinin akdi feshetme hakkına sahip, olduğu akitlerdendir. Fakat ciâle akdinde kendisine ödül verilecek kişinin, işe başlamadan önce ve sonrasında da akdi feshetme hakkına, ancak hakkından vazgeçmek suretiyle, sahiptir. Eğer insan işe başladıktan sonra ödül koyanın akdi geçersiz kılma hakkı yoktur. Ciâle akdinde, sözleşen iki tarafın olmasına gerek yoktur.¹²¹² İcâre ve ciâle İslâm'dan önce de vardı. İslâm ikisini de isbat etti fakat aldanmayı aldatılmayı ve bilinmemezliği yasakladı.¹²¹³

b) Dâvud'un da içinde bulunduğu Tâlût'un ordusu, düşman orduları ve komutanları Câlût'la karşı karşıya geldiklerinde şöyle dediler: "Câlût ve askerlerine karşı çıktıklarında; Rabb'imiz, üzerimize sabır dök, ayaklarımızı sağlam tut ve o kâfir millete karşı bize yardım et, dediler."¹²¹⁴ Ordular karşı karşıya geldiklerinde Tâlût askerlerine, Câlût'a karşı teke tek kim karşı koyup onu katlederse iki kızımдан onunla evereceğim ve malıma onu hâkim tayin edeceğim, dediğinde Dâvud ortaya atılır ve kendisinin Câlût'la mübareze ederek, onu yeneceğini ve bu ödüle hak kazanacağını söyler.¹²¹⁵

Kurtubî'ye göre Tâlût'un, "her kim Câlût'a teke tek saldırır ve onu öldürürse, onu iki kızımдан biriyle evlendireceğim ve onu malıma hâkim kılacağım" sözü, bizim şeriatımızda da sabittir. Bu şöyledir: İmam veya devlet başkanı, kim bir kafa getirir yada esir getirirse ona şöyle mükafat ve ödül vadediyorum, demektir.¹²¹⁶ Cassâs bu konuda, Muhammed b. Hasen'in "es-Siyeru'l-Kebîr" de kaydına göre emîru'l-mü'minîn, bu deveyi falan yere kadar sevkedene veya bu yükü şuraya kadar taşıyana, şu kadar ödül veriyorum, dese bu ödül caizdir, denileni yaparsa ücrete hak kazanır. Yûsuf sûresi 72. âyette zikredilen ciâle akdinin anlamı da budur,

1211. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1084.

1212. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 232.

1213. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1085.

1214. el-Bakara, 2/250.

1215. el-Kurtubî, a.g.e., III, 256-257.

1216. el-Kurtubî, a.g.e., III, 258.

demektedir.¹²¹⁷ Bunlar birer ciâle veya ödül akdidir. Ödül akdi, icâre akdi gibi önceki şerîatlarda da vardır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki ciâle akdi, verilen örneklerden ve alıntılanan Kur'ân kıssaları ile ilgili âyetlerden anlaşılacağı üzere, tek taraflı irade beyanında doğan ve bazı yönleri eksik olmasına rağmen bir takım ihtiyaçlardan ötürü meşru kılınan ciâle akdine, Yûsuf (a.s) kıssasında (Yûsuf, 12/72), Dâvud'un asker olduğu Tâlût'un ordusunda, Câlût'u öldüren ödül vaadetmesi (el-Bakara 2/250) bu akdin varlığına tanık oluyoruz.

D- KUR'A

1. Kur'anın Tarifi

Şans, denemek için çekilen kapalı pusula. İki ve daha çok kişi arasındaki bir anlaşmazlığı çözmek veya bir hak veyahut görevde öncelik hakkını belirlemek üzere başvuru bir yöntem kur'a yöntemi denir. İslâm'da bir şeyi bölüşmek, bir anlaşmazlığa çözüm getirmek veya bir seçim yapmak amacıyla kur'a çekilebilir.Hz. Peygamberin adaleti sağlamak ve ashâb-ı kirâmın gönlünü hoş tutmak, hoş etmek için kur'a yöntemine başvurduğu olmuştur.¹²¹⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de, Yûnus (a.s) kıssasında şöyle buyurulmaktadır. "Hani o dolu bir gemiye kaçmıştı. Böylece kur'aya katılmıştı da, kaybedenlerden olmuştu."¹²¹⁹ Hadîslerde de kur'a konusunda bilgi ve malumâta rastlamaktayız. Nitekim Hz. Âişe (r. anhâ)'dan, Rasûlullah (s.a.v)'in, bir sefere gitmek istediğinde kadınları arasında kur'a çekmek âdetindendi. Kadınlardan hangisine kur'a isabet ederse, Rasûlullah beraberinde o kadını alarak yola çıkardı. Yine O, kadınların her kadının gününü ve gecesini ayırırdı."¹²²⁰

Bu arada pratikte ve uygulamada, gördüğümüz kur'a örneklerini şöyle sıralayabiliriz: Rasûlullah'ın misafir edilmesinde kur'a uygulanmıştır,¹²²¹ muhacirlerden kimin, hangisini iskan edeceği kur'a ile olmuştur,¹²²² ezan konusunda da kur'a çekilmiştir¹²²³ ve iki kişi mal konusunda şikayette bulunanlardan hangisine kur'a isabet edecekse onun yemin etmesi¹²²⁴ ve benzeri konularda kur'alar çekilmiştir.¹²²⁵

1217. el-Cassas, a.g.e., IV, 291.

1218. Hamdi Yusufoglu, "Kur'a" mad., Ş.İ. Ans

1219. es-Sâffât, 37/141-142.

1220. el-Buhârî, Hibe, 15; Cihâd, 64, Şehâdât, 15,30.

1221. Bkz. Ahmed b. Hanbel, V, 414.

1222. Bkz. el-Buhârî, Şehâdât, 30.

1223. Bkz. el-Buhârî, Ezân, 9.

1224. Bkz. Mirâs, a.g.e., VI, 107.

1225. Yusufoglu, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

2. Peygamberlerde Kur'a

Kur'a, bazı anlaşmazlıkların çözümü açısından başvurulan bir yöntemdir. Kur'a yöntemi, insanların uyguladığı ve Allâh (c.c) tarafından onaylanmıştır. Mezkur kıssalarda geçen kur'a örneklerine geçebiliriz.

a) Yûnus (A.s) kıssası anlatılırken, şöyle buyurulmaktadır. "Böylece kur'aya katılmıştı da, kaybedenlerden olmuştu."¹²²⁶ Bu âyet, kur'aya delildir. Bizden önceki şerâtlarda kur'a umumî olarak herşeyde caizdi. Alu İmrân sûresinde işaret ettiğimiz üzere hususî olarak bizim şeriatımızda kur'a vardır, dedikten sonra peygamberimiz tarafından yapılan ve uygulanan kur'a örneklerini sırala-maktadır.¹²²⁷ Bir insanı denize atmak üzere kur'a çekmek caiz değildir.¹²²⁸

Âyetin yorumunda Cassâs, bazı büyükler, hasta birisinin kölelerin azat etmesi hussunda Kur'ânın gerekliliğine bu âyeti delil getirmişlerdir, ama bu bir gaflettir. Ayrıca bu kur'a olayı, denize atılması hususunda olmuştur. Fakihlerden hiçbirine göre böyle bir kur'a caiz değildir.¹²²⁹ İbnü'l-Arabî nikâh, ıtk ve kısmetle ilgili kur'aya başvurma olayını değerlendirdikten sonra, bana göre bu konudaki doğru görüş Kur'ânın, her çetin ve sorunlu olayda geçerli olmasıdır. Çünkü kur'ayla çözüme ulaşmak, hem en açık ve kolay ve hem de hükme varmakta en güçlü, ayrıca sorunu çözmekte en yüce yoldur. Bu ve benzeri nedenlerden ötürü, hanımları boşamada kur'aya başvurmak, tıpkı köleleri azat etmekte kur'aya mürcaat etmek gibidir, deriz.¹²³⁰

b) Zekerıyyâ (a.s) ile Meryem arasındaki kıssalar anlatıldıktan sonra Hz. Muhammed'e hitaben Allâh şöyle buyurmaktadır: "Bunlar gayb haberlerindedir; bunları sana vahy ediyoruz. Onlardan hangisi Meryem'i sorumluluğuna alacak diye kalemleriyle kur'a atarlar sen yanlarında değildin; çekişirlerken de yanlarında değildin."¹²³¹ Kavim, Meryem'e, kimin kefil olacağı konusunda kur'aya müracat etmişler, hüküm suda akıp akmamaya görev verildi. Onların okları akıp gitti. Böylesi bir kur'a bizim şeriatımızda yoktur. Kefâlet için kur'a bizde olmayacağından aksine yakınlık derecesine göre olacağından kur'a caiz değildir.¹²³²

Hz. Meryem, annesi tarafından Allâh yolunda mabede adanmış bir kız olduğu için cinsiyeti nedeniyle onun koruyuculuğunu kimin yapacağı konusu, mabetteki görevliler için bir problem oldu. Bu nedenle görevliler problemi çözmek için kur'a çekiyorlardı.¹²³³

Bazı âlimlerimiz bu âyeti, Kur'ânın müsbet ve şer'i olduğuna delil kabul ediyorlar. Taksimatta adaleti arayan herkes için şeriatımızda bir asıl

1226. es-Sâffât, 37/142.

1227. İbnü'l-Arabî, a.g.e., IV, 1610; el-Kurtubî, a.g.e., XV, 125.

1228. el-Kurtubî, a.g.e., XV, 126.

1229. el-Cassâs, a.g.e., V, 253; el-Kurtubî, a.g.e., XV, 126.

1230. İbnü'l-Arabî, a.g.e., IV, 1611.

1231. Âlu İmrân, 3/44.

1232. İbnü'l-Arabî, a.g.e., IV, 1610.

1233. el-Mevdûdî, a.g.e., I, 257.

işlevi görür. Kur'a ayrıca, delillerdeki eşitlik halinde, kazanandan zannın kalkması, kalplerin itminanı ve aralarında adaleti tesis edip zulümden kurtulmak için kur'a'ya başvurmak bütün fukahaya göre sünnettir. Hem kitaba, sünnete uyduğu ve hem de taksim edilen şey tek bir cins olup biri diğerine üstün tutulamayacağından dolayı caiz ve meşru'dur.¹²³⁴

Buradaki kur'a kefâlete konudur. Yani kimin kefil olacağıнын tesbitine yöneliktir. Zira iki tarafda kefilin kendisi olmasını istiyordu. Ebû Ubeyd, kur'a ile, Yûnus, Zekeriyâ ve Muhammed gibi üç peygamber amel etmiştir, demektedir; İbn Münzir, ortaklar arasında taksim edilecek mallarda kur'ayı istimal etmekte, ilim ehlinin icma ettiğini ifade etmektedir.¹²³⁵ Ebû Hanife ile ashâbı, kur'a ile iş yapmayı kabul etmezler. İbn Münzir, Ebû Hanife'nin kur'ayı tecviz ettiğini, ancak Kur'ânın kıyasa göre kabul edilemeyeceğini, ancak ne varki kıyası terkederek asarla ve sünnetle amel ettikleri, ifade etmektedir.¹²³⁶

Açıkladığımız üzere kur'a, bazı sorunları çözmeye bir yol ve yöntemdir. Başka herhangi bir yol kalmadığından dolayı meşru kılınmıştır. Sünnette kur'a ile ilgili pekçok örnekler vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde ve iki peygamber kıssasında; Yûnus (es-Sâffât, 37/141-142)'da ve Zekeriyâ (Alu İmrân, 3/44/)'da kur'a'ya tanık oluyoruz. Kur'a öncekilerde var olan bazı mesele ve sorunların çözümünde kullanılmıştır. Önceki semâvî dinlerde bu prensibin varlığına rastlıyoruz.

E- KEFÂLET

1. Kefâletin Tarifi

Kefâlet, lügatta, birleştirmek, ilave etmek, bir şeyi bir şeye katmak ve eklemek demektir.¹²³⁷ Terim anlamı itibariyle kefâlet, kefilin zimmetini, esas borçlu olan kişinin zimmetine mutlak bir şekilde eklemek demektir. Bu terifdeki mutlak ifadesiyle kefâlet; şahsı, borç veya belirli bir mal üzerindeki kefâleti kapsamaktadır.¹²³⁸ Kefâlet, borcu veya yüklediği hususu kefilinden isteme hakkına sahiptir, yoksa borç, esas borçludan düşüp kefilin üzerinde sabit olmaz.

Buna göre bir kefâlette şu taraflar ve durumlar söz konusudur.

a) Kefîl: Kendi zimmetini başkasının zimmetine katan, yani başkasının üzerine lazım gelen veya gelmeyen bir isteği kendi üzerine olan kimsedir. b) Mekkûlun anh: Zimmetine herhangi bir şey terettüp eden kimseye, asıl, borçlu kimseye denilir. c) Mekkûlun bih: Alacaklı, bir malın

1234. el-Kurtubî, a.g.e., IV, 83.

1235. el-Kurtubî, a.g.e., IV, 83.

1236. el-Kurtubî, a.g.e., IV, 83; el-Cassâs, a.g.e., II, 294.

1237. Yeniçeri, a.g.e., s. 146; Döndüren, "Kefâlet" mad., Ş.İ. Ans; Osman Eskicioğlu, "Kefil" mad., Ş.İ. Ans.

1238. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Eskicioğlu, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

kendisine verilmesini veya bir şahsın teslimini kefilinden istemeye ve kefilini dava etmeye hakkı olan kimseye denir.

Kefâlet, nefse ve mala olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlarda kefil olmak caizdir.¹²³⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Meryem (a.s)'e Hz. Zekeriyâ (a.s)'nın kefil olduğuna dair âyet¹²⁴⁰ ile Hz. Yûsuf (a.s) etrafında gelişen su kabı ile ilgili olayı belirten âyetlerde¹²⁴¹ kefâlete rastlamak mümkündür. Kefâlet ile ilgili âyette: "Dediler ki, hükümdarın su tasını kaybettik, kim onu bulup getirirse ona armağan olarak bir deve yükü vardır. Ben de buna kefilim,"¹²⁴² buyurulmaktadır. Bir hadîslerinde de Hz. Rasûlullah (s.a.s) "Ben ve yetime kefil olan cennette bareberiz"¹²⁴³ buyurmuşlardır.

2. Peygamberlerde Kefâlet

Birleştirmek ve ilave etmek anlamına geldiğini belirttiğimiz kefâlete, Kur'ân'da dahası, kıssaları zikredilen peygamberlerde müsadif oluyoruz. "Bunun üzerine Yûsuf'un adamları: biz hükümdarların su kabını kaybettik. Bulup getirene bir deve yükü mükafat var, dediler. Başkanları da ben bu mükâfatın verileceğine kefilim, dedi."¹²⁴⁴

Bu âyetin tefsirlerinde şöyle denilmektedir: Âlimlerimize göre bu âyette kefâletin caiz olduğuna dair bir delildir. Kadı Ebû İsâk'a göre bu, kefâlet gerektirecek ve kefâlet olunacak bir durum değildir. Çünkü bunda insanın insana kefâleti yoktur. Ancak bu, kendisini iltizam ederek, bulana tazminat verecek bir kimsedir. Bu tür tazminat lûgat ve şeriat açısından caizdir.¹²⁴⁵ Âyette geçen "hımlu be'ir", hemen hemen çoğunluk müfessirlere göre, deve yüküdür. Eşek yükü de denilmiştir. Mücâhid'e göre, burada vekil olan müezzin-çağırandır. Zeîm, kefil, hamîl, zamîn, kabîl aynı anlamlarda olduğunu, zeîmin reîs, başkan olduğunu belirttikten sonra, bir deve yükü ile ki genelde meçhul olur, nasıl kefil olabiliyor" Halbuki meçhul bir kefâlet (zamân) sahih değildir.

Hımlu be'ir, tıpkı vesk gibi kendilerince bilinen, sınırı belli eve muayyen olduğundan dolayı burada kefâlet sahih olur. Ancak bir farkla ki bu kefâlet malı, hırsızlığın ve hırsızın malı karşılığıdır. Zira, bu, hırsıza helal olmaz. Zira bu belki, şeriatlerinde, ya caiz ve sahih idi yada bu bir cuâle akdidir ki, birşeyi kaybolup bulana vereceğine kefil olduğu mal demektir.¹²⁴⁶ "Ben de buna kefilim" âyetine göre, kefâlet, haklarda niyâbetin caiz olduğu yerlerde geçerlidir. Haddlerde olduğu gibi başka bir kimsenin yerine getiremeyeceği her hakta kefâlet yoktur.

1239. Yeniçeri, a.g.e., s. 146.

1240. Bkz. Âlu İmrân, 3/37.

1241. Bkz. Yûsuf, 12/72, 78,66.

1242. Yûsuf, 12/72.

1243. el-Buhârî, Talâk, 25; Bkz. el-Cassâs, a.g.e., II, 292, Yeniçeri, a.g.e., a.g.e., s. 146.

1244. Yûsuf, 12/72.

1245. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1083.

1246. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 232.

Ben falanca yüzünden sana kefilim, derse Mâlik'e göre, ona gerekirken Şâfiye göre ona gerekmez. Çünkü bu bir aldatmadır. Onu, bulup bulamayacağı belirsizdir. Fakat caiz olduğunun dedili, buradaki keâletten maksat, kefilin, kendisini aslın makamına tenzil etmesidir. Aslın huzuruna tenzili de malın verilmesidir. Kefil de aynıdır. Kefhalet meseleleri çoktur.¹²⁴⁷

Âyetteki ikinci delil, kefâletin adam üzerinde caiz oluşudur. Zira burada çağırın, kefilin kendisi olup, Hz. Yûsuf (a.s)'dan başka birisidir.¹²⁴⁸ Çağırın, Mısır meliki değildi burada, bu ancak olsa olsa Yûsuf'un naibi ve elçisiydi. Kralın su kabını getirene, Yûsuf adına bir deve yükü azık vereceğini şart koştu, onun adına bunu üstlendi.¹²⁴⁹ Âyetten ortaya çıkan bir delil de kefâletin caiz oluşudur. Bu âyette kefâlet, şarta bağlı olarak, gerekli bir sebebe bağlanır. Caiz oluşunun sebebi ve delili, âlimlerin bu konuda çok farklı görüşler ileri sürmesi gerekçe olarak ifade edilebilir. Ayrıca bu Hz. Yûsuf (a.s) gibi bir nebinin fiilidir. Nebinin fiili de ancak şeriat olur. Kefâlette ihtilaf vardır. Ebû Hanife, gerekli bir sebepten dolayı kefâleti caiz görmekte, ancak bu şarta bağlı kefâleti caiz germemektedir. Şafî'ye göre kefhalet hiçbir şeyde caiz değildir. Ama bu âyete göre caizdir.¹²⁵⁰

Konu ile alakalı olmak üzere Ebû Katâde'den rivayet edilen bir hadhise göre kendisi bir ölüye kefil oldu. R. Ekrem, ona kimin için kefillikte bulunduğunu sormadığı gibi, mazmûnu anh'den de sormadı.¹²⁵¹ Halbuki âyet, mazmunu leh'in bilinmesi konusunda delil teşkil eder. Dolayısıyla mazmunu anh'in bilinmemesini de ona haletmek daha hafif bir durumdur, demektedir.¹²⁵²

Kurtubî, kefâlet anlamı veren kelîmeleri belirttikten sonra, fakihlerin cana yada veche karşılık kefâlette bulunan kimse hakkında, mali ödeyip ödemeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir, demektedir. Kûfelilere göre, kim bir adamın canına kefil olsa, adam ölse, matlup olan hak ona gerekmez. Bu görüş, Şâfiî'nin meşhur olan görüşlerinden biridir. Mâlik, Leys ve Evzâî'ye göre, canına karşılık kefâlette bulunan adamın mal vermesi gerekir. Eğer malı getirmezse borçlu duruma düşer ve malından çıkarılarak hakkı olana verilir, demektedir. Fakat, bir kimsenin canına yada yüzüne kefil oluyorum, ama hiç bir surette malî bir kefhalette bulunmuyorum dese, mal vermesi gerekmez. Malı borçlu olur diyenlerin delili, kefil alanını, kefâletin konusunun yüz olduğunu ve dolayısıyla kan talep edilemeyeceğinden mal isteneceğini, biliyor olmasıdır. Bundan mal istenir. tahâvî, Kûfelilere delil olarak, mekfûl bih olan, adamın ölmesinden

1247. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1084.

1248. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 233.

1249. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1085; el-Cassâs, a.g.e., IV, 390-391.

1250. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1085.

1251. Bkz. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1084.

1252. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1086.

sonra kefâlete konu olan malın verilmesinin bir anlamı yoktur. Zira, o, o adamın canına karşılık kefâlette bulundu.¹²⁵³

b) Kur'ân'da Hz. Yûsuf kıssasında, yukarda anlatılan bir yönüyle ciâle akdine bir yönüyle kefhaletle konu olan âyetten sonra bir başka âyette ise kefâletle serbest bırakılmayı talep etmekle ilgili bir hüküm sözkonusudur. Âyet şöyledir: "Onlar, ey aziz, onun ihtiyar bir babası var, onun yerine bizden birini al, zira biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz, dediler."¹²⁵⁴ Âyetin yorumunda; burada tek bir yol kalmaktadır. Bu çare de, Yûsuf'un kardeşleri, Yûsuf'tan, kardeşleri Bünyamin'i serbest bırakması karşılığında kendilerinden birini onun yerine almasını istemeleridir. Kefâletle serbest bırakılmasını istiyorlar.¹²⁵⁵

Burada bir de Yûsuf'a aziz demeleri sözkonusudur. Yûsuf o ülkenin yani Mısır'ın yöneticisidir. Artık önceki kral ya ölmüştü ya da görevinden azledilmişti. Burada kefâletle serbest bırakılması işletmelerinin bir nedeni vardı. Kardeşleri, Mısır'a gelmeden önce babaları Hz. Ya'kûb'a bir söz vermişler, bu söz gereği kardeşleri Bünyamin'i babalarına geri götürmek gayesi içindeydiler.¹²⁵⁶ Ancak Yûsuf, bunun olamayacağını şöyle ifade etmiştir.

"Yûsuf, biz ancak ve sadece şu kabımızı, yanında bulduğumuzdan başkasını alıkoymaktan Allâh'a sığınırız, dedi. Eğer böyle yaparsak, bu durumda biz, zalimlerden oluruz."¹²⁵⁷ Dolayısıyla Yûsuf (a.s) onların bu isteğini reddetti. Ya'kûb olayı tüm açıklığıyla biliyordu. Yûsuf'un isteklerini reddetmesi, onun kefâletle, sadece hadler ve benzerlerinde kefilin getirilmesi karşılığında karşılıklı anlaşmaya göre kefilin alıkonulmasının caiz olacağını biliyordu. Burada ise isteyen durumundaki Yûsuf, reddedince caiz olmamıştır. Bu tür kefâletlerde, kefil olanın, kefâlete konu olan şeyde yani cezâyı da üstlenmesi gerekmektedir ki bu icmaya göre caiz değildir.¹²⁵⁸

c) Yûsuf (a.s) kıssasında Ya'kûb (a.s) ile ilgili bir kefâlet örneği daha vardır. Bu her ne kadar Yûsuf kıssasında anlatılmış olsa da Ya'kûb ve oğulları çerçevesinde gelişmesinden dolayı biz bunu Ya'kûb (a.s)'da kefâlet olarak ele almak durumundayız. İlgili âyette şöyle buyurulmaktadır: "Ya'kûb; çepçevre kuşatılmadığınız müddetçe, onu bana geri getireceğinize dair, Allâh'tan bir söz vermedikçe sizinle göndermeyeceğim, dedi. Söz verdikten sonra, Allâh söylediklerimize vekildir, dediler."¹²⁵⁹

Buradaki olay, Bünyamin'le ilgilidir. Bünyamin Yûsuf'un öz kardeşidir. Diğer on kardeş, Mısır'dan ticâret yapmaktadır. Yûsuf, onlardan,

1253. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 233-234.

1254. Yûsuf, 12/78.

1255. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 240.

1256. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 240.

1257. Yûsuf, 12/79.

1258. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 240.

1259. Yûsuf, 12/66.

yanlarında Bünyamin'i de getirmelerini, getirmemeleri durumunda da ticaret için gelmemelerini istemektedir. Ya'kûb (a.s) açısından bir sorun, Yûsuf'u emanet ettiğindeki gibi Bünyamin'i göndermesi durumunda ona kötülük edeceklerinden, korkmasıdır. Dolayısıyla onlardan bir ahit alır, bu ahide göre Bünyamin'i kesinlikle tekrar geri getireceklerine, tümü telef olsa da onun kılına dokundurmadan îade edeceklerine, sözlerine Allâh'ın vekil olduğunu belirterek, izin koparmalarıdır. Bu şekilde Ya'kûb (a.s) ile oğulları anlaşılır.

Âyetin yorumunda; buna göre aynî mallarda, kefâletin caiz olduğuna ve kefâleti bir vesîka ile tespit etmenin gereğine dair bir delil vardır. Ancak âlimler bu konuda ihtilaf etmişlerdir, farklı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Meselâ Malik, ashâbı ve ekser ulemaya göre, mütehammel bih mal olursa caiz olur, derlerken, Şâfiî, mallar konusunda kefhaleti zayıf kabul eder. Bu konuda, onun, Mâlik'in görüşü gibi bir görüşü daha olduğu rivayet edilmektedir.

Osman el-Betti'ye göre adamın birisi, kısısta bir cana, yada yaralamalarda bir cama kefil olur ve onu yerine getirmezse, kefil olan adama kısas için diyet, yaralamalar için de erş lazım gelir. Bu cinayetleri işleyen kimsenin malından, kefilin hakkı olarak bunlar alınır. Kefile kısas söz konusu olamaz. Mâlik bu konuda ayrılığa kaçmıştır, malda kefâlet olur. Ancak ta'zir yada haddlerde kefâlet ve vekâlet geçersizdir.¹²⁶⁰

d) "Biz daha önce ona süt analarını haram kılmıştık. Kız kardeşi, ben, sizin adınıza onun bakımını üstlenecek ve ona öğüt verecek veya eğitecek bir aileyi size bildireyim mi? dedi."¹²⁶¹ Mûsa'nın ablası, takibi sonucu çocuğun süt emmediğini görünce, Firavn'ın sarayına gidip sizin adınıza, ona bakacak bir eve sahibini size haber vereyim mi? demesinden kuşkulandırlardır. Ebû İmrân el-Cüveynî'ye göre Firavn, süt emzirmesine ve tekeffülüne karşılık her gün bir dinar veriyordu.¹²⁶² Mûsa'nın kız kardeşinin uygun bir dadı getirebileceğini değil de, özen ve sevgiyle onu yetiştirmeyi tekeffül edebilecek bir hane halkını tavsiye edebileceğini söylemektedir.¹²⁶³

İbn Kesîr bu âyetin tefsirinde İbn Abbas'ın bir görüşünü aktardıktan sonra, Mûsa'nın annesi hakkında Hz. Peygamber (s.a.s)'in bir hadîsini veriyor. Hadîste: "Kendi maişetini temine çalışan ve Allâh'ın da rızasını gözeten kimse Mûsa'nın annesine benzer, ki o, bir taraftan kendi oğlunu

1260. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 225.

1261. el-Kasas, 28/12.

1262. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 258.

1263. el-Mevdûdî, a.g.e., IV, 163.

emzirirken diğerk taraftan kulluğunun mükafatını da alıyordu."¹²⁶⁴ buyurmaktadır.¹²⁶⁵

Bu âyete göre, ablası, Firavn ailesi adına, Mûsa'ya bakabilecek onu yetiştirebilecek dolayısıyla ona kefil olacak bir aileyi teklif ediyor. Onun ki bir tekliftir, ancak annesi bunu zaten kabul edecekti. Burada bir itirazı yoktu. Firavn ve taraftarları, kefâleti üstlenecek ailenin dahası emzirme işini gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğinden emin olmak için araştırmaya girerler. Sonuçta ehil olduğunu anlayınca, Mûsa, Firavn tarafından kefâletle, gerçekte annesi olduğunu bilmedikleri bir kadının kefilliğine bırakmışlardır. Dolayısıyla kanaatimize göre bu bir kefâlet akdi ve sözleşmesidir.

e) "Andolsun, Allâh İsrâiloğullarından kesin söz almıştı. Onlardan oniki güvenilir-gözetleyici göndermiştik. Ve Allâh onlara, gerçekten ben sizinle birlikteyim, dedi."¹²⁶⁶ Arapça nakip kelimesi, koruyan, nöbete durup gözeten demektir. Allâh kendilerini din ve ahlâk dışı yollardan korumak için işleri üzerinde gözetici ve bekçi olsunlar diye oniki İsrâil kabilesinin her birinden bir gözetici seçmesini Hz. Mûsa'ya emretmişti.¹²⁶⁷ Yazır'a göre bir kavmin ahvalini bilen, emirlerine maslahatlarına kefil ve zâmin olan nazır ve eminlerine itlak olunur. Reisten başkadır. İsrâiloğullarından on iki sıbttan birer nakip gönderilmiştir.¹²⁶⁸

Mûsa'nın savaşmaya memur olduğu zalimlerin şehirlerine gidip onların hallerine vakıf olmak ve dönüp peygamberleri Mûsa'ya haber vermekle gönderilmişlerdi. Hz. Mûsa'ya da verilen emirlerin ifası zımında her sıbttan kavmine kefil olacak bir nakip ve emin seçimini emretmişti. Mûsa nakibleri seçti ve İsrâiloğullarını üzerine misak aldı, nakibler bunlara kefil oldular.¹²⁶⁹

Nakibin, kavmin ileri geleni, büyüğü, kavminin işlerini onlar adına üstlenen, fayda ve maslahatlarına çalışanlar olduğu konusunda, ehl-i tevilin söz birliğinden sonra, bu nakiblerin gönderilmesi konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Nakibin çoğulu nukabâ, kefil olarak, demektir. Dolayısıyla kavmini gözleyip onlara vekil ve kefil olanlara-denilmektedir.

Katâde'ye göre bu nakibler her sıbtın büyükleridir. Her rakip kendi sıbtını, Allâh'a saygı duyarak, inanmaları konusunda sorumluluk üstlenmişlerdir. Bu manada nakibleri, akabe gecesinde R. Ekrem (s.a.s)'de de görürüz ve o gecede oniki tane nakip seçmiştir. Mûsa'ya uymak adına adlarına nukabâ denilmiştir.¹²⁷⁰ İbnü'l-Arabî bu konuda; bu Mûsa'nın,

1264. el-Buhârî, Cenâiz, 32; Enbiyâ, 54; Müslim, Raza', 77; Ebû Dâvud, Savm, 53; et-Tirmizi, Salât, 38.

1265. Bkz. İbn Kesîr, a.g.e., III, 7; es-Sâbûnî, a.g.e., II,, 437.

1266. el-Mâide, 5/12.

1267. el-Meydûdî, a.g.e., I, 462.

1268. Yazır, a.g.e., III, 1599.

1269. Yazır, a.g.e., III- 1600.

1270. el-Kurtubî, a.g.e., VI, 112.

İsrâiloğullarına yaptığı bir durum olup Kur'ân'da haber verilmiştir. İsrâiloğullarında oniki başkan seçmiş, mukaddes topraklara göndermiş, oraya savaş açmak için ön bilgi edinmelerini istemiş ve kendisine rapor etmelerini tenbih etmiştir. Bizden öncekilerin şeriatı bizim için de şeriatır. Mâlik'in mezhebi de budur. Açık delillerden oluşu pek çok meselenin bu asıl üzerine bina edilir, demektir.¹²⁷¹

Böylece Cassâs'ın¹²⁷² muhalefetine rağmen burada da bir kefâlete ve kefile rastlamaktayız. Mûsa onları her kabile adına kefil seçmiş ve savaşmak adına vekâlet akdi gereği de zorba ve zalim ülkelere casusluk yaparak savaş için gerekli ön bilgileri toplamak istemiştir. Onlara alan araştırması yaptırmaya tevkil etmiştir. Dolayısıyla bu nakibler, kendi sıbtları açısından kefâletle, Mûsa'ya bilgi toplamak açısından da vekâletle görevlendirilmişlerdir. Bir vekâlet ve bir de kefâlet akdi vardır.

f) Kefâletle ilgili bir başka örneğe, Zekeriyâ (a.s) kıssasında vardır. Zekeriyâ, çocuksuz bir peygamberlerdir. İmrân'ın karısı Hanne, mevcut dini gelenek gereği karnındaki hür olarak Beytü'l-Makdis'e adar. Hanne dünyaya bir kız çocuğu getirir ve adını Meryem koyar.¹²⁷³ Zekeriyâ'nın karısı Hanne'nin kızkardeşi ve Meryem'in de teyzesidir. Bu konu Kur'ân'da anlatılırken şu âyetlere temas edilir:

"Rabb'i Hanne'nin bu adağını çok güzel kabul etti. Onu çok güzel bir çiçek gibi yetiştirdi ve onun bakımına Zekeriyâ'yı kefil kıldı."¹²⁷⁴ Meryem etrafında gelişen harikulade olayları anlattıktan sonra Allâh Hz. Muhammed (s.a.s)'e hitaben; "Bunlar, sana vahyettiğimiz gayb ile ilgili haberlerdendir. Hangisinin Meryem'e kefil, olacağını tayin etmek için kalemlerini atarlarken de birbirleriyle tartışırken de sen yanlarında değildin,"¹²⁷⁵ buyurmaktadır.

Müfessirler bu konuda iki rivayetten bahsetmektedirler. Birincisine göre Zekeriyâ; ben ona bakmaya daha layık ve ehilim. Çünkü teyzesiyle evliyim ve teyzesi benim karımdır, dedi. İsrâiloğulları, hayır, o bizim âlimimizin kızıdır, dolayısıyla bizim ona kefil olmamız gerekir, dediler. Anlaşmazlığı gidermek, Meryem'in kefilini belirlemek için kur'a çekmeye karar verdiler. İkincisine göre kıtlık olunca, daha önceden kefâletini üstlenen Zekeriyâ, bakımında acze düştü. İsrâiloğulları bakımını biz üstlenelim, dediler. Zekeriyâ kabul etmeyince kur'a çekmeye karar verdiler. Kur'ânın şartlarını belirlediler. Herkes kalemni atacak, kalemleri akanlar kaybedecek, kalemi akmayan kazanacaktı.¹²⁷⁶

1271. İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 584.

1272. Bkz. el-Cassâs, a.g.e., IV, 40-41; İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 584

1273. Bkz. Âlu İmrân, 3/35-36.

1274. Âlu İmrân, 3/39.

1275. Âlu İmrân 3/44.

1276. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 273; el-Cassâs, a.g.e.,II, 292.

Kur'ada herkes kalemini suya attı. Anlaşma gereği, kalem batmayan, suda gitmeyen kazanacaktı. Tüm kalemler battı yada suda yüzdü. Zekeriyâ'nın kalem batmadı ve yüzmedi suda kaldı. Çünkü o, elinde mucizeler cereyan eden bir ne idi. Anlaşmaya göre Zekeriyâ Meryem'e kefil oldu.¹²⁷⁷ Bu konuda Hz. Muhammed (s.a.v) "Tüm kalemler suda yüzerek kaybolup gitti. Zekeriyâ'nın kalem ise üstte kaldı, yüzmedi ve banmadı,"¹²⁷⁸ buyurmuştur.

Yûsuf ve Zekeriyâ kıssasındaki âyetleri verdikten sonra Döndüren, kefâletin meşruluğuna delildirler, demektedir.¹²⁷⁹ Konumuz kefâlet olduğuna göre peygamber halkalarından Zekeriyâ, Yahyâ, İsâ (a.s) ile Meryem de kefâletin varlığına rastladığımızı ifade edebiliriz. Çünkü bunlar, yolun dönemlerde yaşamışlardır ve birinde geçerli bir kanunun diğerinde neshin gerektirecek bir durum yoktur ve olmadığından dolayı onlarda da varlığını ifade etmek olasıdır.

Kefâletin, bir borcun ifası veya bir hakkın yerine getirilmesi hususunda kefilin zimmeti ile asıl borçlunun zimmetini birleştirmek,¹²⁸⁰ anlamına geldiğini belirtmiştik. Ayrıca kefâletin caiz oluşuna genelde ya Yûsuf kıssasındaki âyetler yada Hz. Zekeriyâ'nın Meryem'e olan kefâletini anlatan âyetler delil olarak kabul edilmektedir. Kefâlet bir akit olup, ya Yûsuf (a.s) kıssasındaki gibi mala kefâlet akdidir yahutta Zekeriyâ (a.s)'nın Meryem'i besleyip büyütmesindeki gibi cana kefâlet akdidir. Fakat mezhepler arasında bazı ayrılıklar vardır, olması da pek tabiidir. Önceki şeriatlarda var olan bir takım hukûkî prensibler, sonraki dönemlerde gerekli olması durumunda caiz ve meşru' olduğu, Allâh tarafından ya bizzat müstakil bir âyetle yada öncekilerin kıssaları meyanında zikreder. Kefâlet konusunda bu açıklama, Hz. Meryem ve Hz. Yûsuf kıssalarında yapılmıştır.

F- VEKÂLET

1. Vekâletin Tarifi

Sözlükte, korumak, kifayet, sorumluluğunu yüklenmek, itibat, işi birisine vermek, anlamlarına gelmektedir. İstılahta, bir kimsenin bizzat kendisinin de yapabileceği muamelattan olan bir işi yapması için bir başkasını yetkili kılması karşılığında kullanılan bir tabirdir.¹²⁸¹ Vekâlet akdinin unsurları şunlardır: kendisine başkası tarafından bir işi yapması için yetki verilen kişiye vekil, bu yetkiyi veren kişiye müvekkil, yetki

1277. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 273; el-Cassâs, a.g.e., II, 292.

1278. el-Buhârî, Şahâdât, 30; Bkz.İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 273; el-Cassâs, a.g.e., II, 292.

1279. Döndüren, a.g.e., s. 512.

1280. Eskiçioğlu, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1281. Hüseyin Kayapınar, "Vekâlet" mad., Ş.İ. Ans. Ayrıca bkz. Mirâs, a.g.e., VII, 81; Yeniçeri, a.g.e., 142.

verme olayına tevkil ve vekil edilen kişinin yapacağı tasarrufa müvekkelün bih denilmektedir.¹²⁸²

Vekâlet akdi, İslâmiyetin caiz ve meşru' gördüğü ve kabul ettiği akitlerden biridir. Vekâlet hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır: "Kadın ile kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, bu durumda erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf arayışını düzeltmek isterlerse, Allâh da aralarında başarı sağlar. Şüphesiz, Allâh, bilendir, haberdar olandır."¹²⁸³ Hz. Muhammed (s.a.s) hayatında vekâlete rastladığımız gibi, bazı işlere bir takım sahabîleri görevlendirdiği de malumdur. Nitekim bu hadîs-i şeriflerinde: "Ukbe b. Amir (r.a)'e, Ashâb-ı Kiram arasında vekâleten dağıtılmak üzere kurbanlık koyunlar vermişti. Görevi tamamlayan Ukbe R. Ekrem'e gelip, bir yaşında bir keçi oğlağı geri kaldı deyince, ona, onu da sen kes, dedi."¹²⁸⁴

Vekâlet, vekâlete konu olan şeyler itibariyle, umumî vekâlet ve hususî vekâlet olarak ikiye ayrılırken; rükünleri itibariyle mutlak, mukayyet muzaf ve devri vekâlet olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır.¹²⁸⁵ Örf olarak da ilk zamanlardan günümüze kadar inkâr edilmeden vekâlet işi devamı ede gelmektedir. Çünkü insan oğlu bazı işlerine bizzat kendisi bakamayıp vekil tayin etmeye ihtiyacı olur. İhtiyacı gidermek için kanun koymak ve bir yol bulmak gereklidir.¹²⁸⁶

2. Peygamberlerde Vekâlet

a) "Kral; Ona bana getirin, dedi Elçi, çıkarmak için yanına gelince Yûsuf, efendine dön de ona sor, ellerini kesen kadınların maksadı neydi?¹²⁸⁷ "Kral, onu bana getirin, dedi, onu kendine özel dost yapayım. Kendisiyle konuşup olgunluğu görünce, sen, artık, bugün yanımızda mevkisi güvenilir bir kimsesin, dedi.¹²⁸⁸ "Yûsuf krala, beni bu ülkenin hazineleri üstüne tayin et, Çünkü ben onları iyi korur ve yönetmesini iyi bilirim, dedi."¹²⁸⁹ "Benim şu gömleğimi götürün, babamın yüzüne koyun da gözü açılsın."¹²⁹⁰

İlk âyette, Yûsuf'a zindandan çıkarmak için kral tarafından bu işe tayin edilmiş ve vekil kılınmış şahıs gelir. Burada bir tür bir vekâlet akdi vardır ve mukayyedir. Çünkü, kral onu sadece zindandan çıkarıp getirmesi için vekil kılınmıştır. Kralın bu tevkil işinin, ardından bu kez Yûsuf

1282. Kayapınar, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Mirâs, a.g.e., VII, 81; Yeniçeri, a.g.e., 142. Bkz. Mefail Hızlı, "Nâib" mad., Ş.İ. Ans.

1283. en-Nisâ, 4/35.

1284. Mirâs, a.g.e., VII, 84.

1285. Kayapınar, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

1286. Yeniçeri, a.g.e., s. 142; Kayapınar, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1287. Yûsuf, 12/50.

1288. Yûsuf, 12/54.

1289. Yûsuf, 12/55.

1290. Yûsuf, 12/93.

zindandan çıkmak istemez. Bunun sebeplerini yerinde açıklayacağız, ancak Yûsuf kendi adına burada elçiyi "Efendine dön ve sor" demek suretiyle ikinci bir kez adamı vekil kılıyor. Burada, Yûsuf'un kendisinin gidip sorması da mümkündür ancak o böyle istedi. Yûsuf, vekiline "git efendine, malum durumu sor, onu çözüme kavuşturursun, sana ben hapisten çıkarım" tarzında söylenmesi, onu vekil kıldığında dair bir işaret olduğuna delil teşkil eder.

İkinci âyette ise "Onu kendine özel bir dost yapayım" sözünün anlamı, onu kendime ait bir adam yapıp, memleketimin işini ona tevdi edeyim, demektir. Kral Yûsuf'la konuşunca, ona "mekîn" dedi, çünkü bununla, sadece sözünün geçerli olacağını değil, fakat aynı zamanda yerinin de sağlam olacağını vurgulamış oluyordu. Yani burada memleket işlerini tam bir yetki ile Yûsuf'a devretme sözkonusudur. Ayrıca Yûsuf'a "emin" dedi, çünkü artık zulme ve haksızlığa uğramayacaksın, demektir.¹²⁹¹

Burada vekil Yûsuf'dur, vekilin güvenli ve emin olması, özelliklerini taşımaktadır. Müvekkil, kraldır ve o da ülkenin yönetiminde Yûsuf'u söz sahibi apmasıdır. Dolayısıyla burada bir vekâlet akdi sözkonusudur. Anlamını verdiğimiz üçüncü âyette, Yûsuf "beni bu ülkenin hazinelerinin üstüne tayin et" dedi. Yûsuf, krala rüyayı yorumlayıp, yapılması gereken işleri tek tek sıralayınca peki dedi, kral, bütün bunları kim yapacak? Tüm Mısırlılar toplanıp yardım etse buna güçleri yetmez deyince, Yûsuf, yerin hazinelerinin, başına beni getir, ben yapayım, dedi.¹²⁹²

Burada Yûsuf'un, bu işleri ben yaparım, sen beni vekil tayin edersen, demesi yine vekâlete delâlet eder, Kral adına orada ülke yönetimini üstlenir. Hakkında öyle yüksek bir kanaata sahip olduk ki, memleketin en yüksek sorumluluk isteyen memuriyetini sana çekinmeden tevdi edebiliriz,¹²⁹³ şeklinde tefsir ederken, bir tür bir vekâlete tanık olmak mümkündür.

Hız. Yûsuf (a.s)'un ülkedeki tüm iktidarın kendisine teslimi için yaptığı teklifin hedefi neydi? gibi bir takım sorular sorduktan sonra, bu sorulara en iyi cevap Allâme Zemahşeri, Keşşaf tefsirinde, 55. âyete getirdiği yorumda verilmiştir. Şöyle diyor: Yûsuf (a.s) ülkenin kaynaklarını benim tasarrufuma verin şeklindeki teklifte bulunduğu zaman niyeti, Allâh'ın hükümlerini yürürlükte kılmak, hak ve adaleti tesis etmek ve tüm rasûller gibi görevini icra etmek üzere iktidar fırsatı kollamaktı. Böyle bir talepte bulundu, çünkü bu işi icra edebilecek bir başkasının bulunmadığını gayet iyi biliyordu.¹²⁹⁴

Yûsuf (a.s) onlardan kendi yönetimlerinde olan ülkeyi, tümüyle kendisine vermelerini, bu işe vekil tayin edilmesini istemesi bir vekâlet

1291. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 212.

1292. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 212.

1293. el-Mevdûdî, a.g.e., II, 471.

1294. el-Mevdûdî, a.g.e., II, 472-473.

sözleşmesidir, mutlak manada, müvekkil adına tasarrufta bulunmak için, kendisini vekil kılacak kişiden bunu istemiştir. Burada vekil, müvekkilden, kendisini vekâletle görevlendirmesini istemiştir.

b) "Bu gömleğimle gidin de, babamın yüzüne sürün. Gözü yine görür hale gelir. Bütün ailenizi de bana getirin."¹²⁹⁵

Burada da bir vekâlete tanık oluyoruz. Şöyle ki; Yûsuf, gömleğini babalarına göndermek için, kardeşlerini bu işe tevkil eder. İbn Abbas'a göre gömleği Yehûza, Ya'kûb'a götürmüştür. zira o, daha önce kanlı gömleği de babasına götürmüştü. Müjdecî, Ya'kûb'a gelip haber vermiş ve gömleği Ya'kûb'a verince Ya'kûb ona, Allâh sana sekere-i mevti kolaylaştırsın diye dua etmiştir.¹²⁹⁶ Ayrıca Yûsuf, kardeşlerine, babaları da dahil olmak üzere tüm ailenizi alıp bana getirin ve bana gelin demek suretiyle onları ailelerinin ailenizi alıp bana getirin ve bana gelin demek suretiyle onları ailelerinin mısır'a getirilmesine vekil kılmıştır. Dolayısıyla burada bir vekâlet akdi ve sözleşmesi vardır.

Diğer yandan Döndüren, yukarıda anlamlarını vererek açıklamalarda bulunduğumuz âyetlerde birer vekâlet akdinden söz edilir, demektedir.¹²⁹⁷

c) "Derken arkadaşlarını çağırırlar, o da bıçağını kapıp hayvanı ayağından biçip yere devirdi."¹²⁹⁸ Sâlih (a.s) kavmine, bir deve mucizesi getirmişti. Aralarında olan olduktan sonra devreyi kestiler. Âyetin yorumunda Mevdûdî, ancak bir süre sonra kavmin ileri geleleri, bir adamı kışkırtmış ve deveyi öldürmesi için teşvik etmişlerdi.¹²⁹⁹ Buradan anlaşılan o ki, Sâlih'e karşı gelenler, aralarında anlaşmak suretiyle toplumlarını kutarmak ve devenin getirdiği huzursuzluğu bertaraf etmek amacıyla içlerinden en bedbahtına, deveyi kesme görevini verdiler. Burada kötü bir durum hakkında vekâlet sözleşmesi yaptılar, bu önemli bir husustur. Ancak bundan da önemlisi, toplumların her zaman ve her zeminde bazı işleri yaptırmak amacıyla vekâlete başvurmuşlardır. Böylece vekâletten ve sözleşmesinden söz edilebilir.

d) "Ve onun kız kardeşine, onu izle, dedi. Böylece o da, kendileri farkında değilken onu uzaktan gözetledi."¹³⁰⁰ Âyetin tefsirinde Kurtubî şöyle demektedir: "Mûsa'nın annesi, Mûsa'nın kızkardeşine dedi ki, izini takip et, durumnu ve sonucunu öğren. Bu kadının adı Meryem b. İmrân'dır. Süheylî ve Sa'lebi'ye göre bu kadının adı, İsâ'nın annesinin adıyla aynıdır, demişlerdir."¹³⁰¹

1295. Yûsuf, 12/93.

1296. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 261.

1297. Döndüren, a.g.e., s. 548.

1298. el-Kamer, 54/29.

1299. el-Mevdûdî, a.g.e., VI, 55.

1300. el-Kasas, 28/11.

1301. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 256.

Burada Mûsa'nın annesi sandal içerisinde Mûsa'yı Nil'e bırakınca, büyük kızı ve Mûsa'nın ablası Meryem b. İmrân'a, bu sandaldaki Mûsa'nın nerede kalacağını ve sonucunun ne olacağını takip ettirdi. Her ne kadar bir casusluk ve gizli gözetlemeyi andırıyorsa da burada bir vekâlet akdi olabilir, kanaatindeyiz. Çünkü, izleme görevini, müvekkil olan annesi, vekil kıldığı kızına tevfiz etmiştir. Bu da bir vekâlet sözleşmesinin unsurlarını taşıdığından bu görüşü belirtmiş oluyoruz.

e) "Mûsa, kardeşi Hârun'a kavminde benim yerime geç, ıslah et ve bozguncuların yolunu tutma, dedi."¹³⁰² Ailemden bana bir yardımcı kıl, kardeşim Hârun'u onunla arkamı kuvvetlendir."¹³⁰³ Mûsa, münacaata gitmek isteyip, kardeşi Hârun'a kendisi olmadığına benim halifem ve vekilim ol, dedi. Bu da niyabete delildir.¹³⁰⁴ Mûsa, Allâh ile gerçekleştireceği münacaat dolayısıyla toplumun yönetimine kardeşi Hârun'u vekil ve halife tayin etmiştir. Vekâletin konusu, toplumun yönetilmesidir. Vekil olan Hârun (a.s)'dir. Dolayısıyla bu onun önceki yardımcılık görevinden ayrı bir durum olur ve bir vekâlet akdi niteliğindedir. Zira Mûsa mikattan dönüp toplumu İsrâiloğullarının bozulmuş durumunu görünce Hârun'a "onlar buzağıya taparak saparken neden onlara engel olmadın" demiştir.

f) "Varmaları gereken yere gelip geçtiklerinde Mûsa genç yardımcısına yemeğimizi getir bize, andolsun, bu yaptığımız-yolculuktan gerçekten yorulduk." dedi.¹³⁰⁵ Âyetin yorumunda, bu genç hakkında üç görüş olduğu rivayet edilmektedir. Gencin Mûsa'ya hizmet ettiği veya ondan ilim öğrendiği veyahutta köledir. Ancak fetâ makamına çıkarılarak yüceltilmek istenmiştir. İbnü'l- Arabî, Kur'ân'ın zahirine göre bu genç köledir, demektedir. Hadîste adının Yuşa' b. Nûn olduğuna dair bilgi vardır.¹³⁰⁶

Burada Hz. Mûsa, gençle yola çıkmak niyetindedirler. Fakat azıklarını tedârik ederler, ancak taşıması işi genç havale edilmiştir. Dolayısıyla bu bir tevkildir, bir vekâlettir. Zira bu azığı taşıyıp istediği zaman getirmekle görevlendirilmiştir. Böyle bir muamelede bir vekâlet sözleşmesine, sınırlı anlamda da olsa rastlamak mümkündür.

g) "Mûsa'ya kitap verdik ve benden başka vekil edinmeyin diye onu İsrâiloğulları için klavuz kıldık."¹³⁰⁷ Arapça'da vekil kelimesi, güvenilir, kişinin işlerinde güvenip dayanabileceği yardım ve koruma istenebilecek bir kimse anlamına gelir.¹³⁰⁸ Âyetin yorumunda, biz Mûsa'ya kitabı yanı

1302. el-A'râf, 7/142.

1303. Tâhâ, 20/29-31.

1304. el-Kurtubî, a.g.e., VII, 277.

1305. el-Kehf, 18/62.

1306. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 11.

1307. el-İsrâ, 17/2.

1308. el-Mevdûdî, a.g.e., III, 79.

Tevrât'ı vererek onu mükerrem kıldık. Zamir hem kitaba ve hem de Mûsa'ya müteallıktır. Mücâhid'e göre vekil, ortak, Ferrâ'ya göre işlerine kefil, kelbî'ye göre işlerinizde tevekkül edeceğiniz Rabb ittihaz etmemek anlamları verilmektedir. Kurtubî'ye göre vekil, işlerin tevkil edildiği kimse demektir.¹³⁰⁹

Burada hukûkî muameleler açısından bir vekâlet söz konusu değilse de burada yine de bir sözleşme sözkonusudur. Eğer kullar, kendilerine düşeni yapıp takdiri Allâh'tan bekledikleri bir vekillik ise burada sadece vekâletin adından söz edilebilir. Zira Kurtubî vekili, işlerin tevkil edildiği kimsedir, diye tanımlamakla burada aslında bir vekâletin, Allâh'a sunulmak üzere Mûsa ile toplumu arasındaki vekâlet sözleşmesinden söz edilmektedir.

h) Ashâbü'l- Kehf ile ilgili olarak Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır: "Mağarada ne kadar kaldığımızı Rabb'imiz iyi bilir, dediler, birinizi şu gümüş para ile şehre gönderin de, baksın, hangi yiyecek daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin; fakat çok dikkat etsin, sakın sizi birisine sezdirmesin."¹³¹⁰ Âyetin anlamını verdikten sonra Döndüren, burada, mağara arkadaşlarının içlerinden birisini alış-veriş yapmak üzere şehre göndermesi bir vekâlet sözleşmesi niteliğindedir, demektedir.¹³¹¹ Bu âyet, alım-satımda vekâletin caiz olduğuna dair bir delil teşkil eder. Çünkü mağara arkadaşları, içlerinden birini azık almak için şehre göndermişlerdir ve o gönderilen kişi, ötekilerin tevkil etmesiyle, vekil olmuştur.¹³¹²

Bu âyet, vekâlet akdinin sahih olduğuna, bir maslahat ve ihtiyaçtan dolayı meşru'kılındığına dair bir delil teşkil eder. Kısacası bu, bir başkasını kendi yada başka bir toplumun ihtiyacını gideren ve dolayısıyla vekil kabul eden bir vekâlet akdi ve sözleşmesidir. Ancak bazı alimlerimiz, Kur'ân'daki et-tevbe, 9/60 âyeti ile Yûsuf, 12/93, âyetleri vekâletin, caizliğine ve sıhhatine delil kabul etmişlerdir. Ancak ne var ki, gömlek ile ilgili âyetin delâleti zayıftır. Zekâtı toplamakla görevliler âyeti ise bu konuda güzel bir delildir, demektedir.¹³¹³

İbnü'l-Arabî sahabe ve ars-ı saadette vekâlet örneklerini verdikten sonra genel kaide olarak, niyabetin caiz olduğunu ve niyabetin girebileceği her hakta vekâlet caizdir, demektedir. İki rekatlık tavaf namazında vekâlet caizdir. Taharette suyu dökmek özellikle de suyun abdest uzuvlarına dökmek hususunda niyabet caiz olduğundan vekâlet de caizdir, demektedir.¹³¹⁴ Nuhâs'ın İbn Abbas'tan zikrettiğine göre varakları

1309. el-Kurtubî, a.g.e., X, 212-213.

1310. el-Kehf, 18/19.

1311. Döndüren, a.g.e., s. 547-548.

1312. el-Cassâs, a.g.e., V, 40; el-Kurtubî, a.g.e., X, 376.

1313. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1216.

1314. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1217-1218; el-Kurtubî, a.g.e., X, 376.

/banknot/ deve ayağının dörtte biri kadar olup dirhemdi ve üzerinde o dönemin kralının resmi vardı.¹³¹⁵

Sonuç olarak ifade edebiliriz ki vekâlet, bir akid olup bir takım ihtiyaç ve maslahatlardan dolayı meşru kılınmıştır. Çünkü herkes, işlerini her zaman üstlenemez, aciz kalır ve başkalarının yardımına ihtiyaç duyar. Yada zengin bir yaşam tarzı olur işlerini yürütecek bir naip tayin eder. Hatta bazı ibadetlerde de bu yola başvurulabilir. Bundan ötürü, Allâh'ın Kur'ân'da telaffuzu, peygamberlerin uygulaması ve rıfkından dolayı caiz ve meşru' kılınmıştır. Bu âyet bu konuda en güçlü delili teşkil eder.¹³¹⁶ Vekâlet akdi, bir niyabet akdi olup, niyabetin girdiği her muamele ve ibadette acizdir. Yukarıdan beri verdiğimiz örenklerden de anlaşılacağı üzere peygamber kıssalarından başka Hz. Yûsuf (Yûsuf, 12/50,54,55,93)'da, Hz. Sâlih (el-kamer, 54/29)'de, Hz. Mûsa (el-Kasas, 28/11, el-A'râf, 7/142, Tâhâ, 20/29-31; ve el-Kehf, 18/62, el-İsrâ, 17/2/'da ve son olarak Ashâb'ul-Kehf (el-Kehf, 18/19)'da olmak üzere vekâlet akdinin varlığına şahit oluyoruz. Dolayısıyla İslâm hukukunda da caiz görülen bu akit, meşru' ve sahih bir akittir.

G-LAKÎT VE LUKATÂ

1. Lakît ve Lukâtanın Tarifi

Lakît, sokağa bırakılan sahipsiz çocuk, veya bir yere atılmış din veya ölü çocuk demektir. Bu bir ihtiyaç veya zinâ isnadından kaçınmak gayesi ile yapılır.¹³¹⁷ Lukatâ, bir şeyi yerden kaldırıp almak, bulunan mal hakkında kullanılan bir İslâm hukuku terimi,¹³¹⁸ diye tanımlarken, Yeniçeri canlı olsun olmasın kaybolan mal demektir, diye tanımlamaktadır.¹³¹⁹ Kaybolan çocuğu veya eşyayı bulup yerden kaldırana mültekıt adı verilmektedir.¹³²⁰

İslâm canı ve malı korumaya önem verdiği için, kaybolan eşyaları, hayvanları ve insan yavrusunun bulanın alıp muhafaza etmesine önem arzetmiştir. Rasûlullah bu konuda, sorular sorulara geniş cevaplar vererek herbirinin hükmünü, sınırını, muhafaza müddetini açıklamıştır. Hz. Yûsuf kıssasında: "Nihayet onu götürüp de kuyunun dibine atmaya karar verdikleri zaman, biz Yûsuf'a, andolsun sen, onların bu işlerini hiç farkında olmayacakları bir sırada kendilerine haber vereceksin, diye vahyettik. Bir kervan geldi, sucularını kuyuya gönderdiler, o da kovasını sarkıttı, müjde, dedi, işte bir oğlan."¹³²¹ Onun, kuyuya, kardeşleri tarafından atılmasından söz ediliyor.

1315. el-Kurtubî, a.g.e., X, 375.

1316. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1216.

1317. Yeniçeri, a.g.e., s. 160; Osman Eskicioğlu, "Kayıp Mal" mad., Ş.İ. Ans.

1318. Saffet Köse, "Lukatâ" mad., Ş.İ. Ans; Mirâs, a.g.e., VII, 338.

1319. Yeniçeri, a.g.e., s. 160.

1320. Yeniçeri, a.g.e., s. 160; Eskicioğlu, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1321. Yûsuf, 12/15-19.

Eşya kaybı ile ilgili yine Yûsuf kıssasında, kralın su tasının kaybolmasından söz açılmaktadır. Ubey b. Ka'b'tan diyor ki: Bir gün bir kese buldum, içinde yüz dinar vardı. Onu Rasûlullah'a arzettim, bana bu parayı insanlar arasında bir yıl ilan etmemi söyledi. Bunu, bir yıl ilan ettim sahibi çıkmadı. Bu olay iki kez daha tekrarlanmış, üçüncüsünde, bağını hıfzet sahibi gelip haber verirse ona teslim et, gelmezse ondan faydalanabilirsin¹³²² demiştir.

2. Peygamberlerde Lakît ve Lukatâ

a) Kardeşleri, Yûsuf ve öz kardeşi, babamıza bizden daha sevgilidir. Oysa biz bir cemaatız. Babamız açık bir yanlılık içindedir. Yûsuf'u öldürün, ya da onu bir yere bırakın da babanızın yüzü yalnız size kalsın. İçlerinden bir sözcü, Yûsuf'u öldürmeyin, onu kuyunun dibine atın, kervancılardan biri onu alsın; eğer yapaaksanız böyle yapın, dedi."¹³²³ "Dediler ki; kralın su tasını kaybettik, onu arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü mükafat var. Ben buna kefilim."¹³²⁴

İltikat, buluntu şey, yoldaki bir şeyi almaktır, dedikten sonra lukatâ ve lakît bu kökten gelmektedir. İbn Urfe'ye göre itikat, aranmadan bulunan eşyaya denir. Âlimler lukatâ konusunda ihtilaf etmişlerdir. Buna göre buluntu bir çocuk insanlar genelde hür olduklarından hür sayılır. Hasan b. Ali, lakîtın hür olduğuna hükmetmiştir. Ömer b. el-Hattâb ile İmam-ı Mâlik'in görüşleri böyledir.

Nehâi'ye göre buluntu çocuk hakkında, bulunan köleliğine niyet ederse kile, hür olmasına niyet ederse hürdür, demektedir. Rasûlullah, buluntu çocukta, velâyet hakkının azat edene ait olduğunu söylemiştir. Şâfi ve Mâlik'e göre velayetini kimse üstlenmeyeceği gibi velâyetinde kimse ona mirasçı olamaz. Ebû Hanife'ye göre, lakîde dileyen velayetlik eder ve varisi olur. Ayrıca akilesi de olur.¹³²⁵

Burada Yûsuf'u hür olmasına rağmen kervancılar aldılar. Mısır'a götürüp köle diyerek az bir paraya satmışlardır. Böyle bir şey bizim dinimizde caiz değildir. İkinci bir olay ise kralın su kabanın kaybedilmesi ile ilgilidir. Bu her nekad bir tuzak ve hîle ise de bu ortada kaybolduğu söylenen ve deve yükünden çıkarılan bir su tası sözkonusudur. Bu eşyalarla ilgili bir kabetme olayıdır.

b) Mûsa (a.s) hakkında şöyle buyurulmaktadır: "Mûsa'nın annesine bildirdik; onu emzir, başına bir şey gelmesinden korkarsan onu denize bırak, korkma ve üzülme. Firavn'ın karısı; bana da sana da göz bebeği olacak bir çocuk. Onu öldürmeyin, belki bize bir faydası dokunur, dedi."¹³²⁶

1322. Müslim, Lukatâ, 6; Mirâs, a.g.e., VII, 339.

1323. Yûsuf, 12/8-10.

1324. Yûsuf, 12/71-72.

1325. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 133,134.

1326. el-Kasas, 28/7,9.

Burada da, Firavn ve ailesi açısından buluntu bir çocuk söz konusudur. Bu da Mûsa (a.s)'dır. Onu alıp evlatlık olarak yetiştirdiler. Onlar açısından Mûsa buluntu bir çocuktur.

İzahlardan anlaşılacağı üzere kaybedilen mal, eşya veya çocuk türü olanlar sadece bizde değil ama diğer tüm dinlerde ve toplumlarda olan bir olaydır. Ancak buluntu mallara uygulanacak esaslarda farklılıklar olabilir. Nitekim kervancılar, buluntuyu satmaları, yanlarına alıkoymalarını engelleyen bir düşüncenin ürünüyken Mısır'da buluntu çocuklara, evlatlık muamelesi yapıyordu. Nitekim Yûsuf ve Mûsa'y evlatlık muamelesi yapılarak, velâyetlerini üzerlerine almışlardır.

H- RİBÂ

1. Ribâ ve Fâizin Tarifi

Ribâ ve fâiz sözcükleri arapça olup, ziyade, fazlalık, artmak, çoğalmak, yükselmek, şişmek ve yetişmek anlamlarına gelmektedir. Fâiz ile ribâ arasındaki fark, fâiz özel fazlalığın adına denilmektedir. Cahiliyye döneminde asıl borca "re'sü'l-mâl", ziyadesine "ribâ" adı verilmektedir.¹³²⁷ Ribâ kelimesi, yerine türkçede daha çok "fâiz" terimi kullanılmaktadır. Cins ve miktarı bir olan iki şey biri diğeriyle emübedele edildiğinde bir taraf için kabul edilen malın fazlasına ribâ veya fâiz denir.¹³²⁸

Fâiz ile ilgili âyette Allâh şöyle buyurmaktadır: "Allâh alış-verişi helal ve fâizi ise haram kılmıştır."¹³²⁹ Fâizin yasaklanma, toplumda fazla yaygın olması; arap burjuvazilerin muamelede bulunması dolayısıyla bir defada haram kılınmamıştır. Aksine tedricilik prensibine göre hareket edilmiştir.¹³³⁰ Peygamberimizin sözlerinde de fâizin yasakladığına tanık oluyoruz. Veda haccında, fâiz yasağını şöyle başlatmıştır: "Dikkat ediniz, cahiliyye devrinden kalma fâizin hepsi kaldırılmıştır. Kaldırdığım fâizin ilki, amcam Abbas b. Abdulmuttalib'in fâizidir."¹³³¹

İslâm'ın yasakladığı ribâ iki kısma ayrılır. Nesîe ve fazlalık ribâsı. a) Nesîe ribâsı, satım akdinden veya ödünç (karz) vermekten doğan bir borç için vade durumuna göre eklenen fâizdir. Borç vadesinde ödenmeyince yeni anlaşmalarla fâiz ilave edilir. Buna ribe'n-nesîe de denilir.

b) Fazlalık ribâsı, bu hadîs-i şeriflerde yer alan bir ribâ çeşidi olup, misli bir malı, misliyle, iki ivazdan birisini diğeri üzerine ziyade ile satmaktır. Meselâ, bir ölçek buğdayı, iki ölçek buğdayla peşin veya vadeli

1327. Hamdi Döndüren, Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar, İklim Yay., 1. Baskı, İstanbul 1988, s. 57-58; Hamdi Döndüren, Ticaret ve İktisat İlmihali, s.379; Döndüren, "Ribâ" mad., Ş.İ. Ans; Yazır a.g.e., II, 952, 953; el-Cassâs, a.g.e., II, 183.

1328. Döndüren, İslâmî Yaklaşımlar, s. 59; Döndüren, a.g. mad., Ş.İ. Ans; Döndüren, Ticaret ve İktisat İlmihali, s. 380; el-Cassâs, a.g.e.e, II, 184.

1329. el-Bakara, 2/275.

1330. Bkz. Âlu İmrân, 3/130; el-Bakara, 2/275,278,279; Döndüren, İslâmî Yaklaşımlar, s. 62-63; el-Cassâs, a.g.e., II, 184.

1331. Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvud, Büyü', 5.

olarak trampa etmek gibi.¹³³² Bir hadîslerinde Hz. Peygamber (s.a.s) "Fâiz ancak altında veya gümüşte yahut ölçülen veya tartılan yada yenilen veya içilen şeylerde cereyan eder,"¹³³³ buyurmuştur.

Hanefîlere göre, fâizin illeti mislî mallarda cins ve miktar birliğidir. Ölçü ile alınıp satılanlarda cins ve ölçü birliği, tartı ile alınıp satılan şeylerde cins ve tartı ortak niteliktir. Şâfilere göre, altın ve gümüşse ribâ illeti, para alma (semenlik) özelliği, hadîste sayılan, buğday, arpa, hurma, tuz gibi diğer dört maddede illet yiyecek maddesi olmalarıdır.¹³³⁴

2. Peygamberlerde Ribâ İle İlgili Bilgiler

a) Ribâ olayı İslâm'da yasaklama aşamalarından geçerek en sonunda Veda haccı sırasında kesinlikle yasaklanmıştır. Yahûdiler, ençok ahitlerini bozan bir kavim olduğu ve uzunca bir süre tevhid bayrağını taşımalarına rağmen Allâh'ı alaya alan ve onunla dalga geçenler olmuşlardır. İsrâiloğulları Hz. Yâ'kûb'tan sonra Mûsa ile devam edip Yahyâ ve İsâ'da son bulduğuna göre arada geçen peygamberler Tevrât ile ve Zebûr ile hüküm vermişlerdir. Yahûdilerle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır.

"Yahûdilerden tuşan bir zulüm, onların insanların çoğunu Allâh yolundan alıkoymaları, Tevrât'ta yasaklanmasına rağmen ribâ olmaları, halkın mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle biz, evvelce kendileri için helal kılınan temiz ve güzel şeyleri üzerine haram kıldık.¹³³⁵ Tevrât'ta fâiz yasağı yer almış, ancak bu yasağın yalnız yahûdiler arasında geçerli olduğu, yahûdilerin yahûdi olmayanlarla fâizli muameleler yapabileceği belirtilmiştir.¹³³⁶ Burada zulm öne alınmıştır. Çünkü yasaklanmanın sebebi ortaya çıkarmak gerekir. Bu da onların fâiz olmaları ve insanların mallarını haksızca yemeleri anlatılmaktadır.¹³³⁷

Yukarıdaki âyetlerde anlaşılacağı üzere yasak olmasına rağmen fâiz alan, emredildikleri halde zekâtı vermeyip fâiz alanlar yerilmektedir. Hemen hemen her müfessir ve Tevrât'ın kendisi, bu bozulmuş haliyle bile fâizin yasak olduğunu anlatır. Netice olarak İsrâiloğulları adı verilen kavimlerde ribâ haram kılınmıştır. Dolayısıyla Mûsa'dan İsâ (a.s)'ya kadar gelen peygamberler zincirinde fâizin yasaklanmış olduğunu ifade edebiliriz.

b) Şuayb (a.s)'da da, toplumda görülen haksız kazançlara engel olmaya çalışmış, ama toplumu: "Ey Şuayb, dediler, senin namazın mı sana, babalarımızın taptığı şeylerden veya mallarımız üzerinde dilediğimizi

1332. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Döndüren, a.g.e., s.388-389.

1333. el-Muvattâ, Büyu", 44.

1334. Döndüren, a.g. mad., Ş.İ. Ans; Döndüren, İslâmî Yaklaşımlar, s. 72, 82-83; Döndüren, a.g.e., s. 390-393.

1335. en-Nisâ, 6/160,161.

1336. Döndüren, İslâmî Yaklaşımlar, s. 62; Döndüren, a.g.e., s. 381.

1337. el-Kurtubî, a.g.e., IV, 13.

yapmaktan vazgeçmemizi emrediyor. Oysa sen yumuşak huylu, akıllı bir insansın"¹³³⁸ şeklinde cevap vermelerinde fâiz anlamı sezilmektedir.¹³³⁹

Yukarda âyetler ışığında açıklandığı üzere, adı ister ribâ olsun ister fâiz olsun, toplumlarda sermaye sahipleri, diğerlerine daima zulmetmişlerdir. Peygamberler, getirdikleri tebliğlerde bu konu üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Sermaye sahipleri bu zulmü ribbâ adı altında yaparlarken, peygamberler alış-verişi helal kılarak ve helal kılan âyetleri getirerek, bu illetin belini kırmaya çalışmışlardır. Kendi dönemlerinde bunda başarı sağlamışlardır. Mûsa ve Suayb (a.s)'da fâizin yasaklandığına şahit oluyoruz.

I- REHİN

1. Rehnin Tarifi

Rehin lügatta hapsedmek, devamlı ve sabit olma, mutlak suretle alıkoyma, mütekavvim bir malı, kıymete sahip olan bir şeyi, bir borç veya hakkın temin edilmesini sağlayacak şekilde hak yerine getirilinceye kadar hapsedmektir. Terim olarak, bir malı onunla alınabilmesi mümkün olan bir hak karşılığında haps etmektir. Rehin, borcu olmanın bir garantisi olarak meşru' kılınmıştır. Rehin veren, malının haps edilmesinden rahatsız olur. Bunu kaldırmak için borcunu çabuk öder.¹³⁴⁰ Rehin verene rhahin, rehin alana mürtehin, rehin olarak verilen mala merhûn veya rehin, râhin veya mürtehinin emniyet edip demerhunu kendisine teslim ettikleri kimseye de adl adı verilir. Rehnin meşruiyeti kitap sünnet ve icma ile sabittir.¹³⁴¹

"Eğer bir yolculuk yapıyorsanız, bir yazıcı da bulamadıysanız, o zaman borçludan aldığınız rehinler de yeter,"¹³⁴² buyurulmaktadır. Hz. Âişe (r. anhâ) dan rivayet edildiğine göre, "Hz. Peygamber, Ebû Şahn adında bir yahûdiden veresiye yiyecek satın aldı ve demirden zırhını ona rehin verdi,"¹³⁴³ buyurmaktadır. Rehin akdinde, bir süre konulamayacağı gibi bir şarta da bağlanamaz. Bunlar rehnin şartlarıdır. Rehnin şartları icap ve kabulden ibarettir. Rehnin teslim alınmasıyla işlem tamamlanmış olur.¹³⁴⁴ Ayrıca rehnedilenle ilgili şartlar vardır. Rehnin bir takım hükümleri ve rehnin gelirlerinden yararlanma durumları vardır.¹³⁴⁵

2. Peygamberlerde Rehin

Yûsuf (a.s) kıssası anlatılırken, baba-bir kardeşlerini getirmelerini Yûsuf isteyince onlara şöyle dedi: "Bana babanızdan olan kardeşinizi getirin. Eğer onu bana getirmeyecek olursanız, artık benim katımda sizin için bir

1338. Hûd, 11/87.

1339. Döndüren, a.g.e., s. 381.

1340. Yeniçeri, a.g.e., s. 103; Şâmil İA, "Rehin" mad., Ş.İ. Ans.

1341. Yeniçeri, a.g.e., s. 103; Şâmil İA, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1342. el-Bakara, 2/283.

1343. el-Buhârî, İstikrâz, 1, Büyü', 14.

1344. Şâmil İA, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1345. Bkz. Şâmil İA, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

ölçek yoktur ve bana da yaklaşmayın."¹³⁴⁶ Süddî'ye göre Yûsuf tekrar geri gelmelerine ve kardeşlerini de beraberlerinde getireceklerine dair bir rehin aldı ve bu rehin Şem'ûn idi. Zira Şem'ûn kuyuya atılması sırasında Yûsuf'a en güzel davranandı. Ya'kûb'a kendilerine yapılan iyilik, ikramı anlatarak Şem'ûn onun yanında rehin olduğunu söylediler.¹³⁴⁷

Konuyu tartışırken Mevdûdî, Yûsuf'un nasıl olup da sözü bünyamin'e getirdiği şöyle açıklanmaktadır. Tahıl satın almak için dışardan gelenler pek sıkı kurallara tabi tutuluyordu. Herkese bir deve yükü veriliyordu. Muhtemelen babaları Ya'kûb ve kardeşleri Bünyâmin adına da istemiş olabilirler. Bu sırada Yûsuf onları neden getirmediğini sorup öğrenmiş ve babanızdan olan kardeşinizi getirin, demiştir. Peki şimdi bu isteğiniz miktarı şimdi veriyorum, fakat bir dahaki sefere kardeşinizi getirmezseniz yalnız beyanız yüzünden hiç tahıl alamazsınız.¹³⁴⁸

Âyette her ne kadar rehin alınıp verildiği geçmiyorsa da durumun ortaya çıkardığı gerçek, bir rehin olma durumunda bırakılmasıdır. Zira herkese sadece bir deve yükü veriliyordu. Bunlar kardeşleri adına da alınca, doğru veya yanlış beyanda buldukları anlaşılması için kardeşleri Bünyamin'in gilmesi gerekiyordu. Bunun en etkili yolu da birinin rehin olarak alıkonulması neden mümkün olmasın.

İ- MUAMELELERDE GÜVENCE ALMA

1. Güvence Almanın Tarifi

Sağlam, sağlamlaştırma aracı, senet, belge. Çoğulu "vesâik"tır. İnsanlar arasında yapılan bir takım muameleleri, hakları, dava konusu olayları ispat etmede kullanılan, yazılı veya başka tür ispata yarayan belge. İslâm'da çeşitli akit ve muâmelelerin yapılması sırasında, bunların inkârın hükümsüz kılmak üzere ispata yarayan bir belge düzenlenmesi istenmiştir.¹³⁴⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuda şöyle buyrulmaktadır: "Ey İmân edenler! Belirli bir vadeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Bunu aranızda bir kâtip doğru olarak yazsın."¹³⁵⁰

Sonuç olarak İslâm hukukunda fer'î deliller arasında yer alan istihsan prensibi uyarınca İslâm devleti bir takım satışlara, muamele yazılı belge düzenleme esasını getirebilir. Böylece düzenlenecek bir belge ileride birtakım kolaylıklar da sağlar.¹³⁵¹

1346. Yûsuf, 12/59, 60.

1347. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 222-223.

1348. el-Mevdûdî, a.g.e., II, 477.

1349. Döndüren, "Vesîka" mad., Ş.İ. Ans.

1350. el-Bakara, 2/282.

1351. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

2. Peygamberlerde Güvence Alma

a) Yûsuf (a.s) kıssasında şöyle buyrulmaktadır: "Bana etrafınızın çepeçevre kuşatılması dışında, onu ne olursa olsun mutlaka bana getireceğinize dair Allâh adına kesin bir söz verinceye kadar, onu sizinle asla göndermem, dedi. Böylelikle ona onlar kesin bir söz verince dedi ki; Allâh, söylediklerimize karşı vekildir."¹³⁵²

Bu olay, Yûsuf'un baba bir kardeşleri Bünyamin'i istemesi ve çocukları Ya'kûb'a durumu bildirmeleri üzerine onun söylediği bir sözdür. Babaları Ya'kûb Bünyamin'i getireceklerine dair herbiri sözlerini verdikten sonra ancak onlarla Mısır'a gitmesine izin vermiştir. Süddî'ye göre, anlamı verilen âyette, Allâh'a, Bünyamin'i geri getireceklerine ve ne olursa olsun onu asla teslim etmeyeceklerine dair yemin ettiler. Âyetteki "Lâm" kâsem lamıdır, demektir. Mücâhid'e göre helak durumu olmazsa teslim etmeyeceklerine dair yemin ettiler, demektir.¹³⁵³

Nesefî'ye göre, Allâh'a dair bir söz ve güvence verirsiniz, ancak size güvenebilirim ve yanınızda götürmenize izin verebilirim. Yani Ya'kûb'a, onu getireceklerine dair Allâh'a yemin ettiler. Burada Allâh'a yapılan yemini vesîka kıldılar, çünkü ahidler ancak Allâh'a yemin edilerek sağlamaştırılır.¹³⁵⁴ Burada yeminleri, vesîka olarak kabul ediliyor Dolayısıyla bu sözlerini vesîka ile sağlamaştırmış olmaktadırlar.

b) Güvence alma hakkında ikinci örneğimiz yine Yûsuf (a.s) kıssası ile ilgilidir. İlgili âyetlerde Yüce Allâh (c.c) şöyle buyurmaktadır: Ya'kûb dedi ki, daha önce kardeşini size inandığım gibi onu da, size güveneyim, öyle mi? en iyi koruyan Allâhtır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir."¹³⁵⁵ Yûsuf kıssası ile ilgili olarak, Ya'kûb (a.s), onu, kardeşleriyle beraber gönderdiği sırada, en büyükleri Ravbîl' den, onu koruyacaklarına dair büyük bir vesîka ve ahd aldıktan sonra, Yûsuf'u onlarla gönderdi, denilmektedir.¹³⁵⁶

Sonuç olarak ifade edebiliriz ki muamelelerde güvence alma daha önceki şeriatlarda vardır. Hatta bazı peygamberlerde daha bariz bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla güvence alma olayı insanların aldanma veya aldatılma hâdiselerine karşı ellerinde bulundurdukları bir noterlik senedine benzemektedir.

J- EVLAT EDİNME

1. Evlat Edinmenin Tarifi

Oğul edinmek, evlât edinmek anlamında bir İslâm hukuku terimi. Câhiliye döneminde câri bir âdet idi. Kişi birisini evlhat edinir ve o, evlât

¹³⁵². Yûsuf, 12/66.

¹³⁵³. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 225.

¹³⁵⁴. Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, Tefsîru'n-Nesefî, Pamuk Yay., İstanbul (trs), II, 230.

¹³⁵⁵. Yûsuf, 12/64.

¹³⁵⁶. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 141.

edinen şahsın oğlu sayılırdı. Evlât edinen şahsın adıyla anılır, onun aile fertlerinden birisi sayılırdı. Bütün haklarda aile fertlerine eşit olurdu. Evlât edinen öldüğü zaman da mirasın da pay alırdı. İslâm'ın başlangıcında da durum böyle idi.¹³⁵⁷

Tebennî, İslâm'ın başlangıcında caiz idi ancak daha sonra Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetleriyle bu yasaklanmıştır: "Allâh zihar yaptığınız eşlerinizi sizin anneleriniz yapmadı, evlâtlıklarınızı da sizin öz oğullarınız kılmadı. Bunlar sizin ağızlarınıza gelen sözlerinizdir,"¹³⁵⁸ buyurarak tebennî yasağını ilan etmiştir. Ayrıca bu müessese lağv edildikten sonra çözümü âyetlerde yine şöyle sunulmaktadır. "Onları babalarına nispet ederek çağırın; bu, Allâh yanında da adâletlidir."¹³⁵⁹

Hadîslerde de oğulluk edinmenin kötülüğü vurgulanmaktadır. Bunlardan birinde Hz. Peygamber (s.a.v), "Kim babasından başkasına neseb iddia ederse, o kimse cennet konusunu alamayacaktır. Halbuki cennet kokusu beşyüz yıllık yoldan hissedilir,"¹³⁶⁰ buyurmaktadır. Asr-ı saadet dönemindeki uygulamalardan örnek vermek, gerekirse Zeyd b. Hârîse'yi zikredebiliriz. Hhakim b. Hizâm tarafından köle olarak satın alınmış, Hâkim, Zeyd'i halası Hz. Hatice (r.anhâ)'ye hediye etti. Hz. Hatice de onu Hz. Muhammed'e hediye etti. Peygamberimiz onu azad ederek halası kızı Zeyneb b. Cahş ile evlendirmiştir. Tebennîyi yasaklayan âyetten sonra Hz. Muhammed onu eski adıyla Zeyd b. Hârîse olarak çağrılmasını istemiştir.¹³⁶¹

2. Önceki Ümmetlerde Evlat Edinme

Önceki şerâatlarda tebennî ve evlât edinme olayının olup olmadığı konusunda sağlam bilgilerimiz yoktur. Amma burada iki örnekten ve çocuk edinme olayından bahsedeceğiz ki bunlar, iki peygamberle ilgilidir ve halkı müslüman olmayan topluluklar tarafından alınmış ve evlat edinilmişlerdir.

a) Yûsuf (a.s)'ı kardeşleri koyuya atmışlardı. Kervancılar gelip geçerken konaklar, susuzluklarını giderirlerdi. Bu olay Kur'ân'da şöyle bahsedilmektedir: "İçlerinden bir sözcü, Yûsuf'u öldürmeyin, onu kuyunun dibine atın, kervancılardan biri onu alsın, eğer yaparsanız böyle yapın. Bir kervan geldi, sucularını kuyuya gönderdiler, o da kovanını sarkıttı. Müjde, dedi, işte bir oğlan. Nihâyet Mısır'a varınca onu düşük bir pahaya, bir kaç paraya sattılar. Mısır'da onu satın alan, karısına, ona iyi bak, belki size yararı dokunur, yada onu evlat ediniz, dedi."¹³⁶²

1357. İsmail Kaya, "Tebennî" mad., Ş.İ. Ans.

1358. el-Ahzâb, 33/4.

1359. el-Ahzâb, 33/5.

1360. İbn Mâce, Hudûd, 36.

1361. Bkz. Kaya, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1362. Yûsuf, 12/10,15,20,21.

İbn Abbâs ve İbn İshâk'a göre Yûsuf'u satın alan Mısır melikinin çocuğu yoktu. Ayrıca bu adamın çocuğu olmadığı gibi kadınlara varamazdı. Kurtubî burada, kral, Yûsuf'un sahibi olduğu halde, nasıl onu çocuk edinelim demektedir, zira bu durumda kölelikle evlatlık çelişir tarzındaki soruyu tartışmaktadır. Bu soruya şöyle cevap vermektedir: Yûsuf'u azat eder, ardından onu evlatlık olarak alır. Geçmiş ümmetlerde tebennî müessesesi mevcuttu ve bilinmekteydi. Aynı şekilde İslâm'ın başlangıcında da evlâtlık müessesesi vardı ve sonradan kaldırıldı.¹³⁶³ Bu sana göstermektedir ki, tebennî, önceki ümmetler arasında alışlageldik bir uygulama ve olaydı. İbn Abbâs'tan mervîdir ki, o, insanların en ferasetlilerinden birisi de Yûsuf'u satın alan Mısır kralıdır.¹³⁶⁴

b) Önceki ümmetlerde evlâtlık müessesine dair ikinci örnek, Mûsa (a.s) ile ilgilidir. Mûsa henüz küçük ve süt emme dönemindeydi. Allâh Mûsa'nın annesine, oğlundan ötürü korktuğunda bir sanduka içerisinde nehre bırakmasını vahyeder. Olaya Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle temas edilir: "Mûsa'nın annesine bildirdik, onu emzir, başına bir şey gelmesinden korkuyorsan onu denize bırak, korkma ve üzüme. Firavn'ın karısı, bana da sana da gözbebeği olacak bir çocuk. O'nu öldürmeyin, belki bize bir faydası dokunur, ya da onu evlât ediniriz, dedi.¹³⁶⁵ Âyette, Firavn'ın karısı, kraliçe, çocuğun öldürülmemesini istemiş, dolayısıyla Mûsa kurtulmuş ve onu evlâtlık olarak sarayda yetiştirilmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki tebennî yada evlât edinmek, önceki ümmetlerde de vardır, uygulanmıştır, ancak İslâm'da bir süre uygulandıktan sonra, artık ebedî olarak yasaklanmıştır. Bu İslâm'ın neseplerin karışmaması vb. gibi aile hukukunu yakından ilgilendiren bir konudur. İslâm ise nesepe ve soyun karışmamasına özel önem atfeden bir dindir.

K- MÜSABAKA

1. Müsabakanın Tarifi

Yarış, yarışma anlamında bir fıkıh terimi, İslâm'da müsabaka meşru görülmüştür. Niyete göre bazen müstahap, bazen mübah olmaktadır. Müsabakanın çeşitleri vardır. Koşu yarışları, sahabîler Hz. Peygamber'in huzurunda koşu müsabakalarını tertiplerdi. Peygamberimiz Hz. Aişe ile yarışmışlardı.¹³⁶⁶ Nitekim Hz. Aişe bu konuda şöyle demektedir: "Bir gün peygamber (s.a.s)'le yarıştık. Onu yendim. Uzun müddet sonra ben şişmanladığım zaman tekrar yarışmıştık, bu sefer o beni yendi. İlk yarışmayı kasederek, bu ona karşılıktır, dedim.¹³⁶⁷ Bunlardan başka güreş, atıcılık,

¹³⁶³. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 160.

¹³⁶⁴. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1068.

¹³⁶⁵. el-Kasas, 28/79.

¹³⁶⁶. Ahmed Yaşar-Nurettin Turgay, "Müsabaka" mad., Ş.İ. Ans.

¹³⁶⁷. Ebû Dâvud, Cihâd, 61; Ahmed b. Hanbel, IV, 264.

kılıç ve mızrak yarışları hakkında Peygamber (s.a.s) tarafından yaptırılmış yarışlar vardır. Günümüzde bu müsabakalar daha da genişlemiştir

2. Müsabaka İle İlgili Bilgiler

Yûsuf (a.s) kıssası anlatılırken, Kur'ân'da şöyle bir bölüm geçmektedir. "Ey babamız, dediler, Yûsuf'u neden bize güvenerek vermiyorsun, oysa biz ona öğüt verenleriz, Yarın onu da bizimle beraber kıra gönder, gezsin, oynasın, biz onu elbette koruruz. Dediler, ey babamız, biz gittik yarışıyorduk. Yûsuf'u yiyeceğimizin yanına bırakmıştık."¹³⁶⁸ Âyetin yorumunda İbnü'l-Arabî biliniz ki müsabaka yapmak, şeriatla meşrudur. Çok güzel bir haslet olup, harflerde insana yardımcı olur. Rasûlü Ekrem (s.a.s) hem kendisi ve hem de sahabîlerle, at yarışları ve müsabakaları yapmıştır.¹³⁶⁹

Ezherî'ye göre müsabaka, o yarış deneni nidâl ile at yarışlarını kapsar. Kuşeyrî Ebû'n-Nasr'a göre "yarışalım" âyetinde, ok atma yarışı, yada at yaraşı veya atletizm yarışı yapalım, demektir. Müsabakalardan maksat, düşmana karşı vücudu antremanlı tutmaktır. Zira o dönemlerde tek savaş aleti, bedensel güce dayanıyordu. Ayrıca meslekleri olan çobanlıkta, kurtları koyunlardan önce uzak tutmayı sağlamak gibi, bir işlevi de vardır.¹³⁷⁰ Müsabaka İslâm'a ters düşmediği, helhali haram, haramı helal kılmadığı, fâize götürmediği sürece izin verilmiştir. Ayrıca savaşlarda vücudun idmanlı olması çok faydalıdır. Dolayısıyla önceki ümmetlerde de var olduğuna Yûsuf (a.s) kıssası örnek verilebilir.

L- ŞÂHİT VE ŞÂHİTLİK

1. Şâhitlik ve Şâhidin Tarifi

"Şe-hi-de" kökünden türeyen şehâdet ile ism-i fâili şâhit Arapçadır. Türk- çe'de şâhitlik ve şâhit olarak ifade edilebilir. Hazır olma, kesin haber, insanın kesin olarak bildiği bir şeyi Yüce Allâh'ın huzurunda olduğu kanaatiyle dosdoğru haber vermesi, şâhitlik etme, tanıklık, açık belirti anlamlarına gelmektedir. Şâhit, bir yerde bulunan, birşey gören ve gördükleri ile bildikleri konusunda bilgi veren kimse, bir akdin yapılmasında hazır bulunana denir.¹³⁷¹

İslâm hukku açısından şehâdet, herhangi bir kimsenin, birinin başka bir şahısta olan hakkını ispat için, şehâdet lafızıyla hâkimin huzurunda verdiği haberdur. Böyle bir şehâdette bulunana "şahit", lehine şehâdet yapılanana "meşhûdünleh" aleyhine şehâdet yapılanana da "meşhûdün aleyh" ve şehâdete konu olan meseleye de "meşhûdün bih" denilmektedir.¹³⁷²

1368. Yûsuf, 12/11,12,17.

1369. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1063.

1370. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 145.

1371. Hamdi Döndüren, "Şehâdet" mad., Ş.İ. Ans; Yeniçeri, a.g.e., s. 135.

1372. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Yeniçeri, a.g.e., s. 135; Mirâs, a.g.e., VIII, 63.

Şâhitte bulunması gereken şartları ikiye ayıran Kayapınar, bunları şöyle sıralamaktadır: Şâhit âkıl ve bâliğ; hür, müslüman, gözleri görür, konuşabilir, âdil, mürüvvet sahibi olmak gibi genel şartların yanında erkeklere ait konularda sayı ile sadece kadınların muttali olabileceği konuları özel şartlardır, demektedir.¹³⁷³

Döndüren, bir bakıma şehâdeti dört kısma ayırmak mümkündür dedikten onra, bunları şöyle sıralamaktadır: a) Zinâ ile ilgili şehadet: Bu husustaki davanın kabul görmesi için, dört erkek şâhidin şehadette bulunması gerekir. b) Zinânın dışında, had ve kıyası gerektiren hususlardaki şehâdet, bu hususlar için iki erkek şâhidin şehâdeti gereklidir. c) Bunların dışında kalan çeşitli hukukî konularla ilgili şehâdet, bu hususlarda iki erkeğin şehâdeti gereklidir. İki erkek bulunamayınca bir erkek iki kadının şehâdeti geçerlidir. d) Yalnız kadınların bulunabileceği hususlarla ilgili şehâdet, bu gibi hususlarda erkeklerin değil, kadınların şehâdeti mutaberdır. Doğum, bekâret gibi hususlarda bir kadının şehâdeti geçerlidir.¹³⁷⁴

Şâhitlik hakkında Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır: "Namuslu kadınlara zinâ suçu atıp da sonra bu suçlamalarını ispat için dört şâhit getirmeyenlere, seksen değnek vurun ve artık onların şâhitliğini asla kabul etmeyin. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir."¹³⁷⁵ Ebû Bekre (r.a)'den rivayet edildiğine Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Ben size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? deyince (bunu üç kez tekrar etmiştir) yanındakiler, evet, bildir, dediler. Rasûlullah bunun üzerine, Allâh'a şirk koşmak, anne-Babaya karşı gelmektir. Dedi. Bu arada, bir şeye dayanarak oturuyordu, doğrularak tekrar oturdu ve tekrar üçüncüsünü yalan yere şehâdet etmektir, dedi. Rasûlullah bunu tekrar edip duyuruyordu, o kadar tekrar ediyordu ki, keşke sussa, dedik."¹³⁷⁶

2. Peygamberlerde Şehâdet ve Şâhitlik

a) Yûsuf (a.s) kıssasında Ya'kûb (a.s) ile ilgili bir olaya ve onda yalan şehâdete tanık oluyoruz. İlgili âyetlerde şöyle buyurulmaktadır: "Ey babamız, gerçek şu ki, biz gittik, yarışıyorduk. Yûsuf'u da yiyeceklerimizin yanında bırakmıştık. Fakat onu kurt yemiş. Ama biz doğruyu söyleyenler olsak bile sen bize inanacak değilsin, dediler. Ve üzerine yalandan sürülmüş olan gömleğini getirdiler. Hayır, dedi, Ya'kûb, nefsiniz sizi yanıltıp böyle bir işe sürüklemiş, bundan sonra bana düşen güzel bir sabırdır."¹³⁷⁷

1373. Hüseyin Kayapınar, "Şâhit" mad., Ş.İ. Ans; Yeniçeri, a.g.e., s. 135-136.

1374. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Kayapınar, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Yeniçeri, a.g.e., s. 135-141; Mirâs, a.g.e., VII, 63-64.

1375. en-Nûr, 24/4.

1376. el-Buhârî, İlim, 30; et-Tirmizî, Büyü', 3; Ahmed b. Hanbel, II, 452, V, 291.

1377. Yûsuf; 12/17-18.

Ya'kûb (a.s) onlardan alamet ve delil getirmelerini istedi. Âlimler rivayet ediyorlar ki kardeşleri, Yûsuf'u kurdun yediğini iddia ettiklerinde onlardan, gömleği kendisine getirmelerini ister. Gömleğin sapasağlam olduğunu görünce, Ya'kûb bu kurt ne kadar da yumuşak huyluymuş dedi. Böylec eyalanları, getirdikleri delil ile ortaya çıkmış oldu.¹³⁷⁸ Bu konu Rasûlullah, "Delil, iddia edene, yemin de inkâr edene gereklidir,"¹³⁷⁹ hadisine ters düşmez. Beyyine ancak, bir açıklama ve beyandır. Beyanın dereceleri vardır ki, bazan alamet, bazan emare, bazan bir iki yada dört şâhit olur.¹³⁸⁰ Görüleceği üzere burada sözden ziyade herhang ibir şey meselâ; gömlek, onu kurdun yeyip yemediğine, delil olsun diye Ya'kûb'a verilmiştir. Ancak Ya'kûb, bu delilin yalan olduğunu, onu kurdun yemediğini anlamıştır.

b) "Ya'kûb'a akşama doğru ağlayarak geldiler"¹³⁸¹ âyetinde, ağlamanın delil olup olmayacağını tartışan âlimler bu konuda şöyle demektedirler: Bu âyet, kişinin ağlamasının, doğru olmadığına dair bir delil vardır. Zira bu ağlamanın, yapmacık olma ihtimali vardır. Dolayısıyla şehâdetinde ağlama delil olmaz, demektedirler.¹³⁸²

c) Bir başka şâhitlik olayına yine Yûsuf kıssasında rastlamaktayız. Özetle âyetler şöyledir: "Evinde kalmakta olduğu kadın, ondan murad almak sitedi, kapıları kapatarak, isteklerim senin içindir, gelsene, dedi. Andolsun kadın onu arzulamıştı ve eğer Rabb'inin zinâyı yasaklayan kesin kanıtını görmeseydi o da onu arzulamıştı. Kapıya doğru koşuştular. Kadın onun gömleğini arkadan çekip yırttı. Yûsuf, onun kendisi benden murad almak istedi. Kadının yakınlarından bir şâhit şâhitlik etti. Eğer onun gömleği ön taraftan yırtılmışsa bu durumda kadın doğru söylemiştir, kendisi ise yalan söyleyenlerdendir. Yok eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, bu durumda kadın yalan söylemiştir ve kendisi doğru söyleyenlerdendir. Gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu gördüğünde kocası, doğrusu bu, sizin düzenlerinizden birisidir, dedi."¹³⁸³

Bu âyette, örf ve âdete göre amel edilebileceğine dair bir delil vardır. Zira gömleğin ön veya arkadan yırtılması zikredilmiştir. Bu şuna dayanır: Eğer gömlek arkadan yırtılmışsa bunun anlamı kadın yırtmış, adam kaçmış, yok eğer önder yırtılmışsa adam zinâyâ tevessül ederek, kadın kaçmış demektir. Galip olan da budur.¹³⁸⁴ Burada gömleğin ön yada arkadan yırtılması, zinâda delil kabul edilmiştir.

1378. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1073.

1379. el-Buhârî, Rehn, 6; Müslim, Akziye, 1; Ahmed b. Hanbel, I, 343,351,363.

1380. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1073.

1381. Yûsuf, 12/16.

1382. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1073; el-Kurtubî, a.g.e., IX, 145.

1383. Yûsuf, 12/23-28.

1384. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 171.

26. âyetteki, "kadının ailesinden bir kimse şehâdette bulundu" kısmı ile ilgili olarak, zira ikisi sözde tearuz etmişlerdir. Melik, doğruyu anlayabilmek için bir şâhîde ihtiyaçı vardı. Ev halkından olan hâkim hüküm verdi ve şâhitlik etti. Bu şâhit konusunda ihtilâf vardır. Beşikte konuşan çocuk olduğu, "Beşikte üç kişi konuşmuştur,"¹³⁸⁵ hadîsi dolayısıyla şâhidin, gömleğin yırtılmasıdır deniliyor. Bu şâhit, akıllı ve hâkim bir kimse olup, vezir işlerinde ona danışıyor. Kadının ailesinden olup aynı evde otuyorlardı¹³⁸⁶ şeklinde de görüşler vardır.

Bu ipucu başka bir şeyi daha tazammun etmektedir. Şâhit efendisinin dikkatini yalnızca Hz. Yûsuf'un gömleğine çekerken kadının bedeninde ve elbisesinde şiddet kullanıldığına dair herhangi bir emarenin bulunmadığını da göstermek istemiştir.¹³⁸⁷ Yûsuf hakkında şâhitlik edenin, o adam olduğunu kabul edersek, bu âyet pekçok konuda alâmetlere göre hüküm vermeye dair bir delil teşkil eder. Şureyh ile İlyâs b. Muâviye hüküm verirken bazan alâmetlere bakıyorlardı. Bu konudaki asıl da bu âyettir.¹³⁸⁸

Burada şâhitlik eden adamdır, ancak gömleğin ön yada arkadan yırtılması gibi durumlara bakarak zinâdan ve zinâ suçundan Yûsuf'u kurtarmıştır. Kadının lehine şehâdeti kabul edilemezdi, aleyhine şehâdeti kabul edildi çünkü o da o ailede kalıyordu.

d) Yûsuf kıssasında Yûsuf Bünyamin'i yanında alıkoyunca, "Dönün babanıza ve deyin ki, ey babamız, senin oğlun gerçekten hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şâhitlik etmedik. Biz gaybın kollayıcıları değiliz. İçinde yaşamakta olduğumuz şehre ve beraber geldiğimiz kervana sor. Biz gerçekten doğruyu söyleyenleriz"¹³⁸⁹ şeklinde sözler sarfetmişlerdir.

Kurtubî bu âyetleri yorumlarken diyor ki, ilim hasıl olmayı yönüyle şehâdetin caiz olduğunu gösterir. Şehâdet aklen ve şeran ilme bağlıdır. Şehâdet ancak bilenden duyulur ve kabul edilir. Bu şehâdette asıdır. Dolayısıyla bize göre körün duyanın, dilsizin, yazılı şehâdet caizdir ve sahihtir.¹³⁹⁰ Orada, Ya'kûb'un yanında şehâdeti gerçekleştirdiler. Töhmekten kurtulmak için bunu yaptılar. Köyden maksat Mısır'dır.¹³⁹¹ Burada, Yûsuf'un kardeşleri babaları Ya'kûb'a, şehâdetlerini verdiler? bildiklerine şâhitlik edebileceklerini, inanmazsa Mısır'dan berabet geldikleri diğer halka ve kervancılara sormalarını istemişlerdir.

e) Süleymân (a.s) hakkında ve kıssasında Hüdhüd ile ilgili bir bölüm vardır. Âyette şöyle buyrulmaktadır: "Durup bekleyeceğiz, doğruyu mu

1385. Ahmed b. Hanbel, II, 307, 308.

1386. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 172-173.

1387. el-Mevdûdî, a.g.e., II, 454-455.

1388. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 174.

1389. Yûsuf, 12/81-82.

1390. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 245; İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1090.

1391. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 246.

söyledin, yoksa yalancılardan mı oldun? dedi."¹³⁹² Süyelman bunu siylemeden önce Hüdhüd "O'nu ve kavmini Allâh'tan başkasına, güneşe tapar buldum"¹³⁹³ demiştir. Hüdhüd, bunu söyleyince, Süleymân duyduklarından dehşete düdü. Sözü bitirmesini ve bilmediğini öğrenmeyi bekledi. Bunu, hakkı değiştirmemek için yapmıştır.¹³⁹⁴ Dolayısıyla bu konuda sehâdetini bitirmesini bekledi. şehâdetinden doğru mu yanlış mı söylediğini tesbit etmek için de araştırma başlamıştır.

f) "Ey Hârun'un kız kardeşi, senin baban kötü bir kişi değildi ve annen de azgın-utanmaz bir kadın değildi. Bunun üzerine çocuğa işaret etti. Dediler ki, henüz beşikte olan bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz .İsâ dedi ki, şüphesiz ben Allâh'ın kulyum. Bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı.¹³⁹⁵ Âyetin yorumunda Kurtubî diyor ki; "sahih olan odur ki, İsâ'nın kundakta ve beşikte konuşması sonucunda Meryem'in zinâdan beri olduğu tespit edilmiş oldu. Aksi takdirde onu zinâkarlıkla suçlayacaklardı. İsâ (a.s) konuşunca Hz. Meryem bu töhmetten kurtulmuştur.

Buna benzer bir hâdisde de Yûsuf kıssasında vardır. Suçsuz olduğu anlaşılısın diye hapisten çıkmamış, tekrar iade-i muhâkeme isteyerek kadınların şâhitliği neticesinde berâat etmiştir. Yoksa normalde hapisten çıkıyordu, ancak hapiste kalmasından dolayı toplumda bir suçlu gözüyle bakılabilecekti. Yûsuf bundan da şâhitlerin dinlenmesiyle kurtulmuştur. Sonuç olarak ifade edebiliriz ki şâhit ve şâhitlik düsturu, verilen âyetler ile yapılan izahlardan da anlaşılacağı üzere bizden önceki şerâatlerde de vardır. Zira bu hukûkî prensip, bir takım durumların ispatında ve bazı cezâ ile hadlerin uygulanabilmesinde gereklidir.

M- HİLE-İ şER'İYYE

1. İslâm'da Hîle-i şer'iyye'nin Tarifi

Hîle, çözüm, çâre, beceriklilik demektir. Çıkış yolu anlamına gelen mahreç ve çoğulu mehâric hîlenin eş anlamlısı olarak kullanılır. Hîle-i şer'iyye; amel ve tasarrufları şekil ve dış görünüş bakımından fıkhâ uygun düşürmek, İslâm'da yasak olan hususları görünüşte meşrû olarak yapabilmek için bulunan yollar, çareler, çıkış noktaları demektir. Karşılaşılan güçlüğü çözmeye çalışırken başvurulan muâmeleye "muamele-i şer'iyye" bu işlem sonucu kazanç elde edilmişe, buna da "rih-i şer'i" denir.¹³⁹⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de Yûsuf kıssasında: "İşte biz Yûsuf için böyle bir plan düzenledik"¹³⁹⁷ buyurmaktadır. Bu âyette, mübaha tevessül edip hakları ortaya çıkarmak hususunda hîle-i şer'iyyeye başvurmanın caiz

1392. en-Neml, 27/27.

1393. en-Neml, 27/24.

1394. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1446-1447.

1395. Meryem, 19/29-30.

1396. Hamdi Döndüren, "Hîle-i şer'iyye" mad., ř.İ. Ans.

1397. Yûsuf, 12/76.

olduğuna dair bir delil vardır,¹³⁹⁸ şeklinde hüküm çıkaran müfessirler, hîlelere başvurmasını caiz olduğu ifade edilmektedir.

Hız. Muhammed (s.a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur: "İnsanlar dinar ve dirhemlerin peşine düşer, iyne satışı yapar, hayvancılık yapar ve Allâh yolunda cihadı terkederlerse, Allâh onlara bir belâ indirir ve bu belâyı yeniden dinlerine dönünceye kadar da kaldırmaz."¹³⁹⁹ Hîle prensibi ilk Hanefî müctehidlerince İslâm hukukuyla yürüyen hayatla uyumlu hîle getirmek amacıyla tecviz edilmişti, ancak bu kaide zamanla çığırından çıkmış, "kanuna karşı hîle yapmak" şekline dönüşmüştür. İmam Muhammed, muâmele-i şer'iyeye "iyne" adını vermiştir. İyne satışı, ödünç para isteyen bir kimseye bir malını veresiye bir bedelle satmak, aynı malı daha az peşin bir bedelle geri almaktır.¹⁴⁰⁰

Şâfîiler dışında İslâm hukukçularının büyük çoğunluğu iyne satışını geçersiz saymışlardır. Hîle-i şer'iyeye usûlüne en büyük tepki Hanbelîler'den İbn Teymiyye (ö. 728/1327) ile öğrencisi İbnü'l-Kayyim (ö. 751/1350)'den gelmiştir. Buikisine göre gaye ve çâre mübah ise hîle mübah, değilse hîle haramdır, sonucuna varmışlardır.¹⁴⁰¹

2. Peygamberlerde Hîle-i Şer'iyeye

Hîlenin İslâm'a ters düşmediği, bir haktan kurtulmak, bir farzı iptal etmek gibi gaye ve hedefe yönelik olmadığı müddetçe caiz olacağında İslâm hukukçularının görüşleri vardır. Konu ile ilgili âyetlerin meallerini vererek, müfessirlerin bu konudaki görüşlerini nakledeyim.

a) Yûsuf (a.s) kıssasında Allâh (c.c): "İşte böylece biz yeryüzünde Yûsuf'a güç ve imkan verdik. Öyleki, Mısır'da dilediği yerde konakladı. Biz kime dilersek rahmetimizi nasip ederiz ve iyilik yapanların ecrini kayba uğratmayız."¹⁴⁰² Kıyâ et-Taberî'ye göre bu âyette, mübah bir şeye ulaşmak, iptâ ve ıslah olması dolayısıyla hakları hak sahiplerine vermek için hîleyle başvurmanın caiz olduğuna dair delil vardır. Bunun benzerine Eyyûb kıssasında vardır, görüşünü ifade etmektedir.¹⁴⁰³

Biz Yûsuf'u Mısır'daki herşeyin sahibi yaptık. Zira bu ülkede bütün yetki kendisine verilmişti. Hatta kralı bile devirebilecek güce sahipti. Dünyada verilen iyiliklerden saltanat ve iktidar, doğruluk ve faziletin nihaî mükafat olduğunu anlayanların yanlış olduğuna dair bir ikazdır. Çünkü bir mü'minin tek ve yegane arzusu Allâh'a kavuşma ve rahmetine girme durumudur.¹⁴⁰⁴

1398. el-Cassâs, a.g.e, IV, 392, İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1088; el-Kurtubî, a.g.e.e, ; IX, 236.

1399. Ebû Dâvud, Büyü', 54; Ahmed b. Hanbel, II, 42.

1400. Döndüren, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

1401. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1402. Yûsuf, 12/56.

1403. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 217.

1404. el-Mevdûdî, a.g.e., II, 475.

Bazı Şâfiî alimlerine göre anlamı verilen âyete göre mübaha ulaşmak ve hakları elde etmek için hilenin caiz olduğuna dair bir delil vardır. Ayrıca Şef'avi'ye göre bunun bir örneği, Eyyûb(a.s)'ın yemin olayında vardır.¹⁴⁰⁵ Buradaki hîle, Yûsuf'un, kölelik, evlatlık, zinâ iftirası, hapisane hayatı, en sonunda saltanata ve iktidara yükselişindeki ilâhi tedbiri ifade etmektedir. İktidar sahibi olması, kurulan aksi tuzaklara karşı Allâh'ın tedbiri neticesinde hayra tebdil edilmesi demektir.

b) Yine Yûsuf (a.s) kıssası, anlatılırken bir âyette şöyle buyurulmaktadır: "Onların erzak yüklerini kendilerine hazırlayınca da, su kabını kardeşinin yükü içine bıraktı sonra bir münadi şöyle seslendi: Ey kabile, sizler gerçekten hırsızlarsınız."¹⁴⁰⁶ Yûsuf, bazı arkadaşlarına su kabını kardeşini yüküne konulmasını emrettiği söylenmektedir. Ardından su kabını korumakla görevli bir memur, kaybettikleri ve kimin aldığını bilmedikleri halde, görevlilerin zannına göre kervancılara, siz hırsızsınız, diye seslendiler. Yûsuf onlara bunu emretmemişti. Bu adamın sözü yalan değildi, çünkü zann-ı galibine ve kendindeki bilgiye göre söylemiştir. Yûsuf'un kardeşini alıkoymak için başvurmasında, başka şekilde hakkını elde etmesi mümkün olmayan ve alacağını bir takım hîlelere müracaat etmesinin, insana caiz olduğuna dair bir delâlet vardır.¹⁴⁰⁷

Bünyamin Yûsuf'a beni onlarla gönderme dediğinde Yûsuf, seni burada alıkoymam mümkün değilken fakat buna rağmen güzellikle seni burada alıkoymalıyım. Bünyamin bu seninle ilgili bir durum dedi. Yûsuf ya kendisi ya da özel adamlarına su kabının, yükünün içine konulmasını emretti.¹⁴⁰⁸

c) Yûsuf kıssasında bir başka âyette Yüce Allâh: "Böylece Yûsuf kardeşinin kabından önce onların kablarını yoklamaya başladı, sonra da onu kardeşinin kabından çıkardı. İşte biz Yûsuf için böyle bir plan düzenledik. Yoksa hükümdarın dininde kardeşini yanında alıkoymazdı. Ancak Allâh'ın dilemesi başka,"¹⁴⁰⁹ buyurmaktadır. Bu âyette, mübaha tevessül edip hakları ortaya çıkarmak hususunda hîlelere başvurmanın caiz olduğuna dair delil vardır. Zira Yüce Allâh (c.c) bu fiilinden ötürü Yûsuf'tan razı olmuş, onu yadırgamamıştı. Zira kıssanın sonunda "İşte biz Yûsuf için böyle bir plan kurduk" buyurmaktadır. Bunu bir benzeri Eyyûb (a.s)'un "Eline saman çöpleri al, onlarla vur ama yeminini bozma,"¹⁴¹⁰ âyetinde bulunmaktadır.

Bu âyette, bazı hedeflere ve maksatlara hîlelere başvurmak suretiyle ulaşmanın cevazı vardır. Ancak, bu hîlelere başvurmak, şeriata muhalif

¹⁴⁰⁵. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1089-1090. Yemin için bkz. Sâd, 38/44.

¹⁴⁰⁶. Yûsuf, 12/70.

¹⁴⁰⁷. el-Cassâs, a.g.e., IV, 390.

¹⁴⁰⁸. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 229.

¹⁴⁰⁹. Yûsuf, 12/76.

¹⁴¹⁰. el-Cassâs, a.g.e., IV, 392.

olmamalı ve dinin bir aslını yoketmemelidir. Ebû Hanhife'ye göre, usûle muhalif olup helâli haram kıldıklarında hîlelere müracaat etmek caiz değildir. Burada İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr İbn Velîd el-Fihri ve diğerlerinin şöyle dediklerini duydum dediği bir olayı anlatmaktadır:

"Şeyhimiz Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali ed-Demeğânî'nin onbinlerle ifade edilebilecek malı vardı. Sene sonu gelince çocuklarını çağırıp, ben artık yaşlandım, kuvvetim zayıfladı, bu ihtiyacım olmayan malımdır, alın sizin olsun, derdi. Ertesi yılın başında, çocuklarını bir iş için çağırır ve çocukları; babamız bizim arzumuz yaşamandır, yaşadığın sürece mala ihtiyacımız yoktur, sen ve malın bizimsiniz, malını al, derlerdi. Çocukları tüm malı adamın yanına getiriyorlardı. Malı tekrar bir araya toplamış oluyorlardı. Böylece bu işi her yıl yapıyorlardı. Ebû Hanîfe'ye göre, toplu malı dağıtmak ve dağılık malı toplamak suretiyle zekâtı düşürmeyi amaçlamaktaydılar."¹⁴¹¹

Ebû Hanîfe'ye göre, adam bir yıl tamamlanmadan bir gün önce sene tamamlanmadan zekâttan kaçmak için tefrik ederse, bu ona zarar vermez. Zira adama, ancak bir yıl tamamlanınca zekât farzdır.¹⁴¹² Fakat alimler, eğer adam, zekâttan kaçmaya niyet etmezse malında satmak veya hibe yoluyla bir yıl geçmeden ince, tasarrufta bulunması hakkına sahip olduğunda icma etmişlerdir. Alimler ayrıca, bir yıl geçtikten, çalışmaya hala devam ederse adamın, eksiltmek, toplu malı ayırmak ayrılmış malı birleştirmek suretiyle hîle yapmasının helal olmayacağına icma etmişlerdir. İmam-ı Mâlik'e göre, adam, malından bir kısmını bir seneden bir ay yada benzer bir süre önce zekâttan kaçınmak ve vermemek suretiyle ayırmaya niyet ederse, bir yıl geçince zekât ona farz olur, demişlerdir.¹⁴¹³

Cassâs, Yûsuf kıssasındaki "Biz böylece Yûsuf için bir plan düzenledik"¹⁴¹⁴ âyetini açıkladıktan ve hîlenin caiz olduğunu belirttiikten sonra benzer örnekler vermektedir. Burada, "Harp hîledir" ve Osman en-Nehdî'nin, Ömer (r.a)'den rivayetine; kelâm-ı meârizda yalandan kurtulma vardır, demektedir.¹⁴¹⁵ Burada İbrâhim (a.s) ile ilgili bir olaydan söz açmak gerekmektedir. İbrâhim hanımı Sâre ile bir kralın ülkesinden geçerken, kralın İbrâhim'e bu senin neyindir? diye sormuştu. İbrâhim, kral almasın diye kardeşimdir, dedi. Burada o, Sâre'nin dinde kardeşi olduğunu söylemek istemiştir. Bunu anlattıktan sonra Cassâs, bunun da bir hîle olduğunu belirtiyor.¹⁴¹⁶

e) Kur'ân'da İbrâhim (a.s) kıssasında bahsedilirken böyle buyurulmaktadır. "Sonra yıldızlara bir göz attı, ben doğrusu hastayım, dedi.

¹⁴¹¹. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1088; el-Kurtubî, a.g.e., IX, 236.

¹⁴¹². el-Kurtubî, a.g.e., IX, 236.

¹⁴¹³. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 236.

¹⁴¹⁴. Yûsuf, 12/76.

¹⁴¹⁵. Bkz. el-Cassâs, a.g.e., IV, 393.

¹⁴¹⁶. en-Nâsıf, a.g.e., III, 294-295; el-Cassâs, a.g.e., IV, 393.

Böylelikle arkalarını çevirip ondan kaçmaya başladılar."¹⁴¹⁷ İbrâhim, inkâr eden topluluğa "ben hastayım" demişti. Bunu, onların putlarını kırmak için yemin ettiğinde söylemişti. İbrâhim bu sözüyle, yalan olmayacak bir şekilde sorduklarına itiraz etti. İşte bu ve benzeri örnekler, peygamberimlerin mübaha tevessül etmede hîleye başvurmasını emretmiştir.¹⁴¹⁸

f) Son örneğimiz, Eyyûb (a.s) ile ilgilidir. Onun yaptığı yeminle ilgili âyette Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır: "Ve eline bir deste sap al, böylece onunla vur ve andını bozma. Gerçekten biz onu sabredici bulduk. O, ne güzel kuldu. Çünkü o, daima Allâh'a yönelip-dönen biriydi."¹⁴¹⁹ Bu âyette, işlenmesi caiz olup, münkeri, kendinden ve başkasından defetmek hususunda hîlelere başvurmanın caiz olduğuna delalet vardır. Çünkü Allâh Eyyûb'a saman çöpleri alarak vurmasını emretmiş, dolayısıyla bu yolla yeminden kurtulmasını sağlamış, hanımına da fazlaca zarar ulaşmamıştır.¹⁴²⁰

Bunun, Allâh'ın Eyyûb'a gösterdiği bir çözüm olduğundan da bir şüphe yoktur. Fakat bu sorumluluktan kurtulmak için gösterilen bir yol değil, sadece bir kötülükten kaçınmak içindi. Dolayısıyla İslâm hukukunda ancak kişinin kendisine veya bir başkasına yapacağı zulüm, günah ve kötülüğü bertaraf etmesi şartıyla caizdir. Aksi takdirde haramı helal kılmak, farzdan kaçınmak ve iyiliği terk etmek için yapılan hîle günah üstüne günahdır.¹⁴²¹

Sonuç olarak diyebiliriz ki, anlamı verilen âyetlerle, yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere hîlelere başvurmak önceki şerâatlerde de vardı, bizim şeriatımızda da vardır. Ancak bu, tamamen sınırsız değildir aksine bir takım şartları vardır. Nitekim Yûsuf (a.s) kıssasında, İbrâhim kıssasında ve Eyyûb kıssasında hîlelere başvurulduğuna dair bilgiler vardır. Bu bilgiler ışığında bizim şeriatımızda da cevaz verilmiştir. Bu konuda Hz. Peygamberin de uygulamaları vardır.

III. CEZÂ HUKUKU İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

A- KISAS

1. Kisasın Tarifi

Sözlük anlamı, cinayette ödeşmek; bir suç işleyenin aynı cinsten bir cezâ ile cezâlandırılması,; öldürme veya yaralamada, suçluya aynı şeyin yapılması; kasten adam öldürme veya yaralayana İslâm hukukunun uyguladığı cezâyâ kisas denir. Kesmek anlamına gelen "kass" kökünden

1417. es-Sâffât, 37/88, 89,90.

1418. el-Cassâs, a.g.e., IV, 393.

1419. Sâd, 38/44.

1420. el-Cassâs, a.g.e., V, 260; es-Sâbûnî, a.g.e., II, 436-437; el-Kurtubî, a.g.e., IV, 392. XV, 212-213.; el-Mevdûdî, a.g.e., V, 81.

1421. el-Mevdûdî, a.g.e., V, 81.

alınmıştır.¹⁴²² Bir İslâm hukuku terimi olarak kısas; ferдин hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, âyet ve hadislerde miktarı belirlenen ve suçlunun bedenine yönelik bulunan cezâyı ifade eder. Kasten adam öldürme ile bazı kasten yaralama ve sakat bırakma eylemlerini kapsamına alır.¹⁴²³

Kisas cezâsı ile ilgili olarak Kur'ân'da bir âyette şöyle buyurulmaktadır: "Ey iman edenler, öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hür hür ile, köle köle ile, kadın kadın ile kısas olur."¹⁴²⁴ Peygamber (s.a.v) de bir hadîslerinde: "Allâh'tan başka ilâh olmadığını ve benim Allâh'ın elçisi olduğumu tasdik eden müslümana bir kimsenin kanı, canına karşı can, zinâ eden evli kişi ve dini terkedip cemaattan ayrılan kimse gibi üç durum dışında helal değildir"¹⁴²⁵ buyurmaktadır.

Karaman, hayata işlenen suçlar hakkında, insan hayatını sona erdiren, ölüm sonucu doğuran fiiller ve davranışlardır. Bunlar İslâm hukunda, kasten insan öldürme, kaste benzer insan öldürme ve kaza sonucu adam öldürme şeklinde tesbit edilmiştir, demektedir.¹⁴²⁶

2. Peygamberlerde Kisas

Bu konuda Döndüren, kısas hükümlerini önceki semâvî dinlerde de bulunduğunu Kur'ân bildirmektedir. Yahûdilerin mukaddes kitabı Tevrât'ta bugün konu ile ilgili şu kurallar yer almaktadır: "Bir kimse bir adamı öldürürse mutlaka öldürülecektir." Levliler: 24/17; Çıkış: 21/13).¹⁴²⁷

a) Adam öldürmenin cezâsı Kur'ân-ı Kerim'de belirlenmiştir. Yeryüzünde katl olayını, bazı insanların gerçekleştireceğine dair ilk bilgilere Âdem (a.s)'in, halife tayin edilmesi sırasında Meleklerin sözlerinden öğreniyoruz. İlgili âyette, melekler Yüce Allâh'a hitaben şöyle demektedirler: "Hani Rabb'in meleklerle, muhakkak ben, yeryüzünde bir halife var edeceğim, demişti. Onlar da; biz seni övüp yüceltir ve sürekli takdis dururken, orada fesat çıkaracak ve orada kanlar akıtacak birilerini mi var edeceksin? dediler. Allâh, şüphesiz, sizin bilmediğinizi ben bilirim, dedi."¹⁴²⁸

Âyette melekler, insanların fesat çıkaracaklarından ve yeryüzünde kan akıtacaklarından bahsetmeleri, haksızca adam öldürerek birbirlerinin

1422. Hamdi Döndüren, "Kisas" mad., Ş.İ. Ans.

1423. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans. Ayrıca bkz. Hamdi Döndüren, "Adam Öldürmek" mad., Ş.İ. Ans.

1424. el-Bakara, 2/178. Diğer âyetler için bkz. el-Bakara, 2/179; el-İsrâ, 17/33; el-Mâide, 5/45.

1425. el-Buhârî, Diyât, 6; Müslim, Kasâme, 25,26; Ebû Dâvud, Hudûd, 1; et-Tirmizî, Hudûd, 15; en-Nesâî, Tahrim, 11.

1426. Karaman, a.g.e., III, 340. Kisas hakkında bkz. Yeniçeri, a.g.e., s. 323; Karaman, a.g.e., III, 340-342.

1427. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1428. el-Bakara, 2/30.

kanına ve canına gireceklerini, düzeni bozacakların ifade etmektedirler. Adam öldürmenin, Âdem (a.s)'den kıyamete kadar varolacağını bu cinayeti işleyenlere bir cezânın konulacağına tanık olmaktayız. Ancak bu katl cinayetinin cezâsı, şeriatlerde farklı olmuştur.

b) Katl cinayetinin yeryüzünde işlenmesi, meleklerin itiraf ettiği gibi çok geçmeden Âdem (a.s)'in iki oğlundan biri, bir anlaşmazlık üzerine diğerini öldürür. Hâdise Kur'ân'da şöyle bahsedilmektedir: "Kurbanı kabul edilmeyen, seni mutlaka öldüreceğim, demişti. Öbürü de, Allâh, ancak korkup sakınanlardan kabul eder. Sonunda nefsi ona kardeşini öldürmeyi kolaylaştırdı; böylece onu öldürdü, bu yüzden hüsrana uğrayanlardan oldu."¹⁴²⁹ Döndüren, katli, başkasının hayatına kıymak, cinayet olarak tanımladıktan sonra, bir terim olarak insan hayatına ve vücut tamlığına karşı işlenmesi yasaklanmış fiillerdendir. Âdem (a.s)'in oğlu Kâbil'in Hâbil'i öldürme suçu, öldürmenin insanlığa tecavüz anlamına gelen bir suç olduğunu gösterir, demektir.¹⁴³⁰

İnsanın yeryüzüne gönderilmesinin ardından fazla bir zaman geçmeden katl cinayeti işlenmiştir. Henüz erken bir devirde bu cinayete ne tür bir cezâ verildiğini bilemiyoruz, ama Hz. Peygamber (s.a.s)'in bu hadîse dolayısıyla şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Gerekçesiz ve haksızca öldürülen her candan, Âdem'in ilk oğluna bir pay vardır. Zira, o, öldürmeyi ilk kez gerçekleştirendi."¹⁴³¹ Hadîsinin yorumunda Nâsîf'a göre kîfl, pay ve nasip demektir. Kâbil yeryüzünde ilk cana kıyıp katl hâdisesini icra ettiğinden ötürü, orada gerçekleşen her cana kıyma, öldürme fiilinden ona bir vebal ve günah vardır, dedikten sonra,¹⁴³² buna delil olarak Hz. Peygamberin: "Kim güzel bir sünnet icat ederse, sevabı kendisindedir ve kıyamete dek onunla amel edenlerin sevabından da ona pay vardır. Kim de kötü bir çığır açarsa, günahı kendisindedir ve kıyamete kadar onunla amel edenlerin günahından da ona bir pay vardır,"¹⁴³³ buyurmaktadır. Konu ile ilgili olmak üzere kitaplarda pek çok bilgi vardır ama biz bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.¹⁴³⁴ Âdem (a.s)'in iki oğlunun anlatılan bu kıssasının ardından, Yüce Allâh (c.c): "Bu nedenle İsrâiloğullarına şunu yazdık, Kim bir nefsi, bir başka nefse yada yeryüzündeki bir fesada karşılık olmaksızın haksızca öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur,"¹⁴³⁵ buyurmaktadır. Yani, Hz. Âdem'in zalim oğlunun gösterdiği aynı öldürme belirtilerini gösterdiklerinden dolayı, Allâh İsrâiloğullarına öldürmekten

¹⁴²⁹. el-Mâide, 5/27,30.

¹⁴³⁰. Döndüren, "Adam Öldürmek" mad, Ş.İ.Ans.

¹⁴³¹. el-Buhârî, Cenâiz, 33; Müslim, Kasâme, 27; et-Tirmizî, İlim, 14; en-Nesâî, Tahrîm, 1; Ahmed b. Hanbel, I, 383, 430.

¹⁴³². Nâsîf, a.g.e., III, 3; Mirâs, a.g.e., IX, 83; en-Neccâr, a.g.e., s. 22-23.

¹⁴³³. el-Buhârî, İlim, 15, Zekât, 69; en-Nesâî, Zekât, 64; Ahmed b. Hanbel, IV, 357, 359,360,361.

¹⁴³⁴. Bkz. el-Kurtubî, a.g.e., VI, 135-145; İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 580-590.

¹⁴³⁵. el-Mâide, 5/31.

vazgeçmelerini emrediyor. Bu yüzden, öldürme konusunda böylesi keskin önlemler getiriyor,"¹⁴³⁶ şeklinde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla öldürme veya cana kıyma suçu yasaklanmış ancak ilk devirde, meselâ Âdem, Nuh'tan Tevrât'a gelinceye kadar ne tür bir cezâ verildiği yada kısasın varlığına rastlayamıyoruz. Ancak bir cezânın varlığı yada bu cinayetin cezâsız kalmadığını ifade edebiliriz.

c) Adam öldürmeye kısas cezâsının verilmesine dair kesin bilgiyi ancak, Tevrât'ta olduğunu ifade eden Kur'ân'dan öğreniyoruz. Ancak bu kısas cezâsının Tevrât'ta meşru' kılındığına dair âyetten önce Mûsa kıssasında bir katil olayına değinmek istiyoruz. Âdem'in iki oğlundan Kâbil'in kardeşini öldürmesi, tamamen kasten adam öldürmeye bir örnektir. İslâm'a göre bunun cezâsı Kâbil'in kısas uygulanarak öldürülmesidir. Ancak Mûsa kıssasında, Firavn sarayında yetişen ve henüz risâlet ile görevlendirilmeyen Mûsa'nın, Kıptî'ye karşı yardım isteyen İsrâilli birine yardım etmek için giriştiği kavgada bir adam öldürdüğü anlatılmaktadır.

Kur'ân'da bu konu şöyle geçmektedir: "Mûsa, halkının haberi olmadığı bir zamanda şehre girdi, orda kavga etmekte olan iki adam buldu; bu kendi tarafından, şu da düşmanlarından, derken taraftarlarından olan, düşmanlarından olana karşı yardım istedi. Bunun üzerine ona bir yumruk attı ve işini bitiriverdi. Bu, şeytanın işindendir; o, gerçekten açıkça saptırıcı bir düşmandır, dedi."¹⁴³⁷ Bu öldürme türüne, İslâm hukukunda da tesbit edilen, kasde benzer öldürme veya hata ile öldürme denilmektedir. Çünkü burada öldürme kastı yoktur, öldürme niyeti yoktur ama sonuçta bir insan öldürülmüştür.

Nuhas'a göre Mûsa, kıptî'yi kasten öldürmek niyetiyle vurmadı. Aksine, zulmünü defetmek adına ona bir yumruk attı. Bu nübüvvetinden evveldi. Ka'b'a göre, Mûsa oniki yaşındaydı, fakat bu böyle olsa bile, Kıptî'nin öldürülmesi hata idi. Zira, Arapça'da "vekze" ve "lekze" genelde öldürmez.¹⁴³⁸ Mûsa, yaptığı bu işten pişman olmuştur. "artık mücrimlere kesinlikle yardımcı olmayacağım," demiştir.¹⁴³⁹ Ayrıca Firavn ailesinden mü'min bir kişi, Mûsa'nın, yönetim tarafından öldürüleceği haberini getirerek, onlardan kurtulmasını sağlamıştır.¹⁴⁴⁰

d) Kısas hükmüne Mûsa'ya Tevrât verildikten sonra rastlıyoruz. Konu ile ilgili âyette: "Biz Tevrât'ta, onların üzerine yazdık: Can'a can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, diş diş ve bütün yaralara karşılık da kısas vardır. Ama kim bunu sadaka olarak bağışlarsa o kendisi için bir keffarettir.

1436. el-Mevdûdi, a.g.e., I, 447.

1437. el-Kasas, 28/15. Diğer âyetler için bkz. el-Kasas, 28/16,17,18,19,20,21.

1438. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 261.

1439. Bkz. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 262; el-Kasas, 28/17.

1440. Bkz. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 266; el-Kasas, 28/20-22.

Kim Allâh'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, zalim olanlardır,"¹⁴⁴¹ buyurulmaktadır.

Yahûdilerin şeriatında diyet yoktu ama afv yada kısas hükmü sözkonusuydu ve şeriatları böyleydi. Bu âyete göre kıssasta Allâh, eşitliği getirmiştir. Bu hüküm Tevrât'ta böyleydi, ancak Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde gelişen bir olay bu hükmü açığa çıkarmıştır. Nadiroğullarının diyeti çok fazlaydı. Bundan dolayı Kureyzaoğullarından bir kişiyi öldüren Nadiroğullarında bir kâtil, ona karşılık kısas olamazdı ve diyeti de fazlaydı. Kureyzaoğulları, Hz. Peygamber'e müracaat ettiler ve o tesviye esasını getirdi.

Bu âyete dayanarak, Ebû Hanîfe ve diğer bazı ulemâ, zimmî'yi öldüren bir müslümanın kısasen katledileceğine dair delili çıkarıyor ve zimmî de can müslüman da candır, demektedirler.¹⁴⁴² İbn Abbâs'tan rivayete göre, İsrâiloğullarına, adam öldürmede karşı taraf, maktûlun yakınları kısas hakkına sahiptiler, Kısastan vazgeçip diyeti talep etmeleri helal değildi. İncil ehline ise sadece afiv vardı, kısas ve diyet haram kılınmıştı. Ancak bu ümmet, kısasta, diyet ve affetmekte serbest bırakılmıştır, demektedir.¹⁴⁴³

Böylece kısasın meşruiyetine ilkin Kur'ân'da da yer alan bu Tevrât'ın hükmünde rastlıyoruz. Ancak diyet alma ve affetmenin yasaklılığı delile muhtaçtır. Nadiroğullarının diyeti ile ilgili verilen bilgide yahûdilerde diyete rastlamaktayız.

e) Mûsa (a.s) kıssasında kasten adam öldürme olayına sâlih kul Hızır ile olan yolculuğunda rastlıyoruz. İlgili âyetlerde Allâh (c.c) şöyle buyurmaktadır: "Böylece ikisi yine yola koyuldular. Nitekim bir çocukla karşılaştılar, o hemen tutup onu öldürüverdi. Mûsa; bir cana karşılık olmaksızın, tertemiz bir canımı öldürdün? Andolsun, sen kötü bir iş yaptın, dedi."¹⁴⁴⁴ Hızır çocuğu öldürme gerekçesini Mûsa'ya şöyle anlatmıştır:

"Çocuğa gelince, onun anne ve babası mü'min kimselerdi. Bundan dolayı, onun kendi kendilerine azgınlık ve küfür zorunu-kullanmasından endişe edip korktuk,"¹⁴⁴⁵ Ulemâ, çocuğun büyü çağında olup olmadığına farklı görüşler vardır. Mûsa, çocuk için "zâkiye" ifadesini kullandı ki bu, günah işlememiş anlamına gelir. "Zekiyye" ise günah işlemiş çocuk demektir. Çocuğun, iki köy arasındaki yolda yol kesicilik yapmaktaydı. Babası ve annesi iki köyün en şerefliilerindendi. Haberde çocuğun diğer çocuklarla oynadığı sırada Hızır onu öldürmüştür.¹⁴⁴⁶ Mûsa,

1441. el-Mâide, 5/45.

1442. el-Kurtubî, a.g.e., VI, 192, II, 255.

1443. Nâsif, a.g.e., IV, 53.

1444. el-Kehf, 18/74.

1445. el-Kehf, 18/80.

1446. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 20-21.

çocuğu öldürünce Hızır'a "bir cana karşılık olmaksızın bir canı nasıl öldürebilirsiniz", demesi bize, Mûsa'nın kisası bildiği, bir kişinin ancak bir canı öldürdüğü durumda öldürebileceği fikrine götürmektedir.

Mûsa'nın "bir cana karşılık olmaksızın" sözü, eğer bir katli olayına karşılık kısasen öldürülmüş olsaydı bir şey gerektirmeyeceğini iktiza eder, demektedirler ki bu, çocuğun büyük olduğuna delalet eder. Eğer küçük ve kâtil durumunda olsaydı katli vacip olmazdı. Öldürülmesi, bâliğ ve âsi olduğundan dolayı caiz olmuştur. İbn Abbâs'a göre çocuk yol kesicilik yapıyordu.¹⁴⁴⁷ Bu olay Tevrât'taki kısas hükmünün varlığını ve adam öldürme durumunda kısasın meşru ve farz olduğunu anlatır.

f) Mûsa döneminde, adam öldürme konusunda bir kısas adı bir sûreye verilen ve İsrâiloğullarına kesmeleri emredilen inek kıssasıdır. Bu hâdise Kur'ân âyetlerinde şöyle geçmektedir: "Hani Mûsa kavmine; Allâh, muhakkak bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti. Onlar, bizi alaya mı alıyorsun? demişlerdi. O da, cahillerden olmaktan Allâh'a sığınırım, demişti."¹⁴⁴⁸ ve "Hani siz bir kişiyi öldürmüştünüz de bu konuda birbirinize düştünüz. Oysa Allâh, sizin gizledik-lerinizi açığa çıkaracaktı. Bunun için de; ölü cesede, kestiğiniz ineğin bir parçasıyla vurun, demiştik. Böylece, Allâh ölüleri diriltir ve âyetlerini, belki anlarsınız diye gösterir."¹⁴⁴⁹

Yazır bu konuda; rivayet olunuyor ki, içlerinde ihtiyar ve gayet zengin bir adam varmış, bunun bir oğlu ve birçok da yeğenleri varmış. Yeğenleri bu zengin amcalarının mirasına konmak için onun bir tek oğlunu gizlice öldürmüşler, ondan sonra cesedini kapıya koyarak bağırıp çağırmaya ve kâtili aramaya, cinayeti şunun bunun üzerine atmaya kalkışmışlardı. Kâtilin bulunmaması sebebiyle büyük bir fitne çıkmıştı.¹⁴⁵⁰ Mirasa sahip olmak için bir kişi, diğer birini öldürdüğü anlatılıyor.

g) Allâh (c.c) Kur'ân'da kısasın bu ümmete farz kılındığını şöyle emrediyor: "Ey iman edenler, öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."¹⁴⁵¹ Kısas kelimesi Arapça'da, adam öldürme olaylarında sana karşılık can kuralını ifade eder. Bununla birlikte, öldüren kişinin cinayeti işlediği şekilde öldürülmesi gerektiği anlamına gelmez. Sadece, diğerlerinin canını aldığı için onun da canının alınması gerektiği anlamına gelir.¹⁴⁵²

Bu âyetin yorumunda hristiyanlar ve yahûdilerin Hz. Muhammed (s.a.s)'in bisetinde, kısasla ilgili bilgilere rastlamaktayız. Nitekim bu konuda Yazır şöyle demektedir: Bisetten evvel katli nefse karşı hristiyanlar sadece affemeye kail oluyorlardı. Yahûdilerin ahkâmında afv yoktu yalnız katile

1447. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 22.

1448. el-Bakara, 2/67.

1449. el-Bakara, 2/72,73.

1450. Yazır, a.g.e., I, 386; İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 23; el-Kurtubî, a.g.e., I, 456-457.

1451. el-Bakara, 2/178.

1452. el-Mevdûdî, a.g.e., I, 140.

karşı kısas vardı. Mamafih Buhârî ve Nesâî'nin rivayetleri vechile İsrâiloğulları diyeti katilden mukaddem tutuyorlardı. Araplar ve yahûdilerin bir kısmı bazan katlin vücûbuna bazan da diyetin vücûbuna kail olmuşlardır. Nitekim ibtida Tevrât'ta da yalnız kısas meşru kılınmış idi.¹⁴⁵³ Bu yorumlardan anlaşıldığına göre yahûdilerde sadece kısas hristiyanlarda da sadece afiv vardı.

h) Bir âyet-i kerîmede Yüce Allâh; "Allâh'ın hükmünün bulunduğu Tevrât yanlarında olduğu halde, seni nasıl hakem kılıyorlar ve sonra bunun peşinden yüz çeviriyorlar? İşte onlar, inanmış olanlar değildir,"¹⁴⁵⁴ buyurmaktadır.

İbnü'l-Arabî, Rasûlullah (s.a.s) onlara hükmü nasıl infaz etti? şeklinde bir soru sorduktan sonra İsbâ İbn Kâsım'a göre, şu cevabı vermektedir. Rasûlullah (s.a.s) onlara Mûsa (a.s) şeriatlarına ve yahûdi şahitlere göre hükmetti. Çünkü bizden öncekilere ait şeriatler bizim için de şeriatdır, amel etmek gerekir. Terkini gerektiren bir delil yoksa amel edilir, varsa amel edilmez.¹⁴⁵⁵ Âyette geçen "İçinde Allâh'ın hükmü vardır" dan maksat Katâde'ye göre kısastır. Ayrıca âyetin neshedilmediğine dair bir delil olabilir mi? sorusuna, Ebu'l-Âliye'ye göre bu, neshedilmediğini gösterir. Zinâ eğer neshedildikten sonra ona Allâh'ın hükmü adı verilemezdi, demektedir.¹⁴⁵⁶

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere adam öldürmeye karşı kısas cezâsı getirilmiştir. Kısastan vazgeçmek yoktu, ancak İncil'de sadece affetmek vardı. Affeden diyete hak kazanıyordu. Üçü birden bizim şeriatımızda ibka edilmiştir. Kısas hükmü Tevrât'a kadar dayanmaktadır.

B- KASÂME

1. Kasâmenin Tarifi

Kâtili meçhul cinayetlerde maktûlün bulunduğu köy veya mahalle halkından elli kişinin Allâh'a yemin ederek "öldürmedik ve öldüreni de görmedik" diye yemin etmeleri anlamında bir İslâm cezâ hukûku terimi. Bunun talep etmek ve yemin edecek elli erkeği seçmek maktûlün velisinin hakkıdır. Hanefîler dışında çoğunluk İslâm hukukçularına göre, öldürülenin velîleri cinayeti başka bir delille ispat edemezlerse, suçlunun aleyhine yemin ederler. Onlardan her biri Allâh'a yeminle "ona filanca vurdu, o da öldü veya onu filanca öldürdü," diye yemin eder.¹⁴⁵⁷

Kasâmenin delili sünnettir. Hz. Peygamber, "delil getirmek iddia edene, yemin ise inkâr edene aittir. Ancak kasâme bundan

1453. Yazır, a.g.e., I, 600,606,607; el-Kurtubî, a.g.e., II, 244; el-Cassâs, a.g.e., I, 164.

1454. el-Mâide, 5/43.

1455. İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 620.

1456. el-Kurtubî, a.g.e., VI, 188; el-Cassâs, a.g.e., IV, 92.

1457. Hamdi Döndüren "Kasâme" mad., Ş.İ. Ans; el-Kurtubî, a.g.e., I, 457.

müstesnâdır"¹⁴⁵⁸ buyurmaktadır. Bir diğer hadîslerinde, ensârdan bir erkek şöyle rivâyet etmiştir: "Hz. Peygamber kasâmeyi câhiliyye devrinde olduğu üzere bıraktı."¹⁴⁵⁹

Tirmizî'nin garib bir senedle rivayet ettiğine göre "eğer yerdekiler ve gökteki- ler bir mü'minin canını almak, onu öldürmek için işbirliği yapsalar, Allâh onları yüzüstü cehenneme koyar,"¹⁴⁶⁰ buyurulmaktadır. Ancak bu hadîs garib senetle rivâ- yet edilse bile yanısıra öncesinde ve sonrasındaki hadîsler anlamca destek- lemektedir.¹⁴⁶¹ Kasâmenin amacı, müslümanın canını korumak, kanın dökülmesini önlemek ve suçlunun cezâsız kalmasını engellemektir. Yemin sırasında diyetle hük molunur. Sonuç olarak, tasarrufu bir kimseye veya cemaate değil de, müslüman topluma ait olan her yerde kasâme ve diyet fertlere gerekmez. Devlet burada diyeti öder.¹⁴⁶²

2. Peygamberlerde Kasâme

Kur'ân-ı Kerîm'de, içinde geçtiği kelimedden dolayı adlandırılan, Mûsa'nın İsrâiloğullarından kesmelerini istediği bakara kıssası vardır. İlgili âyette: "Bunun için ölü cesede, kestiğiniz ineğin bir parçasıyla vurun demiştik."¹⁴⁶³ Âyetin yorumunda, İsrâiloğulları ve Mûsa (a.s), kesilen inekten bir parça eti ölüye dokundurunca, adama can gelmiş ve "beni filanca öldürdü, kanımı falanca akıttı" demiştir. Böylece kâtil belli olmuştu. İbnü'l-Kâsım ve İbn Vehb'den Mâlik'in yaptığı rivayete göre, katilin "canıma falanca adam kıydı" sözü doğrultusunda kasâmeyi kabul etmek, doğru ve sahih olduğunu benimsemiştir. Mâlik, bu, ölünün, "canıma falanca kıydı" sözüyle ortaya çıktığından kabul edilerek kasâme uygulanacağını söylemiştir.

İbnü'l-Arabî, bu âyetle delil getirdiği kasâmeyi savunmak için, sorulabilecek bazı sorulara cevabı şöyledir: Ama bu İsrâiloğullarına ait bir mucize ve belgedir, sorusuna, ölü adam dirilmişti. Konuşmuş ve söylediği, diğer canlıların şahadetine ve tanıklığına benzemektedir, şeklinde cevap veririm. Mûsa onlara, kâtille beraber kasâme emredince yada Cibrîl (a.s) onu doğrulayınca Mûsa onu ilmiyle öldürmüştür. Bu tıpkı, Mücezzir b. Ziyâd'a karşılık Cibrîl (a.s)'in haber vermesiyle Hâris b. Suveydi Peygamberin öldürmesine benzer, demektedir.¹⁴⁶⁴

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse kasâme, hadîslerden edindiğimiz bilgilerle âyetlerden vardığımız sonuca göre câizdir. Hatta önceki

¹⁴⁵⁸. el-Buhârî, Rehn, 6,20,23, Şahâdât, 1, Tefsîru Sûre, 3; Müslim, Akziye, 1,2; Ebû Dâvud, 23; et-Tirmizî, 12; en-Nesâî, Kadâya, 36; Ahmed b. Hanbel, I,253,288,VI, 70

¹⁴⁵⁹. el-Buhârî, Diyât, 22; Ebû Dâvud, Diyât, 8.9.

¹⁴⁶⁰. en-Nâsîf, a.g.e., III, 4.

¹⁴⁶¹. en-Nâsîf, a.g.e., III, 4.

¹⁴⁶². Döndüren a.g.mad., Ş.İ. Ans; İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 24.

¹⁴⁶³. el-Bakara, 2/73.

¹⁴⁶⁴. İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 24-25; el-Kurtubî, a.g.e., I, 457.

ümme'tlerde de vardır. Peygamber cahiliye döneminde kasâmeyi olduğu gibi İslâm'da sabit kılmıştır. Bu bile, kasâmenin önceki ümme'tlerde varlığına bizi götürebilecek bir delildir. Ayrıca inek kesme kıssası da buna benzemektedir.

C- ZİNÂ

1. Zinânın Tarifi

Zinâ etmek, bir kadınla nikâhsız veya haksız olarak cinsel temasta bulunmak. Arapça "zenâ" fiilinden mastardır. Zinânın sözlük ve terim anlamı birdir. Bu da; bir erkeğin bir kadına akde veya haklı bir sebebe dayanmaksızın önden cinsel temasta bulunmasıdır. Zinâ eden erkeğe "zânî" kadına "zâniye" denir.¹⁴⁶⁵

Zinâ İslâm'da yasaklanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Zinâyâ yaklaşmayın. Çünkü o, çok çirkin bir iş ve kötü bir yoldur."¹⁴⁶⁶ Onlar Allâh ile birlikte başka ilâha dua etmezler. Haksız yere, Allâh'ın haram kıldığı kimseyi öldürmezler ve zinâ da etmezler."¹⁴⁶⁷ Zinâ sünnette de yasaklanmış ve cezâsı vurgulanmıştır: "Müslüman bir kimsenin kanı şu üç durumda helal olur. Zinâ eden evli kimse, nefse karşılık nefsi ve İslâm toplumunda ayrılarak dinini terkedeni öldürmektir,"¹⁴⁶⁸ buyurmuştur. Ancak cezâlar daha ziyade zânî ve zâniyeden herhangi birinin evli yada bekar olması doğrultusunda verilmektedir. Bekarların cezâsı Kur'ân'la sabittir.¹⁴⁶⁹ Bu değnek vurma cezâsıdır, evlilerin cezâsı ise sünnette sabittir. İslâm'da zinâyâ verilen cezâları şöyle sıralayabiliriz.

a) Recmin Tarifi

Taşla öldürme, taşla turma, birine taş atma, sövme, lhanet etme, kovma; evli veya dul bulunan erkek veya kadının zinâ etmesi halinde İslâm mahkemesi kararıyla taşlanarak öldürülmesi anlamında bir fıkıh terimi r.c.m kökünden mastar, çoğulu "rucûm"dür.

Zinâ edenin taşlanması sünnet ve icmâ delillerine dayanır. Zinâ bütün semâvî dinlerde haram kılınmış ve çok kötü bir fiil olarak kabul edilmiştir. İslâm'da zinâ büyük günahlardan olup, ırz, namus ve neseplere yönelik olduğu için, cezâsı da hadlerin en şiddetlisidir. Zinâ cezâsı, fiili işleyen evli veya dul olması durumunda uygulamak cezâyâ recm cezâsı adı verilir. Evlilere bu cezânın uygulandığı tevatüren sabittir.¹⁴⁷⁰ Zinâyâ recm cezâsı uygulandığına dair örnekler şunlardır.

1465. Hamdi Döndüren, "Zinâ" mad., Ş.İ. Ans.

1466. el-İsrâ, 17/32.

1467. el-Furkân, 25/68.

1468. el-Buhârî, Diyât, 6; Müslim, Kasâme, 25,26.

1469. Bkz. en-Nûr, 24/2; el-A'râf, 7/20-22.

1470. Hamdi Döndüren, "Recm" mad., Ş.İ. Ans. Hadîsler için bkz. Müslim, Hudûd, 15; Ahmed b. Hanbel, V, 132, 183.

aa) İşvereninin eşiyle zinâ eden bekâr işçiye yüz değnek ve bir yıl sürgün cezası, kadına recm cezası uygulanmıştır. bb) Zinâsını dört defa ikrar eden Mâiz b. Mâlik (r.a)'in recmedilmesi. cc) Gâmidiyeli evli kadının zinâdan dolayı recmedilmesi dd) Evli bulunan yahûdi erkeği ile yahûdi kadının zinâ sebebiyle recmedilmesi.¹⁴⁷¹

b) Yüz Değnek Cezası

Bekar erkeklerle bekâr kadının zinâ etmesi hâlinde, cezâ herbirine yüz değnek vurulmasıdır.¹⁴⁷² Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Zinâ eden kadın ve erkekten herbirine yüz değnek vurun."¹⁴⁷³ Hanefilere göre yüz değnek cezası uygulanırsa ayrıca bir yıl sürgün cezası uygulanmazken, Hanbelîlere göre değnek cezasından ayrı olarak bir yıl sürgün cezası da uygulanır.¹⁴⁷⁴

2. Önceki Ümmetlerde Zinâ

Evlilik, tüm vahyî dinlerde varolan bir müessesedir. Allâh, evlenecek özelliğe sahip erkek ve kıza, evlilikten dolayı bazı ödevler, görevler ve yükümlülükler teklif ettiği gibi en önemlisi neseblerin karışmasını önlemeye çalışmıştır. İşte bu evlilik bağı olmadan gerçekleşen cinsel ilişkiye zinâ adı verilmiştir. Önceki toplumlarda gerçekleşen en büyük suç, zinâ olmuştur.

a) Âdem ve eşi Havva cennette oturmuş ve yerleşmişlerdir. Bu konudaki âyet, "derken şeytan, çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı. Ağacın meyvasını tadınca çirkin yerleri kendilerine göründü,"¹⁴⁷⁵ buyurulmaktadır. Acaba buradaki, ağaca yaklaşmama, yaklaşma ve tadma sonucu çirkin yerlerin açılması, yaprakları üzerlerine örtmeleri hâdiselerinden dolayı, haber verilen ve sakındırılan ne olabilir diye bir soru sormaktadırlar.

b) Açık olarak zinâ hâdisesine ve sözüne Yûsuf kıssasında rastlamaktayız. Yûsuf, oğulluk olarak eve alınmıştı. Evde büyüyen Yûsuf'a, azizin karısı zinâ teklifinde bulunur, olay Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle geçer: "Evinde kaldığı kadın, onun nefsinden murad almak istedi ve kapıları kilitleyip, 'haydi gelsene' dedi. Yûsuf, Allâh'a sığınırım, dedi. Böylece biz kötülüğü ve fuhşu ondan çevirdik."¹⁴⁷⁶

Zinânın sabit olabilmesi için ya ikrar yada şahit olması gerekir. Burada Yûsuf zinâdan kaçmıştır, Züleyha ise ona zinâ teklifinde bulunmuştur. Züleyha'nın koca- sıyla kapıda karşılaşmışlardır. Münakaşa etmişlerdir.

1471. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1472. Döndüren, a.g. mad., Ş.İ. Ans; Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1473. en-Nur, 24/2.

1474. Döndüren, a.g. mad., Ş.İ. Ans; Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1475. el-A'râf, 7/20-22.

1476. Yûsuf, 12/23-24.

Melik, doğruyu bulmak için şahide ihtiyaç duymuştur. Ev halkından bir şahit tanıklık etti.¹⁴⁷⁷ Burada tanıklık, elbisenin önden veya arkadan yırtılması, zinâ edip etmediğinin delili sayılmıştır. Şâhit, bu yönde tanıklık etmiştir. Gömlek arkadan yırtılmıştır ve Yûsuf'un suçlu olmadığı ortaya çıkmıştır.

c) "İbn Ömer (r.a)'dan, yahûdiler, zinâ eden bir kadın ile erkeği Rasûlullah'a getirdiler Hz. Peygamber onlara, zinâ yapanların cezasını Tevrât'ta ne olduğunu biliyor musunuz? diye sordu. Yüzlerine vururuz, dediler. Rasûlullah (s.a.s) 'hayır, dedi. Siz Tevrât'ta recmi bulmuyor musunuz? Onlar, Tevrât'ta recmi bulmuyoruz, dediler. Abdullah b. Selâm yalan söylüyorsunuz, Tevrât'ı getirip okuyun eğer doğru söylüyorsunuz. Tevrât'ı getirip ellerini recm âyetinin üzerine koydu ve öncesinden ve sonrasında okumaya başladı. Abdullah b. Selâm, okuyanın elini oradan kaldırdı ve bu nedir, dedi. Âyeti görünce, bu recm âyetidir, dediler. Mescidin yanında, cenazelerin yıkıldığı yerde recmedilmelerini emretti. Adamın, kadını koruduğunu gördüm, demektedir."¹⁴⁷⁸

Bu konuda Kur'ân'da bir âyette; "Artık vay hallerine; kitabı kendi elleriyle yazıp, sonra az bir değer karşılığında satmak içni; bu Allâh katındandır diyenlere yazık olsun."¹⁴⁷⁹ İlgili âyetin yorumunda, Tevrât'taki, recm âyetini, mal kazanmak için değiştirdiler demektedir.¹⁴⁸⁰ Yukarıdaki hadîs ile yorumundan da anlaşılacağı üzere yahûdilerin ellerindeki Tevrât'ta recm vardı. Ancak onlar bunu değiştirmişlerdir.

d) Bir âyette Allâh: "Yanlarında bulunan Tevrât'ta Allâh'ın hükmü olduğu halde seni nasıl hakem tanıyorlar,"¹⁴⁸¹ buyurmaktadır. Bu âyet, yahûdiler hakkında nazil oldu. Zinâ eden bir erkek ve kadının durumunu sordular. Onlar recm âyetini gizlediler. İbn Sûriya'yı getirdiler ve ona sordular. İbn Sûriya, dört kişi zinâ edenleri zinâ ederken görür ve buna şahitlik ederlerse, Tevrât'ta recmedileceklerini buluyoruz. Bunun üzerine recmedildiler.¹⁴⁸² İbnü'l-Arabî, bana göre Rasûlullah'ın onlara hüküm vermesi, meselâ; Rasûlullah'ın sıfatı ile recm âyeti gibi, yahûdilerin tahrif tebdil, tekzib ve gizlemelerini ortaya çıkarmak içindir. Burada recmi, zinâkâra uygulanan recmi ortaya çıkarmak içindir.¹⁴⁸³

Yukarda yahûdilerle ilgili anlatılan rivayetlerden birisi de "Ey peygamber, küfürde yarışanlar seni üzmesin"¹⁴⁸⁴ âyeti ile ilgilidir. Bu âyetin iniş sebebi, bu konudaki en sağlam görüş, recm hükmü ile zinâ eden iki yahûdi arasındaki olayı aydınlatmakla ilgili olanıdır. Ehl-i Fedek'ten bir

1477. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 172.

1478. Nâsîf, a.g.e., IV, 82.

1479. el-Bakara, 2/79.

1480. Nâsîf, a.g.e., IV, 40.

1481. el-Mâide, 5/43.

1482. İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 616; el-Kurtubî, a.g.e., VI, 177.

1483. İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 617.

1484. el-Mâide, 5/44.

adam zinâ etti. Rasûlullah'a göndekip sopa hükmünü verirse alın, recmi emrederse bırakın diye, hakem gönderdiler. Bunun üzerine R. Ekrem "Allâh'ım, yok ettikten sonra senin emrini ihya edenlerin ilki ben olayım ve ilkiyim" dedi.¹⁴⁸⁵

e) Tirmizî'nin tahricine göre İbn Ömer, Rasûlullah'tan şöyle rivayet etmiştir ki, o şöyle buyurmuştur: "İsrâiloğullarından Zülkifl denilen bir adam vardı. İşlediği bir günahdan teverrü etmedi. Derken bir kadına uydu. Kadına, zinâ etmek için altmış dinar verdi. Tam zinâ fiilini gerçekleştireceği sırada kadın kalktı ve ağlamaya başladı. Zülkifl kadına neden ağlıyorsun deyince kadın, Allâh'a yemin ederim ki bu zinâ fiilini hiç bir zaman işlemedim. Zülkifl peki ben seni buna zorladım mı? dedi. Kadın hayır dedi, ama ihtiyaçtan dolayı buna mecbur kaldım. zülkifl git, o altmış dinar senin olsun dedi. Bunun üzerine Zülkifl, bundan sonra bir daha Allâh'a isyan etmeyeceğine dair Allâh'a yemin etti. O gece öldü ve hepsinin önünde Allâh'ın Zülkifl'i affettiği yazıldığı görülmüştür."¹⁴⁸⁶

Evet, yukarıda verilen bilgiler ve âyetlerle nakledilen yorumlardan ortaya çıkan neticeyi şöyle özetleyebiliriz: Allâh'ın yezününü yarattığı günden beri, onun sınırlarına tecavüzler olmuştur. Namusun korunması dinlerin muhafaza altına alındığına göre, her devirde zinâ olmuştur. Ancak kıssalarda, zinânın cezâsına yada hangi devirde zinâ olmuştur. Ancak kıssalarda, zinânın cezâsına yada hangi devirlerde ne gibi cezâlar verildiğini bilemiyoruz. Kısas hükmünde olduğu gibi zinânın cezâsına da sadece ve ancak yahûdilerde rastlıyoruz. İslâm'da zinâyâ verilen cezâlar genelde yüz değnek ve recm olarak tespit edilmiştir. Dövme cezâsı ile recm cezâsına yahûdilerde de rastlıyoruz ki bu konuda en belirgin bilgileri Rasûlullah'ın verdiklerinden öğrenmekteyiz. Dolayısıyla Mûsa'nın getirdiği şerîat ve Tevrât'ta recmin olduğunu söylemek mümkündür.

D- LİVÂTA

1. Livâtanın Tarifi

Erkek erkeğe cinsel ilişkide bulunma. Livâtaya, oğlancılık veya homoseksüel-lik de denir. Vey eşcinsellik adı da verilmektedir. Ahlâkî bir suçtur. Livâta suçunu işlemek, İslâm'da da kesinlikle haramdır ve yasaklanmıştır.¹⁴⁸⁷ İlgili âyetlerde şöyle buyurulmaktadır: "Hani Lût da kavmine şöyle demişti: Sizden önce alemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayasız -çirkinliği mi yapıyorsunuz? Gerçekten siz kadınları birkıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Doğrusu siz, ölçüyü aşan azgın bir kavimsiniz. Kavmin cevabı: yurdunuzdan sürüp çıkarın bunları, çünkü bunlar çokça

¹⁴⁸⁵. Müslim, Hudûd, 27; Ebû Dâvud, Hudûd, 25; İbn Mâce, Hudûd, 10; Ahmed b. Hanbel, IV, 286, 300; el-Kurtubî, a.g.e., VI, 177.

¹⁴⁸⁶. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 327-328.

¹⁴⁸⁷. Mefail Hızlı, "Livâta" mad., Ş.İ. Ans.

temizlenen insanlarmış demekten başka olmadı."¹⁴⁸⁸ Bu suç, Allâh'ın yaratılışına karşı bir savaş niteliği taşımaktadır.

Livâta konusunda, Rasûlullah (s.a.s)'in da hadîsleri vardır. Bunlardan, İbn Abbâs'ın rivayet ettiği ve sünen sahiplerinin tahriç ettiği bir hadîste "Lût kavminin yaptığı kötü amel homoseksüelliği yapanları görürseniz, bunu yapanı ve yaptırılanı öldürünüz."¹⁴⁸⁹ buyurmaktadır. Bazı lafız farklılıklarıyla gelen rivayetlerde Rasûlullah'ın "Allâh, Lût kavminin yaptığı homoseksüelliği yapana lanet olsun" dediği gibi bir başkasında "Ümmetimin üzerinde endişe ettiklerimin en büyüğü, eşcinsellik çirkinliğini yapmalarıdır" buyurmaktadır.¹⁴⁹⁰

Livâta, erkek veya kadınlara arkadan yaklaşmaktır. Lût'un kavmi sedom- lular, birbirlerine arkadan mukarenette bulunuyorlardı. Bunları cezâsı hakkında Allâh Rasûlü, yüksek bir yerden atılarak, üzerlerine bir bina yıkılmak suretiyle öldürülmelerini emretmiştir.¹⁴⁹¹ İslâm hukukna göre livâtanın cezâsı, zinâ cezâsıdır. Öze yandan hakimin, bu kötü durumdan alıkoymak için toplumun yararına göre cezâ verilebileceğini savunanlar vardır. Bir başka gruba göre cezâsı ölümdür.¹⁴⁹²

2. Önceki Ümmetlerde Livâta

Burada, toplumu ve halkına bana karşı uyarın yada daha önce toplumunda bu tür ahlaksızlık bulunanlar kastedilmektedir. Zaten böyle bir olay sadece Lût'un kavminde meydana gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda şöyle ifade edilmektedir: "Onlar daha önceden kötü işler yapıyorlardı."¹⁴⁹³ "Lût kavmine, siz göre göre o aşırı kötülüğü yapıyorsunuz öyle mi? Siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz. Siz gerçekten cahil bir toplumsunuz, dedi."¹⁴⁹⁴

"Lût kavmine, siz sizden önce dünyalarda hiç kimsenin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp, erkeklere şehvetle gidiyorsunuz, öyle mi? dedi."¹⁴⁹⁵ Hz. Lût, sapıklığın, ahlaksızlığın, edesizliğin en âdisi olan livâtanın yaygın olduğu Sedom halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Sedom halkı, daha önceki peygamberlerde görülmeyen bu ahlaksızlık suçunda çok ileri gitmişlerdi.¹⁴⁹⁶

1488. el-A'râf, 7/80-82. Konu ile ilgili diğer âyetler için bkz. Hûd, 11/78-80; el-Hicr, 15/65, 72; eş-Şuarâ, 26/161-166, 168, 169; en-Neml, 27/54-58; el-Ankebût, 29/29-30; ez-Zâriyat, 51/32-36; el-Kamer, 54/37.

1489. Ebû Dâvud, Hudûd, 28; et-Tirmizî, Hudûd, 24; İbn Mâce, Hudûd 12; Nâsîf, a.g.e., III, 26.

1490. Bkz.Nâsîf, a.g.e., III, 26.

1491. Nâsîf, a.g.e., III, 26.

1492. Hızlı, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1493. Hûd, 11/78.

1494. en-Neml, 27/54-55.

1495. el-A'râf, 7/80-81.

1496. Hızlı, a.g. mad., Ş.İ. Ans.

Lût'un, homoseksüel kavmine karşı yaptığı davet, kötülüklerden vazgeçirmeye uğraşması, elçilerle ilgili durum ve helak oluşları, Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyete konu olmuştur. Bu âyetleri dipnotlarda biz belirttik. Burada bu âyetlerden bazılarına ait yorumları vermekle yetineceğiz.

Meselâ el-Arâf, 7/80. âyetle ilgili olarak İbnü'l-Arabî şöyle demektedir: Allâh, onların bu fâhişeyi işlediklerini bildirince, üzerlerine, yaptıklarının cezâsı olsun diye siccîl taşları gönderdi. Bu cezâ, ses çıkarmamalarından dolayı büyüğünü de küçüğünü de, cemaatin hepsini kuşatmıştır. İçlerinden bu livâta çirkinliğini, işleyen de, razı olan da vardı. Toplum cezâlandırıldı. Cezâyı hak ettiler.¹⁴⁹⁷ Rasûlullah bu konuda: "Lût kavmini yaptığı eşcinsellik kötülüğünü yapanı gördüğünüzde, bunu yapanı ve yapılanı öldürünüz."¹⁴⁹⁸ buyurmuştur. "Lût kavmi de gönderilen elçileri yalanladı."¹⁴⁹⁹ âyetinin tefsirinde; Lût kavmi, erkeklere arkalarından cimâ' ediyorlar ve bunu özellikle de bekarlara yapıyorlardı. Aksine siz, Allâh'ın hadlerini tecâvüz eden âdi bir kavimsiniz." şeklinde yorumlamaktadır.¹⁵⁰⁰

"Üzerlerine bir taş yağmuru indirdik. Uyarılıp da aldırmayanların yağmuru gerçekten ne kötü oldu.¹⁵⁰¹ Âyetini yorumlarken, bu âyete göre Lût kavminin ameli eşcinselliği yapanın cezâsı recmedilmesidir, görüşünü ileri sürdükten sonra Hz. Peygamber (s.a.s)'in bu konudaki bir rivayetine yer vermektedir.¹⁵⁰² Hadîse göre: "Bu ümmet, kadınlara arkadan yaklaşmayı helal kabul ettikleri gibi çok geçmeden erkeklerle ilişkiye girmeyi helal kılacaklardır. Bu ümmette bir kısım topluluklara, Rabb'inden taşlar isâbet edecektir,"¹⁵⁰³ buyurulmaktadır.

Sedomlulara, elçi olarak Lût gönderilmiştir. Âyette onların yaptığı homoseksüellik "fahişe" diye adlandırılması, bunun zinâ olduğunu hissettirmektedir. Zira Allâh, zinâyı "fahişe" diye adlandırmıştır.¹⁵⁰⁴ Ulemâ, erkeklerle ilişkiye girmenin haramlığında icma etmişler. Ama bunu yapana ne cezâ verileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik'e göre, fail ister muhsan olsun isterse muhsan olmasın, recmedileceğini ifade etmiştir. Yapılan, ergenlik çağına girmişse o da recmedilir. Ebû-Hanife'ye göre muhsana ve diğerlerine ta'zir cezâsı uygulanır. Şâfiye göre zinâ suçuna kıyasla had cezâsı uygulanır, görüşünü benimsemiştir.¹⁵⁰⁵

1497. İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 777.

1498. Ebû Dâvud, Hudûd, 28; et-Tirmizî, Hudûd, 24; İbn Mâce, Hudûd, 12; İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 777.

1499. eş-Şuarâ, 26/160.

1500. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 132-132; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., VII, 42.

1501. en-Neml, 27/58.

1502. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 81.

1503. Müslim, Talâk, 7,8; Ebû Dâvud, Nikâh, 45; et-Tirmizî, Tefsîru Sûre, 2,25; el-Kurtubî, a.g.e., IX, 84.

1504. el-Kurtubî, a.g.e., VII, 244.

1505. el-Kurtubî, a.g.e., VII, 244-245.

Kur'ân-ı Kerîm'de homoseksüellik yada adı ne olursa olsun erkek erkeğe ve kadının kadına cinsel ilişkide bulunmayı yasaklamıştır. Bunlardan erkek erkeğe olanına, livâta, homoseksüellik vb. gibi adlar verilmekte, buna ilkin İbrâhim'e inanarak, Rabb'inin emrettiği yere göç eden Lût (a.s)'un kavmi Sedonlularda rast-lanmıştır. Lût onları bu kötülükten vazgeçirmeye çağırmıştır. Sonunda onların yaptığı fhahişeye uygun düşen bir cezâ ile, gökten bir taş yağmuruna, işaretlenmiş, isabeti belli olan bir azap ile cezâlandırılmışlardır. Bize de onlardan ibret almamız öğütlenmiştir.

Konu hakkında İslâm hukukçuları, erkeğin evlilik sonucu bir kadın ile yapacağı ilişki dışındaki, hayvanlarla olanı da dahil olmak üzere haram kabul etmişlerdir. Cezâsı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hz. Muhammed, kavminin bu kötülüğe düşeceğinden korkmuştur. Bir hadîslerinde de "Homoseksüelliği yapanı görürseniz, bunu yapanı ve yapılanı öldürünüz,"^{728/a} buyurmuştur.

E- HIRSIZLIK

1. Hırsızlığın Tarifi

Başkasının koruma altındaki malını gizlice almak demektir. Temyiz gücüne sahip, bülûğ çağına gelmiş bir kimsenin, başkasının korunan ve bozulmayan şeylerden olan ve miktarı on dirhem gümüş para veya bunun değeri kadar bir malını gizlice almak, çalmak anlamına gelir.¹⁵⁰⁶ Hırsızlık hakkında Kur'ân'da had cezâsı konulmuştur. İlgili âyette Yüce Allâh; "Hırsızlık yapan erkek ve kadının, çalıp kazandıklarına bir karşılık Allâh'tan da tekrarı önleyen kesin bir cezâ olmak üzere ellerini kesin. Allâh üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir,"¹⁵⁰⁷ buyurmaktadır.

Hırsızlık hakkında Hz. Peygamber (s.a.s) de şöyle buyurmuştur: "Sizden öncekiler şu sebeple helak oldular. Onlar, şerefli bir kimse hırsızlık yaptığı zaman, hırsız serbest bırakırlar. Güçsüz bir kimse hırsızlık yapınca da, ona cezâ uygularlardı."¹⁵⁰⁸

Hırsızlık sabit olunca, had cezâsı olan el kesme uygulanır. Had cezâsı gerekli olmayan yerlerde ise zararın tazmin yoluna gidilir. Had cezâsı uygulandıktan sonra, çalınan mal elde bulunuyorsa, bu malın mâlikine iâde edilmesi gerektiğinde İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır. Hırsızın had cezâsına ehil olması, akıl ve bülûğ çağında olması, deli ve çocuk olmaması, suçun işlenme kastıyla yapılması, vb. şartlar hırsızla ilgili şartlardır. Malın mütekavvim, nisap miktarı, çalınanın korunma altında biriktirmeye elverişli olması, çalınan malın aslı itibariyle mübah olmaması çalınan malda hırsızın alma hakkının bulunmaması, çalınan malda hırsız

^{728/a}. Ebû Dâvud, Hudûd, 28; et-Tirmizî, Hudûd, 24; İbn Mâce, Hudûd, 12.

¹⁵⁰⁶. Hamdi Döndüren, "Hırsızlık" mad., Ş.İ. Ans.

¹⁵⁰⁷. el-Mâide, 5/38.

¹⁵⁰⁸. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

için mülk; mülk te'vili veya mülk şüphesi bulunmamalı gibi şartlar çalınan malla ilgili şartlardır.¹⁵⁰⁹

2. Önceki Ümmetlerde Hırsızlık

Nasıl ki zinâ edenin cezâsı, insanın namusunu korumak adına meşru kılınmış ise aynı şekilde hırsızlıktan dolayı el kesme had cezâsı da malın korunması için meşru kılınmıştır.

a) Mâide sûresinin hırsızlık cezâsını belirten 38. âyetinin tefsirinde İbnü'l-Arabî; hırsızlıktan ötürü el kesme cezâsının sadece bizim şerîatta veyahut önceki şerîatlerde olup olmadığına farklı görüşler ileri sürülmüştür, yorumunu yapmaktadır. Buna görediyor, İbnü'l-Arabî bizden önceki şerîatlere göre hırsızın cezâsı, çalan kişinin köleleştirilmesiydi. Bu durumda, köleliği bizim şerîat kaldırmıştır. İkinci bir görüşe göre, çalanın köleleştirilmesi, Mûsa (a.s) zamanına kadar devam etmiştir. Buna göre, bu durum, el kesme cezâsını kuvvetlendirmiş olur. Üçüncü bir görüşe ve sahih anlamına gelen had, bizden önceki tüm şerîatlarda mutalaktı. Rasûlullah (s.a.s) bunun keyfiyetini açıklamadı. Çünkü o şöyle buyurmuştur.¹⁵¹⁰ Ey insanlar, sizden öncekilerin helak oluş nedeni, zayıf bir kimse çalınca ona had cezâsı uygulanlardı, ancak zengin ve şerefli bir kimse çalınca ona had uygulanmazdı. Allâh'a andolsun ki Muhammed'in kızı Fâtıma bile çalsa elini keserim."¹⁵¹¹

b) Yûsuf (a.s) kıssasında hırsızlıkla ilgili bazı bilgiler vardır. İlgili âyetlerde Yüce Allâh; "Sonra ir münadi şöyle seslendi: "Ey kabile, sizler gerçekten hırsızsınız. Onlara doğru yönelerek, neyi kaybettiniz? dediler. Hükümdarın su kabını kay-bettik, kim onu bulup getirirse ona bir deve yükü vardır. Ben de buna kefilim, dedi. Öyleyse, dediler, eğer yalan söylüyorsanız bunun cezâsı nedir? Dediler ki, bunun cezâsı yükünde bulunanın kendisidir. İşte biz zulmedenleri böyle cezâlandırırır. Dediler ki, şayet çalmış bulunuyorsa, bundan önce onun kardeşi de çalmıştı."¹⁵¹²

Yûsuf'un kardeşleri, hırsızın cezâsının, çalan kişinin köle olarak çaldığı kişiye verilmesidir. Melik'in dinine göre, hırsızlığın cezâsı hırsızın alıkonulmasıdır. Ya'kûb'un dinine göre hırsız kile ediliyordu. Böylece Yûsuf kardeşlerinden, Ya'kûb'un dininde olanı, kardeşlerinin onayı ve hırsızlık suçunun cezâsını teslim etmelerini onlardan istedi.¹⁵¹³

Mâide sûresindek, hırsızlığın el kesme cezâsı daha önceki şerîatlerdeki cezâyı kaldırmıştır. Zira, Ya'kûb'un şerîatında hırsızın köle edinilmesi söz konusuydu. Bu köle edinme, sadece mal çalanın mı yada her

¹⁵⁰⁹. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

¹⁵¹⁰. İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 615; el-Kurtubî, a.g.e., IX, 234.

¹⁵¹¹. el-Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 18; Müslim, Hudûd, 11; et-Tirmizî, Hudûd, 6; en-Nesâî, Hudûd, 6; Ahmed b. Hanbel, II, 353, 395, VI, 162.

¹⁵¹². Yûsuf, 12/71,72,74,73.

¹⁵¹³. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1087.

mal hakkında mı geçerli olup olmadığıyla ilgili ya4kub'un şeriatından bir hüküm bilmiyoruz. İlk görüş daha sahihtir, zira Sahih'te sabittir ki Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "İsrâiloğulları, eğer içlerinden şerefli bir kimse çalarsa ona had uygulamadıklarını; zayıf ve kimsesizler çalarsa ona had uygularlardı. Canını elinde bulunduran Allâh'a yemin ederim ki, eğer Muhammed'in kızı Fâtıma da çalsa, mutlaka elini keserdim,"¹⁵¹⁴ buyurmaktadır. Bu gayeyi ve maksatı açıklayan bir nassdır.¹⁵¹⁵

c) "Yûsuf su kabını, kardeşinin zahiresinden çıkardı. İşte Yûsuf'a böyle bir çare öğrettik. Yoksa kralın dinine göre kardeşini Mısır'da alıkoyamazdı. Ancak Allâh dilerse başka."¹⁵¹⁶ Bu âyete göre kardeşini Mısır'da alıkoyamazdı. Anak Allâh dilerse başka." Bu âyete göre Mısır kralının, hırsızlık suçuna verdiği cezâ farklı olmalıydı. İsrâiloğullarının Mısır'a yerleşmeeri Yûsuf (a.s)'dan sonra olduğuna ve Mısırlılara herhangi bir peygamber gönderilip gönderilmediğini bilmediğimize göre, hırsızlık suçuna bir dönemde, biri ilâhî kanuna dayanan diğeri ilâhî kaynaklı olup olmadığını bilmediğimiz iki cezâ tatbik ediliyordu.

Kurtubî bu konuda; ancak Mısırlılara göre hırsızlık yapanın cezâsı, çaldığı malın yarısını ödemekle hükmediliyordu. Ancak İslâm'da hırsızlıkla ilgili hüküm (bkz. el-Mâide, 5/38) gelince, daha önceki şeriatlardaki hüküm kaldırılmış oldu. Yada Ya'kûb'un dnine göre, çalanın köle edinilmesi sözkonusuydu.¹⁵¹⁷ Çaldığı mal telef olmamışsa iâdesi, veya tazmin edilmesi bizim şeriatımızda da vardır, ancak bir farkla ki bizde hırsızlık suçu tesbit edildiğinde had cezâsı tatbik edilmektedir.

d) Hırsızlıkla ilgili bir âyete yine Yûsuf sûresinde rastlamaktayız. Âyette, Yûsuf'un kardeşi Bünyamin'in yükünden su kabı çıkınca kardeşlerinin şöyle dedikleri tespit edilmiştir: "Eğer bu çalmışsa, bundan önce onun bir kardeşi daha çalmıştı, dediler."¹⁵¹⁸ Âyetin yorumunda Kurtubî, bu Bünyamin, kardeşine uydu, bize uymadı, eğer uysaydı çalmazdı. Dolayısıyla kendilerini hırsızlıktan uzak tutmak istediler. Bünyamin ile aynı anadan değillerdi. Bünyamin hırsızlık etti, zira, daha önce hırsızlık yapan kardeşinin kanına çekti.¹⁵¹⁹ Yûsuf'a nispet edilen hırsızlık konusunda Kur'ân'da herhangi bir bilgi yoktur, ama bu konuda bazı rivayetler vardır.

İbnü'l-Arabî ile Kurtubî'nin ortaklaşa kitaplarına aldıkları bir rivayet Ysuf'a nispet edilen hırsızlığı açıklar niteliktedir. Mücâhid'den mervidir. Yûsuf'un halası olan İshâk'ın kızı, Ya'kûb'tan büyüktü. Bu büyüklükten dolayı İshâk'ın mıntıkası ona geçmişti. Zira onlar bunu gaşa göre tevarüs

1514. el-Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 18; Müslim, Hudûd, 11; et-Tirmizî, Hudûd, 6; en-Nesâî, Hudûd, 6; Ahmed b. Hanbel, II, 353, 395, VI, 162.

1515. İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1088.

1516. Yûsuf, 12/76.

1517. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 235.

1518. Yûsuf, 12/77.

1519. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 239.

ediyorlardı. Çalan ise köle oluyordu. Halası, Yûsuf büyüyünce onu Ya'kûb'tan istedi ve mıntıkayı Yûsuf'un elbisesinin altına koydu. Kaybolduğunu ilan etti. Yûsuf'da bulundu. Ya'kûb, o senindir, ona dilediğini yapabilirsin dedi.

Bundan dolayı, kardeşleri Bünyamin'i, o çalmışsa, ondan önce bir kardeşi de çalmıştı demek sûretiyle ayıpladılar. Yûsuf, bu olaydan şu sonuca vardı. Halasının kendisine yaptığı gibi, kardeşinin yüküne su kabını koymayı akıl edip öğrenmiştir. Yûsuf buradan hırsızlığın cezâsının, köle edinme olduğunu öğrenmiştir. Yûsuf buradan hırsızlığın cezâsının köle edinmek olduğunu öğrenerek; kardeşinin yüküne, sikâyeyi koymayı akıl etmiştir.¹⁵²⁰

Yapılan açıklamalarla verilen alıntılardan anlaşılacağı üzere hırsızlık çirkin bir iştir ve hırsız cezalandırılmıştır. Bu her devirde böyle olmuştur. Ancak burada şunu ifade etmeliyiz ki, Allâh insanı yarattığı gibi ona mal ve mülk de vermiştir. İnsanın malının dokunulmazlığı vardır. Bu tüm dinlerde koruma altına alınmış bir husustur. Dolayısıyla cezâlar caydırıcı olduklarında işlev görürler. Eski dönemlerde meselâ; Yûsuf (a.s) zamanında hırsız, köle edinilmekteyken, Mısırlılara göre malın yarısını tazminle yükümlüydü. Ayrıca Rasûlullah (s.a.s) önceki ümmetlerden bahsederken, zengin kesimden biri çalınca had uygulanmadığını; fakir kesimden biri çalınca had uygulandığını bildirmesi, hırsıza cezâ yugulandığının da göstergesidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, hırsızlığa cezâ ve hırsıza suçlu muamelesi hemen hemen her devirde sözkonusudur ve vardır. İslâm'da buna had cezâsı yugulanan bir cürüm olarak tespit edilmiştir.

F- YOL KESİCİLİK

1. Yol Kesiciliğin Tarifi

Bir İslâm ülkesinde müslümanların veya zımmîlerin mallarını ellerinden zorla ve açıktan almak, onların canlarına kasdetek ve halkı korkuya düşürmek için birtakım kimselerin veya güç, kuvvet sahibi bir kişinin yolları tutmasına yol kesicilik denir.¹⁵²¹ Yol kesicilik, insanlara karşı çok büyük bir saldırdır. Seyahat emniyetini tamamen ortadan kaldırır. Bir bölge ile diğer bölge arasındaki münasebetler tamamen kesilir ve dünyanın o kısmı felç olur. Bu bakımdan yol kesicilik Kur'ân'da Allâh ve peygamberine karşı açılmış bir harp olarak vasıflandırılır.¹⁵²² Yol kesiciliğe "kat'u't-tarik", veya "hırâbe" denir. Yol kesen kimseye de "kâtî'u't-tarik" veya "muhârib" denilmektedir.¹⁵²³

¹⁵²⁰. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 239; İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1087.

¹⁵²¹. Hamdi Döndüren, "Yol Kesicilik" mad., Ş.İ. Ans.

¹⁵²². Yeniçeri, a.g.e., s. 284.

¹⁵²³. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans; Yeniçeri, a.g.e., s. 284.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuya şöyle buyurulmaktadır: "Allâh ve rasûlüne karşı savaşımlar ile yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak, öldürülmeleri veya asılmaları yahut ayak ve ellerinin çaprazlama kesilmesi, ya da yeryüzünde başka bir yere sürgün edilmeleridir.¹⁵²⁴ Hz. Peygamber (s.a.s) de bir hadîslerinde; "Öbürüsü de yol kesilip emniyet ve âsâyiş bulunmadığından şikâyet etmişti. Yol kesme meselesine gelince; çok sürmez, az sonra sana bir zaman gelir ki, o vakit ticaret kervanı kimsenin himâye ve kefâletine muhtaç olmayarak ta Mekke'ye kadar gider,"¹⁵²⁵ buyurmuştur.

Yolcuları yalnız öldürmek suretiyle yol kesicilik yapanların cezâları, had cezâsı olarak öldürülmeleridir. Yolcuların hem mallarını almak ve hem de onları öldürmek suretiyle yol kesicilik yapanların cezası, önce el ve ayaklarının kesilerek öldürülmesi veya asılmasından herhangi birini yapmak İslâm devlet başkanına düşer. Yolcuların sadece mallarını sayarak yol kesicilik yapanların cezâları, her birinin sağ eliyle sol ayağını mafsallarından kesmektir.¹⁵²⁶

2- Önceki Ümmetlerde Yol Kesicilik

a) Yol kesicilikle ilgili bir âyette Lût kıssasında vardır. Âyette Allâh (c.c) kavminin kötü ve çirkin işlerinden bahsederken işledikleri diğer kötü ve çirkin fiilleri de anlatmaktadır. "Siz, yine de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve bir araya gelişlerinizde çirkinlikler yapacak mısınız? Lût dedi ki, Rabb'im, fesat çıkarmakta olan bu kavme karşı bana yardım et."¹⁵²⁷

Bu âyetin yorumunda İbn Kesîr, onlar yaptıkları bu livâta, çirkin fiillerinin yanında ayrıca Allâh'ı inkâr ediyor, rasûlü yalanlıyor ve ona karşı çıkıyorlardı. Dahası yol kesicilik yapıyorlardı. Yani insanların gelip geçtikleri yol üzerinde pusu kurarak oturuyor, onları öldürerek mallarını alıyorlardı.¹⁵²⁸ Burada yaptıkları yol kesiciliğe verilecek cezâ belirtilmiyor ama bu işin, Lût (a.s)'ın diliyle yapıldığını ve çirkin bir eylem olduğu belirtilmektedir. Pusu kurup, insanları öldürmek ve mallarını almak şeklinde İbn Kesîr'in yorumuna göre, bu insanlar İslâm devlet başkanının vereceği cezâlardan birine göre hayatlarına son verirler.

b) Sâlih (a.s) kıssası anlatılırken birtakım bozgunculuk ve fesat olaylarına değinilmektedir. Daha ziyade bunlar, toplum düzenini bozup anarşi çıkarmak ile ilgilidir. "Allâh'ın, Âd kavminden sonra sizi halifeler kıldığını ve sizi yeryüzüne göç ve servetle yerleştirdiğini hatırlayın. Ki onun düzlüklerinde köşkler kuruyor, dağlardan evler yontuyordunuz. Şu

1524. el-Mâide, 5/33.

1525. Mirâs, a.g.e., V, 147.

1526. Döndüren, a.g.mad., Ş.İ. Ans.

1527. el-Ankebût, 29/29-30.

1528. İbn Kesîr, a.g.e., III, 35.

halde Allâh'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde bozguncular olarak karışıklık çıkarmayın,"¹⁵²⁹ buyurmaktadır.

c) Şuayb (a.s) kıssasında, onu kavmine yeryüzünde bozgunculuk çıkarmamaları ile ilgili öğütler erdiğine dair âyetler vardır.¹⁵³⁰ Bir başka âyette ise yol kesiciliklerinden bahsedilmektedir. Bu âyette Yüce Allâh (c.c) şöyle buyurmaktadır: "O'na iman edenleri tehdit ederek, Allâh yolundan alıkoymak ve onda çarpıklık orayarak böyle her yolun başını kesip oturmayın. Hatırlayın ki siz azınlıkta ve güçsüz iken O, sizi çoğalttı. Bozgunculuk çıkaranların nasıl bir sona uğradıklarına bir bakın."¹⁵³¹

İbn Kesîr âyetin yorumunda, Şuayb (a.s)'in onları hissî ve manevî yol kesicilikten nehyetmiştir. Yani onlar halkı, mallarını kendilerine vermezlerse öldüreceklerini fade ediyorlardı. İbn Abbâs ve Süddî'ye göre, Şuayb'e biat etmek adına gelenleri öldürmekle tehdit ediyorlardı, demektedir. İbn Kesîr, birinci görüşün daha açık olduğunu söylemektedir.¹⁵³² Kurtubî, bu konuda âlimler iki görüş beyan etmektedirler, dedikten sonra bu görüşleri şu şekilde serdetmektedir. İbn Abbas, Katâde, Mücâhid ve Süddî'ye göre; Şuayb'a götüre yolda oturuyorlar, ona gitmek isteyenlere bir şeyler vadediyorlar, onları yoldan geri çeviriyorlar ve şöyle diyorlar: O, yalancısıdır, ona gitmeyin. Aynısını Kureyşliler Rasûlullah'a yapmışlardır ki, âyetin zahiri de budur.

Ebû Hureyre'ye göre, bu yol kesmekten maksat, çalınıp alınan yada soyulup alınan malı almaktan nehyedilmeleridir. Zira onlar bunu yapıyorlardı.¹⁵³³ Rasûlullah'tan yapılan bir rivayete göre o şöyle buyurmuştur. Cebrâil'in beni yürüttüğü gece yolda bazı ağaç kütükleri gördüm ki ona bir elbise değse onu yırtıyor, yada herhangi birşey olsa onu yakıyordu. Ben Cebrâil'e bu nedir? diye sordum. Bana, bu senin ümmetinden bir kavmin örneğidir ki, yolda oturur ve yolu keserler, dedi. Ardından anlamını verdiğimiz âyeti okudu. Süddî'ye göre, yol kesicilik, en büyük günah, çok çirkin ve kötü bir durumdur. Zira bu bir gasb, zulüm, insanlara zorluk ve sıkıntıdır. Ayrıca münkeri yaymak, amel etmek e onunla amele devam etmektir.¹⁵³⁴

d) Mûsa (a.s)'ın Hızır'la ilgili kıssasındaki olaylardan biri de bir çocuğun öldürülmesiydi. Konu ile ilgili âyette Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır: "Böylece ikisi yine yola koyuldular. Nitekim bir çocukla karşılaştılar, o hemen tutup onu öldürüverdi. Mûsa; bir cana karşılık

1529. el-Arâf, 7/74.

1530. Bkz. Hûd, 11/85; el-Ankebût, 29/36.

1531. el-A'râf, 7/86.

1532. İbn Kesîr, a.g.e., II, 35-36.

1533. el-Kurtubî a.g.e., VII, 249.

1534. el-Kurtubî a.g.e., VII, 249.

olmaksızın, tertemiz bir canı mı öldürdün? Andolsun, sen kötü bir iş yaptın dedi."¹⁵³⁵

İbn Abbâs'a göre bu çocuk yol kesicilik yapıyordu. Ayrıca çocuğun iki köy arasındaki yolda yol kesicilik yaptığı; annesi bir köyün ileri gelenlerinden; babası da öteki köyün ileri gelenlerinden olduğu; anne-babasına durumunu anlattıklarında çocuğun yemin edip böyle bir işe karışmadığı ifade ediliyor. Burada, Hızır onu diğer çocuklarla oynarken öldürmüştür. ¹⁵³⁶

Ayrıca burada bir sorun daha vardır. Yol kesicilik suçundan dolayı öldürülmüştür. Halbuki bu bir çocuktur. Buna şöyle cevap verilmektedir. Mûsa'nın "bir cana karşılık olmaksızın" sözü, eğer bir öldürme olayına karşılık olarak kısasen öldürülmüş olsaydı, birşey gerektirmeyeceğini iktiza eder, demektedirler ki bu, çocuğun büyük olduğuna delalet eder.¹⁵³⁷ Küçük olsaydı, yol kesicilik suçundan dolayı had uygulanmazdı. Bunlardan ulaşılan netice, yol kesicilik kötü bir şeydir ve mutlaka bir cezâsı vardır. Dahası yasak bir fiildir, denilebilir.

1535. el-Kehf, 18/74.

1536. el-Kurtubî a.g.e., XI, 20-22.

1537. el-Kurtubî a.g.e., XI, 22.

SONUÇ

"İslâm Hukuku Açısından Kur'ân Kıssalarının Kritiği" adı verilen bu çalışma ile ilgili varılan sonuçları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

1. Kıssalar, gerek ümmetler ve gerekse peygamberler açısından şimdiye kadar yeterince ele alınmış, değerli çalışmalar yapılmış ve pek çok eser, kitap ve makale yazılmıştır.

2. Kıssalar, sadece Kur'ân'daki şekli ile değil, önceki kitaplar olan Tevrât Zebûr ve İncil ile karşılaştırmalı olarak incelenmiş, yanlış ve eksiklikler vurgulanıp, benzer yönleri tespit edilmiş, araştırmacılara sunulmuştur.

3. Kıssalar, Âdem'den Muhammed'e kadar süren hak-bâtıl mücadelesinin; en büyük bir özelliği geçmiş ümmetlere ait tarihsel gerçekliklerin insanlara sunul-duğunu, dolayısıyla vahiy dışı veya vahiy karşıtlarının karşı çıkışları belirtilmiştir.

4. Vahiy karşıtlarının, vahiy taraflarına reva gördükleri zulüm, işkence, haksızlık, adaletsizlik v.b. gibi hususlarda bilgiler sunulması yanında İslâm hukuku açısından kendi aralarında uygulamaya koydukları muameleler hakkında da bilgiler bulunmaktadır..

5. Kıssaların bunların yanında en büyük özelliği, önceki ümmetlere, peygamberlerinin getirdiği ve onları sorumlu tuttuğu ilâhî emirlerde hukûkî bir takım prensibler vardır. Bundan ötürüdür ki kıssalar, şer'u men kablenâ konusuna kaynaklık eden bir deliller bütünüdür. Bu konuda gerek usûl bilginlerinin ve gerekse ahkâm müfessirlerinin değerli tevcihleri belirtilmiştir.

6. Kıssaların işlendiği eserlerde, toplumunun karşı çıkışı, helâki ve peygamberin vefatı yanında bazı ibaretler ve dersler sunulmuştur. Konunun hukuk açısından ele alınmamış olduğu; zira kıssalar arasına serpiştiren hukûkî prensiplerin genelde gözden kaçmış olduğu görülmüştür.

7. Kıssalara konu olan âyetleri vermeden evvel, bir bütünlük oluşturacak tarzda her peygamberin hayatının kısaca alınması, araştırmayı biraz daha faydalı kılacağı mülahazası ile kısaca değinilmiştir.

8. Dinlerin aslında değişmeyen özellikleri yanında, namaz, oruç zekât ile bazı hadler konusunda şeriatlerde de fazla değişikliklerin olmadığı, sadece bazı şeylerin helal veya haram kılınmasına münhasır olduğu görülmüştür.

9. Kıssalar ve taşıdıkları hukûkî prensiblerin, daha ziyade "Fıkıh Usûlu" ile "Ahkâmü'l-Kur'ân" kitaplarında ele alındığı, fakat bu konuda derli toplu bir çalışmanın yapılmadığı görüldü. Kıssaların sadece hukûkî yönden değil fakat aynı zamanda akidevî ve ahlâkî yönden de ele alınıp incelenmesinin gerekliliği hissedilmiştir.

10. Kıssaları oluşturan âyetlerden başka Tevrât, Zebûr ve İncil'in yanısıra, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaşadığı dönemde, önceki din mensupları ile girdiği diyalog ve tartışmalarda, önceki şeriatlere ait çok önemli ve faydalı hukûkî prensibler ihtivâ eden hadîsler vardır. Meselâ, kısas ve recm âyetleri böyledir. Bunların, Tevrât'ta olduğunu Hz. Peygamber yahûdilere de onaylatmıştır.

11. Araştırmada varılan bir diğer sonuca göre Yüce Allâh, sadece peygamber kıssalarını değil fakat aynı zamanda bazı topluluklara yada

hakim şahıslara ait kıssaları olarak; hilâfet görevinin sadece peygamberleri ile pratize edilmediği bazı toplulukların ya da hakim şahıslarca pratik hayata taşınabildiği görülmüştür.

12. İslâm hukukunun klasik tasnifine göre, Kur'ân kıssalarının kritiğinden; ibadetler ile ilgili varılan sonuçları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

a) En geniş anlamıyla kulluk olarak ifade edilen ibadet kavramının muhtevası ile ilgili olmak üzere; taharet ve taharet ile ilgili hükümlerin önceki ümmetlerde de varlığı tespit edilmiştir. Bu konudaki bilgiler daha ziyade âyetlerin açıklaması meyanında hadîslere dayanmaktadır. Ve hâlâ günümüzde, İslâm hukukunda da var olan beden temizliği ile ilgili hususlardan, abdest almak, vücuttaki bazı fazla kılları gidermek, sünnet olmak, diş temizliği için misvak kullanmak vb. hükümlerin şekli ve farziet dereceleri farklı olmak üzere, önceki peygamberlerde de olduğu aşıkardır.

b) Allâh'ı birlemekten sonra en büyük ibadet olan namaz kılmanın farz oluşuna dair, önceki ümmetlere gönderilen peygamberlerin, getirdikleri ilâhî metinlerde bizzat namaz ile ilgili hükümler vardır. Bu konuda sadece kıssalarda değil fakat aynı zamanda hadîslerde de bilgiler vardır. Bunlar sadece namazın farzietiyeti ile ilgili değildir. Bizim şeriatımızda olduğu gibi değilse bile kıbleye yönelmek, ayakta kılmak ve cemaatle namaz kılmaya dair namazın içinde ve dışındaki bazı şartların varlığı tespit ettilmiştir.

c) İnsanın nefsinin, nefsi bir takım istek ve arzularını dizginlemekte çok büyük bir işleve haiz olan oruç ibadetine, bizim dinimizde olduğu gibi önceki ümmetlere tebliğde bulunan peygamberlerde de vardır. Zaten oruç ibadeti, öncekilere farz kılındığı gibi bize de farz kılınan bir ibadet olduğunu Kur'ân bildirmektedir. Ayrıca bazı hadîslerde de önceki peygamberlerin ve şeriatlerine tabii olan ümmetlerin, oruç tuttuklarına dair bilgiler vardır.

d) İbadet türlerinden biri de itikâftır. İtikâf ibadeti, evlerde de yapılacağı gibi daha ziyade büyük camilerde yapılması, dolayısı ile Kabe'nin yapımı ile gün yüzüne çıkmış gözükmemektedir. Nitekim Kabe görevleri sayılırken, Kabe'de itikâfa girecekler için temiz tutulmasına dair İbrâhim ile İsmâil'e yönelik emirler, bu ibadetin onlardan önce de var olup bilinen bir ibadet olduğunu iş'ar etmektedir. Bunlar bir yana itikâf ibadeti, diğer bazı peygamberlerin kıssalarında varlığına ve bu tür bir ibadet ile kendilerini ilzam ettiklerine dair bilgiler mevcuttur.

e) Zekât, hem malî ve hem de bedenî bir ibadet olması, bu ibadetin diğer peygamberlerde de varlığına bir gerekçe kabul edilmiştir. Bundan da önemlisi zekât, toplumdaki gelir farklılıklarını asgariye indirmesi işlevi, mala karşı tutumlarda değişiklik getirmiş ve kişinin sahip olduğu malın bir kısmını fakirlere vermesi tavsiye edilmiştir. Zekât önceki peygamberlerde ve tebliğ ettikleri şeriatlerde vardır. Zira zekât, mal hususunda toplumlara

bulaşacak ribâ vs. gibi ekonomik zulüm türlerini yoketmenin en tesirli olanıdır.

f) Kabe'nin yeryüzünde, Allâh'a ibadet için kurulmuş ilk ev olması beraberinde bazı ibadet türlerinin emredilmesini gerektirmiştir. İlk inşa edilen Kabe'nin hacc ile namazda kıble olması gibi iki özelliği en belirginlerindedir. Dolayısıyla bazı hadîselerde İbrâhim'e kadar olan peygamberlerden de, İbrâhim'den sonra İbrâhimî dinlerde hac ibadeti vardır. Bu, İbrâhim kıssasında en bariz bir şekilde kendini iş'ar ettiren bir ibadettir.

g) Adak, Allâh'ın emretmediği, aksine insanın kendisini Allâh'ın emrettiği ibadet türlerinden herhangi birisiyle ilzam etmesi olduğuna göre, bu ibâdet türü sınırlı da olsa bazı peygamberlerde vardır. Meselâ, İbrâhim'in, bir çocuğu olursa onu Allâh uğrunda kurban edeceğine dair adakta bulunması, bu ibadet türünün varlığına en bariz bir delil oluşturmaktadır.

13. İslâm hukukunun klasik tasnifine göre, muameleler hukuku ile ilgili olmak üzere kıssaların kritiğinde varılan sonuçları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür. Muamele hukuku ile ilgili hükümler bizim şeriatımızda bazısı emredilen bazısı yasaklanan insanın yaşam tarzını ve yaşarken uyması gereken her türlü faaliyetiyle ilgili hususları anlatmaktadır. Şurası unutulmamalıdır ki, İslâm şeriatında muamele hukukuna giren her konuda, önceki peygamberlerde veya şeriatlerinde olup olmadığı ile ilgili döküman bulmak imkansızdır. Bunlar bazı konulara hasredilerek incelenmiştir.

a) Aile hukuku, zamanla gelişerek en son şeklini İslâm'da almıştır. Ancak evlilik hukuku, çocuk, ölüm ve neticesinde oluşan miras ile ilgili hükümler hemen hemen her peygamberde vardır. Bizim şeriatimizi de var olan, kâtilin mirastan pay almaması olayına, Mûsa (a.s)'ın, kavmine kesmesini emrettiği inek ile ilgili kıssada da olması buna bir delil oluşturmaktadır.

b) İnsanlar, kendi işlerini her zaman yapamayabilirler. Bazen işçi tutabilecekleri gibi aynı şekilde devletlerde yönetimini halk tabanına yaymak, halkı refah içinde bir hayata kavuşturarak topluma huzur ve saadeti temin için güvenlik, maliye, ekonomi, imar, eğitim vb. gibi hususlarda insan istihdamına gitmesi, iş-işçi, işveren, memur ile ilgili bazı hususları doğurmuştur. Bunlar da vahiyle, peygamberlere gönderilen ilâhî metinlerde, mübah kılınmıştır. Bu konuda Kur'ân kıssalarında ilgili hükümlerin varlığa ve bizatihî uygulandığına dair tespitler vardır. Zira bunlar, insan hayatında vazgeçilmeyecek hâdiselerdendir.

c) Muameleler hukukunda, tek taraflı irade beyanından doğan ödül koyma veya ciâle akdi, önceki bazı peygamberlerin uygulaması sonucu Allâh'ın bize bildirmesiyle bizim şeriatımızda da meşru kılınan bir muamele türü olduğu tespit edilen hususlardan biridir.

d) Kur'a, zorda kalınan ve artık bir çıkış yolu bulamayan durumlarda, bazı peygamberlerin başvurduğu bir muamele türüdür. Buna Meryem'e kefil olacak şahıs belirlenirken başvurulmuştur. Hz. Peygamber de Kur'aya başvurulanlardandır. Dolayısıyla kur'ânın bazı muamelelerde meşru kılınan, zorluğu giderme yöntemi olduğu tespit edilen hususlardan biridir.

e) Kefâlet ve vekâlet İslâm hukukunda kabul edildiği üzere diğer peygamberlerde de olup uygulana gelen bir muamele türüdür. Bununla ilgili Kur'ân kıssalarındaki malumât meşruluğu yanında pratikte uygulandığına da tanıklık etmektedir.

f) Lakît ve lukatâ kaybolan mal, eşya ile kayıp insanlar meselesiyle uğraşan bir muamele dalıdır. Önceki ümmetlerde kaybolan insanlar yada çocuklarla ilgili hükümlerin beyan edildiği kıssalarda sabittir. Ayrıca Hz. Peygamberin şeriatında da pratik edilen bir muamele olduğu açık bir gerçektir.

g) Vahye dayanmayan ekonomik sistemlerde, mal ve üretilen herşeyin, insanlara bir zulüm aracı olarak kullanılmasını engellemek için Allâh, önceki şeriatlerde ribâ ve dolayısıyla gelişen her türlü muameleyi yasaklamıştır. Ribâyı ve sebep olduğu ekonomik huzursuzluğu gidermek için ribâyı yasaklayan Allâh zekâtı emretmiştir. Dolayısıyla zekâtın emredildiği her peygamberde, aynı zamanda ribâ ve ribâyaya dayalı ilişkilerin yasaklandığını söylenebilir. Sınırlı sayıda da olsa önceki ümmetlerde, tespitimize göre, ribânın yasaklanan bir muamele türü olduğu gerçeği ortaya çıkmış olur.

h) Muamele türleri arasında güvence alma ile rehin vardır. Bizim şeriatımızda bunlar emredilen işlerdendir. Önceki peygamberlerin getirdiği şeriatlerdendir. Dolayısıyla bazı haksızlıkların önlenmesinde, güvence alma ve rehin olarak alınan şeyler şahit niteliğinde olduğundan, ispatı kolaylaştıracağı mülahazasıyla meşru kılınmıştır.

ı) Evlat edinme önceki ümmetlerde meşru kılınan muamele türlerindedir. Bizim şeriatımızda ilkin tespit edilen ancak sonradan yasaklanan muamele türüdür.

i) Müsabaka önceki ümmetlerde ve şeriatlerde tespit olunan bir muamele türüdür. Bizim şeriatımızda da ibka edilen muamele türlerindedir. Ancak bazı şartlara bağlanarak tespit edilmesi, yanlış yol, yer ve durumlarda kullanılmasını engelleme hedefine matuftur.

j) Şâhit ve şahitlik, bazı muamelelerin sabit olması açısından gerekli bir muamele türüdür. Zira evlilik, zinâ, yol kesme vb. gibi bazı suçlara cezâ vermek için şahitlik şarttı. Dolayısıyla önceki ümmetlerde ve şeriatlerinde şahitlik, emredilen hususlardandır. Nitekim recmin uygulanabilmesi için Hz. Resûlullah, dört yahûdî şahitle, zinâ suçuna Tevrât gereği recm uygulamıştır. Bu da göstermektedir ki şahitlik, hakların isbatında ve suçların tespitinde gerekli bir muamele türü olup şeriatlerde emredilen bir hususdur.

k) Bazı muamelelerde, hîleye başvurmak caiz kabul edilmiştir. Ancak bu bizim şeriatımızda helali haram, haramı helal ve gerek kul, gerekse Allâh'ın olsun bir hakkı iptal eden hîleler caiz ve meşru kabul edilmemiştir. Önceki şeriatlerde ve ümmetlerde, bazı sıkıntılardan kurtulmak adına hîleye başvurulmuştur. Nitekim Eyyûb (a.s), karısına yüz değnek vuracağına dair yemin etmiş, sonra Allâh bir demet saman çöpüyle vurmasını emretmiştir. Alimler bu ve benzeri durumlarda hîleye başvurmanın caiz olduğuna Eyyûb (a.s) kıssasıyla delil getirmişlerdir.

14- İslâm hukukunun klasik tasnifine göre, Kur'ân kıssalarında, cezâ hukuku ile ilgili hususları, şu şekilde özetlemek mümkündür.

a) İlâhî vahye dayanan şeriatlerde koruma altına alınan hususlardan biri de can güvenliğidir. Kur'ân'da canı güven altına almak için kısas öldürmeler de farz kılınmıştır. Aynı hükmün İsrâiloğullarına Tevrât'ta farz kılındığına dair âyet vardır. Konu hakkında hadîsler vardır. Dolayısıyla anlaşılmaktadır ki kısas, canı güvence altına almak adına meşru kılınmış bir cezâdır. Önceki şeriatlerde de vardır.

b) Kasâme, faili meçhul cinayetler ile benzer durumları aydınlatmak adına farz kılınmış bir cezâdır. Benzer uygulamalara peygamberlerimizin şeriatında da rastlamaktayız. Anlaşılan o ki, kasâme, bizim şeriatımızda meşru kılındığı gibi önceki şeriatlerde de meşru kılınarak insanların can güvenliğine yönelebilecek meçhul saldırılar engellenmiş olacaktır.

c) Yine ilâhî vahiye dayanan şeriatlerde koruma altına alınan hususlardan biri de namus güvenliğidir. İslâm'da ve önceki şeriatlerde evlilik meşru kılındığından zinâ haram kılınmıştır. Daha önceki şeriatlerde zinâyâ recm cezâsı uygulandığı hadîslerden tespit edilmiştir. Ancak şu hemen ifade edilmelidir ki, zinânın olduğu yerde mutlaka bir cezâsı da vardır. Fakat bunu tespit etmek için bazı delillere ihtiyaç vardır. Yine aynı nedenden ötürü Lût'un kavmi daha önce hiç kimsenin yapmadığı homoseksüellik fiilini yaptıklarından dolayı helak olmuşlardır. Peygamberimiz de homoseksüelliği yapanın ve yaptırmanın öldürülmesini emretmiştir.

d) İlâhî vahye dayanan şeriatlerde koruma altına alınan hususlardan birisi de mal güvenliğidir. Mal güvenliği koruma altına alınmış, mala yapılacak saldırılara İslâm'da el kesme cezâsı getirilmiştir. Önceki ümmetlerde de değişik cezâların uygulandığı menkuldür.

e) Yol kesicilik, yeryüzünde fesat çıkarıp bozgunculuk yapanlara denilmektedir. Yol kesiciye Kur'ân'da, yaptığı suçun büyük ve küçüklüğüne göre bazı cezâlar tespit edilmiştir. Benzer yada aynı cezânın önceki şeriatlerde de meşru olduğunu söylemek için nakle ihtiyaç vardır. Ancak yol kesicilik suçu hiçbir devirde cezâsız kalmamıştır.

"İslâm Hukuku Açısından Kur'ân Kıssalarının Kritiği" adı verilen bu araştırmadan ulaşılan neticeler yukardaki gibi özetlenerek; ilâhî vahye dayanan şeriatlerde, gerek emirlerde ve gerek nehiylerde bazen ayrıcalık, bazen benzerlik olduğu ifade edilebilir. Allâh'tan bu çalışmanın faydalı olmasını temenni ederim.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülbâki, Muhammed Fuad

el-Mu'cemu'l-Müfehres Li Elfâzi'l-Kur'ân'l'l-Kerîm, Çağrı Yay, İstanbul 1982.

Ağırakça, Ahmed, "Adak (Nezir)", "Ashâbu'l-Eyke", "Ashâbu'l-Kehf", Şâmil Isl. Ans.
Ahmed b Hanbel, (ö 241/885)

el-Müsned, Mısır 1313/1985, C. I-VI; (Tahk. A. Muhammed Şâkir),
Darü'l-Ma'rife, Mısır 1368/1949, C. I-XII.

Akseki, Ahmed Hamdi

İslâm Dini, 32. Baskı, Nur Yay, Ankara 1983.

Arslan, Ali

İbadetin Sır ve Hikmetleri, Arslan Yay İstanbul (trs)

Atar, Fahrettin

Fıkıh Usûlü, M.Ü.I.E.V. Yay, İstanbul 1988.

Ateş, Süleymân

Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli, Kılıç Kitabevi, Ankara (trs).

Bağçeci, Muhiddin, "Adem", "Semâvî Din", "Semâvî Kitaplar", Şâmil Isl. Ans.

Berki, Ali Himmet-Keskinoglu, Osman

Hz. Muhammed ve Hayatı, 11. Baskı, D.I.B.Yay., Ankara 1986.

Bözkurt Nebi, "Sünnet", Şâmil Isl. Ans.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, (ö 256/869)

el-Câmiu's-Sahîh, Dârü't-Tibâati'l-Amira, İstanbul 1325/1907, C. I-VIII

el-Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi, (ö 370/980)

Ankâmu'l-Kur'ân, (Tahk. Muhammed es-Sâdık Kamahâvî),

Dârü l-hyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1405/1985, C. I-V.

Cerrahoğlu, İsmail

Tefsir Usûlü, T.D.V. Yay, 5. Baskı, Ankara 1985.

Cilacı, Osman, "Süleymân""Tevrât", "Zebûr", Şâmil Isl. Ans.

Çakan, Lütfi-Solmaz, Mehmet

Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi, Erkam Yay. A.Ş.
İstanbul 1415/1994, C. I-II.

Çetin, Osman, "Tenizlik", Şâmil Isl. Ans.

Döndüren, Hamdi

Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmi Yaklaşımlar, 1. Baskı, İklim Yay, İst. 1988.

-Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlimihali, Erkam Yay. (Altınoluk), İstanbul 1414/1994.

-Delilleriyle İslâm İlimihali, Erkam Yay. (Altınoluk), İstanbul 1412/1991.

-Delilleriyle İslâm Hukuku, Erenler Matbaası, 2. Baskı, İstanbul 1403/1983.

-"Adam Öldürmek", "Câle", "Hırsızlık", "Hile-i Şer'iyye", "İslâm", "İşçi-İşçilik",

"Kasâme", "Kefâlet", "Kıyas", "Recm", "Ribâ", "Şeriat", "Vesika", "Yol Kesicilik",

"Zinâ", Şâmil Isl. Ans.

Ebû Dâvud, Süleymân b. el-İş'âs. b. İshâk es-Sicistânî, (ö. 275/888)

es-Sünen, (Neşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhâmid), Mısır (trs), C. I-IV.

Ebû Zehra, Muhammed,

Usûlü'l-Fikh, Dârü'l-İkri'l-Arabî, (yrs) 1958.

Ertan, Muamer, "Mutraf-Mutrafın", "Müstez'af", Şâmil Isl. Ans.

Eryarsoy, Muhammed Beşir, "Din", Şâmil Isl. Ans.

Eskicioğlu, Osmanlı, "Kayıp Mal", "Kefil", Şâmil Isl. Ans.

Güngör, Mevlüt

el-Cassâs ve Ahkâmü'l-Kur'ân'ı, 1. Baskı, D.I. B. Yay. Ankara 1989.

Gürtunca, Mehmet Faruk

Peygamberler Tarihi, Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul 1397/1977.

Hallâf, Abdülvahhâb

İslâm Hukuk Felsefesi, (Çev. Hüseyin Atay), A. Ü. İ. F. Yay., 2. Baskı, Ankara 1985.

Hayat Büyük Türk Sözlüğü "Kıssa", Hayat Yay., İstanbul (trs)

Hızlı, Melâil, "İbrâhim", "İdris", "İsâ", "Livâta", "Nâib", "Yûsuf", Şâmil Isl. Ans.

Ibn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, (ö.275/888)

es-Sünen, (Tahk. ve Neşr. M. Fuad Abdülbâkî), Mısır 1372/1952, C. I-II

Ibn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Hidâ İsmâil b. Ömer. (ö. 774/1372)

Muhtasarı Tefsîr-i Ibn Kesîr, (İht. ve Tahk. Muhammed Ali es-Sâbûnî), Dersaadet, İstanbul (trs), C. I-III

Ibnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah (ö. 543/1148)

Ahkâmü'l-Kur'ân, (Tahk. Ali Muhammed el-Becâvî), 2. Baskı, Mısır 1987/1967, C. I-III.

İslâmoğlu, Mustafa

Aclayış Risalesi, Denge Yay, 2. Baskı, İstanbul 1992.

Kara, Necati

Kur'ân'a Göre Hz Mûsa, Firavn ve Yahûdiler, Seha Neşriyat, İstanbul 1989.

Karaman, Hayreddin

Mukayasesi İslâm Hukuku, Nesil Yay., 3. Baskı, İstanbul 1986, C. I-III

el-Kardâvî, Yûsuf

Temel Nitelikleriyle İslâm, (Çev. İbrâhim Sarmış), Selâm Yay., Konya 1986.

Kaya, İsmail, "Suhuf", "Tebennî", Şâmil Isl. Ans

Kavapınar, Hüseyin, "Şâhit", "Vekâlet", Şâmil Isl. Ans.

Kerîmoğlu, Yûsuf, "Taharet", Şâmil Isl. Ans.

Kerîmoğlu, Yûsuf-Köten, Akif, "Oruç", Şâmil Isl. Ans.

Kızmaz, Fedakar, "Secde", Şâmil Isl. Ans.

Klavuz, Sâim-Çetin, Osman-Köten, Akif-Algül, Hüseyin.

Đin Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (Kaynak Kitap), Marifet Yay. İstanbul 1988.

Köse, Saifet, "Lukâta", Şâmil Isl. Ans.

Köten, Akif, "Ashâbu'l-Uhdûd", Şâmil Isl. Ans.

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, (ö. 671/1273)

el-Câmi' Li Ahkâmü'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 3. Baskı, Mısır 1387/1967, C. I-XX

el-Mevdûdî, Ebu'l-A'la (ö. 1979)

Kur'ân'a Göre Dört Temin, (Çev. Osman Cilacı-İsmail Kaya), 2. Baskı, Beyan Yay., İstanbul 1983.

-Tefhîmu'l-Kur'ân, (Çev. Heyet), 2. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 1991, C. I-VII

Miras, Kâmil - Naim, Ahmet

Sahîb-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sârih Tercümesi ve Şerhi, 7. Baskı, D.I.B. Yay., Ankara 1983, C. I-XIII.

Mustafa, İbrâhim ez-Zeyyâd, Ahmet H.

el-Mu'cemu'l-Vasîf, Çağrı Yay, İstanbul 1986.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, (ö. 216/831).

Sahîbu Müslim, (Neşr. M. Fuad Abdülbâkî), el-Halebi, Mısır 1374/1955. C. I-V.

- Nâsîf, Mansur Ali
et Tâcü'l-Câmî' Li'l-Usûl Fi Ehâdisi'r-Rasûl, Temel Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul
(trs), C. I-V.
- en-Neccâr, Abdolvahhâb
Kıyasu'l-Enbiyâ. (Neşr. Müessesetü'l-Halebî), 2. Baskı, Matbaatü'l-Medenî,
Beyrut 1366.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, (ö. 279/892)
Sünenü'n Nesâî Bi Serhi's-Suyûtî, Mısır 1383/1964, C. I-VIII.
- en-Nesefî, Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd
Tefsiru'n-Nesefî, Pamuk Yay. İstanbul (trs), C. I-IV
- Önkâl, Ahmet-Döndüren-Hamdi, "Eyesa", "Eyyûb", "Hızır", Şâmil Isl. Ans.
- Özalp, Ahmet, "Firavn", "Millet", Şâmil Isl. Ans.
- Özgen, Ahmet, "Lût", "Sâlib", Şâmil Isl. Ans.
- Paş a, Ahmed Cevdet
Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, (Sâd. Ali Arslan), Arslan Yay., İstanbul 1981,
C. I-II.
- es-Sâbüni, Muhammed Ali
Safvetü'l-Tefâsir, Dersaadet, İstanbul (trs), C. I-III.
-Revâiu'l-Beyân Tefsiru Ayâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân, Dersaadet, İstanbul (trs),
C. I-II.
-Peygamberlik ve Peygamberler; Çev. Suat Cebeci, Bilâl Delice, Kültür Basın Yayın
Birliği, (2. Baskı'dan) İstanbul
-Safvetü'l-Tefâsir (Tefsirlerin özü), Ensar Neşriyat (Yeni Şafak), (Çev. Saadrettin
Gümüç-Nedim Yılmaz), İstanbul 1995, C. I-VII.
- es-Serâhsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 490)
Usûlu's-Serâhsî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût (trs) C. I-II.
- Şaban, Zekiyyuddin
Hukuk İliminin Esasları / Usulu'l-Fikh, (Çev. İ. Kâfi Dönmez), T.D.V. Yay.
Ankara 1990.
- Şener, Sami, "İşveren", Şâmil Isl. Ans.
- Şengül, İdris.
Kur'ân Kissaları Üzerine, Işık Yay. İzmir 1994, Şâmil IA, "Ahd", "Aile", "Ashâbu'l-
Medyen", "Dâvud", "Hârun", "Makam-ı İbrâhim", "Misvâk", "Rehin", "Zekât",
Şâmil Isl. Ans.
- Şimşek, M. Sâit, "Hûd", Şâmil Isl. Ans.
- Tabbâr, Afîf Abdülfettâh
Meâl-Enbiyâi Fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 17. Baskı, Dâru'l-Alemi'l-İslâmiyyîn, Beyrut 1989.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/823)
Muhtasar Tefsiri't-Taberî, (İht. ve Tahk. Muhammed Ali es-Sâbüni-Sâlih Ahmed
Rıza), (Çev. Mehmet Keskin), C. I-VII.
- Tellioglu, Ömer, "Semûd Kavmi", Şâmil Isl. Ans.
- Temiz, Bilâl, "Hâbil ve Kâbil", Şâmil Isl. Ans.
- et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ (ö. 279/892),
Sünen, Tahk. A. Muhammed Şâkir, Kahire 1356/1937, C. I-V

Turgay, Nureddin, "Nüsuk", "Şehâdet", "Ümmet", "Üzeyr", "Yahya", "Ya'küb", "Yûnus",

"Zekeriyâ", "Zülkarneyn", "Zülkifl", Şâmil Isl. Ans.

Tümer, Günay, "Lokmân", "Medyen", Şâmil Isl. Ans.

Türkmen, D. Ali, "Evlenme Evliliği", Şâmil Isl. Ans.

Ünal Halit, "Enbiyâ", "Kıssa", Şâmil Isl. Ans.

Yaşar, Ahmed-Turgay, Nureddin, "Müsabaka", Şâmil Isl. Ans.

Yavuz, Yûnus Vehbi

İslâm'da Zekât Müessesesi, 5. Baskı, Çağrı Yay., İstanbul 1983

Yazar, Elmali'lı Muhammed Hamdi (ö. 1942)

Hak Dini Kur'ân Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul 1979. C. I-IX

Yengin, Naci, "Hıdırellez", Şâmil Isl. Ans.

Yeniçeri, Celâl

el-İhtiyar Metni el-Muhtâr Li'l-Fetvâ Tercümesi, Şâmil Yay. İstanbul 1978.

Yetik, Zübeyr "Kârun", Şâmil Isl. Ans.

Yıldırım, Suat

K. Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1985.

"Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar" Mak. Atatürk Ü. I. F. Der. Sevinç Matbaası, 3. Sayı

(12 Fasıkül), Ankara 1979.

Yıldırım, Celâl

Kur'ân-ı Kerim Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları, Bahar Yay.

İstanbul 1972. C. I-II

Yusufoğlu, Hamdi, "Kur'a", Şâmil Isl. Ans.

Yücel, Abdullâh, "İshak", "İsmail", "İtkâf", Şâmil Isl. Ans.

Zambaur, E. V. "Kıssa", İslâm Ans. M.E.B. Yay.

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN KUR'AN KISSALARININ KRİTİĞİ

Kıssalar Kur'an'ın yarısını hatta yarısından fazlasını oluşturma - sına rağmen İslam hukuku açısından müstakil olarak incelenmemiştir. Bu durum bizi, bu konuyu araştırmaya sevk etmiştir. Kıssalarda geçen önceki ümmetlere ait hukuki prensipleri İslam hukukuna göre değerlendirmeye tabi tutarak araştırmaya karar verdik.

Araştırmayı, üç bölümde ele alarak inceledik. Birinci bölümde "İslam'da peygamber kıssaları ile ilgili temel bilgiler" başlığı altında, öncelikle kıssa teriminin; sözlük ve terim anlamlarını, kıssa ile eşdeğer anlamda kullanılan haber, nebe, mesel ve hikaye terimlerini işledik. Kıssa teriminin Kur'an ve elçilerle ilgisini kurarak "ister nebi yada resul olsun isterse bunlarla ilgili olmasın, Kur'an'da anlatılan geçmişlere ait bilgilere kıssa denildiğini, bunlar Kur'an'da anlatıldığından ötürü hem onunla hem de peygamberlerle ilgili olduğunu" belittik.

Birinci bölümde ayrıca, teknik açıdan kıssaları inceledik. Kıssaların İslam hukuku ve alt bölümleri olan ibadetler, muameleler ve ceza hukuku ile alakalarını tespit ettik. Kıssaların İslam hukuku ile ilgisine "vahye dayalı dinler bir ve aynı olduğuna göre öncekile ait bilgiler kıssalarda anlatıldığından İslam hukuku ile ilgili ve alakalı olduğunu" belittik.

Birinci bölümde son olarak kıssaların öncekilere ait bilgileri i - çermesi dolayısıyla "şer'u men kablena" konusunu mezhepler hakkında inceledik. Şer'u men kablenayı, genelde kabul gören ayırımı göre "İslam'da kabul edilenler, reddedilenler, hiç zikri geçmeyenler ve naslarda zikre - dilen ancak hakkında herhangi bir hüküm verilmeyenler" şeklinde ayıra - rak inceledik. Ayrıca gerek kıssalarda ve gerekse kıssaların dışında o - lan ancak önceki ümmetler ile şeriatlerini ilgilendirmesi dolayısıyla da minhac, şirat, millet, ümmet ve mensek terimlerini araştırdık.

Araştırmanın ikinci bölümünde "Kur'an-ı Kerim'de zikredilen kıssa - lar" başlığı altında, "kendine seriat verilen peygamberleri, kendinden önceki peygamberlere uyan nebileri ve peygamberlerle alakalı olmayan yada olup olmadığı konusunda açıklık bulunmayan belli bazı toplumlara, şahıslara ait kıssaları ve bu kıssalarda geçen hüküm bildiren ayetleri" ele alarak inceledik. Doğal olarak öncelikle her peygamberin yaşadığı çevre, tebliğini ulaştırdığı toplum ve bizzat peygamberleri hakkında kısa açıklamalarda bulunduk. Bu açıklamaların ardından, her peygamberin kıssasında geçen ve hüküm bildiren ayetleri derledik. Çünkü bu ayetler araştırmanın üzerine kurulacağı temelin yani İslam hukuku açısından k - ritiğe tabi tutulması bakımından bir gereklilik arz etmekteydi. Hem bun - dan ve hem de bu konuyu araştıran yada ilgi duyanlara derli toplu bir bilgi sunmak açısından bir gereklilikti.

Bu bölümde Hz. Muhammed'e önceki şeriatler hakkındaki sözlerini ü - çüncü bölümde işleyeceğimizden dolayı sadece konumuna ve getirdiği di - nin özelliklerine, kısa bilgiler vermek suretiyle, değindik.

Üçüncü ve son bölüme "İslam hukuku açısından Kur'an kıssalarının kritiği" başlığı altında, İslam hukukunun klasik tasnifine göre, İbn Rüşd' ün yaptığı tasnife göre "ibadetler, muameleler ve ceza hukuku" ile ilgi - li konuları inceledik.

Üçüncü bölümde ilkin "ibadetlerle ilgili hükümlerin kritiği" başlığı altında, kıssalarda geçen ve önceki ümmetlere emredilen/yasaklanan ve ya emredilip yasaklandığına dair delil yada ayet bulabildiğimiz konular da incelemelerde bulunduk. Ancak doğal olarak her konu, ilkin İslam'a göre tarihçe, tanım, emredildiği hakkındaki ayet ile ilgili hadisleri belirttik. Ardından önceki ümmetlerde olup olmadığını, var ise tespit edebildiğimiz kadarıyla şekil, miktar, kapsam vb. yönlerinden ele aldık.

Bu konuları araştırırken bir hayli malzeme ile karşılaştık ve gördük ki aslında kıssalar, bir hukuki prensipler deryasıdır. Binaenaleyh ibadetlerle ilgili, kıssalarda rastladığımız taharet, namaz, oruç, itikaf, zekat, hac, adak ve kurban konularında bilgiler sunduk. Ulaştığımız neticeye göre, azımsanmayacak sayıda rasul ve nebide bu ibadetler, şeklini bilmemek de, miktarını tespit edememek de vardı; onlar bu ibadetlerle Allah'a yaklaşıyorlardı.

Kıssaların kritiğini, muameleler hukuku açısından da ele alarak inceledik. Burada da muameleler hukukunun kapsadığı konulardan malzeme bulabildiğimiz, ondört konuya değindik. Bunlar aile hukuku, iş akdi, ödül akdi, kur'a, kefalet, vekalet, lakit, lukata, riba, rehin, vesika, evlat edinme, müsabaka, şahit ve şahitlik ve son olarak hile-i şer'iye konuları olup İslam'da da olup olmadığına, var ise ve yasaklanmış ise şekline değindik.

İbadetler hukukunda olduğu gibi bu konuları işlerken, konular İslam'a göre açıklanmış, önceki ümmetlerdeki durumlarına değinilmiş, sonuçlandırılmıştır.

Son olarak ceza hukuku ile ilgili hükümlerin kritiği ile konuyu hitama erdirdik. Ceza hukuku ile ilgili konuları incelerken önceki konularda olduğu gibi İslam'daki konularına değindik. Ardından kıssalarda geçen ceza hukuku ile ilgili prensipleri içeren ayetler ışığında ve İslam hukukunun klasik tasnifine uyarak, kısas, kaseme, zina ve cezaları, livata, hırsızlık ve yol kesicilik konularını inceledik.

Bu konularda önceki şeriatlerde de bazı emir ve yasaklamaların bulunduğunu tespit ettik. Dahası, vahye dayalı tüm ilahi dinlerin canı, malı, dini, akli ve namusu korumak adına bir takım cezalar ön gördüğünü belirttik. Sonuç olarak kıssaların, içerdiği hukuki prensipler açısından araştırılmaya değer bir konu olduğu kadar oldukça fazla sayıda hukukun alt bölümleri ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bunların bir kısmı aynen ve hiç değiştirilmeden İslam'da da öngörülerek uygulamada tutulmuş, bazıları yasaklanmış, bir kısmı hakkında bilgilere rastlanmazken, bazıları belirtildiği halde müspet yada menfi bir değer yargısı belirtilmemiştir.

Biz, araştırmamızda belirtilen bu konulara değindik. Şer'u men kab-lena konusunda hem teorisi ve hem de pratiği bir arada barındıran bir çalışma gerçekleştirmiş olduk. Gayret bizden başarı Allah'tandır.

Müstafa KAYHAN
25.04.1996
ERZURUM